

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

ABULKASİM MAMARASULOV'UN 'ALİBEK VE KİRK DOSTİNİN
SERGÜZEŞTLARİ' ADLI ESERİ ÜZERİNDE BİR DİLBİLGİSİ ÇALIŞMASI

Elif Gamze ALPTÜZÜN

154201041008

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mustafa TOKER

KONYA-2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Elif Gamze ALPTÜZÜN
	Numarası	154201041008
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Türk Dili
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa TOKER
Tezin Adı	ABULKASİM MAMARASULOV'UN 'ALİBEK VE KİRK DOSTİNİN SERGÜZEŞTLARİ' ADLI ESERİ ÜZERİNDE BİR DİLBİLGİSİ ÇALIŞMASI	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ABULKASİM MAMARASULOV'UN 'ALİBEK VE KİRK DOSTİNİN SERGÜZEŞTLARİ' ADLI ESERİ ÜZERİNDE BİR DİLBİLGİSİ ÇALIŞMASI başlıklı bu çalışma 26/09/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Prof. Dr. Mustafa TOKER

Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞÇI

Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN

Danışman ve Üyeler

Danışman

Üye

Üye

İmza

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	Elif Gamze ALPTÜZÜN
Numarası	154201041008
Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Türk Dili
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tezin Adı	ABULKASİM MAMARASULOV'UN 'ALİBEK VE KİRK DOSTİNİN SERGÜZEŞTLARİ' ADLI ESERİ ÜZERİNDE BİR DİLBİLGİSİ ÇALIŞMASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

Elif Gamze Alptüzün

ÖN SÖZ

Tez çalışmamızda, Doğu Türkçesi'nin en gözde çağı olarak nitelendirilen Çağatay Türkçesinin devamı olan Özbek Türkçesi'ne ait bir esere yer verilmiştir. Çalışmamızın temelini XX. yüzyılın Özbek Edebiyatı'ndaki önemli nesir yazarlarından Abulkasim Mamarasulov'un 'Alibek ve Kirk Dostining Sergüzaştlari' adlı eseri oluşturur. Eserin adının, XVIII. yüzyılda Binbir Gece Masalları'na eklenen 'Ali Baba ve Kırk Haramiler' adlı masaldan esinlendiğini düşünsek de içerik açısından aralarında hiçbir bir bağlantı bulunmamaktadır.

Eser incelendiğinde günümüz Özbek Türkçesi ile yazılmış bir hikâye kitabı olduğu anlaşılmaktadır. Eserde, birbirinden bağımsız konulardan oluşan on üç adet hikâye bulunmaktadır. Bu hikâyeleri, Kiril alfabesinden Latin alfabesine aktardıktan sonra Türkiye Türkçesine çevirdik. Asıl amacımız ise bu hikâye kitabının ses ve şekil bilgisi özelliklerini ortaya koymaktır. Eserde, dil bilgisi çalışmasını yaparken bazı kelimelerin etimolojilerini de göstermeye çalıştık.

Çalışmamız, 'Giriş, Dil Bilgisi, Transkripsiyonlu Metin, Türkiye Türkçesine Aktarım' ve 'Sonuç' olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın 'Giriş' bölümü 'Özbeklerin Kısa Tarihi, Özbek Türkçesi, Özbek Alfabeti, Eser Hakkında Bilgi, Yazar Hakkında Bilgi' başlıklarından meydana gelmektedir. 'Dil Bilgisi' bölümünde ise 'Ses Bilgisi' ve 'Şekil Bilgisi' başlıkları yer almaktadır. Bu bölümün ardından eserin transkripsiyonlu metnine ve çevirisine yer verilmiştir ve 'Sonuç' bölümüyle de çalışmamız bitirilmiştir. Çalışmamızın sonunda transkripsiyon ve çevirinin kontrol edilebilmesi için tıpkıbasım eklenmiştir.

Eseri tez olarak hazırlayışımızın temel sebebi, Özbek Türkçesi ile ilgili yapılmış çalışmalara küçük de olsa bir katkı sağlamaktır. Bunda başarılı olabildiysek kendimizi mutlu addederiz.

Bu eseri çalışmak istediğimde beni geri çevirmeyen, ilgi ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Toker'e saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca her koşulda yanımda olan sevgili aileme de çok teşekkür ederim.

Elif Gamze ALPTÜZÜN

Eylül-2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Elif Gamze ALPTÜZÜN		
Numarası	154201041008		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Türk Dili		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa TOKER		
Tezin Adı	ABULKASİM MAMARASULOV'UN 'ALİBEK VE KIRK DOSTİNİNG SERGÜZEŞTLARİ' ADLI ESERİ ÜZERİNDE BİR DİLBİLGİSİ ÇALIŞMASI		

ÖZET

Çalışmamızın temelini XX. yüzyıl Özbek Edebiyatı'ndaki önemli nesir yazarlarından Abulkasim Mamarasulov'un 'Alibek ve Kirk Dostining Sergüzaştlari' adlı eseri oluşturur. Eserin adının, XVIII. yüzyılda Binbir Gece Masalları'na eklenen 'Ali Baba ve Kırk Haramiler' adlı masaldan esinlendiğini düşünmüş olsak da içerik açısından aralarında hiçbir bağlantı bulunamamıştır. Çalıştığımız eser, Alibek adındaki ana karakterin etrafında gelişen ve genellikle aşk ile ilgili konulara dayanan bir olay örgüsü izlemiştir. Yazarımız, farklı zamanlarda yazdığı bu hikâyeleri 2008 yılında toplayarak kitap hâline getirmiştir. Bu eseri, Ziyouz Kütüphanesi adındaki internet sitesinin 'pdf eserler' kısmından temin ettik.

Eser, birbirinden bağımsız konulardan oluşan on üç hikâyeden meydana gelmektedir. Bu hikâyeler, 'Giriş, Dil Bilgisi, Transkripsiyonlu Metin, Türkiye Türkçesine Aktarım' ve 'Sonuç' olmak üzere beş bölüm altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abulkasim Mamarasulov, Özbek Türkçesi, Alibek ve Kirk Dostining Sergüzeştlari, 20. Yüzyıl Özbek Hikâyeciliği, Dil Bilgisi

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Elif Gamze ALPTÜZÜN		
	Numarası	154201041008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Türk Dili		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa TOKER		
Tezin İngilizce Adı	A GRAMMAR STUDY OF ABULKASIM MAMASULOV'S 'ALIBEK AND KIRK DOSTINING SERGÜZEŞTLARI'			

SUMMARY

The basis of our study is create named work Abulkasim Mamarasulov's 'Alibek and Kirk Dostining Serguzashtlari' who is one of the important prose writers in Uzbek Literature of the 20th century. Name of the work, although it is thought that it was inspired from the tale called 'Ali Baba and Forty Thieves' added to the 'Thousand and One Nights Tales' in the 18th century, there is no connection between them in terms of content. Our work followed a plot that developed around the main character Alibek, often based on love issues. Our author collected these stories in 2008 and turned them into books. This work is accessed from the 'pdf works' section of the Ziyouz Library website.

These stories, 'Introduction, Grammar, Transcribed Text, Translation Text' and 'Results' are examined under five sections. As a result, it is tried to put forward that the common existence of Turkish language is still continuing in terms of language and content.

Keywords: Abulkasim Mamarasulov, Uzbek Turkish, Stories of Alibek and Forty Friends, 20th Century Uzbek Storytelling, Grammar

KISALTMALAR ve SİMGELER

- age. : Adı geçen eser
- Ar. : Arapça
- DLT : Divânu Lügati't-Türk
- ET : Eski Türkçe
- Far. : Farsça
- KB : Kutadgu Bilig
- KE : Kısasü'l-Enbiyâ
- MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
- OrhT : Orhun Türkçesi
- s. : sayfa
- TDK : Türk Dil Kurumu
- Yay. : Yayınları
- > : Geldiği şekli gösterir
- >> : Geçişli kademeli olan değişimleri gösterir
- +
- : Fiile gelen ekleri gösterir

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR ve SİMGELER	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1.GİRİŞ	1
1.1. Özbeklerin Kısa Tarihi	1
1.2. Özbek Türkçesi	2
1.3 Yazılı Özbek Edebiyatı	4
1.4. Özbek Türkçesi Alfabesi.....	6
1.5. Abulkasim Mamarasulov'un Hayatı ve Eserleri	7
1.6. Eser Hakkında Bilgi	9
2. DİL BİLGİSİ.....	14
2.1. Ses Bilgisi.....	14
2.1.1. Ünlüler - Ünsüzler	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
2.1.1.1. Ünlü Değişmesi(Ünliling özgarişi).....	14
2.1.1.1.1. Daralma (Târäyış)	20
2.1.1.1.2. Genişleme (Kengäyış)	20
2.1.1.1.3. Düzleşme (Läblänmägän hâlätgä ötiş)	22
2.1.1.1.4. Yuvarlaklaşma (Läbläşış).....	23
2.1.1.1.5. İncelme (Äld qatârgä ötiş).....	24
2.1.1.2. Ünsüz Değişmesi (Ündâşning Özgarişi).....	24
2.1.1.2.1. Akıcılaşma (Sânâr ündâşgä äylänmä)	24
2.1.1.2.2. Sızıcılaşma (Sirğaluvçi ündâşgä äylänmä).....	24
2.1.1.2.3.Ton Bakımından	25
2.1.1.2.4. Diş-damaksıllaşma (Til äldi tâvuşigä äylänmä)	25
2.1.2. Ses Olayları	26
2.1.2.1. Benzeşme (Assimilatsiya-Oxşâşlik)	26

2.1.2.2. Göçüşme (Tâvüş älmâşinişi-Metateza).....	26
2.1.2.3. Kaynaşma (Ixçämläşiş-Eliziya).....	26
2.1.2.4. Ünlü Türemesi (Ünli ärttirişi).....	27
2.1.2.5. Ünlü Düşmesi (Söz ortäsikä tâvüş tüşişi).....	27
2.1.2.6. Ünsüz Düşmesi (Ündâş tüşişi).....	27
2.1.2.7. Ünsüz Tekleşmesi.....	27
2.1.2.8. İkizleşme (İkkiläniş).....	28
2.2. Şekil Bilgisi (Morfologiya).....	28
2.2.1. Yapım Ekleri (Yäsävçi qoşimçälär).....	28
2.2.1.1. İsimden isim yapma ekleri (Ätdän ät yäsävçi qoşimçälär).....	28
2.2.1.2. Fiilden isim yapma ekleri (Fe'ldän ät yäsävçi qoşimçälär).....	31
2.2.1.3. İsimden fiil yapma ekleri.....	33
2.2.1.4. Fiilden fiil yapma ekleri.....	34
2.2.2. İsim (Ät).....	37
2.2.2.1. İyelik Ekleri (Egälik).....	37
2.2.2.2. Hâl Ekleri (Kelişik).....	38
2.2.2.2.1. İlgi Hâli Eki (Qarätgıç kelişigi).....	38
2.2.2.2.2. Bulunma Hâli Eki (Orin-päyt kelişigi).....	39
2.2.2.2.3. Ayrılma Hâli Eki (Çıqış kelişigi).....	39
2.2.2.2.4. Yönelme Hâli Eki (Cönäliş kelişigi).....	40
2.2.2.2.5. Yükleme Hâli Eki (Tüşüm kelişigi).....	41
2.2.2.2.6. Yön Gösterme Hâli Eki (Yönäliş körsätiş kelişigi).....	41
2.2.2.2.7. Eşitlik Hâli Eki (Oxşätiş kelişigi).....	42
2.2.2.3. Çokluk Eki (Köplik).....	42
2.2.2.4. Aitlik Eki (Qaräşlilik qoşimçäsi).....	43
2.2.2.5. İsimlerde Bildirme (Ätlärdä kesimlik).....	43
2.2.2.5.1. İsimlerde Geniş Zaman / Şimdiki Zaman (Häzirgi zämân).....	43
2.2.2.5.2. İsimlerde Görülen Geçmiş Zaman (Anık ötgän zämân)....	44
2.2.2.5.3. İsimlerde Duyulan Geçmiş Zaman (Ötgän zämân eşitilgänlik şäkli).....	44
2.2.2.5.4. İsimlerde Şart (Şart mäyli).....	44
2.2.3. Sıfat (Sifät).....	45

2.2.3.1. Niteleme Sıfatları (Hâlât sıfâtı)	45
2.2.3.2. Belirtme Sıfatları (Äniqlävçi sıfât)	45
2.2.3.2.1. Sayı Sıfatları (Sân sıfât)	45
2.2.3.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları (Sänâq sânlär)	45
2.2.3.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları (Tärtib sânlär).....	46
2.2.3.2.1.3. Üleşirme Sayı Sıfatı (Taqsım sânlär)	46
2.2.3.2.2. Belgisiz Sıfat (Belgisiz sıfât).....	46
2.2.3.2.3. İşaret Sıfatı (Körsetiş sıfâtı)	46
2.2.3.2.4. Soru Sıfatı (Sorâq sıfâtı).....	47
2.2.3.3. Pekiştirme Sıfatı	47
2.2.3.4. En Üstünlük Derecesi (Ärttirmä dәрäcä)	47
2.2.4. Zamir (Älmâş)	47
2.2.4.1. Dönüşlülük Zamiri (Özlik älmâşi).....	47
2.2.4.2. İşaret Zamirleri (Körsätüş älmâşi).....	47
2.2.4.3. Belgisiz Zamirler (Belgisiz älmâş)	47
2.2.4.4. Soru Zamiri (Sorâq älmâşi)	48
2.2.5. Zarf (Räviş)	48
2.2.5.1. Nitelik Zarfı (Hâlât rävişi).....	48
2.2.5.3. Soru Zarfı (Sorâq rävişi).....	48
2.2.6. Fiil (Fe'l)	49
2.2.6.1. Şahıs Ekleri (Şaxs qoşımçäläri).....	49
2.2.6.2. Bildirme Kipleri (Xabär mäyli)	49
2.2.6.2.1. Geniş Zaman (Hâzirgi-keläsi zämân).....	49
2.2.6.2.2. Şimdiki Zaman (Hâzirgi zämân)	50
2.2.6.2.3. Gelecek Zaman (Keläsi zämân)	50
2.2.6.2.4. Geçmiş Zaman (Ötgän zämân).....	51
2.2.6.2.4.1. Görülen Geçmiş Zaman (Anıq ötgän zämân).....	51
2.2.6.2.4.2. Duyulan Geçmiş Zaman (Ötgän zämân eşitilgänlik şäkli)	52
2.2.6.3. Tasarlama Kipleri (Xabär mäyildän başqa mäyllär).....	52
2.2.6.3.1. Emir kipi (Buyruq mäyli).....	52
2.2.6.3.2. Gereklilik kipi (Keräklilik mäyli).....	53

2.2.6.3.3. Şart kipi (Şart mäyli)	53
2.2.6.3.4. İstek kipi (İstāk mäyli)	53
2.2.6.4. Birleşik Kipler (Mürakkāb mäyllār)	54
2.2.6.4.1. Hikâye (Hikâyä)	54
2.2.6.4.1.1. Geniş Zamanın Hikâyesi (Hâzirgi-kelâsi zāmān hikâyä fe'li)	54
2.2.6.4.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi (Hâzirgi zāmān hikâyä fe'li)	54
2.2.6.4.1.3. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi (Ötgän zāmān hikâyä fe'li)	54
2.2.6.4.1.4. Gelecek Zamanın Hikâyesi (Kelâsi zāmān hikâyä fe'li)	55
2.2.6.4.1.5. Şart Kipinin Hikâyesi (Şart mäyli hikâyä fe'li).....	55
2.2.6.4.1.6. İstek Kipinin Hikâyesi (İstāk mäyli hikâyä fe'li)	55
2.2.6.4.2. Rivayet (Eşitilgänlik)	55
2.2.6.4.2.1. Duyulan Geçmiş Zamanın Rivayeti (Ötgän zāmān eşitilgänlik fe'li).....	55
2.2.6.4.2.2. Şimdiki Zamanın Rivayeti (Hâzirgi zāmān eşitilgänlik fe'li)	56
2.2.6.4.2.3. Geniş Zamanın Rivayeti (Hâzirgi kelâsi zāmān eşitilgänlik fe'li)	56
2.2.6.4.2.4. Gereklilik Kipinin Rivayeti (Kerâklik mäyli hikâyä fe'li)	56
2.2.6.4.3. Şart (Şart)	56
2.2.6.4.3.1. Gelecek Zamanın Şartı (Kelâsi zāmān şart fe'li)	56
2.2.6.4.3.2. Duyulan Geçmiş Zamanın Şartı (Ötgän zāmān eşitilgänlik şakli şart fe'li)	56
2.2.6.5. Tasviri Fiiller	57
2.2.6.6 Birleşik Fiiller	61
2.2.6.7. İsim-Fiil Ekleri	64
2.2.6.8. Sıfat-Fiil Ekleri	65
2.2.6.9. Zarf-Fiil Ekleri.....	67
2.2.7. Bağlaç (Bâglâvçï)	69
2.2.8. Edat.....	70

2.2.9. Ünlem (Ündåv).....	75
3. TRANSKRİPSİYONLU METİN	76
4. TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIM	173
SONUÇ.....	256
KAYNAKÇA.....	262
TIPKIBASIM.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

1.GİRİŞ

1.1. Özbeklerin Kısa Tarihi

Tarih içinde, Türkistan'da devlet kurma şerefine sahip Türk kavimlerinden biri de Özbeklerdir. Özbek adı Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın belirttiğine göre, 1312-1340 yılları arasında hüküm süren Altınordu hanı Özbek'in kendi halkına verdiği bir addir. Timuruların parçalanma belirtileri göstermesi ile Özbekler, Türkistan'ın kuzeyini ele geçirmek için harekete geçmişlerdir. Özbekleri 1428'den beri yöneten Ebu'l-Hayr Han (1412-1468) Tura şehrini ele geçirmiş ve burayı kendine başkent yapmıştır. Ebu'l-Hayr Han'ın ölümünden sonra onun yerine geçen Muhammed Şiban Han önderliğindeki Özbekler, 1507 tarihinde Timurulu hanedanına son vererek çok kısa bir zamanda hâkimiyetlerini Orta Asya'da yaymışlar ve büyük bir kuvvet hâline gelmişlerdir (Hayit 1995: 8).

16. yüzyılın başına gelindiğinde Özbeklerin Türkistan'a hâkim olduğu görülmektedir. Hâkimiyet alanlarını genişleten Özbekler 1510 yılında Safevi Devleti hükümdarı Şah İsmail'den büyük bir darbe yemişlerdir. Bu durumdan istifade eden Babür Şah Türkistan'ı istila etmiş fakat yapılan savaşta Özbeklere yenilmiştir (1512). 16. yüzyıldaki Şah İsmail yenilgisi ve Babür baskısı Özbek Devletinin bölünmesine yol açmıştır (Tursunov 1995: 150).

17. yüzyılın başlarına gelindiğinde (1597-1598) Özbek Devleti Buhara, Hive (Yamud-Türkmenleri-Harezmi) ve Hokand Hanlığı (Fergana) olarak üçe ayrılmıştır. Bu durum hanlıkları iç ve dış tehlikelere karşı zayıf düşürmüştür (Tursunov 1995: 150).

18. yüzyılın birinci yarısında İran'da iktidarı ele geçiren Nadir Şah (1736-1747) dağılık vaziyetteki Türkistan hanlıklarını işgal ederek hâkimiyeti altına almıştır. Bu sırada Ruslar da Türkistan üzerine yayılma politikası güdüyordu. Nadir Şah'ın vefatı ile 18. yüzyılın birinci yarısının sonlarına doğru Türkistan bölgesindeki hanlıklar yeniden toparlanmış, Merv ve Horasan bölgesinin hâkimiyeti için mücadeleye başlamışlardır. Buhara ve Hive Hanlıkları arasındaki rekabet kızışmış, iki Türk Hanlığı birbirine düşmüştür. 19. yüzyıl başlarına gelindiğinde Hive ve

Buhara Hanlıkları oldukça yıpranmıştır. Bu durumdan istifade eden Ruslar önceleri bölge üzerine keşif seyahati yapmışlar ve sırasıyla Taşkent (1865), Buhara (1868), Hive (1873), Hokand (1876) şehirlerini istila etmişlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısı Türkistan bölgesindeki Rus hâkimiyetinin başladığı dönemdir. Bu işgal 126 yıl süreyle devam etmiştir (Üşenmez 2011: 2).

Her milletin kendi kültürüne sahip çıkabileceği konusunda vaatlerde bulunan Bolşevik yönetimi sözünde durmamış, Önce Türklerin eğitim öğretim hayatını ve kültürünü söndürmüş, daha sonra da Sovyet tipi insan yetiştireceğiz diye Türkleri bir nevi kültürel çözülmeye sürüklemiştir. Yeni usulde eğitim-öğretim yapan mektep ve medreseler kapatılarak yerine Sovyet halk mektepleri kurulmuş, Özbek Türkleri ile diğer Türk boylarına ayrı ayrı millet muamelesi yapılmaya başlanmıştır. Sovyetler, Türkçe kelimeler ve terimler yerine Rusça kelime ve terimlerin kullanılmasını istemiş, eğitim öğretim dili olarak birçok okulda Rusça kabul edilmiş ve Özbek Türkçesi, mahalli bir dil durumuna düşürülmek istenmiştir (Saray 1993: 67-68).

Sovyetlerin, Özbeklerin millî kültürü ve dini hakkında takındıkları bu acımasız tavırları çok geçmeden halkın tepkisini çekmiş ve halk, dinî ve millî duygularını dile getiren şairlerini millî birer kahraman gibi görmeye başlamıştır. Ne var ki, halkın dinî ve millî duygularını yansıtmak şair ve ediplere pahalıya mal olmuş; kendilerini sürgün ve toplama kaplarında bulmuşlardır (Saray 1993: 67-68).

Günümüz Özbekistan'ı 20 Haziran 1990'da egemenliğini, 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. 29 Aralık 1991 yılında düzenlenen referandumla bağımsızlık ilanı onaylanmıştır.

1.2. Özbek Türkçesi

Karahanlı (11-12. asırlar) ve Harezmi (13-14. asırlar) edebî lehçelerinin devamı olarak, Asya'da Cengiz'in oğulları tarafından kurulan Çağatay ve Altınordu devletleri gelişerek Timur ve çocukları zamanında klasik bir mahiyet alan Orta Asya Türkçesine Çağatay Türkçesi denilmektedir. Çağatay Türkçesi, 15. yüzyılın başından 20. yüzyılın başına kadar kullanılan edebî bir lehçedir. Günümüz Türk lehçeleri arasında Özbek ve Yeni Uygur Türkçeleri ona en yakın olanlarıdır. Özbekistan'daki

ağızlara dayanan Özbek edebî lehçesi, 1921'den itibaren Özbekistan'da Çağatay edebî lehçesinin yerini almaya başlamıştır (Eckmann 1988: 7).

Rus müsteşirî ve misyoneri Ostroumov, Bolşevik İhtilali'nden önce yayımlamaya başladığı 'Turkestanskaya Tuzemnaya Gazeta' (1887-1917) adlı gazetede kullandığı ve 'Sart dili' adını verdiği karmaşık bir dille, yeni Özbek aydınını şekillendirmeye ve kendi gazetesinde kullandığı dili de edebî bir dil seviyesinde yükseltmeye çalışıyordu. Bu tür oyunları fark eden Özbekistan'ın Çolpan, Batu, Miyan Buzruk, Gazi Yunus, Gulam Zaferi, Elbek gibi aydınları, Bolşevik İhtilali'nden hemen sonra 1919'da Abdurrauf Fitrat (1886-1938)'in liderliğinde 'Çığayat Gürüngü (Çağatay Birliği)'nü oluşturarak, Orta Asya'nın ortak lehçesi olan Çağatay Türkçesini kullanmaya başladılar. Bu birliğin şiirleri, 1921'de yayımlanan 'Genç Özbek Şairleri' adlı derlemede basıldı (Devlet 1989: 184).

Ortak Arap alfabesi, 1927 yılından itibaren Latin alfabesiyle değiştirilmeye başlandı; 1927-1930 yılları arasında hem Arap hem Latin harfleriyle birçok dergi ve gazete basıldı; dolayısıyla bu dönem bir geçiş dönemi oldu ve Latin alfabesini geçiş tamamlandı. Türkistan'da yaşayan Özbek Türkleri 1927-1940 arasında Latin alfabesini kullandılar. Özbek Türkleri için kullanılan Latin alfabesinde başlangıçta dokuz ünlü kabul edilip ünlü uyumu sağlanmışken, daha sonra 'Taşkent'in İrânlılaştırılmış ağzı' seçilerek ünlü sayısı azaltılmış ve Türkçenin karakteristiği olan ünlü uyumu bozulmuştur. 1940'dan sonra ise Stalin'in emriyle bütün Türk boylarına farklı birer Kiril alfabesi kullandırılmaya başlanmıştır. Bu dayatmanın ana sebebi; Türk boylarının, birbirlerinin yazılarını okuyamamalarını, dolayısıyla uzun vadede birbirleriyle anlaşamamalarını sağlamaktı. Sovyet yönetimi, zaten var olan baskılarını sistemli ve sürekli bir şekilde daha da artırmaya başladı. Amaçları, Türklerin dil birliğini bozmak ve dolayısıyla Türk boylarının birbirleriyle anlaşamamalarını sağlamak olan bu yönetim, Arap alfabesinden Latin alfabesine geçmiş olan bütün Türk boylarının Latin alfabesini Kiril alfabesiyle değiştirdi. (Coşkun 2014: 27).

Özbek edebî dili, Özbek ağızlarından Taşkent ve Fergana ağzına dayanır. Özbek ağızları üzerine bir hayli inceleme ve tasnif çalışmaları yapılmıştır. Bu tasnif

çalışmalarından, İ. İ. Zarubin, E. D. Polivanov, Gazi Âlim, K. K. Yudahin, A. K. Borovkov ve V. V. Reşetov'un tasnifleri dikkate şayan olanlarıdır. Son tasnif çalışmalarından biri olan Reşetov'un tasnifinde Özbek ağızları Karluk-Çiğil-Uygur grubu, Kıpçak grubu ve Oğuz grubu olmak üzere üç ana grupta toplanmıştır. Bunlardan Karluk-Çiğil-Uygur grubu Tacikçenin tesirinde kalmıştır. Bugünkü Özbek yazı diline esas alınan Taşkent ve Fergana ağız grupları da bu ana gruba dâhildir. (Öztürk 1997: 3-4).

1.3 Yazılı Özbek Edebiyatı

Klasik dönem Özbek edebiyatı, geçiş dönemi eserlerini kapsayan Karahanlı Türkçesi ile Oğuz Türkçesi ve Kıpçak Türkçesinin kaynaşması sonucunda ortaya çıkan Harezmi Türkçesiyle yazılan eserlerin oluşturduğu Harezmi edebiyatı üzerinde gelişen Çağatay edebiyatı ile hanlıklar devri Özbek edebiyatını içine alan bir dönemdir.

Eckmann'a göre 15. yüzyılın başlarından Rus devrimine değin süren dönem Çağatay edebiyatı dönemidir. 16. yüzyılda Timur imparatorluğunun yıkılmasıyla birlikte bölgede yaşanan güç değişikliği yazı diline yansımıştır. Bu edebiyatın oluşum evresi olan 14. yüzyılda ve 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Sekkâkî, Haydar Harezmi, Durbek, Lütfî, Hocendî, Yûsuf Emirî, Said Ahmed Mirza, Gedâî, Atayî ve Yakîni gibi temsilciler görülmektedir. Çağatay edebiyatı dönemi altın çağını ise Ali Şir Nevayî'nin eserleriyle yaşamıştır.

17.-19. yüzyıllar arası Özbek hanlıkları devri edebiyatı, Fuat Köprülü tarafından gerileme ve çökme devri olarak değerlendirilmiştir. Bu devrin eserleri Nevayî'yi taklitten öteye gidememiştir. Şirmuhammed Munis tarihsel ve çeviri eserleriyle, Muhammed Rıza Agehi Farsça çevirileriyle, Ebulgazi Bahadır Han bilimsel ve tarihsel eserleriyle Hive hanlığı ekolünde öncü olmuşlardır. Hokand hanlığı döneminde ise Nadire Begüm, Dilşad Berna, Mahzune, Enber Hatun, Nazıme Hanım ve Uveysî gibi kadın şairler hem Nevayî'nin gelenekçi çizgisini devam ettirmiş hem de Özbek edebiyatına ilk kez kadın bakış açısını kazandırmışlardır.

Çarlık Rusyasının Türkistan'daki egemenliği döneminde gelişen toplumsal ve siyasal değişimlerden dolayı Özbek edebiyatında yeni tür ve şekillerde eserler verilmiştir. Geçiş döneminde ilk kez toplumsal yaşama ve sıradan insana özgü imgeler, söylemler ele alınmıştır. Bu devrin en önemli aydınlarından olan Özbeklerin ilk gazetecisi Furkat, Taşkent'te çıkarmış olduğu gazetesinde kültürel değişimleri ve Avrupa kültürünün tanınmasını savunmuştur. (Merhan 2007: 157-170)

Türk halkları arasında 19. yüzyılın ikinci yarısında ilk önce İslami okulların modernleştirilmesiyle kendini gösteren ve 1905 yılından sonra siyasette oluşan yumuşak havanın etkisiyle zamanla basında, tiyatrodaki, edebiyatta ve siyasette ağırlığını hissettiren yenilik veya yeni düşünce (usul-i cedit) hareketi Kırım, Kazan, Azerbaycan ve Türkistan'da etkisini kısa sürede gösterir. 1917 Bolşevik devrimine kadar edebiyatta ve basında etkin olan ceditçi Özbek yazar ve aydınlarından Abdurrauf Fitrat, Abdulla Kodiriy, Abduhamid Süleyman Çulpan ve Hurşid Şarafiddinov halkın cahilliğinin ve geri kalmışlığının en önemli nedenini eğitimdeki yetersizlikte gördüklerinden, eserlerinde öğretici amaç güderler. 1919 yılında Taşkent'te 'Çiğatay Gurungi' adında bir dil, edebiyat ve kültür derneği kuran Çulpan, Mahmud Batu, Ğazi Yunus ve Elbek gibi milliyetçi şair ve yazarlar, Çağataycanın farklı etnik grupların yaşadığı Orta Asya bölgesine hâkim olmasını amaçlamışlardır. (Merhan 2007: 157-170)

Sovyetler devri edebiyatında 1917 Bolşevik devriminden 1991 yılına değin Sovyet sistemine uygun konularda eserler verilmiştir. Hamid Alimcan, Ğafur Ğulam, Aybek, Zülfiya Israilava ve Abdulla Kahhar bu dönemde halkı savaşmaya, 'büyük vatan'ı Hitler faşizmine karşı savunmaya çağırılmışlar ve eserlerinde, Sovyet kahramanlarını tarihsel kahramanlar ile bütünleştirerek sunmuşlardır. (Merhan 2007: 157-170)

1990 yılından itibaren varlık gösteren siyasal ve toplumsal değişikliklerin bir sonucu olarak millîlik unsurunun ağır bastığı bir edebiyat doğmuştur. İnsan ruhunun ve duygularının ele alındığı eserler verilmiştir. Bu şair ve yazarlardan en çok dikkati çekenlerden ikisi Özbekistan halk şairi Erkin Vahidov ile Şükür Halmirzayev'dir.

Edebiyata şiirle başlayıp destanlarla devam etmiş olan Vohidov aynı zamanda gazeteci, oyun yazarı ve çevirmen sıfatıyla Özbek edebiyatının gelişimine çok yönlü katkı sunarken, 1960'lı yıllarda hikâye ile başladığı edebî etkinliğini günümüzde devam ettiren Şükür Halmirzayev hikâyeleri ve romanlarıyla Özbekistan halkının ruhuna tercüman olmaktadır. (Merhan 2007: 157-170)

1.4. Özbek Türkçesi Alfabeti (Öztürk 2016: 17)

Özbek Kiril Alfabeti	Latin Kökenli Transkripsiyon Alfabetesindeki Karşılıkları	Latin Kökenli Özbek Alfabeti
А а	A a, Ä ä (açık e)	A a
Б б	B b	B b
Д д	D d	D d
Е е/Э э	E e	E e
Ф ф	F f	F f
Г г	G g (ğ)	G g
Ҳ ҳ	H h	H h
И и	İ i/Í i	İ i
Ж ж	C c (J j)	J j
К к	K k	K k
Л л	L l	L l
М м	M m	M m
Н н	N n	N n
О о	Å å	O o
П п	P p	P p
Қ қ	K k (Q q)	Q q

Р р	Р r	R r
С с	С s	S s
Т т	Т t	T t
У у	У u, Ӱ ӱ	U u
В в	В v	V v
Х х	Х h (X x) (hırıltılı h)	X x
Ӏ Ӂ	Ӏ y	Y y
З з	З z	Z z
Ӳ ӳ	О o, Ӗ ӗ	O' o'
Ғ ғ	G g (ğ)	G' g'
Ш ш	SH sh	Sh sh
Ҷ ҷ	CH ch	Ch ch
Ң ң	N n (NG ng)	Ng ng

1.5. Abulkasim Mamarasulov'un Hayatı ve Eserleri

Abulkasim Mamarasulov, 5 Şubat 1958'de Semerkant'ın Jizzax (eski Bulungur) ilinin Bahmal (eski Barlas) köyünde doğmuştur. 1979'da Ali Şir Nevaî'nin adını taşıyan Semerkant Devlet Üniversitesi'nin Rus Filoloji Fakültesi'nden mezun oldu. Daha sonra Jizzax'taki 'Bostan' adlı gazetede tercüme yapmaya başladı. 1996 yılına kadar Jizzax bölgesindeki 'Özbekistan Edebiyatı ve Sanatı', 'Halk Sözü', 'Türkistan' ve 'İnsan ve Hukuk' gazetelerinde muhabirlik yaptı. 1996 yılından sonra kendi işine ek olarak çiftçilik ve girişimcilikle de uğraşmaya başladı.

1984 yılından bu yana Yazarlar Sendikası'na üyeliği devam etmektedir. Günümüzde Jizzax şehrinin Bostan bölgesinde yaşamaktadır. Evlidir ve sekiz kız babasıdır. Abulkasim Mamarasulov'un dergi ve gazetelerde yayımlanmış hikâyeleri şunlardır:

Dergi ve gazetede yayımlanan hikâyeleri:

Färiştä ‘Özbekistân Ädäbiyât vâ San’ati’ gazetesi, Taşkent (1981) - *Qarindâş* ‘Özbekistân Ädäbiyât vâ San’ati’ gazetesi, Taşkent (1981) - *Bir Dänä Nän* ‘Saâdät’ dergisi, Taşkent (1981) - *Äta Mehri* ‘Gülistân’ dergisi, Taşkent (1982) - *Yolâvçi* ‘Şarq Yulduzi’ dergisi, Taşkent (1982) - *Sâmânçilär* ‘Jizzax Haqiqati’ gazetesi, Jizzax (1982), *Yaşaşning Yoli* ‘Jizzax Haqiqati’ gazetesi, Jizzax (1982) - *Birinçi Qâr* ‘Jizzax Haqiqati’ gazetesi, Jizzax (1983) - *Bäyt Bitilgän Româlçä* ‘Özbekistân Ädäbiyât vâ San’ati’ gazetesi, Taşkent (1983) - *Lälä Säyli* ‘Şarq Yulduzi’ dergisi, Taşkent (1983) - *Ädna Lepeşka* ‘Literaturnaya Uçeba’ dergisi, Moskova (1984) - *May Yâmgiri* ‘Şarq Yulduzi’ dergisi, Taşkent’ (1985) - *Sevişgänlär, Äyşä Xäläning Küyâvi, İsmätning Qismäti* ‘Yâşlik’ dergisi, Taşkent (1986) - *Keräkli Ädam*, Täftiş ‘Yâşlik’ dergisi, Taşkent (1987) - *Yigit Häm Yiğläydimi?* ‘Gülistân’ dergisi, Taşkent (1988) - *Kök Çöptâq Ertäk* ‘Lenin Uçquni’ gazetesi, Taşkent (1988), *Şu Küning Qahramânları* ‘Yâşlik’ dergisi, Taşkent (1989) - *Arz* ‘Özbekistân Ädäbiyât vâ San’ati’ gazetesi, Taşkent (19889) - *Telpak* ‘Gülistân’ dergisi, Taşkent (1990), *Üçinçi Yol* ‘Şarq Yulduzi’ dergisi, Taşkent (1990) - *Arabça Oyin* ‘Yâşlik’ dergisi, Taşkent (2002) - *Ben Qanday Yâzuvçi Bolgan Edim* ‘Yâşlik’ dergisi, Taşkent (2006) - *Tikänli Simlär Ärtidagi Şähär* ‘Yâşlik’ dergisi, Taşkent (2007)

Mamamrasulov’un müstakil kitap olarak basılan hikâyeleri ise aşağıda gösterilmiştir:

Süyünçi ‘Ġafur Ġulâm Nâşriyât’ Taşkent, (1982) - *Hayätning Bir Lahzasi* ‘Ġafur Ġulâm Nâşriyât’ Taşkent, (1985) - *Sen Üçün Yâşib* ‘Yâş Gvariya’ yayınevi, Taşkent (1988) - *Barlâs Qişlâgining Zümrad Tângları* ‘Yâş Gvariya’ yayınevi, Taşkent (1990) - *Men Seni Sevämän* ‘Nâşirlik Yâgdusi’ yayınevi, Taşkent (2011) - *Telba Muhabbät* ‘Ġafur Ġulâm Nâşriyât’ Taşkent, (2019)¹

¹‘Yazar Hakkında Bilgi’ bölümü, yazarın kendisinden edinilen bilgilere göre düzenlenmiştir.

1.6. Eser Hakkında Bilgi

İncelediğimiz eser, Abulkasim Mamarasulov'un 'Telbâ Muhabbât' adlı hikâye kitabında yer alan ilk bölümdür. Bu hikâye kitabı 'Alibek ve Kirk Dostining Särgüzâştläri', 'Barlâs Qişlâgining Zümrâd Tângläri' ve 'Barlâs Qişlâgining Âydin Keçäläri' başlığı altında yer alan hikâyelerden oluşmaktadır. Mamarasulov, daha önceden yazmış olduğu bu hikâyeleri 'Telbâ Muhabbât' adlı kitabında toplamıştır. Bu eser, 2019 yılı şubat ayında Taşkent'teki 'Özbekistan Basın ve Haber Bürosu'na ait olan Ğafur Ğulâm Yayınevi tarafından basılmıştır.²

Çevirisini ve gramer incelemesini yaptığımız 'Alibek ve Kirk Dostining Särgüzâştläri' adlı bölüm içerisinde yer alan hikâyelerin kısa özeti şöyledir:

Färiştä (Melek) (s. 77 - 84)

Färiştä adlı hikâyede Alibek, Semerkant'taki okulunu tamamlayamayıp Barlos'a geri dönmüştür. Bu sırada çiftlikten ona muhasebecilik teklifi gelmiştir. Alibek, bu teklifi kabul etmiştir. Alibek, çiftlikte çalışırken tanıştığı Zülfiya'ya âşık olmuştur. Zülfiya ile ilgilenirken, arı kovanındaki arıları rahatsız edince onların saldırısına maruz kalmıştır. Zülfiya, Alibek'in yaralarını sarmasına yardım ettiği için Alibek Zülfiya'ya daha çok hayran olmuştur. Bu sebeple Zülfiya'ya 'Melek' adını takmıştır.

Mäslähät (Öğüt) (s. 84 - 90)

Bu hikâyede Alibek, Semerkant'ta okuyan kardeşi Salim'in kendisinden daha bilinçli ve görgülü olduğunu düşündüğü için Zülfiya hakkında Salim'den tavsiye almak istemiştir. Aralarındaki konuşmalar satranç oynarken devam etmiştir. Bu sırada, Alibek ve ağabeyi ünlü Özbek astronomlarından bahsetmişlerdir. Babası, bu astronomları bilmediğine çok şaşırmıştır.

² 'Eser Hakkında Bilgi' bölümü, yazarın kendisinden edinilen bilgilere göre düzenlenmiştir.

Qarâqçılar (Eşkiya) (s. 90 -96)

Qarâqçılar adlı hikâyede Semerkant'ın şehir merkezinde sürekli hırsızlık olduğundan yakınan Alibek ve arkadaşları, bu durumdan kurtulmak istemişlerdir. Fakat kurtulmak mümkün olmadığı için Semerkant'ta bu işi iyi öğrenen Taşdemir'den yardım almışlar ve kendileri de aynı şeyi yapmaya başlamışlardır. Lapas ve Alibek de ona uymuşlardır. Yoldan geçen bir çocuğu sürekli rahatsız edip, sigara ve içki parası istemişlerdir. Zavallı çocuk da her istediklerini yapmak zorunda kalmıştır.

Süyünçi (Müjde) (s. 96 -100)

Süyünçi hikâyesinde Lepas, askerden yeni dönmüştür ve onu hiç tanımadığı bir akrabası karşılamaya gelmiştir. Aslında, bu adamın tek derdi Lepas'ı ailesine götürmek ve bu müjdeyi bizzat onlara iletmektir. Bu sayede vereceği müjdeye karşılık olarak da Lepas'ın ailesinden bir hediye talebinde bulunacaktır.

Üzümzârda (Üzüm Bahçesinde) (s. 101 -105)

Üzümzârda adlı hikâye Lepas'ın, askerden döndükten sonra çiftlikte çalışmaya başlamasıyla başlar. Şehirden de iki kız yardıma gelmişlerdir. Lepas, bu kızlardan birine, Navvat'a âşık olmuştur. Birlikte çalışmaya üzüm toplamaya başlamışlardır. Kızdan çok etkilenen Lepas, Navvat'in ailesine görücü göndermeye karar vermiştir.

Yäxşi Niyät (İyi Niyet) (s. 105 - 109)

Bu hikâyede Abdülmecit ve Dilaram'ın evlendikten sonra aralarının açılmasından bahseder. Bu durumu duyan Lepas ve Alibek, evli çifti barıştırmak için onların evlerine gitmişlerdir. Evli çift, misafirlerin yanında da sürekli tartışmışlardır. Alibek, iyi bir şey yapmak isterken bunu başaramayınca bin pişman olmuştur.

Telpäk (Şapka) (s. 110 - 114)

Telpäk adlı hikâyede Alibek, kışın kulaklarını üşütüp hasta olmamak için Taşdemir ile birlikte Aktela'da bulunan bir pazara gitmiştir. Bu sırada, iki kızla karşılaşmışlardır. Kızların büyüüne kapılan Alibek ve Taşdemir, kızları takip etmişlerdir. Bu takibin sonucunda kızların bir dükkânı olduğunu görmüşlerdir. Şapka almak bahanesiyle kızlarla konuşmuşlardır. Sonra sevgilileri olduğunu öğrendiklerinde, konuyu şapkaya çevirmişlerdir ve bu durumdan sıyrılmaya çalışmışlardır.

Atlas Româlçä (Kumaş Mendil) (s. 114 - 121)

Atlas Româlçä adlı hikâyede Kadir ve Dilber uzaktan akrabalarıdır. Ailecek görüştükleri zamanlarda aralarında bazı hisler oluşmaya başlamıştır. Bu durumu öğrenen Alibek, Kadir ve Dilber'i gizlice görüştürmeye başlamıştır. Dilber, Kadir ile evinin karşısındaki barınakta buluşmak için sabaha karşı evden çıkmıştır. Gizlice görüştükleri için birbirlerine bir hatıra vermek istemişlerdir. Dilber, Kadir'e bir mendil hediye etmiştir. Daha sonraki bir buluşma sırasında Dilber'in hayranları, Alibek ve Kadir'i rahatsız etmişlerdir.

Esläsä Arzigülik Vâqea (Hatırlanası Değerli Olay) (s. 121 - 126)

Bu hikâyede Alibek ve dostları, Taşdemir'i bayram sebebiyle görev yerine ziyarete gitmişlerdir. Bundan dolayı Taşdemir, onlara yemek ısmarlamak istemiştir fakat arkadaşlarına aksilikler yüzünden bir türlü o yemeği yedirememiştir. Çaresiz bir arkadaşlarını köye börek aldirmaya göndermişlerdir. Börekçiler de kapalı olunca kuru ekmeği suya batırıp batırıp yemişlerdir.

Yigitlikning Köçäsi (Gençliğin Sokağı) (s. 126 -132)

Yigitlikning Köçäsi adlı hikâyede Taşdemir'in polislik görevinden faydalanan İsmet'in davranışlarından bahsedilir. İsmet, onu döven çocukları korkutmak istemiştir ve bundan dolayı herkese Taşdemir'i tanıdığından bahsetmiştir. Daha da arsızlaşıp yoldan geçen kızları da rahatsız edince bir güzel dayak yemiştir. Taşdemir ise İsmet haksız olduğu için arkasında durmamıştır.

Arabça Oyun (Arapça Oyun) (s. 133 - 145)

Bu hikâyede Taşdemir, üzüm hasadı sırasında arabalardaki üzümleri tartmakla görevlidir. Üzümlerini satmak için Barlos'tan gelen iki kızla tanışmıştır. Onlar sıranın önüne geçmek isteseler de Taşdemir buna izin vermemiştir. Kızlardan biri olan Melahat'a âşık olduğu için bu kararlılığı çok uzun sürmemiştir. Aynı zamanda Taşdemir, evli ve iki çocuk babasıdır. Melahat, Taşdemir'in ikinci eşi olmaya ikna olmuştur ama maalesef ki Taşdemir'in aklında kötülük vardır.

Yâr-yâr (Yar-yar ‘Bir çeşit Şarkı’) (s. 145 - 161)

Yâr-yâr adlı hikâyede Ebulhayr, Alibek ve Lapas, damat tarafı olarak bir düğüne gitmişlerdir. Bol bol içip yar-yar şarkısını söylemişlerdir. Ebulhayr, bu sarhoşlukla herkesin içinde babasından kendisini evlendirmesini istemiştir. Babası kabul edince, köyün bekâr kızlarından biri olan Ulbazar ile görüşmek aklına gelmiştir. Onu pek beğenmese de görüşmeye başlamıştır. Bir gün Ebulhayr ve Ulbazar, görüşürlerken Ulbazar’ın babası uykudan uyanmış ve kızını yatağında bulamamıştır. Ulbazar’ı bulmak için bahçeye çıktığında Ebulhayr’ı kaçarken görmüştür. Bu yüzden Ulbazar’ın babası Bağman, kızına çok kızmış ve bu durumun peşini bırakmamıştır.

Lâlâ Sâyli (Lale Bayramı) (s. 161 - 173)

Lâlâ Sâyli adlı hikâye, Şahide ve Obloqul’un okul tarafından düzenlenen dağ yürüyüşü sırasında tanışmaları ile başlar. Şahide, bu yürüyüş sırasında çok yorulduğu için Obloqul ona hep destek olmuştur. O sırada birbirlerine açıkça hoşlandıklarını söyleyemedikleri için Obloqul, Şahide’ye lale koparıp getirmiştir. Daha sonra okul bitince evlenmişlerdir. Evlendikten sonra Şahide rahatsızlanmıştır. Bu hastalık sonucunda yattığı yerden kalkamaz hale gelmiştir. Semerkant’ta bir hastaneye kaldırılmıştır. Obloqul, bu süreçte eşini hiç yalnız bırakmamıştır fakat bu zorlu yolculuğun sonunda Şahide ölmüştür.

2. DİL BİLGİSİ

2.1. Ses Bilgisi

Özbek alfabesinde yirmi dokuz harf vardır. Bu harfler, otuz üç sesi karşılamaktadır.

2.1.1. Ünlüler - Ünsüzler

Günümüz Özbek Türklerinin kullandıkları alfabede ünlüleri karşılayan altı harf bulunmaktadır. Bu harfler, on sesi karşılamaktadır:

Aa - Aa, Ää / Oo - Åå / Ээ - Ee / Ии - İi, Iı / Yy - Uu, Üü / Ўў - Oo, Öö

Aa - Aa, Ää

Bu ünlü, hem geniş, düz, art (a) hem de geniş ya da yarı açık, düz, ön ünlüyü (e-ä) karşılar:

Bu ve buna benzer başka unsurlar, Özbekçe ve alıntı sözcükler arasındaki farkı belirginleştirip tek yazı dilinde, iki dilin söyleyiş kurallarının bir arada kullanılması gibi bir durumu ortaya çıkararak Özbek Türkçesinin ses sistemine ve imlasına zarar vermektedir (Kuçkartay 1999: 124).

äkä 14(48), hämân 15(14), nimä 31(48), cüdä 46(22),

Oo - Åå

Yarı yuvarlak, geniş, kalın (a-o arası) bu ünlü, Farsçanın etkisi ile ortaya çıkmıştır. Arapça ve Farsça sözcüklerdeki elif ile gösterilen bu ses, Latin esaslı yeni Özbek alfabesinde å ile gösterilir.

sâç 2(30), çirâyli 2(32), ådâb 14(23), bâr- 14(30), qışlâq 15(1), bâbâ 21(10), âgiz 35(32),

Ээ - Ee

Bu ünlü, ince sıra, yarı geniş ünlüyü ifade eder. Eski Türkçede ilk hecede bulunan **і** sesinin Özbek Türkçesindeki karşılığıdır. Bunun yanında Arapça'dan Özbek Türkçesine girmiş bazı sözcüklerin ilk hecesindeki **і** sesinin yerine kullanılır:

de- 15(43), keyin 16(15), telpäk 19(5), men 21(24), ertä 31(35), keril- 36(7),

Ии - İi, ı

Bu ünlü, Türkçe ve alıntı sözcüklerdeki dar, düz, ön ünlüyü karşılar. Fakat Türkçenin asli seslerinden biri olan dar, düz, art ünlü **ı** için yeni Özbek alfabesinde bir işaret bulunmamaktadır. Aslında Özbek Türkçesi ağızlarında ve konuşma dilinde bu ünlü mevcuttur.

bir- 19(24), bil- 20(16), yigläydi 21(27), baqir- 38(20),

Уу - Uu, Üü

Kalın sıra, dar ünlüyü ifade eder. Bu ünlü, u ve ü seslerini karşılar. Telaffuzda u ve ü olarak söylenen bu iki ünlünün tek bir işaretle karşılanması yeni Özbek alfabesinin bir eksikliğidir (Tekin 2008: 610).

şunaqa 21(1), tur- 13(32), üçün 24(19), tut- 32(21),

ŸŸ - Oo, Öö

Kalın sıra, yarı geniş ünlüyü ifade etmek için kullanılır. Konuşma ve yazı dilindeki o ve ö seslerini karşılayan tek bir işaretin olması alfabe açısından önemli bir eksiktir (Tekin 2008: 610).

qol 22(14), şorva 24(13), körsät- 31(47),

Ünsüzleri ise karşılayan yirmi üç harf bulunmaktadır.

Бб - Bb / Вв - Vv / Гг - Gg / Дд - Dd / Жж - Cc / Зз - Zz / Йй - Yy / Кк - Kk /

Лл - Ll / Мм - Mm / Нн - Nn / Пп - Pp / Рр - Rr / Ққ - Qq / Сс - Ss / Тт - Tt /

Xx - Hh / Ff - Ğğ / Фф - Ff / Xx - Xx / Чч - Çç / Шш - Şş / Ъъ - ʻ

Бб - Bb

Tonlu, patlayıcı dudak ünsüzünü ifade etmektedir. Türkçenin **-p** zarf fiil eki, Özbek Türkçesinde **-b** harfi ile yazılmaktadır. Fakat bu ek telaffuzda **-p** ile söylenmektedir. Bu ekin **-b** olarak yazılmasının sebebi Özbek Türklerinin asırlarca Arap alfabesi kullanmasıdır. Çünkü bu zarf fiil eki Arap alfabesinde de **-b** ile gösterilmektedir.

bil- 4(1), bår- 37(3), biz 37(9),

Вв - Vv

Diş-dudak ünsüzüdür. Türkçe kelimelerin başında bulunmaz.

sev- 21(34), vaqt 37(12), åvåz 37(40), havå 38(19),

Гг - Gg

Türkçe kelimelerin başında görülmez. Genel olarak eklerde kullanılır.

bizgå 35(28), gåp 39(21), ågår 9(2),

Дд - Dd

Türkçe kelimelerin başında nadiren görülmekle birlikte Türkiye Türkçesinden farklı olarak kelime sonunda da görülebilir.

de- 9(36), dost 12(35), dård 41(46),

Жж - Cc

Türkçe kelimelerin başında nadiren görülür.

cånå- 9(34), cinåyåt 14(40), cån 16(11), håcåt 16(13), xoca 31(42),

Зз - Zz

Sızıcı bir diş eti ünsüzüdür.

qizi- 31(45), yâz- 31(48), köz 32(6), hâzir 42(50),

Йй - Yy

Ön-damak ünsüzü olup akıcıdır.

yol 18(24), yârimtä 25(28), yât- 35(21), äyt- 42(51),

Кк - Kk

Türkiye Türkçesinde kelime başında tonluluşarak ‘g’ olmuş ince sıradan bir ünsüzdür.

köngil 27(36), köppä-kündüz 31(31), keräk 32(18),

Лл - Ll

Diş eti ünsüzü olup akıcıdır.

yol 14(32), ,kel- 24(13), bilän 32(1),

Мм - Mm

Akıcı dudak ünsüzlerindedir.

maqta- 24(47), mehmân 24(50), ma'nâdâr 25(1),

Нн - Nn

Diş eti ve geniz ünsüzü olup akıcıdır.

ne 32(14), nârsâni 32(23), nâticâ 35(42), nârigi 38(46),

Пп - Pp

Kelime başında çok az görülen bu ünsüz patlayıcı dudak ünsüzüdür.

gâp 3(49), tâp- 39(11), köp 46(6),

Pp - Rr

Türkçe kelimelerin başında bulunmaz ve akıcı, diş eti ünsüzlerindedir.

yüräk 13(27), biräm 14(18), haräkät 46(24),

Kk - Qq

Gırtlğa yakın telaffuz edilen yakın sıradan bir ünsüzdür.

qimirlä- 6(32), qara- 14(19), qani 14(21), qanday 39(17),

Cc - Ss

Diş eti ünsüzü olup sızıcıdır.

sâç 6(25), sev- 21(10), sen 21(24), sez- 35(5),

Tt - Tt

İnce sıradan sözcükleri karşılayan diş-damak ünsüzdür.

Taştemir 36(6), tez 44(38), tur- 45(2),

Xx - Hh

Türeme ses olarak bazı Türkçe sözcüklerin başına getirilen sızıcı bir ünsüzdür.

hâzir 14(31), hâl 28(21), hämmä 42(34), hâzir 42(53),

Ff - Ğğ

Kalın sıradan bir ünsüzdür ve gırtlğa yakın telaffuz edilir.

yâlgân 28(32), täğın 32(10), gamğın 32(15), toğri 32(54),

Фф - Ff

Alıntı sözcüklerde karşımıza çıkan diş-dudak ünsüzüdür.

däftär 30(29), fikr 41(30), sâf 42(33),

Xx - Xx

Gırtlaktan çıkan hırıltılı bir ünsüz olup kalın sıradandır.

oxşa- 15(22), yäxşirâq 18(3), xuddi 18(43), xizmätینگiz 35(11),

Чч - Çç

Patlayıcı diş eti ünsüzüdür.

kaç 28(27), çoq 43(19), çiq- 43(52),

Шш - Şş

Sızıcı bir diş eti ünsüzüdür.

iş 18(24),tüş- 28(20), şähär 44(1), oşa 44(2),

Ayrıca, üç birleşik harf de altı sesi karşılamaktadır:

Яя - YÄ, yä

‘y’ ünsüzü ile ‘açık e’ sesinin birlikte kullanıldığı birleşik harftir.

yäxşi 29(20), yänä 29(44),

Ëë - YÄ, yä

‘y’ ünsüzü ile ‘â’ ünlüsünün birleşiminden oluşmuş birleşik harftir.

yâş 26(17), yâlgân 28(38), yâq 30(19), yârdam 30(26),

Юю - YU, yu

‘y’ ünsüzü ile ‘u’ ünlüsünün birlikte kullanıldığı harftir.

yulduz 23(17), quyuq 27(49), yum- 39(14),

2.1.1.1. Ünlü Değişmesi(Ünliling özgarişi)

2.1.1.1.1. Daralma (Täräyış)

Geniş ünlülerin daralması olayıdır.

e > i

DLT kedi > kiyim ‘giyim’ dazmállanmagan kiyim+läri 11(11), Keliñçäkkä äq kiyim cüda yaraşadi 37(40),

DLT ne+me > nimä ‘ne’ Bala nimänidir sezib, qorqä başladi 10(21), Mäyli, nimä desäläring beräy, meni qoyib yübäringizlär 11(22), Qiz göyâ unga tanışdek. İsmi nimä edi 14(9),

a >> i

Ar. halvet >> xilvät ‘kuytu köşe’ Abdumäcid maşinani xilvätgä burmâqçi edi 31(47), ...çäyxänädan sal ötgändän songgi xilvät bir yolakka burildi-dä 32(28),

o > u

DLT ol > u ‘o’ U xamuş tärtib, közläri allaqanday nursizläniñ, bezdäy bolib, bir nuqtaga qadalib otirärdi 32(34), U mengä üylänmâqçi 40(5),

Far. hoş > xuş ‘hoş’ Xuşbiçim cüvân (2)bolgani üçün sanatäriygä ança xuştarlar ärttirgän, ataylab 46(1), Undägi xuşbuy hidni toyib-toyib hidläydi. 3(33)

2.1.1.1.2. Genişleme (Kengäyış)

Kelime içindeki dar ünlülerin genişlemesi olayıdır.

i >> e

DLT bir - > bér - > ber- ‘ver-’ ...song unga berädigän pul keräk 2(11), U başini kötärmäy, hayacánli ävâzda cävâb berädi 3(35), Alibek häm mototsikl älmâqçi bolganda ätasi royhuş bermädi 18(16),

DLT irkek > erkäk ‘erkek’ Tâbut kötârgän erkäklär häm toxtaşadi 41(46), ämmâ qaysi mârd erkäk xâtinini qiyin ahvâldâ kasalxânädâ yâtganidâ taşlab ketädi 46(18),

DLT yi- > yé- > ye- ‘ye-’ Älibek muşt zarbidän muk tüşdi, yänâ bir-ikki tepki yedi 9(35), ...sây suvigâ batirib yeyâ başladi 43(36),

DLT yir > yér > yer ‘yer’ Gap şu yergâ yetgändâ Älibek özini tutâlmay 1(39), Bâla yiglämäqdan beri bolib yergâ qarädi 11(19),

Alıntı sözcüklerde ise şöyledir:

Ar. ihtiyât > ehtiyât ‘tedbir’ Xullas, ehtiyât bolgan yâxşi-dâ 21(16),

Ar. mihmân > mehmân ‘misafir’ Başqa sâfâr kelsäläring yâxşi mehmân qilämân 25(35),

i >> ä

DLT. kibi >> käbi ‘gibi’ U kişi häm Dilbär käbi Qâdirgâ sinçkâv nazar sâladi 20(29),

ü >> o

Far. düst >> dost ‘dost’ Qâdir dost+ining qollaridän tutdi 21(7),

Far. şüh >> şox ‘şuh’ İsmätning şox+ligi tutib, uçâvining ortasidän yürdi 27(41),

ū >> ö

Far. gūdek >> gödäk ‘tıfıl, çocuk’ Axir, gödäk+lärning baxtini oğırlaş... 33(28),

Far. gūyā >> göyā ‘sanki’ Qiz göyā unga tanışdek 14(9),

Far. kūçe >> köçä ‘sokak’ Yā köçä+gä çıqib, çarçagança yügürsä mikän? 20(39),

u >> ö

Ar. mu‘min >> mömin ‘imanlı’ Āta-ānasi mömin-beçārā ādamlar bolib... 31(42),

2.1.1.1.3. Düzleşme (Läblänmägän hălätgä ötiş)

Bir yuvarlak ünlünün, düz ünlüye dönüşmesi olayıdır.

u >> i

ET katun, hatun >> xâtin ‘hatun’ Abdumäcidlärnikigä bārib, er-xâtinni (3)yārāştirämiz’, demägändä, bālki... 16(2), Ersiz xâtinlär köp, ämmā ergä tegädigäni kām ekän 38(9),

ET oyun >> oyun ‘oyun’ Mälāhat söz oyun+ini dāvām ettirärkän... 29(44), Ämmā tüşüniş başqayu, hayāt oyunlarini öz başingdan ötkizişing başqa ekän-dä! 45(17),

Uyg. tapşur- >> tãpşir- ‘teslim etmek’ Barlāsdan kelgän üzümlärni tãpşirişdä baş-qãş boladi. 29(5), Bu ārada maşina üzümni zāvādga tãpşirib çıqdi. Üçäläsä xayrlaşgani orinlaridan turişdi. 30(17),

OrhT yalañuz > KB yalñuz > yãlgiz ‘yalnız’ lekin ilācsiz ketālmayātganini sezār, ‘sen bārāber’, desä mutlaqā yãlgiz qãladi. 42(37), Axir ārqada yãlgiz özimiz qãldik 42(39),

-o- > -â-

DLT soğı- > sowı- > sâvu- ‘soğu-’ Qiş yâqınlâşib qâldi. Alibekning qulâğini sâvuq urib ketsä... 18(2), Beçârâning qulâğini sâvuq urib ketmäsin 19(3),

-ü > -i

berü > beri ‘beri’ Qâdir üç yıldan beri Sämärqandda oqiyâtgan bolsa-da.. 20(21),

ū >> i

Ar. sandûk >> sandıq ‘sandık’ Sandıq+qâ sâlib, özing sandıq+ning üstigä çıqib... 36(31),

Far. terâzû >> târâzi ‘terazi’ Ularning maşınası târâzi+dân ötib, üzümni tökiş üçün... 31(12),

u >> ä

Ar. muhkem > mâhkâm ‘sağlam’ ...uni mâhkâm quçaqlab âldi 12(6),

Ar. su’âl > savâl ‘soru’ Hâli bu savâllarga cävâb izlâmâğän... 38(42),

2.1.1.1.4. Yuvarlaklaşma (Läbläşiş)

Kelimedede ön ve iç ses durumundaki düz ünlülerin yuvarlaklaşması olayıdır.

e >> ü

ET eb > ew > öw > öy > üy³ ‘ev’ Cörä mäst ekänsän, üyingga bâr 28(3), Ertägä dâmladan cävâb âlib, üyga bârıb kelmâqçı edim 31(35),

³ Ön, iç ve son seste bulunan /b/lerin durumu üç başlık altında incelenebilir. İlki *bol-* fiilinin başındaki /b/ sesinin erimesi durumudur. Köktürk Türkçesinden Eski Oğuz Türkçesine kadar korunan bu ses bu lehçede eriyerek *ol-* şeklini almıştır. İkincisi; *bar, bar-, bir-* sözcüklerinde ön seste bulunan /b/ sesinin Eski Oğuz Türkçesinde sızıcılaşarak /v/ sesine dönmesi hadisesidir. Sonuncu durum ise iç ve son seslerdeki /b/lerin Uygur Türkçesinden itibaren sızıcılaşarak çift dudak v’sine (/w) dönmesi ile ilgilidir. Çağatay ve Eski Oğuz Türkçelerinde bu ses dış-dudak v’si şeklinde, Harezmi Türkçesinde ise her iki fonetik şekilde geçmektedir: *eb>ew>ev, seb->sew->sev, sab>saw>sav, sub>suw* (Ercilasun, 2008: 454; Eraslan, 2012: 86-87; Eckmann, 1988: 23; Ata, 2002: 52-54).

2.1.1.1.5. İncelme (Åld qatârgä ötiş)

Kalın halde bulunan ünlülerin incelmesi olayıdır.

ā >> e

Ar. sākin >> sekin ‘sakin’ ...bâşini sekin Älibekning köksigä qoyädi 3(32),

ı >> i

KB adır- > ayır- ‘ ayır-‘ ...qoşış-ayiriş, büliş-köpäytirişni bilsäng boldi, epläysän, dedi 1(27),

2.1.1.2. Ünsüz Değişmesi (Ündâşning Özgärişi)

2.1.1.2.1. Akıcılaşma (Sânâr ündâşgä äylänmä)

Patlayıcı ünsüzlerin akıcı ünsüzlere dönüşmesi olayıdır.

-d- > -y-

KB adak > âyâq ‘ayak’ Beş-ältita bâla Alibekni (52)eşäkning arqanı bilän ävväl âyâq-qolidän bağlaşıpti... 23(52),

KB kedin > kéyim > kiyim ‘giyim’ Hattâ uni turğizişib, kiyimlärini qâqişib häm qoydi. 28(22), hattâ kiyimigä qâtib qâlgan üzüm şiräsi häm unga cüdä yaraşib turardi. 30(43),

ET kedin > keyin ‘sonra’ üç-tört märtä täkrärlägändän keyin... 3(11), Bir tāmānigä gişt yetmäy açib qâlgan, keyin şu açıq cāyga üç-törttä şäh-şabba taşlab qoyişgandi 13(31),

DLT kod- > qoy- ‘koymak, bırakmak’ Nimä qilişni körsätib qoyämän. 11(17), Abdumäcid bu käftlär üstigä öz käftlärini qoydi 30(32),

2.1.1.2.2. Sızıcılaşma (Sirğaluvçi ündâşgä äylänmä)

Patlayıcı veya akıcı ünsüzlerin yerini boğumlama noktası bakımından kendisine yakın olan sızıcı ünsüzlere bırakması olayıdır.

-b > -w > -v

DLT eb > ew > öw > üy ‘ev’ Qayıtda ança yolğaça öz üyləri bilən bolib, Abduməcrid yänidä otirgan Mälâhatgä e’tibâr qilmädi. 32(1), Şunçaki, tağın mengä tärmişib qalmasin, degän üydä hər ehtimâlgä qarşı toqigän äfsânängiz bu. 33(15),

DLT seb- > sew- > sev- ‘sev-’ Qızlar bilən uçaşış, sevgi bâbidän Alibekning täcribäsi katta 21(11), Undan bolsa, häli... bir körişdän sevib hãm qâldim dersiz?! 29(33),

DLT sub > suw > suv ‘su’ ‘Endi eşägingiz suvdan ötdi-dä, ä? 17(3), ‘Xâtin, suv keltir, bet-qolimni yuvaman’, desä. 36(1),

-ķ- > -x- (-h-)

KB yaxşı > yaḥşı > yaxşı ‘iyi, güzel’ Dilbâr esä: ‘Qâdir äkä, (10)siz ädäbiyâtçisiz, yaxşı biläsiz... 20(10),

2.1.1.2.3. Ton Bakımından

t- > d-

Diş damak ünsüzü t, yerini yine bir diş damak ünsüzü olan d’ye bırakmıştır. İki de patlayıcı olan bu iki ünsüz, ton bakımından karşılıklı ünsüzlerdir.

ET ti-, te- > de- ‘de-’ ‘-Heçqisi yoq - deyä Älibek ornidan turdi.’ 3(16)

2.1.1.2.4. Diş-damaksillaşma (Til âldi tâvuşigä äylänmä)

-m- > -n-

Dudak ünsüzü m’nin yerini diş-damak ünsüzü olan n’ye bırakmasıdır.

ET amti > endi ‘şimdi’ ‘Endi yürägi qiziy başladı.’ 6(23), Änä endi nimä boldi?! 36(28),

2.1.2. Ses Olayları

2.1.2.1. Benzeşme (Assimilatsiya-Oxşashlik)

Kelime içindeki bir sesin, niteliği veya boğumlanma noktası bakımından yanyana veya aralıklı duran bir başka sesle benzer veya eş duruma getirilmesi olayıdır.

tek-gän > tekkän ‘değen’ Sengä häli gäp tekkäni yoq 17(31),

2.1.2.2. Göçüşme (Tâvuş älmäşinişi-Metateza)

Kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayıdır.

DLT konşı > qoşni ‘komşu’ ...âqşâm qoşni qışlâqqa cönâşdi 20(2), Yigit çaqqân haräkâtlär bilän qoşni hävlidän ötib, nâriği köçägä çıqib qâçdi 38(46),

DLT ögren- > örgän- ‘öğren-’ Bunaqa kelişlârgä örgänib qâlgan Älibek xuddi şu fursatni pâylab, şaxmat kötârib keldi. 6(4), Şu sâbâbli mi, Şâhidä yängi hävligä tezdä örgändi. 44(38),

2.1.2.3. Kaynaşma (Ixçämläşiş-Eliziya)

Ayrı hecelerdeki iki ünlünün bir tek ünlüde veya birden çok hecedeki seslerin tek hecede toplanması olayıdır.

iki+egüsi > ikkâvi ‘ikisi’ Lâlâ ikkâvining ümr yolini üzil-kesil bir tãmânga... 28(44),

ne+erse > nârsä ‘şey, eşya’ Könglidän köp nârsälär ötäyâtganini tüşünib... 46(11),

Ar. äheste > ästâ ‘yavaş’ Älibek ästâ uning qollarini silây başladı 3(30),

2.1.2.4. Ünlü Türemesi (Ünlü ârttirışı)

Ses özelliklerine veya birbirleri ile birleşme şartlarına bağlı sebeplerle kelimenin önüne veya içine ünlü getirilmesi olayıdır.

Ar. hezl > hâzil ‘şaka’ ...Älibek hâziläkäm âdam emäs 2(2),

Far. şehz > şähär ‘şehir’ U şähärdän-bu şähärgä dârixânä izläb ketäveripti 45(39),

2.1.2.5. Ünlü Düşmesi (Söz ortäsidadä tävuş tüşişi)

Son hecelerinde dar ünlü bulunan kelimelerin bir grubu isim çekim veya iyelik ekleri aldıklarında, vurgunun isim çekim veya iyelik ekli heceye kayması neticesinde, iç hecede kalan dar ünlülerin düşmesi olayıdır.

oğul+i > oğli ‘oğlu’ Ätabây äkäning oğli misän? 12(51),

âgiz+i > âgzi ‘ağzı’ Alibek arâqning âgzi+ni açdi 19(44),

orin+i > orni ‘yeri’ Bağmân orni+gä çözilmâççi boldi 38(17),

2.1.2.6. Ünsüz Düşmesi (Ündâş tüşişi)

Kelimede akıcı veya sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüzlerin kaybolması olayıdır.

DLT birlen > birlén > bilän ‘ile, birlikte’ ...bu kâsmânavtlarni bilgiç bilän özim bir qol köräy, - dedi âtasi Älibekkä qarşi mäydânga tüşdi. 7(39),

DLT kurtul- > qutul- ‘kurtulmak’ Şulardan qutulsam qutulay, deb Älibek kissäsiga qol säldi. 9(33), ...sendän qutul-ganimgä xursänd bolib... 16(35),

2.1.2.7. Ünsüz Tekleşmesi

Arapça kelimelerdeki ikiz ünsüzlerin tek ünsüze dönüşmesi olayıdır.

Ar. ehemmiyyet > ähâmiyät ‘önem’ ...dastlabki âylarda ähâmiyät berişmädi 44(44),

Ar. niyyet > niyät ‘niyet’ ...yängi dostlikni müstahkamläş niyätidä qadäh kötärişädi 26(40),

2.1.2.8. İkizleşme (İkkiläniş)

İç seste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin tekrarlanma olayıdır.

Ar. hulāsa > xullas ‘kısaca’ Xullas, Tāştēmīr şef bilān tanişışdān İsmāt... 27(18)

ET iki, eki < ikki ‘iki’ Qizingni ikki sātğä mengä qāldir 27(54),

2.2. Şekil Bilgisi (Morfologiya)

2.2.1. Yapım Ekleri (Yāsāvçi qoşimçälär)

2.2.1.1. İsimden isim yapma ekleri (Åtdän åt yāsāvçi qoşimçälär)

İsim kök ve gövdelerinden isim türetmek için kullanılan eklerdir.

+ä

erk+ä ‘şımarık’ 21(26), keç+ä ‘gece’ 6(10) (32),

+äk

Bu ek benzerlik ve küçültme ifade eder.

yol+äk ‘patika’ 3(24),

+ån

Bu ek, bir sayısına eklenerek kullanılır.

bir+ån ‘herhangi bir’ 6(48),

+âv, +âvi

Bu ek, sayı isimleri yapmakta kullanılır. Beraberlik ifadesi taşır. On sayısına kadar kullanılır.

ikki+âvi ‘ her ikisi’ 3(22) - 6(48) - 20(2), bir+âv ‘her biri’ 3(24) - 6(9),

+âvlân

Bu ek, beraberlik ifadesi taşır.

ikki+âvlân ‘ikisi birlikte’ 3(27) - 18(4), üç+âvlân ‘üçü birlikte’ 6(17),
âltı+âvlân ‘altısı birlikte’ 44(4),

+ça

Kavim isimlerinden dil ve lehçe isimleri yapar.

Arab+ça ‘Arapça’ 1(13),

+çän

Bu ek, +li anlamlı sıfatlar yapar.

oy+çän ‘düşünceli’ 32(15),

+çi

Bu ek, meslek ve uğraşma ile ilgili isimler yapar. Kullanış sahası çok geniştir.

hisâb+çi ‘muhasebeci’ 1(25),(28) - 2(3), iştirâk+çi ‘mensup, katılan’ 3(47),
bekâr+çi ‘aylak’ 6(7), pâçta+çi ‘postacı’ 17(1),

+dâş

Bu ek, ortaklık bildirir.

sinf+dâş ‘sınıf arkadaşı’ 1(16), sir+dâş ‘sırdaş’ 1(16), qarın+dâş 13(21),

+gä, +qa

bir+gä ‘birlikte’ 1(16)-(17), baş+qa ‘başka, diğər’ 4(12) - 6(8) (13),

+qur

İşlek olmayan bir ektir.

teng+qur ‘yaşıt, akran’ 1(16),

+ginä, +kinä

Bu ek, küçültme ve sevgi isimleri yapar. Çok işlek bir ektir.

kiç+kinä ‘küçücük’ 2(1) (23), hâzir+ginä ‘demincik’ 3(12), yengil+ginä ‘hafifcik’ 3(24), mulâyim+ginä ‘sakinçe’ 6(12), şundâq+qinä ‘böylece’ 6(36), bir+ginä ‘biricik’ 7(5), endi+ginä ‘hemencecik’ 12(5), kiç+kinä+ginä ‘küçücük’ 14(18), song+ginä ‘en son’ 28(1), tüzük+kinä ‘sağlıklıca’ 35(30), âna+gina ‘anacağız’ 39(5),

+lâq

qiş+lâq+ ‘köy’ 1(35) 2(29),

+li

Bu ek, bir şeye sahip olma anlamında sıfatlar yapar.

beş yaş+li ‘beş yaşında’ 1(31), çirây+li ‘güzel, yakışıklı’ 2(25) (32) - 6(13), gül+li ‘güllü’ 2(29), lâzzât+li ‘lezzetli’ 2(31), häyâcân+li ‘heyecanlı’ 2(45) 3(35), âtaş+li ‘ateşli’ 4(15), kuç+li ‘güçlü’ 6(27),

+lik

Soyut isimler yapar. Meslek ismi, topluluk ismi, yer ismi yapmak için kullanılır. İşlek bir ektir.

yigit+lik ‘yiğitlik’ 1(12), ösmir+lik ‘delikanlılık’ 1(16), yaş+lik ‘gençlik’ 1(17), cini+lik ‘delilik’ 1(17), dädil+lik ‘cesurluk’ 2(33), mürd+lik ‘mertlik’ 2(48), baxtiyâr+lik ‘mutluluk’ 3(13), mäyin+lik ‘yumuşaklık’ 3(30), bekârçi+lik ‘işsizlik, aylaklık’ 6(7), sâyä+lik ‘gölgelik’ 6(19),

+râq

Bu ek, sıfatlara eklenir, fazlalık ifade eden karşılaştırma ekidir. Çok işlek bir ektir.

köp+râq ‘daha çok’ 2(3) 4(3), toğri+râğ ‘daha doğru’ 6(22), qisqä+râq ‘daha kısa’ 10(32), täcribäli+râq ‘daha tecrübeli’ 18(28), qârângi+râq ‘daha karanlık’ 35(32),

+siz

Bu ek +li ekinin olumsuzudur.

çäk+siz ‘önemsiz’ 3(30) - 4(15), sen+siz ‘sensiz’ 4(2), çegärä+siz ‘sınırsız’ 4(15),

+zâr

Farsçada, bir yer ismi yapmak için kullanılan son ektir.

üzüm+zâr ‘bağ, üzümlük’ 1(7),

2.2.1.2. Fiilden isim yapma ekleri (Fe’ldän ât yäsävçi qoşimçälär)

Fiil kök ve gövdelerinden isim türetmek için kullanılır.

-ä

Aslında bir zarf-fiil eki olan bu ek, kalıplaşarak fiilden isim yapma eki durumuna girmiş görünmektedir.

tol-ä ‘dolu’ 37(32),

-âq, -äk,

Bir hareketin yerini veya sonucunu bildiren isimler, alet isimleri ve sıfatlar yapar.

qaltir-âq ‘sarsıntı’ 2(45), kättä kes-äk ‘kesek’ 4(3), böl-äk ‘bölüm’ 24(27),

-gi

Bu ek, fiilin gösterdiği hareketle ilgili çeşitli nesnelere karşılır.

dünyâ kör-gi ‘görgü’ 15(22),

-kiç

körsät-kiç ‘işaret’ 31(30),

-m

Bu ek, soyut bir iş ve hareketi veya hareketin sonucunu bildirir.

qis-i-m ‘kısım’ 2(52), siq-i-m ‘sıkım’ 3(1),

-nç

Genellikle duygu ve aşırılık ifade eden isimler yapar.

süy-ü-nç ‘müjde’ 1(6), tiqil-i-nç ‘kalabalık’ 9(9), quvâ-nç ‘sevinç’ 20(19),

-gu

Soyut isimler yapar.

ärzi-gu ‘değen, yaraşan’ 1(11),

-q, -k

Oluş bildiren geçişsiz fiiller yapmaktadır.

titrâ-q ‘titrek’ 2(31) - 6(50), oynâ-q ‘oynak’ 2(35), âgri-q ‘ağrı’ 3(4) (11) (12), qizi-q ‘tuhaf’ 3(49) (50) - 6(16), bahtga toli-q ‘dolu’ 4(15),

(u)vçi

oqu-vçi ‘öğrenci’ 21(36) - 2(1) - 17(26), tâpşir-u-vçi ‘görevli’ 29(5),

2.2.1.3. İsimden fiil yapma ekleri

İsim kök ve gövdelerinden fiil türetmek için kullanılan eklerdir.

+a-

Hem oluş bildiren geçişsiz, hem de geçişli fiiller türetmektedir.

yaş+a- ‘yaşamak’ 4(2), oyun+a- ‘oynamak’ 6(5) (6),

Bu ek, aşağıdaki örnekte ses taklidinden fiil türetir.

ö-g+ür+ä- ‘öğretmek’ 2(2) (49) - 6(3),

+ät-

İşlek olmayan bir ektir.

küz+ät- ‘gözetlemek’ 2(31),

+lä-

Bu ek, bütün Türk lehçelerinde olduğu gibi, Özbek Türkçesinde de çok kullanılan bir ektir.

es+lä- ‘hatırlamak’ 1(11) - 6(14) (19), köp+lä- ‘çoğalmak’ 1(17), bāğış+lä- ‘bağışlamak’ 1(18), baş+la- ‘başlamak’ 1(25) 3(21) 6(3), uş+la- ‘tutmak’ 2(18) 3(18), hid+lä- ‘koklamak’ 2(18), iş+ş(1)ä- ‘gülmek’ 2(20) (31) - 6(24), hayâcân+la- ‘heyecanlanmak’ 2(27), ang+la- ‘anlamak’ 2(32) 6(51), oy+la- ‘düşünmek’ 2(32) (35) - 3(1) (13), ğurur+la- ‘gururlanmak’ 2(33), oynâq+la- ‘neşelenmek’ 2(35), ora+la- ‘aralamak’ 2(39), quçâq+la- ‘kucaklamak’ 2(45), qisim+lä- ‘avuçlamak’

2(52), siqim+lä+ ‘avuçlamak’ 3(1), macaq+lä- ‘çiğnemek’ 3(3) (7), örmä+lä- ‘sürünmek’ 3(3) (6), çängäl+lä- ‘pençelemek’ 3(4), tepki+lä- ‘tekmelemek’ 3(6), vizil+lä- ‘vızıldamak’ 3(7), taş+la- ‘atmak’ 3(8), tupuk+la- ‘tükürmek’ 3(10), täkrâr+lä- ‘tekrarlamak’ 3(11), uş+la- ‘yakalamak’ 3(18), baş+lä- ‘başlamak’ 3(21) (30) - 6(22), quçâq+la- ‘kucaklamak’ 3(45), iz+lä- ‘gözlemlemek’ 4(5), pây+la- ‘beklemek’ 4(13) 6(4), âvqat+la- ‘yemek yemek’ 6(2) (17), gâp+lä- ‘konuşmak’ 6(3), sâyä+lä- ‘gölgelemek’ 6(18), häyəcân+la- ‘heyecanlanmak’ 6(23), qimir+lä- ‘oynamak’ 6(23), ting+lä- ‘dinlemek’ 6(24), tolqin+lä- ‘heyecanlanmak’ 6(26), cilâv+lä- ‘dizginlemek’ 6(27), udda+la- ‘başarmak’ 6(27), suq+lä- ‘doymamak’ 6(27), mäyin+lä- ‘yumuşamak’ 6(29), yaqin+lä- ‘yaklaşmak’ 6(34), uzâq+la- ‘uzaklaşmak’ 6(34) (49), anıg+lä- ‘anlamak’ 6(51), muşt+lä- ‘müjdelemek’ 7(1), şivir+lä- ‘fısıldamak’ 7(1), yığ+lä- ‘ağlamak’ 7(3), arz+lä- ‘şikayetlenmek’ 7(6), uy+la- ‘evlenmek’ 7(9) (11), tongil+lä- ‘donmak’ 24(15), iş+ş(1)ä- ‘gülmek’ 25(1),

+si-

İşlek olmayan bir ektir.

garang+si- ‘sağır olmak’ 26(37),

2.2.1.4. Fiilden fiil yapma ekleri

Fiil kök ve gövdelerinden fiil türetmek için kullanılır.

-a-

İşlek olmayan bir ektir.

üzüm tol-a- ‘doldurmak’ 6(18),

-är-

Ettirgenlik ekidir, ayrıca geçişsiz fiilleri geçişli yapar.

qiz-är- ‘kızarmak’ 2(27) 3(15), çiq-är- ‘çıkarmak’ 3(8),

-dir-, -tir-

ilin-tir- ‘yakalamak’ 1(34), tol-dir- ‘doldurmak’ 2(13) (36), tüşün-tir- ‘düşündürmek’ 2(14), qal-tir- ‘titremek’ 2(45), sez-dir- ‘hissetmek’ 2(46), öl-dir- ‘öldürmek’ 3(6), yığış-tir- ‘toplamak’ 3(21), dävâm et-tir- ‘devam ettirmek’ 3(22), ârt-tir- ‘çoğaltmak’ 6(44), üylan-tir- ‘evlendirmek’ 7(9), yâqinlâş-tir- ‘yakınlaştırmak’ 32(5),

-kâz-, -gâz-

Ettirgenlik ekidir.

öt-qâz- ‘geçirmek’ 22(3), yet-kâz- ‘ulaştırmak’ 32(4),

-kiz-, -qiz-, -giz-

Bu ek, ettirgenlik ekidir ve tek heceli kelimelere eklenir.

öt-kiz- ‘geçtirmek’ 7(27), româlça tut-qiz- ‘tutturmak’ 22(24), otir-giz- ‘oturtturmak’ 26(41), üygä kir-giz- ‘girdirmek’ 34(2),

-l-

Edilgenlik ekidir.

yıq-i-l- ‘düşmek, yıkılmak’ 1(20) - 4(4), tiki-l- ‘dikilip bakmak’ 1(40) 3(31), âçi-l- ‘açılmak’ 2(17), sänçil- ‘batırmak’ 2(20), qoyi-l- ‘koyulmak’ 2(30), yâyi-l- ‘yayılmak’ 3(13), süzi-l- ‘süzülmek’ 3(14), çäynä-l- ‘gevelemek’ 4(1), qayri-l- ‘ayrılmak’ 4(7), şâşi-l- ‘acele etmek’ 4(14), uxlâ-l- ‘uyumak’ 6(11), qara-l- ‘bakılmak’ 6(13), yâyi-l- ‘yayılmak’ 6(29),

-ma-

Bu ek, Türkçede eskiden beri kullanılan ve en çok işleklik derecesi olan fiilden fiil yapma ekidir. Görevi olumsuz fiil yapmaktır. Bu ekten sonra, hiçbir fiilden fiil yapma eki getirilemez, ancak fiilden isim yapma ekleri ve çekim ekleri getirilebilir.

yiqil-ma- ‘düşmemek’ 1(20), bil-mä- ‘bilmemek’ 1(22), pâyqä-mä- ‘anlamamak’ 2(18), üz-mä- ‘koparamamak’ 2(23), çaq-ma- ‘kırmamak’ 2(43), e’tibâr ber-mä- ‘önem vermemek’ 3(12), âgri-ma- ‘hasta olmamak’ 3(14), çidä-mä- ‘dayanamamak’ 3(20), de-mä- ‘dememek’ 3(36), xafä bol-ma- ‘üzülmemek’ 3(42), bil-ma- ‘bilmemek’ 4(14), yâzil-mä- ‘yazılmamak’ 4(17), istä-mä- ‘istememek’ 4(20), ähämiyät ber-mä- ‘dikkat etmemek’ 6(23), ketä âl-ma- ‘gidememek’ 6(35), yürä âl-ma- ‘yürüyememek’ 6(35), şaş-ma- ‘acele etmemek’ 6(44), körin-mä- ‘görünmemek’ 6(49), äcräş-mä- ‘ayrılmamak’ 7(5), ülgür-mä- ‘yetişememek’ 7(6),

-msirä-

küli-msirä- ‘gülümsemek’ 2(21) - 6(6), yiglä-msirä- ‘ağlamak’ 7(3),

-n-

Bu ek, -l ile biten fiil gövdelerine getirildiğinde edilgenlik bildirmektedir. Diğer gövdelerde kullanıldığında ise dönüşlü ve edilgen fiiller türetmektedir.

bâşla-n- ‘başlanmak’ 1(25) - 6(3), tüşü-n- 1(27) 2(14), ögrä-n- ‘öğrenmek’ 2(2) (49) - 6(3), gururla-n- ‘gururlanmak’ 2(33), macaqlä-n- ‘çiğnenmek’ 3(3) (7), tälä-n- ‘yağma etmek’ 3(19), täkrârlä-n- 4(9), âvqatla-n- ‘yemek yemek’ 6(2) (17), mäqtä-n- ‘övünmek’ 6(20), bili-n- ‘bilinmek’ 6(25), tolqinlä-n- ‘heyecanlanmak’ 6(26), äylä-n- ‘dönmek’ 6(30), köri-n- ‘görünmek’ 6(49), üyla-n- ‘evlenmek’ 7(9) (11),

-r-

Geçişsiz fiilleri geçişli yapar. Ettirgenlik ekidir.

köpäyt-i-r- ‘çoğaltmak’ 1(27), âş-i-r- ‘yükselmek’ 2(30), öt-i-r- ‘geçirmek’ 3(9),

-sät-

Ettirgenlik ekidir. İşlek değildir, sadece bir örneğine rastlanmıştır.

kör-sät- ‘göstermek’ 2(48),

-ş-

Bu ek işteş fiiller yapmaktadır.

işlä-ş- ‘çalışmak’ 1(32), yârdamga kel-i-ş- ‘yardıma gelmek’ 1(33), uçra-ş- ‘karşılaşmak’ 1(35)-(37), öp-i-ş- ‘öpüşmek’ 1(35), yara-ş- ‘barışmak’ 2(29), qara-ş- ‘bakışmak’ 2(37), çinqir-i-ş- ‘bağırışmak’ 2(39), kül-i-ş- ‘gülüşmek’ 2(40), vizillä-ş- ‘vızıldaşmak’ 3(7), yig-i-ş- ‘toplaşmak’ 3(21), izhâr qil-i-ş- ‘anlatmak’ 3(51) (52), sev-i-ş ‘sevmek’ 4(1), âvqatlan-i-ş- ‘yemek yemek’ 6(2), gäplä-ş- ‘konuşmak’ 6(3), otir-i-ş- ‘oturmak’ 6(20), yâz-i-ş- ‘yazışmak’ 6(31), yaqinlä-ş- ‘yakınlaşmak’ 6(34), quçâqla-ş- ‘kucaklaşmak’ 6(40), uzâqla-ş- ‘uzaklaşmak’ 6(49), äcrä-ş- ‘ayrılmak’ 7(5), gäplä-ş- ‘konuşmak’ 7(7),

-t-

Ettirgenlik ekidir.

qara-t- ‘baktırmak’ 2(4), silk-i-t- ‘silkelemek’ 2(42), qur-i-t- ‘kurutmak’ 2(49), üzüm tola-t- ‘üzüm toplatmak’ 6(18),

2.2.2. İsim (Åt)

2.2.2.1. İyelik Ekleri (Egâlik)

İyelik ekleri, ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya nesneye ait olduğunu belirten çekim ekleridir.

Teklik 1. şahıs: dostlär+im 1(16), qoşnilär+im 1(16), qoli+m 2(18), esi+m 2(22), täcribäläri+m 2(34), yaşay âlmaslik(i)+m 4(2), färiştä+m 4(10),

Teklik 2. şahıs: özi+ng 1(37) 2(11) 3(52), ümidi+ng 2(10), äkä+ng 6(6), esi+ng 7(3),

Teklik 3. şahıs: dost+i 1(1), köçä+si 1(12), säyil+i 1(15), âta+si 1(29), oquvçi+si 1(36) 2(1), toğri+si 2(9), qaraş+lär+i 2(19), ârqa+si 2(28) (31), yüräk+i

2(35), Älibekning köks+i 3(32), Zülfiyâning nigâh+i 4(8), âilâ a'zâ+si 4(17), bâlaning yiglägi+si 21(28), saçlar+i 3(45),

Çokluk 1. şahıs: paytlâri+miz 2(22), özi+miz 7(23), zamânâ+miz 7(47), munâsâbâtlâri+miz 8(23), bâla-çaqalari+miz 12(37), hämmâ+miz 13(16), oğl+i+miz 38(2),

Çokluk 2. şahıs: külişi+ngiz 8(3), qoli+ngiz 11(5), häväsi+ngiz 15(20), xâtini+ngiz 45(30), köngli+ngiz 46(23),

Çokluk 3. şahıs: särgüzâşt+lâri 1(1), öz+lâri 1(32), kättâ bâla+lari 1(36), tâşkil qilgân+lâri 1(38), qorqqan+lari 2(40),

2.2.2.2. Hâl Ekleri (Kelişik)

2.2.2.2.1. İlgi Hâli Eki (Qarätgic kelişigi)

İlgi hâli eki, eklendiği isim ile başka bir isim arasında, görevi itibariyle ilgi bağı kuran ektir. Bu halin eki **+ning'**dir.

dosti+ning 1(1), yigitlik+ning 1(12), matematika+ning 1(22), Alibek+ning 1(26) - 4(17) - 62), Pedtexnikum+ning 1(33), qişlâq+ning 1(36), âgzi+ning 1(40), xudâ+ning 1(41), yürägi+ng+ 2(19), ignâ+ning 2(19), Zülfiyâ+ning 2(21) (37) (43) - 3(12) (16) (32) - 4(8) (13) (17) - 6(22) (25), Qurbânây+ning 2(28) - 7(4), qiz+ning 2(29), u+ning 2(36) (37) 4(10), tâk+ning 2(41), Zülfiyâ yigit+ning 2(45), Älibek+ning 2(48) 3(4) (7) (9) (11) - 3(27) (32) 6(49), âgriq+ning 3(4) (11), Zülfiyâ+ning qiz+ning 3(20), u+ning 3(28) (30) (31) 7(1), şunaqa vâqeä+ning 3(47), tâk+ning 4(8), men+ning 4(10), kârtâ âraliği+ning 4(13), ular+ning 4(19), qizlâr+ning 6(17) (24), şu otirişi+ning 6(28), Zülfiyâ+ning 6(34) (36), biri+ning 6(38), qatâr+ning 6(46) (49), şu qaraş+ning 14(21), gözällik+ning 20(19),

2.2.2.2.2 Bulunma Hâli Eki (Orin-päyt kelişigi)

Bulunma hâli eki, fiilin bildirdiği oluş ve kılışın yerini ve içinde bulunduğu durumu gösteren isim hali ekidir. Bu halin eki **+dä**’dir.

üzümzâr+da 1(7), yaşlık+dä 1(17), Sämärqand+dä 1(22) - 6(20), Säv’hâz+da 1(25), köçä+dä 1(26), mävsum+dä 1(28), âmbâr+da 1(29), beşik+dä 1(31), yaqın+dä 1(33), xilvâtgâhlar+da 1(38), qoli+da 2(3), mäktâb+dä 2(18) (22), oşan+da 2(23), sävâtlär+dä+ 2(27), üsti+dä 2(29), âğuşi+dä 2(35), şu ätrâf+dä 2(39), ârasi+dä+ 2(41) 3(23), üzüm teräyâtgan+da 2(41), hâmiy sifati+dä 2(43), payt+da 2(44), dâräcä+dä 2(44), tâkzâr+da+ 2(49), şart+ta 2(50), qoli+da+ 3(3), ätrâfi+dä 3(5) (7), in+dä 3(5), bâşi+dä+ 3(9), usül+da+ 3(10), üzümzârlar âraliği+dä+ 3(23), bâşi+dä+ 3(28), un+dä+ 3(33), âvâz+da 3(35), kitâblar+da 3(46), qinâlar+da 3(46), şu yer+dä+ 4(5), qâşi+da 4(6), cinâyät üsti+dä 4(6), çiqäyâtgan+da 4(7), asli+dä 4(10), câyi+dä 4(10), qayeri+dä 4(13), Sämärqand+dä 6(2), Zülfiyä+dä 6(12), Barlâs+da 6(13), qatâr bâşi+dä 6(17), köçä taraf+da 6(18), ârqa tãmân+da 6(18), işkâm pänäsi+da 6(18), Zülfiyä orta+da 6(19), ikki yâni+dä 6(19), asli+dä 6(24), tagi+dä+ 6(25), paytlär+dä 6(29), gâyät+dä 6(30), sevgi haqi+dä 6(31), hämmäsi+dä 6(31), âgiz+dä 6(32), qoling+dä 6(35), mäsâfä+dä 6(35), bir curnal+da 6(37), birining âgzi+dä+ 6(38), tişlari ârasi+dä+ 6(38), kinâ-kitâblar+da 6(40), bu ahvâl+da 6(44), tarafi+dä 6(49), esi+dä 6(52), uning bağri+dä 6(52), câyi+dä 7(3), üç kün+dä 16(47),

2.2.2.2.3 Ayrılma Hâli Eki (Çıqış kelişigi)

Ayrılma hâli eki, kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılan isim hali ekidir. Ayrılma hâli eki **+dän**’dir.

Sämärqand+dän 1(20), oqiş+dän 1(20), yürgen+dän 1(22), âyâging+dan 1(23), bu+n+dan 1(33), özing+dän 1(37), yer+dän 1(40), oqiş+dan 2(10), ârasi+dän 2(13), ävväl+dän 2(16), öyläri+dän 2(20), qiz+dän 2(22), râst+dän 2(26), ârqasi+dän 2(28) (31), âgzi+dän 2(32), dädilligi+dän 2(33), âraliği+dän 2(39), bir+dän 2(46), un+dan 2(51), bir+dän 2(52), in içi+dän 3(3), beti+dän 3(4), zori+dän 3(4), taşlagan+dan 3(8), es+dän 3(8), täkrârlägän+dän 3(11), orni+dan 3(11) (16),

kämäygändäy bolgan+dan 3(12), öz kâşfiyâti+dän 3(25), bir+dän 3(27), ular+dan 3(29), xayâlga berilib ketgäni+dän 4(3), qaçânlar+dan 4(5), qatâr+dan 4(7), pänâsi+dän 4(8), âtrâf+dän 4(14), bu yâq+dan 6(3), Sâlim Älibek+dän 6(8), üç kün+dän 6(9), bädbâşärä devlär+dän 6(14), âvqatlanib bolışgän+dän 6(17), särgüzâştläri+dän 6(20), häm öpişgän+lär+ 6(31), Zülfiyäning yelkäsi+dän 6(36), öpişgän+dän 6(38), un+dan 6(40), orni+dän 6(43), âldin yelkäsi+dän 6(51), yâqasi+dän 6(51), Qurbânâyning ârquasi+dän 7(4), şun+dan 7(6), iş yüzâsi+dän 7(7), nâzik biläkläri-dän tut- 14(32),

2.2.2.2.4. Yönelme Hâli Eki (Cönâliş kelişigi)

Yönelme hâli eki, yaklaşma ve yönelme bakımlarından ismin karşıladığı nesneyi fiile bağlamaya yarayan ektir. Bu halin ekleri **+gä**, **+kâ**, **+qa** ekleridir.

xâtirâsi+gä 1(17), beri+gä 1(20), Sämğäsi+gä 1(21), Bârlâs+gä 1(24), özi+gä 1(25)-(29) 2(4), âtasi+gä 1(29), ânâsi+gä 1(29), âkâsi+gä 1(30), âpasi+gä 1(30), taraf+ga 1(30), er+gä 1(30), ukasi+ga 1(31), nazari+ga 1(36), Älibek+kâ 1(37), yer+gä 1(39), hämsuhbâti+gä 1(39), Lyubâyi+gä 2(3), sen+gä 2(3), âldi+gä 2(4), üzümzâr+ga 2(7), oqiş+gä 2(8) (9), un+ga 2(10) (13), imtihân+ga 2(11), üzüm+ga 2(13), âdam+ga 2(17), qolim+ga 2(18), yüräging+gä 2(19), nimä+gä 2(21), esim+gä 2(22), Sämärqänd+gä 2(26), häzil+gä 2(26), yaşıklar+ga 2(28), âğzidän çiqib ketgäni+ga 2(32), bekâr+ga 2(33), Sämärqänd+gä 2(33), kättä nâvda+ga 2(41), özi+gä 2(46) 3(19), men+gä 2(48), qol+ga 2(49), qol+ga 2(51), yer+gä 3(3) (7), yelkäsi+gä 3(9) (13), yüzi+gä 3(13), vücudi+gä 3(17), arilär+gä 3(19), tälâniş+gä 3(19), nigâhläri+gä 3(20), dâvâm ettiriş+gä 3(22), qollar qollar+ga 3(29), közlär közlär+gä 3(29), uning boyni+ga 3(31), Älibekning köksi+gä 3(32), nimä+gä 3(48), qizlär+gä 3(51), özing+gä 3(52), men+gä 3(53), köprâq xayâli+ga 4(3), kättä kesäk+kâ 4(3), özi+gä 4(4) - 6(33), qol+ga 4(6), song qaytib ketiş+gä 4(14), häm yârdam+ga 4(19), ularning yâni+gä 4(19), bâriş xayâli+gä 4(19), üy+gä 6(1), bunaqa kelişlär+gä 6(3), bekârçilik+kâ 6(7), birâv+ga 6(9), ävvâli+gä 6(20), qizlär+gä 6(21), Zülfiyäning bädâni+gä 6(22), ular+ga 6(24), ne+gä 6(39), Zülfiyä+gä 6(43), öz tāmāni+gä 6(46), yān-veri+gä 6(48), vücudi+gä 6(49), özi+gä 6(50), dāmi içi+gä

7(1), uning kükrägi+gä 7(1), dähşät+gä 7(1), yäxşi gäpirgän+gä 7(3), bir+gä 7(5), on säkkiz+gä 7(9),

2.2.2.2.5. Yükleme Hâli Eki (Tüşüm kelişigi)

Yükleme hâli eki, geçişli fiil taşıyan bir cümlede, fiilin doğrudan doğruya etkilediği ismin, içinde bulunduğu hâli gösteren ektir. Bu hâlin eki **+ni** dir.

toğrisi+ni 1(20), huccäti+ni 1(21), bu+ni 1(21), huccätläri+ni 1(23), yurgani+ni 1(26), mätemätikäsi+ni 1(26), köpätiriş+ni 1(27), baqqani+ni 1(28), çaqalâgi+ni 1(31), bittäsi+ni 1(34), u+ni 1(37), täşkil qilgänlari+ni 1(38), özi+ni 1(39), qaçayätgani+ni 1(40), 2(30), u+ni 2(31), titraq kirgäni+ni 2(31), u+ni 2(35), toldirib çiqışı+ni 2(36), uning gäpi+ni 2(37), quritiş+ni 2(49), hämmäsi+ni 3(2), qolidagilar+ni 3(3), beti+ni 3(4), tepkiläş keräkligi+ni 3(8), Zülfiyä közi+ni 3(9), çap qoli+ni 3(9), durra+ni 3(10) (16), bir uçı+ni 3(10), davâlaş+ni 3(10), tegib ketäni+ni 3(13), Zülfiyäning nigâhi+ni 4(8), Älibek+ni 4(15), sävätläri+ni 4(16), oşa kün+ni 4(17), iş kün+ni 4(17), şanba kün+ni 6(2), şu fursat+ni 6(4), özi+ni 6(8), äkäsi+ni 6(9), Zülfiyä+ni 6(10) (14), mäktäb yilläri+ni 6(18), bädän+ni häyəcän+ni 6(27), tizzäläri+ni 6(28), Älibekkä özi+ni 6(29), häm öpişgänlär+ni 6(31), Znimälär+ni+ 7(1), qız+ni 7(2), Älibek+ni 7(6), qilişi+ni 7(6), gäp+ni 7(9), Sämärqändi+ni 6(10), qız bälä+ni 6(10), yaşıklär+ni 14(22), mäktäb dövri+ni 24(7),

2.2.2.2.6. Yön Gösterme Hâli Eki (Yönäliş körsätüş kelişigi)

Bu hâlin eki, fiildeki oluş ve kılışın yönünü göstermek için yönle ilgili yer ve zaman adlarını yön gösterme haline sokan ektir. Yön gösterme hâli ekleri **+gäri**, **+käri** ve **+qari** ekleridir.

täş+qari 1(33) - 38(18), il+gäri 6(22) - 9(43) - 24(48) - 32(2) - 45(8), iç+käri 20(14) - 30(11) - 21(45),

2.2.2.2.7. Eşitlik Hâli Eki (Oxşâtiş kelişigi)

Eşitlik-benzerlik hâli eki, isimlerde ve isim soylu kelimelerde nitelik ve nicelik bakımından karşılaştırma görevi üstlenen bir ektir. Eşitlik-benzerlik hâli ekleri **+çä**, **+däy**, **+dek**, **+gaça** ekleridir.

+çä

qışlâq+ça 2(29), bilmägän hâzir+çä 4(19), başqa+ça 6(8), şun+ça 6(8), Zülfiyä+çä 6(13), bun+ça 6(44), anı+ça 32(1),

+däy

Ätirgöl+däy 2(17), ignä sänçäyâtgân+day 2(19), sezmägän+däy 2(46), âdäti+däy 3(2), âgriq kämäygän+däy 3(12), uçib ketädigän+däy 3(24), tüşgän+däy 4(6), mäst+däy 4(9), nasihät qılayâtgan+day 6(9), heç närsä bolmagan+day 6(11), tingläyâtgän+däy 6(24), bun+day 6(29), kânfet yegän+däy 6(32), özimizdägi+däy 12(19), kütgäni+dek 29(23),

+dek

kişi+dek 4(14), Hindular+dek 43(21),

+gaça ('+e kadar' anlamı ifade eder.)

şu vaqt+gaça 3(46), payt+gaça 7(15),

2.2.2.3. Çokluk Eki (Köplik)

Özbek Türkçesinde, isimlerde veya zamirlerde aynı türden birçok varlığı ifade etmek için **+lär** eki kullanılır.

hikâyä+lär 1(2), qaraqçı+lär 1(5), qoşni+lär 1(16), dost+lär 1(16), cinnilik+lär 1(17), kadrđän+lär 1(17), âyâğından âlädigän+lär 1(23), huccät+lar 1(23), uka-singil+lär 1(32), köz+lär 2(22) 3(21), sävät+lär 2(27), üzüm+lär 2(28), yaşik+lar 2(28), täcribä+lär 2(34), qız+lär 2(39) - 6(17), ari+lär 2(41), Zülfiyäning qol+lar 2(43), barmâq+lar 2(45), (20), ari+lär 3(19), nigâh+lär 3(20), xilmä-xil oy+lär 3(23),

üzümzâr+lar 3(23), Älibekning köz+lär 3(27) (28), nâzik qol+lar 3(29) (31), közlär 3(29), kitâb+lar 3(46), gâp+lär 3(49), yigit+lär 3(51), qiz+lär 3(51) 6(21), qaçân+lar 4(5), fikr+lär 4(9), betututuq oy+lar 4(12), nigâh+lär 4(15), sävât+lär 4(16), biläk+lär 4(16), student qiz+lär 4(18), bunaqa keliş+lär 6(3), şirin-şirin xayâl+lar 6(10), keçä+lär 6(10), mäktâb yil+lär 6(18), bir-bir+lär 6(20), särgüzäşt+lär 6(20), qiz+lär+ 6(24), köp kitâb+lar 6(31), mikrob+lar 6(38), adam+lar 6(39), kinâ-kitâb+lar 6(40), tipirçi+lär 6(52), nimä+lär 7(1), recä+lär 7(7),

2.2.2.4. Aitlik Eki (Qarâşlilik qoşimçäsi)

İsimlerden zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapan, içinde bulunma, bağıllık ve aitlik görevleri taşıyan ektir. Özbek Türkçesinde aitlik eki **+ki** veya **+gi**'dir.

sävâtlärdä+gi 2(27), ârasidä+gi 2(41) 3(23), tâkzârda+gi 2(49), här kün+gi 3(2), qolida+gi 3(3), başidä+gi 3(9), usülda+gi 3(10), üzümzârlar âraligidä+gi 3(23), başidä+gi româlçä 3(28), undä+gi 3(33), şunaqa+ki 4(1), ävväl+gi 4(12), şunça+ki 6(8), Sämârqänddä+gi 6(20), tagidä+gi 6(25), birining âğzidä+gi 6(38), tişlari ârasidä+gi 6(38), qatârning näri+gi 6(49), savatlaridä+gi 14(11),

2.2.2.5. İsimlerde Bildirme (Ätlärdä kesimlik)

Özbek Türkçesinde isimlerde bildirmenin e- ve bol- yardımcı fiillerine gelen dört kipi vardır:

2.2.2.5.1. İsimlerde Geniş Zaman / Şimdiki Zaman (Hâzirgi zämân)

Teklik 2. şahıs: şu yerdämi+sän 4(5),

Teklik 3. şahıs: yämân e-mäs 1(28), işläb âliş mumkin 1(29)-(32), tälänişgä râzi 3(19), nimä+dir 3(22), nimäsi+dir 6(34), nimälärni+dir 7(1), täcribä bär 7(11), otirişgän+dir 24(27),

Olumsuz Teklik 3. şahıs: âdam e-mäs 2(2), âsân e-mäs 2(5), qiz e-mäs 3(25), başqa yoq 6(13), özi yoq 6(14), esidä yoq 6(52), yâzgäni yoq 7(15),

2.2.2.5.2. İsimlerde Görülen Geçmiş Zaman (Anık ötgän zämân)

Görülen geçmiş zaman **e-** ek-fiili yardımıyla teşkil edilir. Bu zamanın olumsuz şeklinde **emäs**(değil) kelimesi kullanılır.

Teklik 3. şahıs: kiçkinä e-di 2(1), oquvçisi e-di 2(1), kiçkinä e-di 2(23), câyidä emäs-di 4(10), payt e-di 6(16), egälik e-di 9(12), yäxşi âdam e-di 13(8), iş küni e-di 14(5), köp e-di 14(6), özi yetärli e-di 15(37), täcribäliräq e-di 18(28), yigit bär e-di 18(34), sirke bär e-di 19(29), yoq e-di 22(35),

Olumsuz Teklik 3. şahıs: yänigä bärğani yoq 4(19), âdâbdan e-mäs 14(23),

Çokluk 2. şahıs: kiçkinä e-di-nğlär 15(9),

2.2.2.5.3. İsimlerde Duyulan Geçmiş Zaman (Ötgän zämân eşitilğänlik şäkli)

Duyulan geçmiş zaman, **ekän** kelimesinin yardımıyla teşkil edilir.

Teklik 1. şahıs: kim e-kän-män 26(31),

Teklik 2. şahıs: mäst e-kän-sän 28(3),

Teklik 3. şahıs: bär e-kän 3(5), kim e-kän 12(10), çayir e-kän 14(18), zor qizçä e-kän 18(40), yaş-yaş yigitçälär e-kän 24(49), mahkam e-kän 25(43), yäxşi qiz e-kän 29(42), qışlâqlardan biridä e-kän 31(36), başqa e-kän 45(17), issiqqinä e-kän 20(7), paçâqqinä e-kän 27(50)

Çokluk 1. şahıs: nävbätsiz kiritär e-kän-miz 29(15),

Çokluk 2. şahıs: başqaça e-kän-sizlär 29(28), mehmândost e-kän-siz 30(18), yigit e-kän-siz 31(52),

2.2.2.5.4. İsimlerde Şart (Şart mäyli)

Koşul bildirmek için bolsä ve esä ifadeleri kullanılır.

Teklik 2. şahıs: oğli bol-sa-ng 12(51), yäxşi bol-sa-ng 17(7),

Teklik 3. şahıs: uni e-sä 1(36), sen e-sä 2(26), Zülfiyä e-sä 7(6), äkäsida e-sä 7(11) (15), bala e-sä 11(29), düğänäsi e-sä 15(16), yürägigä e-sä 21(40), kim bol-sa 14(7),

2.2.3. Sıfat (Sifät)

2.2.3.1. Niteleme Sıfatları (Hälät sifäti)

Varlıkları durum, biçim, renk gibi çeşitli bakımlardan niteleyen sözcükler niteleme sıfatıdır.

yäxşi niyät ‘iyi niyet’ 1(8), ätläs romälça ‘kumaş mendil’ 1(10), kättä bala ‘büyük çocuk’ 1(36)-(37), ötgän yıl ‘geçmiş yıl’ 2(1), häziläkäm âdam ‘şakacı adam’ 2(2), qizil gül ‘kırmızı gül’ 2(29), ikki orim saç ‘iki tutam saç’ 2(30), mäyin âdam ‘yumuşak huylu adam’ 2(38), hâmiy sıfat ‘koruyucu nitelik’ 2(43), xilmä-xil oy ‘farklı düşünce’ 3(23), nâzik qol ‘nazik el’ 3(31), xuşbuy hid ‘güzel koku’ 3(33), acâyib ism ‘ilginç isim’ 3(38), kättä kesäk ‘büyük kesik’ 4(3), bilmägän kişi ‘bilmeyen insan’ 4(14), şirin-şirin xayâl ‘tatlı hayal’ 6(10), çirâyli qiz ‘güzel kız’ 6(13), bädbäşärä devlär ‘çirkin devler’ 6(14), qiziq vâqeä ‘tuhaf olay’ 6(16), üzüm tolatilgän yaşik ‘üzüm doldurulan kutu’ 6(18), qâra saç ‘siyah saç’ 6(25), mulâyim közlär ‘yumuşak bakışlı gözler’ 6(25), küçli häyəcân ‘yoğun heyecan’ 6(27), qâra közâynäk ‘siyah gözlük’ 9(10), gâp-gâra qalın saçları ‘kapkara saçlar’ 21(30), qâtgan nân ‘kuru ekmek’ 25(44), qâraça qiz ‘esmer kız’ 29(33),

2.2.3.2. Belirtme Sıfatları (Äniqlävçi sifät)

2.2.3.2.1. Sayı Sıfatları (Sân sifät)

2.2.3.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları (Sänâq sânlär)

Nesnelerin sayılarını kesin ifadelerle gösterirler.

qırq dost 1(1), ikki yıl 1(30), beş yaş 1(31), toqsân fâiz 1(33), ikki-üç yaş 1(37), bir daqıqa 2(35), bir vaqt 2(39) - 6(52), üç-tört märtä 3(11), säksân säkkiz märtä 3(18), beş kün 4(18), üç yaş 6(8), üç kün 6(9) 16(47), ikki yân 6(19), bir curnal 6(37), bir ilâc 6(41), bir ümr 7(5),

2.2.3.2.1.2. Sıra Sayı Sifatları (Tärtib sânlär)

Sayı adlarından **-(i)nçi** ekiyle kurulan ve sıra kavramı bildiren sıfatlardır.

ikki+nçi 1(23) - 6(38), törti+nçi 1(26), üç+nçi 11(4),

2.2.3.2.1.3. Üleşirme Sayı Sıfatı (Taqsım sânlär)

İlgili olduğu varlığı sayı bakımından paylaşırma, dağıtma yönlerinden açıklayan sıfatlardır.

ikki+tä 2(13), ikki-üç+tä 3(6), birân+ta 6(48), yüztä-yüz+tädän 9(5), ikki+tä 13(19), ularning ming+tä+si 15(5),

2.2.3.2.2. Belgisiz Sıfat (Belgisiz sıfat)

Şahısları, nesnelere ve diğer kavramları karşılayan, isimleri sayı, miktar gibi bakımlardan kesin olmayan ifadelerle belirten sıfatlardır.

qañçadan-qañça pul 1(28), hâr kün 1(34), bütün vücud 1(39), köp nârsä 2(2), hâr säfâr 2(35), hâr kün 3(2), birâr nârsä 3(14), bir neçä sâniyâ 3(16), köprüq xayâl 4(3), heç bir äilä 4(17), bütün vücud 6(14), hämmä tüşlik 6(16), heç nârsä 6(21), bütün yüzi 6(29), köp kitâb 6(31), qaysi bir küni 6(37), hämmä yâğ 6(50), ança pul 9(3), heç yergä 15(1), hâr säfâr 20(28), sal nâridä 25(10), sal-pal nazar 32(2),

2.2.3.2.3. İşaret Sıfatı (Körsetiş sıfatı)

Somut ve soyut varlıklarla türlü nesne ve kavramları yer, zaman ve tasavvurda uzaklığa göre belirten, işaretleyen sıfatlardır.

şu yer 1(39), oşa yer 1(40), bu yıl 1(41), oşa qizlär 2(3), şu ätrâfdä 2(39), şu payt 3(3), ança vaqt qollar 3(7), şu usül 3(10), bu qollar 3(18) (20), oşa payt 3(19), bu qiz emäs 3(25), bu nâzik 3(29), şu vaqt 3(46), şunaqa vâqeä 3(47), şu yerdä 4(5), oşa kün 4(17), u yâq-bu yâq+ 6(3), şu fürsät 6(4), şu otirişi 6(28), şu taxlit 6(39), bu ahvâl 6(44), bu özgäriş 6(50), şu qaraş 14(21), bunday baxt 21(1), ol ädam 25(15),

2.2.3.2.4. Soru Sıfatı (Sorâq sıfâti)

İsimleri soru yoluyla belirten sıfat türüne denir.

qança hayâtiy 2(33), nimä gâp 2(40), qaysi kün 6(16), qay oy 7(13),

2.2.3.3. Pekiştirme Sıfatı

tip-tiniq suv ‘dupduru su’ 25(45), qip-qizar 30(47),

2.2.3.4. En Üstünlük Derecesi (Ârttirmä dârəcə)

Sıfat tamlamasının önüne **eng** zarfının getirilmesi ile kurulan karşılaştırma derecesidir.

eng äsâsiy 3(7), eng zor yigit 21(38), eng çirâyli 35(53),

2.2.4. Zamir (Âlmâş)

2.2.4.1. Dönüştülük Zamiri (Özlik âlmâşi)

Dönüştülük zamiri **öz** ‘kendi’ kelimesidir.

Älibek öz öyläri 2(20), öz qolini 3(29),

2.2.4.2. İşaret Zamirleri (Körsätiş âlmâşi)

Nesneleri işaret etme, gösterme yoluyla karşılayan kelimelerdir.

bundan keyingi hayât 7(13), nimä deding bunga 9(30), buning ma’sum qaraşläri.. 14(20),

2.2.4.3. Belgisiz Zamirler (Belgisiz âlmâş)

Belirsiz bir kimse veya nesneyi temsil eden zamir türüdür.

biri 1(22) - 6(38), bittäsi 1(34), heç närsä 2(46) - 3(12) - 6(11), şunçalar nâzik qizlär 15(33), başqa heç kim qâlmagan 21(46), ârqa tarafidä birâv 22(50), hämmäsi 32(9),

2.2.4.4. Soru Zamiri (Sorâq âlmâşi)

Yerini tuttuğu varlığı soru yoluyla temsil eden zamirlerdir.

Kimning bâlasi? 38(42), ...kim deb soratdi 40(1), Nimägä yigitni nazari ilmäyâpti? 43(20)

2.2.5. Zarf (Räviş)

2.2.5.1. Nitelik Zarfı (Hâlât rävişi)

Fiilin meydana geliş biçimini, sıfat ve zarfların niteliklerini belirten zarf türüdür.

yänä 2(19) (46) - 3(5) (42) - 4(9) - 6(11) (27) - 25(1), ästä 3(30) (45), sekin 3(32), tábärä uzâqlaş- 6(49), anıq kördi 11(28), yaxşı biläsiz 20(10), bemälâl yür- 27(2),

2.2.5.2. Zaman Zarfı (Päyt rävişi)

Cümlede fiilin karşıladığı oluş ve kılışı zaman bakımından belirgin duruma getiren ve sınırlayan zarf türüdür.

burun 1(30), song 2(10), dârhâl 3(8), ävväl 3(11), endi 3(36) (41) (51) (52) - 4(12) - 6(22), dâim 3(41), hâzir 3(47) 4(1) 6(36), keyin 6(3), ertä 6(11), keyin 6(31), bä'zän 6(32), endi 7(8), hâli 7(23), ävväl 21(11), darrâv 29(46), keçqurun 'akşamüstü' 35(4),

2.2.5.3. Soru Zarfı (Sorâq rävişi)

Fiilleri nitelik ve derecelerini soru yoluyla açıklayan zarflara denir

qanday 1(38) - 2(4) (32) - 3(51), qäyerdä 2(48), qani 3(18) (43), neçä daqıqa 3(31), negä 3(37) - 6(39), dil qanaqa 3(46) (53), qaçân+ 4(5) - 7(4), neçä märtä+ 4(9), qäyerida 4(13), qanday bol- 6(33), qanaqa recälär 7(8), qanday çäqir- 20(51), qayerdän? 29(16),

2.2.6. Fiil (Fe'l)

2.2.6.1. Şahıs Ekleri (Şaxs qoşımçäläri)

Teklik 1. şahıs: bəğişläy-män 1(18), hidläsä-m 2(18), yâz-a-man 2(3), äytša-m 2(9), keläverdi-m 2(11), işläyöp-män 2(12), qâlip-män 2(24), Sämärqändgä bärüb keldi-m 2(33), ism tãpdi-m 3(38), bir nãrsä desä-m 3(42),

Teklik 2. şahıs: tüşünsä-ng 1(27), bilsä-ng 1(27), epläysä-ng 1(27), eşitãversä-ng 1(38), çidäy älmay qâla-san 1(39), senäm qaytib kel-di-ng 2(8), otãlmadi-ng 2(8), nimä qilib yürüp-sän 2(11), dey-sän 2(18), istäy-sän 2(20), otirib qãlsa-ng 7(18),

Teklik 3. şahıs: bãqa-di 2(17), titrãq kir-di 6(50), işqala-di 13(22), tãrãddüdigä tüş-di 20(33), çaqir-di 27(50),

Çokluk 1. şahıs: oynay-miz 6(5) (6), üzüm ter-ä-miz 6(43), äcrãşmäy-miz 7(5), birgä bolä-miz 7(5), bayram qilä-miz 9(38), içä-miz 19(43), ârqada qãlgan-miz 43(52),

Çokluk 2. Şahıs: dey-siz 1(35), bilmäy-siz 7(23), oyläyöp-siz 8(12), sevä-siz 8(31), ruxsat bersä-ngiz 22(2), üylänä-siz 32(39), tüşünmäyöp-siz 33(21), oxşay-siz 42(41),

Çokluk 3. şahıs: yäqinläşãverdi-lär 21(32), bahãt deydi-lär 27(28), kelişib älgandi-lär 35(45), yürãrdi-lär 40(23), cönãydi-lär 41(40),

2.2.6.2. Bildirme Kipleri (Xabär mäyli)

2.2.6.2.1. Geniş Zaman (Hãzirgi-keläsi zãmân)

Geniş zamanın olumlusu **-r** ve **-är** ekiyle, olumsuzu ise **-mäs** ekiyle teşkil edilir.

çiq-är 1(23) - 4(14), tiki-lär 1(40), sez-är 1(40), süzil-är 3(14), şãşil-mäs 4(14), Älibekni izlä-r 4(15), tolqinlän-är 6(26), cilãvlãmãqçi bol-ar 6(27), uddalay älmäs 6(27), yulqin-är 6(52),

2.2.6.2.2. Şimdiki Zaman (Hâzirgi zâmân)

Özbek Türkçesinde **-yâp**, **-(â)yâtir** ve **-mâqdä** olmak üzere üç şekilde teşkil edilir. Tezimizde şimdiki zaman ifadesi bu iki ekle kullanılmıştır:

-yâp

işlä-yâp- 2(12), nimaga kül-yâp- 3(48), sez-yâp- 4(2), izlä-yâp- 4(5), sora-yâp-man 39(30),

-mâqdä

Äbulxayr qaç-mâqdä 40(44), Ältâvlân sây boylab barişmâqdä 43(9), ...cirâyli lälâni köksigä bâsib, Şâhidä barmâqdä 44(29), Äblâqul Şâhidäning qolidän tutgança, xâtircam ketmâqdä 44(8),

2.2.6.2.3. Gelecek Zaman (Keläsi zâmân)

Özbek Türkçesinde gelecek zaman **-ä(-y-)**, **äcäk**, **-mâqçi**, **-gü** ve **-âyâtgän** olmak üzere beş şekilde teşkil edilir. Tezimizde kullanılan şekilleri şunlardır:

-ä , -y-

bägişlä-y- 1(18), bilmä-y- 1(22), eplä-y- 1(27), yâzaver-ä- 1(31), de-y- 1(35), çidäy âlmay qâl-a- 1(39), yâz-a- 2(3), bâq-a- 2(17), de-y- 2(18), istä-y- 2(20), huzur qil-ä- 2(20), kül-ä- 2(21), uzmä-y 2(23), qil-ä- 2(38), demä-y- 3(36), çaqir-a- 3(41), xafä bolma-y- 3(42), qanaqa qilib sev-ä- 3(53), bil-ä- 4(1), oyna-y- 6(5) (6), köndir-ä- 6(33), ketä âlma-y- 6(35), yürälma-y- 6(35), üzüm ter-ä- 6(43), şunaqa qil-ä- 7(3), sev-ä- 7(4) (5), äcräşmä-y- 7(5), birgä bol-ä- 7(5), Sämärqandga ket-ä- 21(8),

-âyâtgän, -ädigän

Sävâhâzda üzüm teriş başlan-âyâtgän-di 1(25), örmäläb çiqiş-âyâtgän-di 3(6), ‘Pulim yoq’, deyä öz yoligä ket-âyâtgän-di 9(27), Bâla pulni âlib cön-âyâtgän-di 9(34),

-mâqçi

mâslâhât sora-mâqçi 6(9), râzilik sora-mâqçi 7(11), şugullan-mâqçi emâslâr 9(49), maqtan-mâqçi 36(17),

2.2.6.2.4. Geçmiş Zaman (Ötgän zämân)

2.2.6.2.4.1. Görülen Geçmiş Zaman (Anıq ötgän zämân)

Özbek Türkçesinde **-di** ekiyle kurulur. Yakın geçmişi anlatır. Bu şeklin olumsuzu **-mä** ekiyle yapılır.

qayt-di 1(20), yiqılma-di 1(20), râvânâ bol-di 1(24), täklif qil-di 1(26), de-di 1(27), râzi bol-di 1(28), endi bol-di 1(29), bâqyâp-ti 1(31), körib kel-di 2(2), örgän-di 2(2), piş-di 2(2), senäm qaytib kel-di- 2(8), ot âlma-di- 2(8), qâl-di 2(9), bil-di 2(10), kelâver-di- 2(11), kelib 2(44), özigä kel-di 2(46), külâver-di 2(46), özini âlib qâç-di 2(47), märdliğı tut+di 2(48), ezgilä-di 3(1), yergä taşlä-di 3(3), çaq-di 3(4), çängällä-di 3(4), nimä bol-di 3(5), girdikâpäläk bolib qâl-di 3(5), öldirâver-di 3(6), vizilläşib yüriş-di 3(7), çap qolini qoy-di 3(9), tupukla-di- 3(10), câyga bâs-di 3(10), ornidan tur-di 3(11), yâyil-di 3(13), ornidan tur-di 3(16), sâniyä çäynäl-di 4(1), qâqilib yiqildi- 4(4), özigä kel-di 4(4), lâl bolib qâl-di 4(7), ergäş-di 4(7), ilgä-di 4(8), täkrârlä-di 4(9), tamşanıb qoy-di 4(11), yâzilmä-di 4(17), ğâlibigä äylän-di 4(18), yârdamga keliş-di 4(19), üygä kel-di 6(1), âvqatlanış-di 6(2), gäpläşiş-di 6(3), zerikiş başlan-di 6(3), şaxmat kötärib kel-di 6(4), Sâlim de-di 6(7), sâdir bol-di 6(16), pâyqama-di 6(21), nimä qilib qoy-di- 7(2), qoyib yübâr-di 7(2), yiglämsiräb de-di 7(3), cönäb ket-di 7(4), ülgürmä-di 7(6), qiyin bol-di 7(8), on säkkizgä tol-di 7(9), körib kel-di 6(10), öp-di 6(10), bol-di 6(10),

2.2.6.2.4.2. Duyulan Geçmiş Zaman (Ötgän zämân eşitilgänlik şakli)

Özbek Türkçesinde -(i)b, -gän ve -gändir olarak üç şekilde kullanılır. Tezimizde kullanılan şekilleri şunlardır:

-b / -p⁴

täpşiri-p- 1(21), nimä qilib yüri-p- 2(11), qalı-p- 2(24), çirâyli bolib keti-p- 2(25) (33) (34), qanday qili-b 7(11),

-gän

örgänib äl-gan 2(49), sez-gän mi 3(14), bâriş xayâligä kelmäy qäl-gan 4(20), yäxşi körüb qäl-gan 6(10), küt-gän fırsat 6(48), oy bâs-gan 7(6), şähär kör-gän 7(16),

2.2.6.3. Tasarlama Kipleri (Xabär mäylidän başqa mäyllär)

2.2.6.3.1. Emir kipi (Buyruq mäyli)

Teklik 1. şahıs emir **-(ä)y** veya **-(ä)yin** ekiyle, Teklik 2. şahıs emir **eksiz** veya **-gin** ekiyle, Teklik 3. şahıs emir **-sin** ekiyle kullanılır. Çokluk 1. şahıs **-(ä)ylik** ekiyle, Çokluk 2. şahıs **-(i)ng(lär)** veya **-ngiz** ekiyle, Çokluk 3. şahıs **-sinlär** ekiyle teşkil edilir.

Teklik 2. şahıs: kör 1(28), qara 3(53), toğrisini äyt 10(30), de-gin 12(11),

Teklik 3. şahıs: köngil qur-sin 1(35), keçir-sin 1(41), qäyeridä bolma-sin 4(13), qanday bolma-sin 6(33),

Çokluk 1. şahıs: äytäver-äylik 25(32), qil-äylik 40(34), eşitäylik 3(43), içib ket-äylik 24(14), kör-äylik 28(25),

Çokluk 2. şahıs: qarä-ng 1(21) 2(17), körsät-i-nğlär 2(48), tezrâq üylän-i-ng 8(9), kör-i-ngizlär 25(2),

⁴ Çalışmamızda -b duyulan geçmiş zaman eki -p şekliyle de kullanılmıştır.

2.2.6.3.2. Gereklilik kipi (Keräklük mäyli)

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın yapılmasının gerekli olduğunu bildirir Bu kipte, **keräk** kelimesi kullanılarak fiil kök veya gövdesine **-(i)ş** eki getirilir.

bäcär-i-ş-i keräk 2(5), tani-ş keräk 2(9), äytgän bol-sa keräk⁵ 2(37), taşla-ş keräk 2(50), tepkilä-ş keräk+ 3(8), öpiş-i-ş keräk emäs 6(37), tüşüntir-i-ş keräk 7(9), uylan-i-ş keräk 7(11), gäpläş-i-ş keräk 7(18), ehtiyät bol-i-ş keräk 10(4), telpäk äl-i-ş keräk 18(3),

2.2.6.3.3. Şart kipi (Şart mäyli)

Cümledeki oluş ve kılışın gerçekleşmesini şarta ve dileğe bağlayan yardımcı cümle yüklemidir. Özbek Türkçesinde fiil kök veya gövdelerine **-sä** eki getirilerek yapılır.

eslä-sä 1(11), qara-sa 1(20), tüşün-sä- 1(27), bil-sä- 1(27), ilintirib äl-sa 1(34), eşitäver-sä- 1(38), yalgän bol-sa 1(41), de-sä 2(3), üzümzârga bär-sa 2(7), äyt-sa- 2(9), ikkâviyam bolma-sa 2(10), hidlä-sä- 2(18), säl bolma-sa 2(44), sigädigän bol-sa 2(49), qorq-sa 2(51), kiyib äl-sa 2(51), çaq-sa- 3(18), ‘puff’ de-sä 3(24), bir närsä de-sä- 3(42), Älibek qara-sa 4(6), toqnaş-sa 4(15), gäpir-sä 6(8), yät-sa 6(12), tur-sa 6(12), yür-sä 6(12), qaral-sa 6(13), eslä-sä 6(14), öpiş-sä 6(32), uxlälmäy çiq-sä 6(33), yelkäsidadän tut-sa 6(36), özigä qarat-sa 6(37), seviş-sä 6(39), tãp-sa- 6(41), öp-sä 6(41), qoy-sa- 6(44), şaşma-sa- 6(44), ärttir-sä- 6(44), otir-sä- 6(46), qara-sa 6(52), otirib qäl-sa- 7(18),

2.2.6.3.4. İstek kipi (İstāk mäyli)

Günümüz Özbek Türkçesinde pek işleklği olmayan **-gäy** ekiyle yapılır. Çalışmamızda ise istek kipine sadece bir örnekte rastladık:

İşqilib militsiyägä tüşib qälmasak gör-gäy-di 10(3),

⁵ Sadece bu örnekte gereklilik kipi ‘-sä keräk’ şeklinde kullanılmıştır.

2.2.6.4. Birleşik Kipler (Müräkkäb mäyllär)

Bildirme ve dilek kipleriyle anlatılan kılış ve oluşun hikâye ve rivayet edildiği ya da şarta bağlı olarak ortaya çıktığını ifade etmek için kullanılan **i- > e-** ek-fiilinin yardımıyla kurulur.

2.2.6.4.1. Hikâye (Hikâyä)

2.2.6.4.1.1. Geniş Zamanın Hikâyesi (Hâzirgi-keläsi zämân hikâyä fe'li)

külimsiräb tur-ar-di 2(21), köz-köz qilib tur-ar-di 2(30), aşir-är-di 2(31), küliş-är-di 2(41), quçaqlab äläy de-r-di 2(45), qarab turiş-är-di 3(2), körib yür-är-di 3(46), oylä-r-di- 3(51), täbässum hädyä qil-är-di- 4(16), çäpqilläb kirib ket-är-di 4(16), otiriş-är-di 6(20), gäpir-är-di 6(23), küzät-är-di 6(26), suqlänib tikil-är-di 6(27), quçaqlab otir-är-di 6(28), yâq-är-di 6(28), azäbga äylän-är-di 6(30), muştlä-r-di 7(1), şivirlä-r-di 7(1), bil-mäs-di 7(6), buriläver-är e-di 14(23), körsät-mäs-di- 36(26), etnik-ar-di- 44(27),

2.2.6.4.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi (Hâzirgi zämân hikâyä fe'li)

başlan-äyätgän-di 1(25), örmäläb çiqiş-äyätgän-di 3(6), ägrima-yap-ti 3(14), ketiş-yöp-ti 3(27), izhâr qiliş-yöp-ti 3(52), bär-yöp-ti 6(49), xayäl sür-yöp-ti 8(11), yäqindä äyt-ayätgan-di 12(52), nazarda tut-ayätgan e-di- 13(10), diplâm bilän bitir-yöp-ti 21(38), istä-yätgan-di 36(15), oyla-yap-ti 43(20),

2.2.6.4.1.3. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi (Ötgän zämân hikâyä fe'li)

täpşiri-p-ti 1(21), yayrab qalış-gän-di 1(36), ilişma-gan-di 1(37), äläm qil-gän-di 1(37), yüri-p-ti 2(7), qiyin bolib keti-p-ti 2(9), zor qiz bolib keti-p-ti 2(15), şiriqtirib quvi-p-ti 2(42), e'tibâr bermä-gän-di 3(12), qizärib ket-gän-di 3(15), yengilginä bolib qäl-gan-di 3(24), izhâr qil-gän-di 3(45), iştiräkçisi bolib turi-p-ti 3(47), äkä turi-p-ti 4(6), ülgür-gän-di 4(12), utiriş-gän-di 6(19), sez-gän-di- 6(22), ähämiyät bermä-gän-di 6(23), otirişi-p-ti 6(36), yâzişi-p-ti 6(37), yüri-p-ti- 6(41),

arzláb yüri-p-ti 7(6), tüz-gän-di 7(8), âşxânägä kir-gän-di- 19(42), kelin bolib tüş-gän e-di 21(12),

2.2.6.4.1.4. Gelecek Zamanın Hikâyesi (Kelâsi zâmân hikâyä fe'li)

bilmä-y-di 1(22), yâzaver-ä-di 1(31), işläş-ä-di 1(32), zor bol-a-di 1(33), bät-a-di 1(33), yârdamga keliş-ä-di 1(33), şundäy qil-ä-di 2(1), âldigä kel-ä-di 2(4), yäxşi bil-ä-di 2(4), qaraş-a-di 2(37), çaqâlma-y-di 2(50), tä'sir qilmä-y-di 2(51), oyam bol-a-di 2(51), sor-a-di 3(14), kirib ket-ä-di 3(28), yeçib âl-a-di- 3(28), közlârigä bâs-a-di 3(28), külib yübâr-ä-di 3(47), de-mâqçi bol-a-di 4(2), pâyla-y-di 4(13), istämä-y-di 4(20), sor-a-di 6(6), qilayâtganday bolaver-ä-di 6(9), üç kündän beri küt-ä-di 6(9), oyla-y-di 6(12), himâyä tä'm qâl-a-di 6(32), qarâr qil-ä-di 6(34), bâs-a-di 6(34), uşlâb tur-a-di 6(35), öpiş-ä-di 6(39), qâlîş-ä-di 6(40), körinmä-y-di 6(49), bil-ä-di 6(51), de-mâqçi e-di 7(5) (8), gäplâş-ä-di 7(7), otir-mâqçi e-di 7(11), ket-mâqçi bol-di 10(22), täklif qilmä-y-di- 25(14), xilvâtgä bur-mâqçi e-di 31(47),

2.2.6.4.1.5. Şart Kipinin Hikâyesi (Şart mäyli hikâyä fe'li)

bil-sä-ng bol-di 1(27), de-sä bol-di 2(3),

2.2.6.4.1.6. İstek Kipinin Hikâyesi (İstâk mäyli hikâyä fe'li)

qâlmasak gör-gäy-di 10(3),

2.2.6.4.2. Rivayet (Eşitilgänlik)

Özbek Türkçesinde **e-kän** kullanılarak bir nakil, bir anlatma, sonradan farkına varış ifade etmektedir.

2.2.6.4.2.1. Duyulan Geçmiş Zamanın Rivayeti (Ötgän zâmân eşitgänlik fe'li)

tur-gan e-kän 1(25), pâyqämä-gän e-kän 2(18), uya qoy-gan e-kän 2(41), çiqâr-gän e-kän 3(8),

2.2.6.4.2.2. Şimdiki Zamanın Rivayeti (Hâzirgi zâmân eşitilgänlik fe'li)

sävçilär kel-âyâtgan-miş⁶ 15(42),

2.2.6.4.2.3. Geniş Zamanın Rivayeti (Hâzirgi keläsi zâmân eşitilgänlik fe'li)

çiq-är i-kän 1(23), ketäveriş-är-kän 1(41), dil qanaqa bol-ar e-kän 3(46), izhâr qiliş-är-kän 3(51), gändiräkläb bär-ar-kan 4(10), sür-är-kän- 6(10), uxlâlmay çiq-är-kän- 6(11), işgä ketäver-är-kän- 6(11), öt-är-miş 6(38), köpây-är-miş 6(39), âlğa sür-är-kän 7(19), sigäretägä qarab âl-ar-kan 10(24), dävâm ettir-är-kän 29(44), buyruq berib bol-mas e-kän 30(20), işçilik qilär e-kän- 31(42), xânädä yât-ar e-miş 35(21),

2.2.6.4.2.4. Gereklik Kipinin Rivayeti (Keräklük mäyli hikâyä fe'li)

bir-birlärini örgänişläri keräk e-miş 8(6), sizgä tegiş keräk e-kän 31(24), bütün ümr bebaxt bolib qalışim keräk e-kän 33(9),

2.2.6.4.3. Şart (Şart)

2.2.6.4.3.1. Gelecek Zamanın Şartı (Keläsi zâmân şart fe'li)

... qoşış-ayiriş, büliş-köpäytirişni bilsäng boldi, eplä-y-sä-ng, dedi. 1(27), Bu ahvâlda häli bälä-çaqa ärttirsäng keyin nimä qil-ä-sä-ng 6(45), yâqma-yâtgan bol-sa, mülâyimidän tâp 16(45), Qâdir üç yıldan beri Sämärqandda oqi-yâtgan bol-sa 20(21), intizar bolib ularni küt-âyâtgan bol-sa 21(19), Abdumäcid, laganni âlib qoy-mâqçı bol-sa 24(38), ötib bär-âyâtgan bol-sa 36(32),

2.2.6.4.3.2. Duyulan Geçmiş Zamanın Şartı (Ötgän zâmân eşitilgänlik şäkli şart fe'li)

Dugänäsiga uning gäpini äyt-gän bol-sa keräk 2(37), ikki yıldan beri Belârussiyädä yür-gän bol-sa-ng 13(13), Barlâsning köçäläridä ne-ne qizläрни uçrat-gan bol-sa 14(13), Nimäni eşit-gän bol-sa-ngiz 17(34), Qaytişdä peşänägä nimä yâzil-gän bol-sa şu.. 31(48), Mäktäbni bitir-gän bol-sa, on toqqizga kirib boldi 34(46),

⁶ Şimdiki zamanın rivayeti yalnızca bu örnekte kullanılmıştır.

2.2.6.5. Tasviri Fiiller

âl-:

Fiilin karşıladığı işin veya hareketin mümkün veya muhtemel olup olmayacağını belirleyen yardımcı fiillerdir. Bazen zarf-fiil eki **-ä** ile **âl-** yeterlilik fiili kaynaştığı görülür.

qaytib âl- 1(23), hisâbçi tâpâl- 1(25), pul işläb âl- 1(29), ilintirib âl- 1(34), çidäy âl- 1(39), özini tutâl- 1(39), yaşir-a âl- 2(27), örgäni-b âl- 2(49), suguri-b âl- 2(50), çaqa âl- 2(50), kiyi-b âl- 2(51), siqimlä-b âl- 3(1), yeçi-b âl- 3(10), dâş ber-a-âl 3(20), yeçi-b âl- 3(28), yaşa-y âl- 4(2), uddala-y âl- 6(27), uxlä ä- 6(33), ketä âl- 6(35), yürä âl- 6(35), anglä-y âl- 6(51), yutib âl- 7(51), äcrätib âl- 26(51), eplä-y âl- 34(47), Alibek bilan Lapasga qara-b âl- 34(52), işni qil-a âl- 35(44),

bâr-:

-(i)b zarf-fiilinden sonra kullanılan bu yardımcı fiil, bir durumdan başka bir duruma geçmeyi ifade eder.

deb yet-i-b bâr- 2(40), ğapriq-i-b bâr- 2(44), gändiräklä-b bâr- 4(10), uzâqlaş-i-b bâr- 6(49), qızib bâr- 6(50), hâvlisigä kir-i-b bâr- 22(1), haräkätlärigä şicâät qoşil-i-b bâr- 37(33), cüda ersirä-b bâr- 39(8), äldingä qarab ket-i-b bâr- 43(2),

bâşla-:

-ä, -y zarf-fiil ekinden sonra kullanılır.

uşlab kör-ä bâşla- 2(44), titrä-y bâşlä- 3(21), silä-y bâşla- 3(30), qiz-i-y bâşla- 6(23), çiqışgä urin-ä bâşla- 36(28), suvigä batirib ye-y-ä bâşla- 43(36), umurtqa süyägi çir-i-y bâşla- 44(53), köçägä yür-ä bâşla- 39(41),

ber-, ver-:

Fiil kök veya gövdelerine -(i)b ya da -ä, -y zarf-fiil eklerinin getirilmesiyle söz konusu işin çabucak yapılacağını bildirir.

yâzaver- 1(31), eşitâver- 1(38), ketâver- 1(41) - 6(11), üzâver 2(10), kelâver- 2(11) - 6(15), sänçil-ä ver- 2(20), külâver- 2(46), öldirâver- 3(6), tikili-b tur-a ver- 3(19), otir-ä ver 6(46), öp-ä ver- 6(10), sensirä-y ver- 12(8), ‘şirin’ qil-i-b ber- 17(10), bälaga bittä telpäk tâp-i-b ber- 19(2), çiqârib ber- 22(26), äyt-ä ver- 25(32), Şâhidâni tüzâti-b ber- 41(17),

çiq-:

-(i)b veya -mäy zarf-fiil ekleriyle kullanılır.

toldir-i-b çiq- 2(36), yügür-i-b çiq- 2(39), örmälä-b çiq- 3(3) (6), qâç-i-b çiq- 3(6), üzüm kötär-i-b çiq- 4(13), uxlâl-mäy çiq- 6(11), âşni içkâridän qil-i-b çiq- 24(36), İsmät yigitlär bilän birmä-bir körış-i-p çiq- 27(24), içkâridän sprit toldir-i-b çiq- 30(11),

qâl-:

Fiil kök veya gövdelerine -(i)b veya -ä, -y zarf-fiil eklerinin getirilerek söz konusu işin birdenbire ve beklenmedik şekilde gelişmesini ifade eden yardımcı fiildir.

yayra-b qâl- 1(35), çidäy âl-may qâl- 1(39), kel-i-b qâl- 2(13), küzât-i-b qâl- 2(31), girdikâpäläk bol-i-b qâl- 3(5), yengilginä bol-i-b qâl- 3(24), sev-i-b qâl- 3(44) - 6(41), yähşi kör-i-b qâl- 4(2), lâl bol-i-b qâl- 4(7), bâriş xayâligä kel-mäy qâl- 4(20), örgän-i-b qâl- 6(3), yähşi kör-i-b qâl- 6(10), dârrâv quçaqlaş-i-b qâl- 6(40), angläy âl-may qâl- 6(51), otir-i-b qâl- 7(18), uçaşgisi kel-i-b qâl- 20(42), öpâyâtganini angla-b qâl- 22(30), Alibek Zülfiyâni yähşi kör-i-b qâl- 24(8), istämâyâtganini bil-i-b qâl- 45(3), ança oylan-i-b qâl- 45(51),

qoy-:

Fiil kök veya gövdelerine getirilen -(i)b veya -mäy zarf-fiil ekiyle kısa sürede bitmesi istenen bir işi ifade etmek için kullanılır.

öz dādilligidän ğururlan-i-b qoy- 2(33), taşman-i-b qoy- 4(11), nimä qil-i-b qoy- 7(2), keyin qizlär qara-may qoy- 18(2), här zamânda ular tāmânga hām nazar taşla-b qoy- 18(20), yelkäsini sila-b qoy- 30(30), sengä ânaginangni körsät-i-b qoy- 39(7), hayâtdan ümidini üz-i-b qoy- 41(20),

kel-:

Fiil kök veya gövdelerine -(i)b zarf-fiil eki getirerek gerçekleşmemiş veya gerçekleşmekte olan bir durumu ifade etmek için kullanılır.

körib kel- 2(2), qayti-b kel- 2(11), çiqi-b kel- 2(13), äyni-b kel- 2(26), Sämärqândgä bari-b kel- 2(33), üygä kel- 6(2), şaxmat kötärib kel- 6(4), bāstirib kel- 6(27), Sämärqāndini körib kel- 6(10), säyr qilib kel- 22(2), Bağmān äkä ārquasidän yet-i-b kel- 40(21), āşxānägä zorga bār-i-b kel- 41(4),

ket-:

Fiil kök veya gövdelerine getirilen -(i)b zarf-fiil ekiyle bitmiş bir iş ya da durumu ifade eder.

ergä tegi-b ket- 1(30), qiyin bol-i-b ket- 2(9), zor qiz bol-i-b ket- 2(15), tüş-i-b ket- 2(22), çirâyli bol-i-b ket- 2(25) (33) (34), yügür-i-b ket- 2(28), äğzidän çiq-i-b ket- 2(32), oynāqla-b ket- 2(35), tegi-b ket- 3(13), qizär-i-b ket- 3(15), uç-i-b ket- 3(24), hursänd bol-i-b ket- 3(25), kir-i-b ket- 3(28), xayälga berilib ket- 4(3), song qayt-i-b ket- 4(14), çāpquillāb kir-i-b ket- 4(16), tüşlikkä çiq-i-b ket- 6(16), mäyinklāşib ket- 6(29), aralab ket- 6(47), qorq-i-b ket- 7(2), cönāb ket-di 7(4), ornidän tur-i-b ket- 17(35), yürägi yāril-i-b ket- 20(40), Şāhidä şuni oylasa, qorq-i-b ket- 41(24), Şāhidāning közläri pārla-b ket- 42(7),

kör-:

Fiil kök veya gövdelerine getirilen -(i)b veya -ä zarf-fiil ekiyle denenmiş bir iş ile ilgili daha önceki tecrübelerle dayanarak sonucun az çok tahmin edilmesidir.

tasavvur qil-i-b kör- 2(35), uşla-b kör- 2(43), qiz bilän qol ber-i-b kör- 18(49), Qâdir biläklärini uşla-b kör- 21(4), hidlä-b kör-di 22(27), Alibek tä'mini tât-i-b kör- 24(18), änä, baland kötär-i-b kör- 44(24),

öt-:

Fiil kök veya gövdelerine getirilen -(i)b zarf- fiil ekiyle birlikte kullanılır.

Zülfiyä közini uşla-b öt- 3(9), Lapas ular bilän köriş-i-b öt- 10(29),

taşla-:

Fiil kök veya gövdelerine getirilen -(i)b zarf- fiil ekiyle birlikte tam olarak yapılmış bir işi ifade eder.

uzun qil-i-b taşla- 2(30), macaqlä-b taşla- 2(50), eşäkning arqâni bilän teräkkä çirmä-b taşla- 22(53), ortağa üç somni bepisand ât-i-b taşla- 27(32), yigitning üyigä âlib bâr-i-b taşla- 39(10), lekin mâhkâm bâğla-b taşla- 41(51),

tur-:

Fiil kök veya gövdelerine getirilen -(i)b zarf- fiil ekiyle birlikte sürmekte olan bir iş veya oluş söz konusudur.

yârdam qil-i-b tur- 1(32), külimsirä-b tur- 2(21), köz-köz qil-i-b tur- 2(30), oyla-b tur- 2(32), tut-i-b tur- 2(52), qara-b tur- 3(2), sâniyâ tut-i-b tur- 3(17), uşla-b tur- 3(18), tikil-i-b tur- 3(19), iştirâqçisi bol-i-b tur- 3(47), mehr bilän tikil-i-b tur- 4(8), ma'sum kül-i-b tur- 6(13), teg-i-b tur- 6(22), özini tut-i-b tur- 6(30), uşlä-b tur- 6(35), şaş-may tur- 22(21), xabär âl-i-b tur- 29(7), bittäng qimirlä-mäy tur 29(23), xocalik väkili bol-i-b tur- 29(5), här qalay şular küniğä yära-b tur- 37(54),

yât-:

Fiil kök veya gövdelerine getirilen -(i)b veya -ä, -y zarf- fiil ekiyle gerçekleşme safhasında olan fakat uzun süren bir iş ve oluştan söz edilir.

qâç-a yât- 1(40), ignä sänç-ä yât- 2(19), durrani ber-ä yât- 3(16), kötarilib tüş-ä yât- 6(26), saçil-i-b yât- 22(49), Äbulxayr artinib, yänä körpägä orani-i-b yât- 36(3), eşikkä yönäl-ä yât- 38(38), bu köngilsizlikni küzät-i-b yât- 41(50), qimirläşgä haräkät häm qil-mäy yât- 42(2),

yet-:

Bir işin, bir hareketin bittiğini ifade eder.

Älibek ‘nimä gäp?’ de-b yet- 2(40), ätrâfidä köp ekänligini änglä-b yet- 10(17),

yübâr-:

Aniden meydana gelen ve kuvvetle yapılan bir iş söz konusudur.

üzüm teräyâtganda nävdani silkit-i-b yübâr- 2(42), qollarni qoy-i-b yübâr- 3(20), kül-i-b yübâr- 3(23), Zülfiyâ kül-i-b yübâr- 3(47), şartta qoy-i-b yübâr- 7(2), nimä desäläring beräy, meni qoy-i-b yübâr- 11(22), yiglä-b yübâr- 21(24), Lälä ikkâvining ümr yolini üzil-kesil bir tāmānga bur-i-b yübâr- 44(28),

yür-:

Şimdiki zaman anlamı katar ve süreklilik ifade eder.

sälängläb yür- 1(26), nimä qil-i-b yür- 2(11), oq-i-b yür- 2(18) (22), oralaş-i-b yür- 2(39), vizilläş-i-b yür- 3(7), qinâlarda kör-i-b yür- 3(46), arzlä-b yür- 7(6), İkkâvi yänma-yân qol uşlaşib anhâr yâqla-b yür- 20(45), unca-munça bälani pisänd qilmäysän, kökragingni ker-i-b yür- 26(14),

2.2.6.6 Birleşik Fiiller

Birleşik fiiller, hem isim soylu hem isimleşmiş fiil soylu sözcüklerle yardımcı fiillerin kaynaşmasından oluşmuş fiil türüdür. Yardımcı fiillerle oluşturulan birleşik fiiller şöyledir:

âl-:

âyâğından âl- 1(23), özini âl- 2(47), qolini âl- 3(19), xayâl âl- 3(25), közlärini âl- 3(21), süyünçining zorini endi âkäläringdän âl- 13(21), tezlik bilän savatlarini âl- 14(30), hâzir Tâştëmir şefni âl- 28(23), xabär âl- 29(7),

äylä-:

ğälibigä äylä- 4(18), âdamga äylä- 4(12), tutam kâkilläringdän äylän- 15(5), ârzuga äylän- 22(5), eng yâxşi âdamga äylän- 22(32), maqsadidä hâvli äylän- 38(39), gâp qayâqqa äylän- 46(9),

ber-:

özigä ber- 3(11), e'tibâr ber- 3(12), durrani ber- 3(16), cävâb ber- 3(35), xayâlga ber- 4(3), sir bermäs+ 12(42), e'tibâr ber- 14(25), qolni qolga ber- 3(27), e'tibâr ber- 6(13),

bil-:

yâxşi bil- 2(4), âtamdan qanday soraşni bil- 8(20), sevgänimni bil- 29(34) ismingizni bil 30(26), Mälâhat bunga qarşilik bil- 31(33), ötişini bil- 32(46),

bol-:

râvânä bol- 1(24), râzi bol- 1(28), hisâbçi bol- 1(28), endi bol- 1(29), zor bol- 1(32), köz bol- 1(39), yâlgân bol- 1(41), keräk bol- 2(1), şunaqa bol- 2(9), ikkâviyam bol- 2(10), zor qiz bol- 2(15), ignä sänçâyâtgânday bol- 2(19), xursänd bol- 2(20), kättä bol- 2(24), çirâyli bol- 2(25) (32) (34), köyläk bol- 2(29), äytgän bol- 2(37), bezâvta bol- 2(42), sâl bol- 2(44), sigädigän bol- 2(49), oyam bol- 2(51), nimä bol- 3(5), girdikâpäläk bol- 3(5), kâmâygändäy bol- 3(12), yengilginä bol- 3(24), hursänd bol- 3(25), dil qanaqa bol- 3(46), xafä bol- 3(42), hâsil bol- 4(3), lâl bol- 4(6), qäyeridä bol- 4(13), heç nârsä bol- 6(11), sâdir bol- 6(50), birgä bol- 7(5), qiyin bol- 7(8), xocalik väkili bol- 29(5), üylängän yigit baxtli bol- 29(42), âta-ânasi mömin-beçârä âdamlar bol- 31(42), ävväl tamâm bol- 40(12),

et-:

dävâm et- 3(22), yalt et- 3(22), hiq-hiq et- 7(1), Dilbâr özigâ hädiyâ et- 21(23), zorrâq ekâningni his etib 26(14), âvârâyü-sarsân et- 42(48), aks et- 43(4), yol yürüşdâ dövâm et- 43(12),

kel-:

yârdamga kel- 1(33), âldigâ kel- 2(4), özigâ kel- 2(46), bâşini özigâ kel- 4(4), yârdamga kel- 4(19), bâriş xayâligâ kel- 4(19), bunaqa kel- 6(3), râssâmçilik qolidân kel- 27(14), keyin üç somga kel- 27(34), şunday tüşüntirişni kel- 31(45),

kör-:

yâhşi kör- 4(2), şâhâr kör- 7(16), Sâmärqândini kör- 6(10), köpni kör- 31(51), kelin kör- 33(3), kimgâ râvâ kör- 33(5), Ulbâzârning yüzi kör- 35(25),

kötâr-:

sâbât kötâr- 2(7) 2(44), şaxmat kötâr- 6(4), sevâtlâriini kötâr- 6(46), bâş kötâr- 37(31), âtaning köngli kötâr- 38(5), bâşini yâstiqdân kötâr- 41(21), qiz qizil lâlä kötâr- 44(25),

qil-:

cinniliklâr qil- 1(17), tâklif qil- 1(26), yârdam qil- 1(32), âlâm qil- 1(37), tâşkil qil- 1(38), âlâm qil- 1(37), tâşkil qil- 1(38), şundây qil- 1(41), nimâ qil- 2(11), huzur qil- 2(20), köz-köz qil- 2(30), uzun qil- 2(30), tasavvur qil- 2(35), nâş'â qil- 2(40), tâ'sir qil- 2(51), oylâgânidân qil- 3(1), murâcaat qil- 3(33), şunaqa qil- 3(41), izhâr qil- 3(45), ârzu qil- 3(46), izhâr qil- 3(51), qanaqa qil- 3(53), nasihât qil- 6(9), qarâr qil- 6(34), nimâ qil- 6(45) (51) - 7(2) (6) (7), şunaqa qil- 7(3), bâlâ qil- 7(8), qanday qil- 7(11), âvârâ qil- 11(5),

qoy-:

bâş qoy- 1(35), uya qoy- 2(40), çap qolini qoy- 3(9), qollarni qoy- 3(20), köksigâ qoy- 3(32), uylantirib qoy- 7(9),

qur-:

köngil qur- 1(35), ari inläri qur- 2(49), âldin dârvâzâ qur- 13(30),

tâp-:

hisâbçi tâp- 1(25), ism tâp- 3(38), ilâcini tâpsayu 6(41), tört-beş (25)som pul tâpib 12(25), mülâyimidân tâp- 16(45), şu bâlaga bittâ telpäk tâp- 19(2), bahânâ tâp- 19(4), yeydigän närsâ tâp- 25(16),

ter-:

üzüm ter - 1(25), dânalârni qaytadan ter- 7(41), Abdumâcid ötgän yilgi ter- 31(16), Mälâhat üzümni cüda zor ter- 31(43), lâlâ ter- 41(19),

tut-:

mârdliğı tut- 2(48), bârgläрни tut- 2(51), sâniyâ tut- 3(17), közlârgâ tut- 3(29), qolingdâ tut- 6(35), yelkâsidân tut- 6(36), ornidân tut- 6(43), Abdumâcid özini tut- 30(45), özini arang tut- 30(52), Mälâhat uning bilâgidân tut- 32(21), Şâhidâning qolidân tut- 43(1),

2.2.6.7. İsim-Fiil Ekleri**-ş**

İş ifade eden geçici fiil isimleri yapar.

oqi-ş ‘okuma’ 1(20) 2(8), tani-ş ‘tanışma’ 1(21), üzüm teri-ş ‘üzüm toplama’ 1(25), ayiri-ş ‘ayırma’ 1(27), buli-ş ‘bulma’ 1(27), öpişi-ş ‘öpüşme’ 1(35), 6(37) (39), qarati-ş ‘bakma’ 2(4), iş bâşla-ş ‘işe başlama’ 2(7), öti-ş ‘geçme’ 2(9), qayti-ş ‘dönme’ 2(14), quriti-ş ‘kurulama’ 2(49), davâla-ş ‘tedavi etme’ 3(10), tälâni-ş ‘soyma’ 3(19), zeriki-ş ‘sıkıntı’ 6(3), sevi-ş ‘sevme’ 6(10), uylani-ş ‘izdivaç’ 6(11), mâqtân-i-ş ‘övme’ 6(20), qiziq-i-ş ‘merak’ 6(24), özgâr-i-ş ‘değişim’ 6(50), tüşüntir-i-ş ‘yorum’ 7(9),

-(u)v

uçraş-u-v ‘randevu’ 1(35) - (37) / 22(42), keliş-ü-v ‘anlaşma’ 10(14),

2.2.6.8. Sıfat-Fiil Ekleri

-än

tegib ket-än 3(13)⁷,

-(ä)digän, -(y)digän

Çoğunlukla gelecek zaman ifade eden bir ektir.

âyâğindan âl-ädigän 1(23), ber-ädigän pul 2(10), sig-ädigän 2(49), uçı-b ket-ädigän 3(24), oqi-ydigän 6(2), qabul qil-ädigän 7(13), yigläb yür-ädigän 14(17), nânlar tur-adigän qutidan 25(40),

-(ä)yâtgan

Sık sık tekrarlanan iş ve hareketleri ifade eder.

hayâcânlan-ayâtgän 2(27), näş’ä qil-äyâtgän 2(40), üzüm ter-äyâtgan 2(41), gapriqib bär-ayâtgan 2(44), kül-äyâtgan 2(45), çiq-äyâtgan 4(7), nasihät qil-ayâtgan 6(9), tinglä-yâtgän 6(24), kötarilib tüş-äyâtgän 6(26), bär-ayâtgan 6(50), sâdir bol-ayâtgan 6(50), nimälär keç-äyâtgan 7(15), ärmiyägä ket-äyâtgan 14(17), mengä teg-ayâtgan 36(38),

⁷ Özbek Türkçesinde -gän olarak kullanılan sıfat-fiil ekine sadece bu örnekte -än şekliyle rastladık.

-gän, -qan

Özbek Türkçesinde en sık kullanılan sıfat-fiil ekidir. Geniş zaman ifade eder.

ulgäy-gän 1(16), oqi-gän 1(16), cinniliklär qil-gän 1(17), işän-gan 1(21), yur-gan+ 1(22)-(26), bâq-qan 1(28), ergä tegib ket-gän 1(30), qâl-gan 1(32), öt-gän 1(36), täşkil qil-gän 1(38), tüşişär-gän 1(40), öt-gän 2(1), ös-gän 2(1), yür-gän 2(18), ignä sänçäyät-gan 2(19), oqib sezmä-gän 2(46), öt-gän 2(49), macaqlän-gän 3(3) (7), âmân qâl-gan 3(5), taşla-gan 3(8), uşlab ötir-gän 3(9), çaq-qan 3(10), täkrärlä-gän 3(11), âgriq kämäy-gän 3(12), kämäygändäy bol-gan+ 3(12), boşa-gan 3(21), yähşi körib qâl-gan 4(2), hâsil bol-gan 4(3), tüş-gän+ 4(6), tikilib tur-gan 4(8), bilmä-gän 4(14), örgänib qâl-gan 6(3), heç närsä bolma-gan 6(11), tüşlikkä çiqib ket-gän 6(16), âvqatlanib bolış-gän 6(17), üzüm tolatil-gän 6(18), küzät-gän 6(26), bâstirib keläyät-gan 6(27), oqi-gän 6(31), häm öpiş-gän 6(31), kânfet ye-gän 6(32), öpiş-gän 6(38), qorqib ket-gän 7(2), yähşi gäpir-gän 7(3), ätrâfingdä ötgän-ketgänning bari sengä sâlâmı 25(17), studentçä kütilmägän baxtdan 26(37), üç somga kelgän âlti quti 27(35), ikkilänişsiz toğri u yetgän xânägä 40(24),

-ğusi

Gelecek zaman ifadeli bir ektir.

halitdän bol-ğusi küyâv 39(13), Äbulxäyr tufлисini bol-ğusi qaynâtasining 24(8),

-mas

Olumsuz geniş zaman sıfat-fiil ekidir.

çidäb bol-mas 2(44), yaşay âl-mas 4(2), bilin-mäs 6(25), bit-mäs tügän-mäs 34(37), tüzätib bol-mas düşmänlik 33(8),

2.2.6.9. Zarf-Fiil Ekleri

-ä, -y

çidä-y 1(38), üz-ä ver 2(10), uşla-b kör-ä 2(43), kül-ä ver- 2(46), dey-ä 3(16), titrä-y 3(21), silä-y 3(30), eşitä-y- 3(43), yaşa-y 4(2), yäküniga kör-ä 4(18), qizi-y 6(23), kel-ä yât- 6(27), ämmâ uddala-y 6(27),

-(a)rkan, -(ä)rkän

sor-arkan 2(43), sekin-sekin ketiş-ärkän 42(38),

-b

Çok işlek kullanılan bir zarf-fiil ekidir. Çoğu zaman birleşik fiillerin bir unsuru olarak kullanılırlar.

ös-i-b 1(16), köplä-b 1(17), yiqili-b 1(20), äyni-b 1(21), de-b 1(22)-(23), qayti-b 1(23), qaytib âli-b 1(23), üzüm teri-b 2(7), senäm qayti-b 2(8), siqimlä-b 3(1), qara-b 3(2), ezgilä-b 3(2), ezgiläb boli-b 3(2), örmälä-b 3(3) (6), çiqi-b 3(3), bizz eti-b 3(4), lâl boli-b 4(6), qayrili-b qara-b 4(7), mehr bilän tikili-b 4(8), märtälä-b 4(9), gändiräklä-b 4(9), şaxmat kötäri-b 6(4), külimsirä-b 6(6), yäxşi köri-b 6(10), şiftgä tikili-b 6(11), e'tibâr beri-b 6(13), ma'sum küli-b 6(13), çolğani-b 6(14), tüşlikkä çiqi-b 6(16), üç sinfdâş âvqatlani-b 6(17), qatârigä kiri-b 6(17), sâyälä-b 6(18), tiqili-b- 6(20), qulâq tuti-b 6(21), bädänigä tegi-b 6(22), häyəcânlani-b 6(22), qimirlä-b 6(22), qara-b 6(24), Zülfiyâ erini-b 6(44), sevâtlärini kötäri-b 6(46), ârala-b 6(47), Tâbârä uzâqlaşi-b 6(49), yâği qizi-b 6(50), yulqini-b 6(52), hiq-hiq eti-b 7(1), nimä qili-b 7(2), qorqi-b 7(2), yiglämsirä-b 7(3), tura sâli-b 7(4), cönä-b 7(4), bälâ qili-b 7(8), uylantiri-b 7(9), qoşiqni eslä-b 21(3),

-gänçä

-dığında, -dığı zaman anlamlarına gelen zarf-fiil ekidir.

de-gänçä 2(27) - 6(34), yet-gänçä 3(4), de-gänçä 3(5), ilcäy-gänçä 3(27), şälvirä-gänçä 4(7), il-gänçä 4(16), titrä-gänçä 10(24), qizär-gänçä 15(15), Ötgän ket-gänçä past nazar bilän 27(40), şart tur-gança 30(45), yügür-gänçä üygä kirib ketdi 40(14), qolidän tut-gança 43(1),

-gändä, -qanda

Sıfat-fiil eki -gän ve bulunma hali eki -dä'nin birleşmesiyle oluşmuş bir zarf-fiildir.

äyt-ganda 1(20), yet-gändä 1(39), işşäy-gändä 2(31), çaq-qanda 2(50), traktör häydä-gändä 4(3), päy yet-gändä 6(21), kül-gändä 6(28), tüş-gändä 7(1), eşitil-gändä 29(34), bağırgä yetiş-gändä daraxtzârdan 43(11), yol carlikkâ tüş-gändä qalın daraxtlar 44(2),

-gängä

-dığı için anlamına gelen zarf-fiil ekidir.

yäxşi gäpir-gängä... 7(3), bayram küni ye-gängä yäraşa şunaqa âş 24(46), yâ ularni körmädi, yâ özini körmä-gängä âldi 25(5), tayyârlanıb kel-gängä 30(43),

-gäni, -käni

de-gäni 1(34), qaçayât-gani 1(40), açıl-gäni 2(17), titrâq kir-gäni 2(31), âgzidän çiqib ket-gäni 2(32), oylä-gäni 3(1), xayâlga berilib ket-gäni 4(3), ter-gäni 4(17), yänigä bâr-gani 4(19), kâm bol-gani 6(19), tegib tur-gäni 6(22), nimä qil-gäni 6(51), kimsägä yâz-gäni 7(15), Lapas häm qaç-gani 11(28), qalışını angla-gani 14(49), tәнbeh ber-gäni 29(8), befarq ton-käni 38(19), tâliq-qani 43(40),

-gän säri

küzät-gän säri tolqinlänär 6(25), erining bâr-gan sari 41(12), bâr-gan sari sây kengäyib 43(9),

-mäsdän

-madan, -meden anlamına gelen zarf-fiil ekidir.

imtihanga yet-mäsdän qaytib kel- 2(11), oyla-masdan 8(7), cävâb küt-mäsdän öz tãpãğänligidän xursänd bol- 8(14), sãvi-masdan 34(20), nãrsäni tüşün-mäsdän işni buz- 39(53),

-may, -mây

hisâbçi tâpâl-may 1(25), çidây âl-may 1(39), özini tutâl-may 1(39), sezdir-mây 2(46), qolini âl-mây 3(19), dâş berâl-mây 3(20), kötâr-mây 3(35), bâriş xayâligâ kel-may 4(19), uxlâl-may 6(11), heç kim uçra-may qoygandan keyin 43(33),

2.2.7. Bağlaç (Bağlâvçi)**ämmâ ‘ama’**

ämmâ goyâ 2(46), ämmâ uddalay 6(27), ämmâ Zülfiyägâ 6(34), ämmâ bemälâl 6(35), ämmâ âldin 7(11), ämmâ bâşqa ilâci ... 26(47), yiglämäqçi boladi, ämmâ âvâzi çiqmäydi 45(11), Ämmâ tüşüniş bâşqayu, hayât oyunlarini öz bâşingdan ötkizişing bâşqa 45(16),

bilän ‘ve, ile’

Qurbânây bilän Älibek 6(19), Tâştemir bilän Alibek 17(36), ularning içidâ ânasi bilän qaynânasi 41(41),

birâq ‘ama, fakat’

Birâq köprüq xayâlgâ berilib ketgänidän traktör häydägändâ hâsil bolgan kättâ kesâkkâ qâqilib yiqildiyyu 4(3), nimâ qilib yüripti qiz bâla bolib!?! Birâq qançâ yürüşmäsin... 43(1), Taqdirgâ tan bermâqçi boladi, birâq yürägidâ isyân. 45(17),

vâ ‘ve’

Älibek vä qirq dosti 1(1), külâverdi vä şu 2(46), til vä ädäbiyât fakülteti 20(11), näfrät vä ilâcsizlik 34(31),

lekin ‘lâkin, ama’

sezâr lekin 1(40), Student qizlâr hâm yârdamga kelişdi, lekin Älibek hâzirçâ ularning yâniğâ bârgani yoq 4(19), Älibek sevgi haqidâ köp kitâblar oqigân, hâmmäsidadâ hâm öpişgänlârni yâzişâdi, lekin keyin nimâ bolışini... 6(31), Ulbâzârga üylâniş şart emäs, lekin negâ imkâniyâtlârdân fâydalanib qâlmasligi keräk 35(13),

Ornidän turmâqçi, sâbâb yergâ tüşmâqçi boladi, lekin mâhkâm bâglab taşlaşgan 41(51),

nahâtki ‘ne gariptir ki’

Nahâtki Abdumâcid şuncalar past ketsä... 25(3), Nahâtki endi Äbulhayrdan sorab qaladi? 40(13),

faqat ‘ama’

Zülfiyä endi faqat Qurbânây bilän birgä çiqädigän boldi 2(36), men seni, faqat birginä seni sevämän, Zülfiyä! 7(5), vaqt boldi şekilli faqat tezrâq 40(21)

2.2.8. Edat

ä ‘ha, ya’

Sona gelen bir edattır ve ünlem anlamı ifade eder.

çiqibdi-dä, ä? 7(31), bolmaysan-a? 12(9),

ägär ‘eğer’

Farsça kökenli bir şart edatıdır.

Ägär uyä qolga sigädigän bolsa, şartta in-pini bilän sugurib âlib macaqlâb taşlaş keräk 2(50), Ägär qorqsa, qolga qolqâp kiyib âlsa oyam boladi 2(51),

âldin ‘önce’

âldin tansa 1(40), âldin yelkäsüdän târtıdı mı 6(51), Ämmâ âldin Zülfiyädän râzilik soramâqçi 7(11), Äytişläriçä, sevişgänlär âldin bir-birlärini örgänişläri keräk emiş 8(6), Yoqsa, âldin Lapas, keyin Älibek bilmägän kişi bolib 10(16), Mälâhat peşanäsini âldingi orındiqning ârqaşigä qoydı 33(26),

beri ‘beri, bu yana’

qaçânlardan beri 4(5), üç kündän beri 6(9), şundan beri 7(6), Oşandan beri Bâgmân beva 37(54), Bir yildän beri şu ahvâl... 38(26), tâgu-taşlab ârasidä salkam ikki sâatdän beri yürişär 43(30),

bilän ‘ile’

Hem vasita edatı hem de niteleme edatı olarak kullanılmıştır. Türkçenin tarihi dönemlerinden beri kullanılan bu edatın ‘birlä, birlän, bilän, -ilä, -lä’ gibi fonetik varyantlarına rastlanmaktadır. Gabain bu edatı ‘bilen < birlen < bir-le-n’ şeklinde izah etmiştir.⁸ Hacıeminoğlu ise bu izahı tatmin edici bulmaz. Hacıeminoğlu’na göre birlen ve bilen kelimelerindeki -n’yi bir türeme ses ya da ikinci bir vasita eki saymak daha makuldür.⁹

Huräli äkä bilän 1(29), studentkälär bilän 1(38), Qurbânây bilän 2(12), Qurbânây bilän 2(36), in-pini bilän 2(50), käfläri bilän 3(1), gäyrät bilän 3(2), öng qoli bilän 3(9), zori bilän 3(12), şoxlik bilän 3(19), yol bilän 3(23), mehr bilän 3(45) - 4(8), nigâhi bilän 4(15), äkäng bilän 6(6), mäqtäniş bilän 6(20), qiziqiş bilän 6(24), özi bilän 6(28), keçäläri bilän 6(32), Zülfiyâ bilän 7(7), âliftänämä yüriş bilän 9(10), Qışlâqılär häm axir ümid bilän, bayram qilämiz 9(38), täsâdif bilän birimiz tüşib qâlsak 10(7), mehr bilän qadal- 15(26), qizil diplâm bilän 21(37),

-çi ‘-mi, de mi’

Sona gelen bir edattır. Kuvvetlendirme işlevinde kullanılır.

körsätinğlä-çi 2(48), qoysang-çi 6(44), qani tur-çi 7(38), endi-çi 15(10), sälişi-çi 39(2),

çünkü ‘çünkü’

Cümle başı edatı olarak kullanılır. Bu edat, Farsça ‘çün’ ile Türkçe ‘kim’ edatının birleşmesiyle oluşmuştur.¹⁰

çünkü öpişgändän 6(38), ...âriyät yol qoymadi, çünkü qatârning nârigi tarafidä Nâvvâtning düğânäsi... 15(32), hayrân bolib qâldi, çünkü uning sevişgänlär tinçini buzadigän âdäti yoq edi 28(28), Üç dost yänädä ğururga toldi, çünkü bahânädä ularni häm körişdi 34(34),

⁸ A.V. Gabain, age. s. 93

⁹ Hacıeminoğlu, age. s. 21

¹⁰ Hacıeminoğlu, age. s. 138

dä ‘da, de, ya’

Bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Gelişimi ‘dakı > dağı > dahı > dahi’ şeklindedir.

ketipti-dä 2(15), siqimläb äldi-da 3(1), tupukladi-da 3(10), yeçib äladı-dä 3(28), tikilib turadi-dä 3(32), bekârçilikkä ermäk-dä 6(7), mäzzä-dä 6(10), boldi-dä 6(10), aytyäpmän-dä 15(13),

häm; -äm,-yäm ‘da, de’

Farsça-Tacikçe kökenli bir edattır. Bağlama, sıralama ve kuvvetlendirme işlevinde kullanılır.

bir-äm 2(17), özigä-yäm 1(29), cudä-yäm 2(34), ikkâvi häm 2(37), ikkâviniyam 2(42), häm mäst 4(10), häm tez-tez 4(13), häm yârdamga 4(19), yâtsa häm 6(12), tursa häm 6(12), yürsä häm 6(12), häm sezgän+ 6(22), özi bilän häm 6(28), häm öpişgän+ 6(31), qolingdä tutib häm 6(35), hâzir häm şundâqqinä 6(36), özi ham anglây 6(51), yüzäsüdän häm 7(7), tağın-äm 14(11), izimgä-yäm 16(46), özi+yäm 20(39), yänä+yäm 25(1), qayâqdan+am 35(37),

xuddi ‘sanki, güya’

Cümle başı edatıdır.

xuddi biräv ‘puff’ desä uçib ketädigändäy 3(24), Xuddi tüş köräyâtgandayman 15(6), ‘Ätamning yüzigä âyâq qoyäyâpman’, derdiyü, xuddi qâçib-ketädigändäy 37(49), Oşanda häm xuddi şunaqa, közini yumib yâtaverär midi? 39(15),

käbi ‘gibi’

Son çekim edatı olarak Orta Türkçe devrinden itibaren kullanılmaya başlamıştır. Karahanlı ve Harezmi sahalarında çok az görülmeyle birlikte bu edatın yerine ‘teg’ kullanılır. Kıpçak, Çağatay ve Batı Türkçesi sahalarında kibi (kibin, kibik, kimin, bigi, bigin, gibin) benzetme edatı olarak kullanılmıştır.¹¹

¹¹ Hacıeminoğlu, age., s. 55

U kişi h m Dilb r k bi Q dirg  sin k v nazar s ladi 20(29),¹²

keyin ‘sonra’

T rk e k kenli bir edattır. Edatın aslı ‘kidin’ olup yer i in ‘arkada’, zaman i in ‘sonra’ anlamında kullanılır.¹³

y rg nd n keyin 1(22), taşlagandan keyin 3(8), t kr rl g nd n keyin 3(11),  vqatlanib bolışg nd n keyin 6(17), keyin qizl r+ 6(21),  pişg nd n keyin 6(38), undan keyin 6(40), keyin nim  6(41),  rttirs ng keyin 6(44), keyin nim  qil- 6(51), keyin tura 7(4),

k  ‘ki, ya’

Fars a k kenli bir edattır. Kuvvetlendirme işlevinde kullanılır.

his b i-k  2(3),  k ms n-k  12(5),  ar ab ketdim-k  43(6),

mi ‘mi’

C mle sonu edatıdır. Soru anlamı katar.

kelding mi 2(8), ot lmading mi 2(8), bildi m  2(10), şunaqa midi 2(16), q lipm n mi 2(24), r std n mi 2(26), b rib keldim mi 2(33),  aqmadi mi 2(43),  grimayapti mi 3(14),  aqiras n mi 3(41), xaf  bolmaysan mi 3(42), bil s n mi 4(1), şu yerd +mi+ 4(5), oynaymiz mi 6(5) (6), t ’m q ladi mi 6(32), şart mi 6(39), sevişdi mi 6(40), t rtti mi 6(51), uşladi mi 6(52), qoydim mi 7(2), c yid  mi 7(3), şunaqa qil s n mi 7(3),  tasiga mi 7(8),  nasin  mi 7(9), h zil mi 7(11),

song ‘sonra’

T rk e k kenli bir edattır. Ad olarak ‘son’, sıfat olarak ‘daha sonra, sonraki’, belirte  veya edat olarak ‘sonra’ gibi anlamlarda kullanılır.

¹² Eserde ‘k bi’ edatı sadece bu c mlede kullanılmıştır.

¹³ Hacıeminoğlu, age., s. 57

kämäygändäy bolgandan song 3(12), cönätişgändän song 14(41), Dilârâm yigitlär yälinividän song öz piyäläsini ‘şirin’ qilib berdi 16(10), Taştimir nâmini eşitgändän song barining içi ötib ketdi 26(6),

ü ‘ya, ki’

Göyâ uning hâlätini hämmä közätgänü, endi üstidän külişâyâtganday 14(39), Oşa câyini tişläb yeysän-ü, qâtgan tarafını yänâ suvga tiqäsän 25(47),

üçün ‘için, sebebiyle’

‘Uç’ isim kökünä -n vasıta hali ekinin gelmesi ile oluşın bir edattır. (uç-u-n) Eski Türkçe’de bu şekilde olan edat Batı Türkçesi’ne geçtikten sonra ‘üçün, için’ şeklini aldıktan sonra Osmanlıcanın sonlarında bugünkü ‘için’ şekline girmiştir.¹⁴

iş başlaş üçün 2(7), uşlab turış üçün 3(18), öpäveriş üçün 6(10), körsätiş üçün 15(30), pul çiqäriş üçün 19(20),

yä, ye ‘ki, ya’

Cudä çirâyli bolib ketibdi-ya! 2(34), Hä, hä, Lapascân, buni qarä-yä, hattâ ismingni esdän çiqärgänmân 12(15), Bizläрни ğalati qizlär ekän, deb oylayâtgan bolsangiz keräk-ya 30(21), Hey, hey! Köppä-kündüzi-yä! 31(31),

-yu, -yü ‘ki, ya’

Sona gelen edattır ve pekiştirme görevinde kullanılır.

bilmäydi-yu 1(22), dedi-yu 1(23), burmâqçı boldi-yu 2(26), qara-yu 2(27), tasavvur qilib kördi-yu 2(35), çaqsa-yu 3(18), qaraşdi-yu 3(22), qâqilib yiqildi-yu 4(4), tábässum hädyä qilärdi-yu 4(16), sezgändi-yu 6(22), yüripti-yu 6(41), tâpsa-yu 6(41), dedi-yu 6(46), öt-di-yu 6(46), başını kötärdi-yü 14(29), qaraydi-yü 20(15), külmâqçı boldi-yu 29(44), qaratsa-yü 43(17),

¹⁴ Ergin, age., s. 349.

yey ‘üzüntü ve hayret ifade eder’

Ätirgüldäy açilgänini qarang! Biräm mäyin bāqadiyey ādamga 2(17), Men unca tüşünmädim, sizning fikringiz qanday?’ deb älläqanday äsärklär haqidä soraydimiyey 20(11),

2.2.9. Ünlem (Ündäv)

- Hä, cudä çirâyli bolib ketipsän! 2(25), ‘Cevap ünlemi’

Zülfiyäsi qurmağur-ey! 2(34), ‘Seslenme ünlemi’

Mänä! Mänä Älibek kütgän fursat 6(48), ‘Gösterme ünlemi’

Eh-he! Älibek özigä Zülfiyä bilän nimälär qilmâççi edi 7(8), ‘Duygu ünlemi’

- Åş mi? – yigitçälär bir-birigä ma’nâdâr işşäyişdi. – Häy, qalmadiyâv 25(1), ‘Seslenme ünlemi’

- Bilmäymän-âv, -deyâ bâyägi yigitçälärning biri turib keldi. 25(20), ‘Duygu ünlemi’

- Qoyinglär, mäyli bârsin, oqişigä tayârlansin, -deyâ ruxsat berädi İsmät şef. 27(7) ‘Cevap ünlemi’

- Ätam bilib qâlsa öldirädi. Vâ-ây, siz mäst misiz? 37(25) ‘Duygu ünlemi’

3. TRANSKRIPSİYONLU METİN

1ÄLİBEK VƏ QİRQ DOSTİNİNG SÄRGUZÄŞTLÄRİ

(2)(Turkum Hikâyälär)

(3)Färiştä

(4)Mäslähät

(5)Qarâqçilär

(6)Süyünçi

(7)Üzümzârda

(8)Yäxşi Niyät

(9)Telpäk

(10)Ätläs Româlça

(11)Esläsä Ärzigulik Vâqeä

(12)Yigitlikning Koçasi

(13)Arabça Oyun

(14)Yâr-yâr

(15)Lälä Säyli

(16)Birgä ösib-ülgäygän tengqur qoşnilärim, on yil birgä oqigän sinfdâş, sirdâş dostlärim, ösmirlik (17)(yaşlık)dä birgä köpläb cinniliklär qilgän kadränlärim Älibek vë Äbulxäyrlär xâtiräsigä (18)BÄĞİŞLÄYMÄN.

(19)FÄRİŞTÄ

(20) Älibek Sämärqanddän oqişdän yiqilib qaytdi. Toğrisini äytganda, yiqilmadi. Yän-verigä qarasa, (21) işangan tanişi yoq. Källäsi äynib, huccätini SämGÄSİ gä tãşiripti. Buni qaräng-a! (22) matematikaning ‘M’ harfini häm bilmäydi-yu, tağın... Yänä, Sämärkänddä yürgändän keyin biri u deb, (23) ikkinçisi bu deb, äyâgingdan älädigänlär çiqär ikän... Bâr-ye, dediyu, huccätläri qaytib älib (24) Bärләsgä rävänä boldi.

(25) Sāvhâzda üzüm teriş başlanâyâtgândi. Brigâdir Nurâli âkâ özigâ hisâbçi tâpâlmay turgan ekân. (26) Älibekning köçädä sälanglab yurganini körüb, tâklif qildi. Törtinçi sinf mätematikäsini (27) tüşünsäng, qoşış-ayiriş, büliş-köpäytirişni bilsäng boldi, epläysän, dedi. Älibek cân-cân deb, (28) râzi boldi. Baxt külib bâqqanini kör. Hisâbçi bolış yâmân emäs. Bir mävsümdä qançadan-qança pul (29) işläb âliş mumkin. Boldi endi, Nurâli âkâ bilân kelişib, özigâyäm, âtasigâyäm (âmbârda müdir), (30) ânasigâyäm (üy bekäsi), âkäsigâyäm (student), âpasigayam (ikki yil burun tâğ tarafğa ergä tegib ketgän, (31) hâzir çaqalâğini bâqyâpti), singlisiyu (beş yaşli), ukasigayam (beşikdä) iş haqı yâzaverädi. Änä pul, (32) mänä pul. Qâlgan uka-singillär özläri işläşädi. Ularga häm yârdam qilib turış mumkin. Bu yâği zor (33) boladi. Pulğa bätadi. Bundan täşqari yaqindä Pedtexnikumning studentläri yârdamğa kelişädi. Bu (34) degäni - käyfi-safâ degäni. Mâişät... Toqsân fâizi qizlär. Bittäsini ilintirib âlsa, här küni (35) uçraşuvlar, öpişlär, tizzaga bâş qoyib, yâtişlar... Mazza! ... (Köngil qursin, nimâyäm deysiz!). Ötgän (36) yili qışlâqning yâşi kättä bälalari yayrab qâlišgândi. Uni esä, qizlär mäktâb oquvçisi deb (37) nazariga ilişmägândi. Älibekkâ râza äläm qilgândi. Özingdän ikki-üç yaş kättä bälalar studentkälär (38) bilân qanday uçraşuv täşkil qilgänläri, xilvâtgâhlarda... Eh-he, u yâğini eşitäversäng, çidäy (39) âlmay qâlasan. Gap şu yergä yetgändä Älibek özini tutâlmay, bütün vücudi köz bolib, hämsuhbätigä (40) tikilär, âgzining tanâbi qaçayâtganini sezär, lekin... - Äldin tansa tüşişärgän, oşa yerdän (41) bittä-bittä yetäklär ketäverişärkän (yâlgän bolsa xudâning özi keçirsin!) Bu yil Älibek häm xuddi şundäy [2] (1) qilädi. Ötgän yili kiçkinä edi. Mäktâb oquvçisi edi. Endi ... Boyi ösgän, keräk bolsa, Sämârqändini (2) häm körüb keldi. Hä, Älibek häziläkäm âdam emäs. Köp närsäni örgändi, közi pişdi. Umumän, oşa (3) qizlär qolida (axır hisâbçi-kü!) Lyubâyigä: Sengä köprüq yâzaman desä, boldi, özi yügürüb (4) âldigä kelädi. Älibek studentkälärni qandäy özigä qaratişni yâxşi bilädi. Ulär künlik nârmani (5) bəcərişi keräk, bu esä âsân emäs.

(6) Xulläs ...

(7) Älibek iş başlaş üçün üzümzârga bârsa, sinfdâşi Zülfiyä säbät kötärüb, üzüm terib yüripti.

(8) – İye, Älibek, senäm qaytib kelding mi? – deb soradi u, mulâyim közlärini tikib, ilcâyärkän.- Oqişgä otılmading mi?

(9) – Şunaqa bolib qâldi. Toğrisini äytsam, oqişgä ötiş qiyin bolib ketipti. Ävvällämbâr tanış keräk, (10) song unga berädigän pul keräk. İkkâviyam bolmasa, oqişdan umidingni üzäver. Şuni bildi mü, (11) imtihânga yetmäsdän qaytib keläverdim. Özing nimä qilib yüripsän?

(12) -İşläyärmän. Qurbânây bilän birgä

(13) İkkitâ sävätini üzümga toldirib, qatâr ârasidän Qurbânây häm çiqib kelib qâldi. Älibek unga häm (14) qaytiş säbäblärini tüşüntirdi.

(15)Zülfiyä cudä zor qiz bolib ketipti-dä!

(16) Yâ ävväldän şunaqamidi?

(17) Ätirgüldäy açilgänini qarang! Biräm mäyin bâqadiyey âdamga. Erib ketging kelädi-yä!

(18) Qolimga uşlab hidläsäm deysän! Mäktäbdä oqib yürgän paytläri päyqämägän ekän. Äyniqsä qaddi-(19)qâmâti! Acâyib! Zor!! Qaraşläri goyâ yüräginggä ignä sänçâyâtganday bolaverädi. Şunaqa ignäning yänä (20) sänçiläverişini istäysän, huzur qiläsän. – Älibek öz öyläridän xursänd bolib işşäydi.

(21) -Nimägä küläsän? – Zülfiyäning özi mulâyim külimsiräb turardi.

(22) -Mäktäbdä oqib yürgän paytlärimiz esimgä tüşib ketdi, - dedi Älibek, hāmın közlärini qizdän (23) uzmäy. - Oşanda kiçkinä eding.

(24)- Nimä, endi kättä bolib qâlipmän mi?

(25)- Hä, cudä çirâyli bolib ketipsän!

(26)- Râstdän mi?.. Sen esä, Sämärqändgä bärrib äynib kelsän! – Zülfiyä gäpini häzilgä burmaqçi boldiyu, (27) qattiq hayâcânlanayâtganini yaşırmadi.

Betləri duv qizärib, - seni qarayu,- degänçä sävätlärdägi (28) üzümlärni yaşıklarga tökib, Qurbänâyning ärqasidän qatâr äralığıga yügürüb ketdi.

(29) Qizning üstidä bär-yoğı qışlâqça keng tikilgän qizil gülli köyläk bolib, özigä cudä yaraşgan, (30) boybastini köz-köz qilib turardi. Uzun qilib taşlab qoyilgan ikki orim sâçi tolğanib, kişi zävqini (31) âşirärdi. Älibek işşâygändä uni ärqasidän küzätib qâldi. Vucüdigä läzzätli titrâq kirgänini (32)angladi. Oylab turgan gapi qanday ägzidän çiqib ketgäniga özi hayrân: ‘Cudä çirâyli bolib (33)ketibsän!’ Öz dädilligidän gururlanib qoydi: ‘Bekârga Sämärqändgä bärüb keldim mi? Qançâ hayätiy (34)täcribälärim âşdi. Zor! Cudâyäm zor! Zülfiyäsi qurmağur-ey! Cudä çirâyli bolib ketibdi-ya!’ Älibek (35)bir daqiqa öz äğuşidä tasavvur qilib kördiyü, yürägi oynâqlab ketdi. Kün boyi uni oyladi. Hâr säfâr (36)uning sävât toldirib çiqişini kütädi. Zülfiyä endi faqat Qurbänây bilän birgä çiqädigän boldi. (37)Dugânäsiga uning gäpini äytgän bolsa keräk, ikkâvi hâm unga külib qaraşadi. Ayniqsâ, Zülfiyäning (38)täbässümi – mülâyim, mäyin, râhatbahş, mäzzâ qiläsän âdam...

(39)Bir vaqt qizlär çinqirişib, qatâr äraligidän yügürüb çiqışdi. Şu ätrâfdä oralaşib yürgän Älibek (40)‘nimä gäp?’ deb yetib bardı. Qorqqanlari endi özlärigä näş’ä qilâyâtgän qizlär qâtib-qâtib (41)külişärdi. Tâkning ârasidägi kättä nävdaga arilär uya qoygan ekän. Üzüm terâyâtganda nävdani (42)silkitib yübârişgän şekilli, bezävta bolgan arilär ikkâviniyam şiriqtirib quvipti.

(43)-İşqilib çaqmadi mi? - Älibek hâmiy sifatidä sorarkan, Zülfiyäning qollarini yüzini uşlab körä (44)bâşladi. Ayni paytda yürägi çidäb bolmas dâracädä gäpriqib bärâyâtganini sezdi. Säl bolmasa, (45)quçâqlab âläy derdi. Hämân küläyâtgan Zülfiyä yigitning häyâcânli qaltirâq barmâqlarini his etib, (46)birdän özigä keldi, ämmâ goyâ heç närsäni sezmägändäy, yänä küläverdi vä şu yosin sezdirmäy özini (47)âlib qâçdi.

(48)-Qäyerdä u? Mengä körsätinğlä-çi! – Älibekning märdliğı tutdi.

(49)Tâkzârdagi ari inläri quritişni u ötgän yiliyâq örgänib âlgan. Äğâr uyâ qolga sigädigän bolsa, (50)şartta in-pini bilän sugurib âlib macaqlâb taşlaş keräk. Ari

käftni çäqälmäydi. Çäqqändä häm (51)tä'sir qilmäydi. Ägär qorqsa, qolga qolqap kiyib älsa oyam boladi. Undan häm äsâni, bärğläрни tutib (52)turib, inni birdän qisimläş...

[3] (1) Älibek oylägänidän qilib, arilärni käftläri bilän siqimläb äldi-da, räsä ezgilädi. Qizläär gäyrät (2) bilän qarab turişardı. Älibek hämmäsini ezgiläb bolib, goyâ bunaqa işläär här küngi ädätidäy, (3) qolidagilarni bämäylihätir yergä taşlädi. Şu payt macaqlängän in içidän bir ari örmäläb çiqib, (4) bizz etib yetgänçä Älibekning betidän çaqdi. U ägriqning zoridän 'şapp' betini çängällädi. Zülfiyâ: (5) 'Nimä boldi?' degänçä ätrâfidä girdikäpäläk bolib qıldı. İndä ämân qalğanlari yänä bär ekän, (6) örmäläb çiqişäyâtgändi, Qurbânây şaşib tepkiläb öldiräverdi. Bäri bir ikki-üçtäsi qaçib çiqib, (7) Älibekning ätrâfidä ança vaqt vizilläşib yürişdi. Älibek eng äsâsiysi-macaqlangan inni yergä (8) taşlagandan keyin dârhâl tepkiläş keräkligini esdän çiqärgän ekän.

(9) Zülfiyâ közini uşlab ötirgän Älibekning yelkäsigä çap qolini qoydi, öng qoli bilän başidägi (10) durrani yeçib älib, bir uçini tupukladı-da, ari çaqqan câyga bäsdi. Şu usüldagi davâlaşni üç-tört (11) märtä täkrärlägändän keyin durrani Älibekning özigä berib, ornidan turdi. Älibek ävväl ägriqning (12) zori bilän heç närsägä e'tibâr bermägändi. Ägriq kämäygändäy bolgandan song häzirginä Zülfiyâning (13) mämiq kökräqläri eläs-eläs yelkäsigä tegib ketänini oylab, yüzigä baxtiyârlık yâyildi.

(14) -Qalay, endi ägrimayapti mi? – Soradi qiz. Birâr närsäni sezgänmi, közläri baxtiyârânä süzilär, (15) betläri qizärib ketgändi.

(16) -Heçqisi yoq, - deyä Älibek ornidan turdi. Durrani beräyätib, Zülfiyâning qolini bir neçä sâniyâ (17) tutib turdi. Vücudigä harârät yügürdi.

(18)Qani endi,.. Qani endi,.. Yänä ari çaqsayu... Bu qollarni uzâq uşlab turış üçün säksän säkkiz märtä (19)arilärgä tälänişgä räzi. Zülfiyâ qolini älmäy, şoxlik bilän özigä tikilib turaverdi oşa payt. (20)Älibek çidämädi, bu qollarni qoyib yübardı. Qizning nigählärigä dâş berälmäy (sadqai yigit ket!), (21)közlärini älib qaçdi. Yänä titräy başlädi. Nihâyät qiz boşagan qolini yiğıştirib, üzüm terişni (22)dävâm ettirişgä

tuşdi. Qurbânâyga nimädir degäнди, ikkâvi yalt etib Älibekkâ qaraşdiyu, piqillâb (23)kûlib yübârışdi. Älibek xilmä-xil oylärgä bâtib, üzümzârlar âraligidägi yol bilän karta ârasidägi (24)yolâkkâ cönädi. Yengilginä bolib qâlgandi. Xuddi birâv ‘puff’ desä uçib ketädigändäy.

(25)‘Qiz emäs bu, färiştä! Färiştä!!’ - Älibek öz kâşfiyâtidän hursänd bolib ketdi. Uni xayâl âlib (26)qâçdi.

(27)... İkkâvlân qolni qolga berib, bir-birigä ilcäygänçä ketişyâpti. Birdän Älibekning közlärigä (28)nimädir kirib ketädi. Färiştä darrâv başidägi româlni yeçib âladi-dä, uning közlärigä bâsadi. (29)Yigit bu nâzik qollar üstigä öz qolini qoyadi. Qollar qollarga, közlär közlärgä tutaşadi. Ulardan (30)çäksiz mehr, mäyinlik, mulâyimlik, sadâqat üfürädi. Älibek ästâ uning qollarini silây bâşladi. (31)Nâzik qollar uning boyniga çirmâşadi. Färiştä uning közlärigä yänä bir neçä daqiqa tikilib (32)turadi-dä, başini sekin Älibekning köksigä qoyädi. Älibek endi Zülfiyäning saçlarini silâydi. (33)Undägi xuşbuy hidni toyib-toyib hidläydi. Yänä tolib-tâşib murâcaat qilädi:

(34)- Zülfiyä!

(35)- Hä! - U başini kötärmäy, hayâcänli âvâzda cävâb berädi.

(36)- Men seni endi Zülfiyä demäymän.

(37)- İye, negä?

(38)- Men sengä yängi, acâyib ism tâpdim.

(39)- Äytçi?

(40)- Färiştä!

(41)- ... - Zülfiyä qiqirlâb külädi. - Endi meni dâim şunaqa qilib çaqirasän mi?

(42)- Hä! Yänä bir nârsä desäm xafâ bolmaysan mi?

(43)- Qani, eşitaylik-çi!

(44)- Seni sevib qaldım.

(45)Älibek fariştani ästä quçaqladi. Saçlarını mehr bilän silädi. – U sevgi izhâr qilgändi. Şu (46)vaqtgaça izhâri dil qanaqa bolar ekän, deb ârzu qilib, kitâblarda oqib, kinâlarda körüb yürärdi. (47)Hâzir özi şunaqa vâqeäning iştirâkçisi bolib turipti. Zülfiyä külib yübârädi.

(48)- Nimägä külyäpsän?

(49)- Gaplarını qiziq..

(50)- Nimäsi qiziq?

(51)- Yigitlär qizlärägä qandây sevgi izhâr qilişârkän, deb oylârdım, endi ...

(52)- ... Endi özinggä sevgi izhâr qilişyâpti.

(53)- Mengä qara, - Zülfiyä bâşını kôtârđi. - Qanaqa qilib seväsän?

[4](1) – Biläsän mi?.. - Älibek çäynäldi, - Biläsän mi, seviş ... ‘Şunaqaki, hâzir men seni cudä yähşi körüb (2)qâlganımnı, sensiz yaşay âlmaslıgımnı sezyäpmän’, demâqçi boladı.

(3)Birâq köprüq xayâlga berilib ketgänidän traktör häydägändä häsil bolgan kättä kesäkkä qâqilib (4)yiqlıdıy, özigä keldi.

(5)- İye, Älibek, şu yerdämisän. Men seni qaçânlardan beri izläyäpmän.

(6)Älibek qarasa, qâşıda brigädir-Nuräli äkä turipti. Cinâyät üstidä qolga tüşgändây, lâl bolib (7)qâldi. Şälvirägänçä Brigädirgä ergäşdi. Qatârdan kârtä âralıgıgä çiqâyâtganda qayrilib qarab, (8)bäländ tâkning pänäsüdän özigä mehr bilän tikilib turgan Zülfiyäning nigâhini ilgädi.

(9)‘Acâyib! Zor!’ - Neçä märtäläb täkrärlän fikrlärini yänä täkrärlädi, mästdäy gändiräkläb (10)bärarkan. Aslidä häm mäst, xayâli câyidä emäsdi uning. - ‘Färiştä! Mening färiştäm!’ - Älibek (11)tamşanıb qoydi.

(12)Endi ävvälgi betututuq oylari qâlib, Älibek başqa âdamga äylänib ülgürgändi. Kärtä (13)âralığining qäyeridä bolmasin, Zülfiyäning sävât tola üzüm kötärib çiqışini pâylaydi. U häm tez-tez (14)çiqär, song qaytib ketişgä şaşılmäs, yaşikni bemäläl âlib, bilmägän kişidek, ätrâfdän nigâhi (15)bilän Älibekni izlär, nigâhlär toqnaşsa, bir-birigä âtäşli, çeksiz, çegäräsiz, bahtga toliq (16)täbässum hädyä qilärdiyu, sävâtlärini biläklärigä ilgänçä, üzümzâr ârasiga çâpquilläb kirib ketärdi.

(17)Oşa küni Älibekning heç bir âilä a’zâsigä iş küni yazılmädi. Zülfiyäning tergäni täbelgä ikki (18)bärävär âşib, beş kün yäkünigä körä ‘sätsiälistik musâbaqa gâlibi’gä äyländi. Student qizlär häm (19)yârdamga kelişdi, lekin Älibek häzirçä ularning yänigä bârgani yoq. Umumän, bâriş xayâligä kelmäy (20)qâlgan. İstämäydi... Vässälâm!

[6](1) MÄSLÄHÄT

(2)Älibekning Sämärqänddä oqiydigän student äkâsi Sälim şanba küni üygä keldi. Ävqatlanışdi, u yâq-(3)bu yâqdan gäpläşdi. Keyin zerikiş başlandi. Bunaqa kelişlärigä örgänib qâlgan Älibek xuddi şu (4)fursatni pâyläb, şaxmat kötärib keldi.

(5)- Oynaymiz mi?

(6)- Äkäng bilän oynaymiz mi? – soradi âtasi külimsiräb.

(7)- Mâyli, bekârçilikkä ermäk-dä, - dedi Sälim.

(8)Sälim Älibekdän üç yâş kättä. Özini tutişi, gâp âhângi cudä başqaça. Şunçaki gäpirsä häm xuddi (9)birâvga nasihät qilayâtganday bolaverädi. Äkäsini Älibek üç kündän beri kütädi. Mäslähät soramâqçi. (10)Zülfiyäni yaxşı körib qâlgan. Seviş mäzzä-dä! Şirin-şirin xayâllar sürärkânsän. Keçäläri şiftgä (11)tikilib, uxlâlmay çiqärkânsän. Ertäsigä heç närsä bolmaganday, yänä işgä ketäverärkânsän.

Nuqul (12)fikru-yâdi Zülfiyâdâ. Yâtsa hâmi, tursa hâmi, yürsä hâmi... Oşani oylaydi. Özi zor qiz! Mulâyimginâ... (13)E'tibâr berib qaralsa, Barlâsda Zülfiyâçâlik çirâyli qiz bâşqa yoq. Ma'sum külib turişlâri (14)eslâsâ, butun vücudi harârâtgâ çolğanib, bilâgi köçgâ tolib. Zülfiyâni özi yoq bâdbâşârâ devlârdân (15)himâyâ qilgisi kelâverâdi.

(16)Qaysi küni qiziq vâqeâ sâdir boldi. Hâmmâ tüşlikkâ çiqib ketgân payt edi. Qurbânây, Zülfiyâ (17)uçâvlân, üç sinfdâş âvqatlanib bolişgândân keyin qizlârning qatârîgâ kirib, qatâr bâşidâ: köçâ (18)tarafda üzüm tolatilgân yaşiklâr, ârqa tãmânda quyuq işkâm pânâsida sâyâlâb, maktâb yillâri (19)eslâb utirişgândi. Zülfiyâ ortada, ikki yânidâ Qurbânây bilân Âlibek. Sâyâlik kâm bolgani tufâyli (20)bir-birlârigâ tiqilibraq otirişardi. Ävvâligâ Âlibek Sâmrâqânddâgi sârgüzâştlâridân mâqtâniş (21)bilân bolib, heç nârsâni pâyqamadi. Keyin qizlârgâ pây yetgândâ ularga qulâq tutib, bädâni (22)Zülfiyâning bädâniğâ tegib turgânini his qildi. Toğrirâgi, ilgâri hâmi sezgândiyu, âhâmiyât (23)bermâgândi. Endi yürâgi qiziy bâşladi. Zülfiyâ hâyâcânlanib, qimirlâb-qimirlâb gâpirârdi. Âlibek (24)goyâ qizlârning hângâmâsini zor qiziqiş bilân tinglâyâtgândây, ularga qarab işşâyâr, aslidâ (25)Zülfiyâning boynini, qulâgi tagidâgi xâlini qalin qâra sâçlarini, mulâyim közlâri (26)bilinmâs kötârilib tüşâyâtgân kökrâklâri küzâtârdi. Küzâtgân sâri tolqinlânâr, vücudini bâstirib (27)kelâyâtgan kuçli hâyâcânni cilâvlâmâqçi bolar, ämmâ uddalay âlmas, yânâ suqlâni tikilârdi. Zülfiyâ (28)tizzâlâri quçâqlab otirârdi. Şu otirişining özi bilân hâmi Âlibekkâ yâqârdi ayniqsâ, külgândâ (29)şâdligi butun yüzigâ yâyilâdi, közlâri cudâ mâyinlâşib ketâdi. Bunday paytlârdâ Âlibekkâ özini (30)tutib turiş gâyâtdâ azâbga äylânârdi.

(31) Âlibek sevgi haqidâ köp kitâblar oqigân, hâmmâsidâ hâmi öpişgânlâri yâzişâdi, lekin keyin nimâ (32)bolişini... Öpişsâ nimâ boladi? Âgizdâ kânfet yegândây tâ'm qâladi mi? Bâ'zân keçâlâri bilân (33)uxlâlmây çiqsâ, ertâlâb: 'Bugün qanday bolmasin Zülfiyâni bir öpiçgâ köndirâmân', deb özigâ özi (34)qarâr qilâdi. Ämmâ Zülfiyâgâ yaqinlâşdi degânçâ susti bâsadi. Zülfiyâning nimâsidir bâr. Uzâqlab (35)ketâlmaysan, ämmâ bemâlâl qolingdâ tutib hâmi yürâlmaysan. Seni ma'lum mäsâfadâ uşlâb turadi. (36)Mânâ, hâzir hâmi şundâqqinâ yânma-yân otirişipti. Qolini

uzatib, Zülfıyänıng yelkäsıdän tutsa, öziğä (37)qaratsa,.. boladi, ammâ... Qaysı bir küni bir cürnâldä ‘öpişış keräk emäs’, deb yâzişipti. Çünki (38)öpişğändän keyin birining âgzidägi, tişlari ârasidägi mikroblar ikkinçisigä ötärmış, tiş âgrıgi (39)şu taxlit köpâyärmış. Ädamlar negä öpişädi? Sevişsä, älbättä öpişış şart mi? Axir kinâ-(40)kitâblarda nuqul... Sevişdi mi, dârrâv quçaqlaşib qalışädi. Undan keyin... Mänä, özi häm oldim-(41)kuydim, sevib qâldim, deb yürıptıyu, fikru-yâdi bir ilâcini tâpsayu, Zülfıyâni öpsä... Keyin nimä (42)boladi?

(43)-Ketdik, üzüm terämiz, - dedi Qurbânây ornidän tutib Zülfıyägä.

(44)-Qoysang-çi! – dedi Zülfıyâ erinib, bunça şaşmasang. Bu ahvâlda häli bälâ-çaqa ârtirsäng keyin (45)nimä qiläsäng?

(46)-Otirsäng otiräver, - dedıyu, Qurbânây sevâtlärini kötärıb, qatârning öz tãmânigä ötdıyu, işkâm (47)âralab ketdi.

(48)Mänä! Mänä Älibek kütgän fursat. Yâlgiz ikkâvi qâldi. Älibek yân-verigä qaradi. Birânta âdam zâti (49)körinmäydi. Qurbânây qatârning nârigi tarafidä. Tâbârâ uzâqlaşib baryäpti. - Älibekning vücudigä (50)titrâq kirdi. Hämmä yâgi qizib bârâyâtganini, bu özgäriş öziğä cudâ tez sâdir bolayâtganini eläs-eläs (51)bilädi. Keyin nimä qilgänini özi ham anglây âlmay qâldi. Äldin yelkäsıdän târtıdi mi, yâqasidän (52)uşladı mi, esidä yoq. Bir vaqti qarasa, Zülfıyâ yulqinib uning bağridä yulqınär, tipirçilär, hiq-hiq [7](1) etib, dâmi içigä tüşğändä uning kükrägigä muştıldi. Nimälärnidir dâhşätgä tüşib şivirlardı. (2)Bir nimä qilib qoydim mi, deb qorqıb ketgän Älibek qizni şartta qoyib yübardı.

(3)- Esing câyidä mi özi? - dedi Zülfıyâ yıglâmsirâb. - Yâxşı gâpirgängä şunaqa qiläsän mi?

(4)Keyin tura sâlib, Qurbânâyning ârqasidän cönâb ketdi. Älibek: ‘Men seni sevämän! Heç qaçân (5)âcrâşmäymiz! Bir ümr birgä bolämiz! Men seni, faqat birginä seni sevämän, Zülfıyâ!’, demâqçi edi. (6)Ülgürmädi. Şundan beri Älibekni oy bâsgan. Nimä qilişini bilmäsdi. Zülfıyâ esâ arzlâb yürıpti. (7)Hattâ iş yüzäsıdän häm faqat Qurbânây gâplâşädi. Eh-he! Älibek öziğä Zülfıyâ bilän nimälär (8)qilmâqçi edi.

Qanaqa recälär tüzgändi. Endi Älibekkä qiyin boldi. Bir bälâ qilib, âtasiga mi, (9)ânasinä mi, meni üylantirib qoyinglär, degän gäpni tüşüntiriş keräk. On säkkizgä toldi, (10)Sämärqändini körüb keldi. Mänä, keräk bolsa, qız bälani öpdü. Boldi-dä! Dâim öpäveriş üçün (11)uylaniş keräk. Ämmâ âldin Zülfiyädän râzilik soramâqçı. Qanday qilib? Şuni bilmäy başı gäpäng. (12)Sälim äkäsida esä täcribä bär. Fikru-yâdi äkäsining könglini âvlaş vä mäslähät soraş. Hâzil mi? (13)Ortada sevgi mäsläsi bär. Bundan keyingi hayâting qay oysin keçışı hâzir qabul qilädigän (14)qarâringgä bâğlik.

(15)Älibek könglidä nimälär keçâyâtganini şu paytgaça birän kimsägä yâzgäni yoq. Äkäsini esä här qalay (16)şähär körgän yigit. - Student! Studentlär sevgini yâxşi tüşünişädi. Umumän, ular köp nârsäni (17)bilişädi, çünki köp oqişädi, qiolär bilän birgä köp yürişädi. Bunaqa bilimdânlarning yänigä (18)otirib qâlsang, ular bilän faqat bilimdânçäsigä gäpläşiş keräk.

(19)- Äkä, - dedi Älibek, piyädäni ikki kätäk âlğa sürärkän, - Cänibekäv bilän Gurragça qaytib (20)tüşişdi mi?

(21)- Bilmädim, xabärim yoq, - dedi Sälim, şäh tarafdagı âtni yän tāmānga yürärkän.

(22)- Cänibekävning kim? - soradı oyinni tāmāşa qilib otirgän âtasi.

(23)- Özimizning tâşkentlik kâsmânavtçı, häli bilmäysiz mi? - deyä Älibek özi bilädigän nârsäni âtasi (24)bilmäsligidän gururlänib qoydı. - Yâqindä 'İnterkâsmâs' programmäsi boyıçâ muğulistänlik Gurragça (25)degän kâsmânavt ikkâvi uçgandı. Bizlär tupkaning tubigä dünyädän bexabär işläb yürädigän âdam (26)bolsak, kâsmânavt qaçân uçası, qaçân qaytib tüşädi, bilmäsäk, - dedi Älibek piyädäsini äkäsining (27)çegäräsigä ötkizib, âtga qarşı qoyärkän.

(28)- Unday bolsa ularning uçganini qayerdan bildigi? - soradı âtasi vä Älibekkä örgätدی, - hey, bekârçı (29)oyin nimä keräk, âtingni çiqär.

(30)- Radyâdan qulägimga çalingändi. - Älibek pârva qilmäy piyädäni yänä âlğa sürdü.

(31)- Cānibekāv? Tāškentdān ekān mi? Kāsmānavt Özbeklārdān hām çiqibdi-dā, ä? Hāy, piyādāng cāyidā (32)tursin. Qayergā bāradi u? Åtingni häydäsāngçi!

(33)- Biz hām şahmatni unça-munça bilāmiz, āta, - dedi Älibek farzini bilān şah berib. Piyādā şahning (34)ikkinçi yolini tosgan, Sālim māt bolgan edi.

(35)- İye! Älibekkā yuttirib otiribsān mi?

(36)- Älibek keyingi vaqtlarda ança progress qilyāpti, - dedi Sālim. - Biz esā pegpessgā yol qoydik, (37)şekilli.

(38)- Qani tur-çi, bu kāsmānavtlarni bilgiç bilān özim bir qol körāy, - dedi ātasi Älibekkā qarşi (39)māydānga tüşdi.

(40)- Kāsmānavtlar āsmānda yārim yillāb yūrişyāpti, qanday yāşāşār ekān, ä ular? Äkā? - soradi Älibek, (41)dānālārnı qaytadan terārkan, huddi gāp kelib qālganday, aslidā bāya üzilib qālgan suhbātini dāvām (42)ettiriş, köp nārsālārnı bilişini äkāsıgā isbātlaş üçün. - Xlārellā degān ösimlik bolarmış. . (43)Oşani yeb kün keçirişādi, deyişādi. Şu pāstmi, äkā?

(44)- Bolsa bārdır, - dedi Sālim çāynālib.

(45)- Ådamlar āsmānda yārim yillāb qanday yāşāydi? Kāsmik kemālāringdā hācāthānā bār mi? - soradi (46)ātasi.

(47)- Hā, endi kāsmik kemāni şunga māslāb çiqārişgān-dā. Kāsmik kemālār zamānāmizning eng zor (48)ālimlāri tāmānidān oylab çiqārilgān, fan vā texnikāning āltin fāndi, eng yāngi asbāblar kāsmik (49)kemālār üçün işlātilādi. Şunça nārsāni oylab tāpğan insān ālbāttā kāsmānavtning qanday kün (50)keçirişini hām esidān çiqārmāsā kerāk, dedi Sālim.

(51)Oyin dāvām etdi. Älibek ātasini hām yutib āldi. Keyin yānā äkāsı bilān oynadi, yutişigā sāl (52)qālganda goyā bilmāgān bolib, farzini āldirdi. Şundan keyingida Sālim xursānd bolib, oyinni (53)yutdi. [8] (1) Älibek vā äkāsıgā bir hānādan cāy sālīşdi. Gāplāşib ālişgā ayni fursat. Älibekning bilişičā, (2)äkāsı bir

şähärlük qız bilän xat yâzişädi. Älibek nâgähân körüb qâlgan oşa xatda bunday (3)deyilgändi: ‘Özim âzablansam deymänü, sizning külişingizni istäymän. Axir bärliğimni qâplab (4)âlgan hislärim yüräгимgä tinçlik bermäsä, vücudim nuqul sizgä intiläversä, mendä nimä äyb? Siz (5)häm tüşüning-dä! Sizni sevib qâlganman...’ Umumän, şunaqa gäplär. Gäplärning ârasidä şe’rlär häm (6)bär. Äytişläriçä, sevişgänlär âldin bir-birlärini örgänişläri keräk emiş. Älibek Zülfiyäni (7)birinçi sinfdän beri bilädi. Demäk, bemäläl, heç oylamasdan üylänäversä boladi. Ämmä (8)mäsäläning ikkinçi tāmāni bär: Sälim häli boydäk. Yäki toğridän toğri Sälimgä: ‘äkä, şunaqa-şunaqa (9)gäp, tezrâq üyläning, mening üylimni tosmäng. Men ikki-çi kütib yürälmayman’, desä-çi? Xullas, (10)gäpläşib âliş keräk. Sälim körpägä kirib, qolini başığä yâstiq qilgänçä, şiftgä tikilib xayâl (11)süryäpti.

(12)- Äkä, nimälärni oyläyäpsiz?

(13)- Şunday,..çirâq, özim.

(14)- Äkä, sizgä pul keräk mi? - Älibek cävâb kütmäsdän öz tãpãgänligidän xursänd bolib, kissäsidadän pul (15)çiqärdi. Şunday qilsä äkäsini xursänd boladi, gäpläşiş äsänlaşadi.

(16)- Qançä? - soradi Sälim, pulni âlärkän, közläri şädlikkã tolib.

(17)- E, kim sänäpti deysiz! Keräk bolsa yänä berämän, hâzir mendä pul köp, äkä. Keçä äylik âlganman. (18)Mänä! - Älibek kissäsidadän yänä pul çiqärib berdi. - Siz studentsiz, sizgä keräk boladi.

(19)- Rahmät, çirâq, şu häftä köprâq pul bolib kelgändim. Ätamdan qanday soraşni (20)bilmäyätgandim.

(21)- Äkä, sizgä iş yâzay mi?

(22)- Yâzã âläsän mi?

(23)- Älbättä. Hâzir Brigädirimiz Nuräli äkä bilän munäsäbätlärimiz zor. Bir özi tört kişigä yâzdırib (24)âladı. Men bir sizgä yâzsäm nimä qıpti.

(25)- Tägin sengä gäp tegib qälmasin, qoy, çirâq.

(26)Cim qalışdı.

(27)Älibek nuqul başqa gäplärgä älähsiyäpti. Bâya kâsmânavt degändi. Endi hisâbçiligini maqtänyäpti. (28)Qanday bolmasin hâzir gäpläşib âliş keräk. Äkâsi pulni ğamlädi, şu ketışdä bir âygaça (29)kelmäsligi mümkin.

(30)... Vâ Älibek bâr şähdini tiligä cämlädi:

(31)- Äkâ, siz häm seväsiz-kü, toĝri mi?..

(32)Sälim yält etib ükäsigä qaradi.

(33)Älibekning yüzi içki zoriqışdän qizärib ketgändi...

[9] (1) QARÄQÇİLÄR

(2) Uçâvlân kelişib, bayram küni rayân märkâzidä qışlâqilärni şilädigän bolışdı. Äĝär här beş (3)minutda ikki somdan işläşsä hä ikki sâatda ança pul yigilärkän. Keyin restorängä kirişädi. (4)Kreslälarda kerilib otirişädi. Qolini çözgänçä, barmâqlarini qisirlätib (huddi kinâlardagidäy): (5)‘Äfitsiantka, bizgä yänä yüztä-yüztädän üç yüz gramm âbi zäm-zämdän bolsın’, deyişädi. Hämme gäp (6)qışlâqilärni şilişdä. Qışlâqilär asli qorqâq bolışädi. Yäxşiläb bittä doq ursä, tâpğan-(7)tutganini çiqärib beräverädi. Keräk bolsa, Älibek qorqitiş usüllärini Sämärqândgä oqiymän, deb (8)bârganda örgänib qaytgan. Älibek köp nârsäni körib, bilib qoydi. Hä, gäp yaşda emäs, başda. Eh-he! (9)Ädam dâim tiqilinç boladigän ‘qâra park’dägi âynävänd âşhânädä edi-dä! Asli şähärlikdäy, qâra (10)közâyınäk taqib, âliftänämâ yuriş bilän âşhânägä kirdi. Bämâylihâtir âvqat âldi. Hâzirginä turib (11)ketgänläarning câyigä bärrib endi otirmâqçı edi, kimdir stulni kôtärib ketäverdi. U bârgan stâl (12)yânidägi qâlgan uçta stul egälik edi. Şu sâbâbli Älibek özini haqiqiy studentlärdäy tutib, âlib (13)ketilâyâtgan stulni mähkäm tutdi.

(14)- Qoyvâr, - dedi doq aralaş şiräkäyf, baquvvät yigit.

(15)- Äkä, bu stulni men egällädim, - dedi Älibek, uning doqigä doq bilän cävâb qaytarışgä urinib, (16)ämmâ eplâyâlmay.

(17)Barzangi Älibekni eb qoyguday yüzini yüzigä yäqinläştirib oqräydi, urib yubârädigän boldi, ämmâ (18)buni âşxânädä özigä ep bilmädi, şekilli. Bir siltäb stulni târtib âldi-dä, Älibekni päşşäni (19)sürgändäy çetlätib, ötib ketdi. Älibek u bilän yänä târtişigä cür'ät etälmadi. Qoy, şunga teng (20)bolib otirämän mi, deb, özigä başqa cây izlädi. Ävqatini yeb köçägä çiqqändä yolini on ikki-on üç (21)yâşlardagi bâla tosdı:

(22)- Hây qışlâqi, men kinâga kirmâqçimän, âltmiş tiyin ber.

(23)Älibekning köngli erib, kissäsigä qol säldi, ämmâ bâlaning âvâzigädi doq-popisä nâgâh unga tä'sir (24)küçini ötkizdi-dä, aççiqlandı. 'Pulim yoq', deb ötib ketâyâtgandi, bâla yäyänä yolini tosdı.

(25)- Mengä âltmiş tiyin ber, deyäpmän.

(26)Bâlaning ocarligigä Älibekning külgisi qistädi. 'Manä âltmiş tiyin' deb qulâq-çäkkäsigä târtib (27)yubârây dediyu, cudä kiçkinä bâla ekän. Ärzimäydi. 'Pulim yoq', deyä öz yoligä ketâyâtgandi, kimdir (28)yelkäsidadän tutdı. Ögirilib, bâyagi âşxânädägi barzangini kördi. U zähärli işşâyib turardı.

(29) Älibekning içidän qirindi ötgändäy boldi.

(30)- Nimä deding bunga? - deb soradı u, yâş bâlani körsätib. -Hâli sen özingdän kiçkinälärni uradigän, (31)sökadigän bolding mi? Ber äytgän pulini!

(32)Barzangining âvâzi tähdidli edi. Şulardan qutulsam qutulay, deb Älibek kissäsigä qol säldi. Bittä (33)beş somlik qâlgan ekän, çiqärgändi, barzangi târtib âldiyu, bâlaga tutdı. Bâla pulni âlib (34)cönâyâtgändi, Älibek 'hey, tohta', deb intilgändi, Barzangi sorab-suriştirib otirmay uni sâlib (35)yubârđi. Älibek muşt zarbidän muk tüşdi, yänä bir-ikki tepki yedi. Ätrâfda âdam köp edi, birântasi (36)äcrätây demädi...

(37)Ha, oşanda Älibek yânidä bâr pulidän äcrägän. Ämmâ özläri rayânga çiqışgändä bunça köp pul taläb (38)qılışmäydi. Qışlâqılär häm axir ümid bilän, bayram qilämiz, deb rayânga kelişädi, kissäläridä (39)köp bolsa beş som, bolmasa ikki, üç som bilän keläverişädi. Umumän yaşraq, kamquvvätrâq bälalarni (40)uşlaşadi. Urişsä - yengädigän, quvsa - yetädigän, qaçsa - qutulädigän bolış keräkdä!

(41)Asli bu fikr Täştämirdän çiqdi. Älibek bilän Lapas quvvätläşdi. İkkavi bittä Brigädädä (42)işläşädi. Täştämir Sämärqändä Texnikumdä oqıydi. Hâzir üçinçi kursni bitiryäpti. Sâçlarini östirib yubârgän, moyläb (43)östirgän, közläri yâñib turadi. Körgän âdam qorqib ketädi. Uçäläsi ilgäri (44)bir sinfdä oqışgän, şuning üçün köpinçä Täştämir şänbä-yäkşänbä künläri qışlâqqa kelgändä (45)keçäläri birgä otirişädi, şu hängämä payti... hulläs ikkâvi täcribäli Täştämirgä boysunişädi. (46)Lapasga bu närsä unça yâqmagändi, Älibek bilän Täştämir räzä qiziqtirişdi. Gâp pulda emäs, gâp (47)qışlâqılärni tünäşdä häm emäs. Yâşlıkdä oynab qâlîş, hayâtning aççiq-çuçuklärini tâtîş keräk. (48)Qäläversä, bir yigitgä qırq hunär âz, degänläridäy, bu işni häm örgänib qoysa, hayâtda äsqâtişi (49)mümkin. Dâim şugullanmâqçi emäslär-ku axir! Täştämirlär Sämärqändä eh-he, qanâqa işläri (50)qılışmägän. Şunaqa qilib äytib berädiki, he-eç u yâq-bu yâgi yoq... Togri, uning hämmä gâpigä (51)işänäveriş keräk emäs, râstidän lâfi köprüq bolädi.

(52)Rayân märkäzidä bayram -1- may! Märkäziy köçädä âdam gic-gic. Qışlâqi bälalar köp. İlâci (53)bolsayu, hämmäsini qatâr qilib terib, pulini şilsäng. Täştämir - student, bäsäräsi bezâriniki. [10] (1) Älibek hâm, keräk bolsa, şähär köpgän. Bittä Lapasni hisâbga âlmaganda. U häm boş kelmäydi. Şilyäpâ (2)kiyib, gälstük taqqan. Äliftä!

(3)- İşqilib militsiyägä tüşib qâlmasak görgäydi, - dedi Lapas.

(4)- Ehtiyât bolış keräk, - dedi Täştämir. Şunça vaqtdan beri ularni qiziqtirib, köpirgän bâla hâzir (5)bir qadâr ikkilänib qâlgandi.

(6)- Nimädän qorqasan? - soradi Älibek.

(7)- Qorqqanib yoq, - dedi Tāštemir. - äytib bolmäydi, qandaydir tāsādif bilän birimiz tüšib qālsak (8)häm başqalarni sātmasi, demāqçimän.

(9)- Sen qorqäyāpsän, - dedi Älibek aççiqłänib. - Şu hāling nimä qilārding bizni çalgıtib.

(10)-E-e, - deb Tāštemir bir neçä daqiqä Älibekkä tikildi-dä, - yüringlär, - deyä şaxd bilän cönädi. - (11)Özimizbāpläridän tāpaylik.

(12)Älibekkä qālsa, birinçidüç kelgänni şartta yāqäsidadän ālsa, pulingni çiqār desä, çiqärmäsä urib-(13)sokib tårtib ālsa. Ämmā Tāštemir bunga ruxsāt bermädi. ‘Mendän beruxsāt iş qilmānglär’, deb (14)uqtirdi. Kelişüv boyiçä Tāštemir bir özi bārib bittäsini uşlaydi, ikkāvı izmä-iz küzätib bārädi. (15)İläcini tāpsa, Tāštemirning bir özi epläydi. Yoqsa, āldin Lapas, keyin Älibek bilmāgän kişi (16)bolib, bārişādi-dä, Tāštemir bilän quyuq soraşışādi, tāki u bāla Tāštemirning ādamlari (17)ātrāfidä köp ekānligini āngläb yetsin, xulläs, keyin vaziyätgä qarab iş tutiläverädi.

(18)Tāštemir on beş-on ālti yāşlardagi, başi ustara bilän qirilgän, āq sürp köylägi etāgining yārmı (19)şimidän çiqib, āsilib turgän, girt qışlāqining yāqinigä bārđi:

(20)- İye, ässälāmü alāyküm, corä! - soradi Tāštemir. - Qayerdānsän?

(21)- Orāqlidän. - Bāla nimānidir sezib, qorqä başladı, täşvişgä tüšib, közläri āläng-cāläng bolib, (22)burilib ketmāqçı boldi.

(23)- Toxta, corä! - Tāštemir birdän doq urdi. - Sigāretdän çöz! Nimägä sālām bersäm ālik ālmaysan?

(24)- Sigāretim yoq, - dedi bāla, bir zumda rāngi āqarib, titrāgānçä Tāštemirning ikki kökräk (25)çöntāgidāgi ikki quti sigāretāgä qarab ālarkan.

(26)Tāštemir bālani qoltiqlāb āldi.

(27)- Corä, qāçışgä urinmä, özinggä qiyin boladi. Tüşüding mi?

(28)- Iye, bayramlaring bilän! Qandaysizlär? - Heç närsä bilmägän kişi bolib, Lapas ular bilän (29)körüşib ötib ketdi.

(30)- Körding mi? - dedi Täştämür. - Gäp bunday, toğrisini äyt, kissängdä neçä puling bär? Toğrisini (31)äytsäng yärmisini âlamiz.

(32)- Hey, lektsiyä qisqarâq bolsin! - Ârqadan Älibekning betâqat âvâzi eşitildi.

(33)Täştämür muştini ârqaga qilib, uzâqrâq tur, degän işâräni qildi.

(34)- Xoş?!

(35)- Üç som!

(36)- Çiqâr!

(37)Bâla çittä üç somlikni çiqârdi. Täştämür oylanib turib, bâlani kafening büfetigä yetäklâb bär, (38)bir şişä limonad âlişdi. Çidâlmagan Älibek Lapasni başlab yetib keldi. Unda galäbä näş'äsini (39)tezrâq süriş iştiyâqi cüdä küçli edi.

(40)- İkki somini âl, - dedi Älibek, közläri yänib. - Vicilläşib otiräsän mi?

(41)- Yärmigä kelişgändikkü, - dedi Lapas töngillâb. - Bâlaga câbr qilmäylik-dä!

(42)Bâla bezâvtä, bir unga, bir bunga ängräyib turardi.

(43)- Äräläşmänglär, degändän keyin nimä qiläsizlär gäpni köpâyitirib, - dedi Täştämür vä Bâlaga (44)ögirildi. Bär, corä, ellik tiyingä bittä sigaretä âlib kel, âra âçiq boladi. - Bâla büfetgä ketdi, (45)Täştämür Älibekni kâyidi. - Bunça âçköz bolmasang. Kelişdikmi, kelişdik. Çaqirmäsäm, (46)äräläşmänglär.

(47)- Menäm şuni äytdim, - dedi Lapas cânlanib.

(48)Älibekkä puldan häm köprâq särgüzäştning özi sehlirâq, mărăqlirâq tuyular, bu işlärni tez-tez (49)bäcärgisi kelär, Täştämürning uzundan-uzâq

müzakäräläriğä tãqat qilã ålmayãtgan edi. Axir Bãyrãm (50)ikki-üç sãatda ötib ketãdi. İlãci bãriçã köprãq bãlani tünãş kerãk. Bu ahvãlda heç nãrsãğã (51)ülgürishmãydi. Bãla sigareta ålib keldi. Tãştemir unga yãrim stakan limonad tutdi. İçmãymãn, (52)degãndi, mãcburãn içkizdi.

(53)- Mãnã, endi pulning yãrmi seniki, yãrmi meniki boldi, - dedi Tãştemir, - mendãn xafã emãs misãn?

(54)- Yoq!

[11] (1) - Sengã cãvãb. Åğãr köçã-köydã yãnã birãv seni uşlasa, men Tãlikning ükãsimãn, de. Sengã insãn zãti (2)yãqinlãşmãydi. Tüşüding mi?

(3)- Xop, Tãlik åkã! - Bãla åsãn åcrãyãtganidãn xursãnd bolib, uzãqlãşdi.

(4)Üçãvlãn şu taxlit yãnã bittãsidãn bir som, ikkinçisidãn ikki yãrim som ündirişdi. Üçinçisi ularni (5)rãsã åvãrã qildi. Gãpdãn ekãn. ‘Mãyli, sizlãrning qolingizdãği ådamman, nimã qilsãlãringiz (6)özlãringiz bilãsizlãr, lekin bir tiyin hãm pulim qãlmadi’, deb turib åldi. Åxiri u hãm Ålibekning (7)bir muşidãn song åcrãdi. İkkãvining mülãyimligigã Ålibekining cãhli çiqãrdi: ‘Bizlãr qarãqçilik (8)qilyãpmiz, hakikiy qarãqçilãrdãy işlãylik-dã’, derdi u. Sãmãrqãnddã yegãn kãltãklãri hãli esidãn (9)çiqqãn emãs. Endi ålãmimdãn çiqãmãn, desã ikkãvi toğãnãq bolyãpti.

(10)Åldilãridã ikki bãla ketib bãrãrdi. İkkãvining hãm qolidãği torxaltalar tola, bãşlaridãn eski (11)qallãq, dazmãllanmagan kiyimlãri beoxlãş.

(12)- Ey, toxtãnglar! - dedi Tãştemir ularga tãmãn şãşilib, Ålibekning gãplãridãn aççiqlãnib.

(13)İkkãvi qayrilib qarãşdiyu, tez yürüb ketişdi. Tãştemir yügürgãnçã bittãsini uşladi, ikinçisi (14)qãçdi. Uni Ålibek quvdi.

(15)- Negã toxtã desã toxtãmãysãn?! - Tãştemir doq urdi. - Qaysi qişlãqdansan?

(16)- Men sizlãrgã nimã qildim? Nimã qildim?.. bãla zãrlãndi.

(17)- Nimä qilişni körsätib qoyämän. İçäk-çavâgingni sugurib âlay mi? - Tâştemir közlärini âlaytirdi. (18)Lapasning külgisi qistäb, çetgä ögirildi.

(19)Bâla yiglämäqdan beri bolib yergä qarädi. Lapasning bâlaga rahmi keldi, qoy, qiynämä, degändäy (20)işärä qildi. Tâştemir bâlani çetgä âlib çiqdi.

(21)- Hey, yigit misän özi? Bâşingni kötärsängçi! - Tâştemir bâlani iyägidän tutdi.

(22)- Mäyli, nimä desäläring beräy, meni qoyib yübäringizlär. - Bâlaning tişlari täkillädi.

(23)Älibek quruq qaytdi. İkinçisi qaçib ketti. Yetälmäpti.

(24)- Kim u coräng? - Tâştemir yänä qattiqraq doq urdi.

(25)Älibek yänä ciğibiyrân bola başladı. Tâştemir ehtiyât şart, tağın bexâsdän bâlani urib yübärmäsin (26)deb, ikkâvining ortasıgä ötib âldi-da, doqlaşni dävâm ettirmäqçi bolayätib, bâyägi bâlaga közi (27)tüşdi. U bir militsionerni başlab kelärdi. Tâştemir: ‘ Qaç, Melisä!’, dediyu, yügürdi. Lapas häm (28)qaçganini aniq kördi, lekin Älibekni bilmädi.

(29)Bâla esä aşkärä yigläb yübärdi.

[12] (1) SÜYÜNÇİ

(2)Lapas ärmiyä xizmätini ötäb qaytdi. Nazaridä xuddi keçäginä çäqiriq qağâzini âlganday, ikki yil (3)köz açib yümgünçä ötib ketgändäy. Poezd rayon märküzidä toxtädi. U häli birgä xizmät qilgän, yolda (4)birgä kelgän safdâşlari bilän äräng xayrlaşib ülgürgän, ämmâ tuğilib ösgän yerlärigä toyib-toyib (5)bâqâlmagan, hävâsidän simirâlmagan hâlda poezddän pästgä endiginä tüşgän edi hämki, qandäydir (6)âdam kelgänçä, uni mähkäm quçaqlab âldi.

(7)- Ässälâmu aläyküm sâlat ükâcânim! Qandäy, esân-âmân yetib kelding mi? Xizmät yaxşı ötdi mi? Sâğ-(8)sälâmät misän? Sensiräyverämän-dä endi, özimning ükâmsän-kü, nimä deding? Xafâ bolmaysan-a!?

(9)Lapas häyrän boldi, lekin bildirmädi. Ähir âradan ikki yil ötib ketdi. Tanimäsä häm uni taniyäpti(10)kü, bälki birän qarindâşidir, ämmâ kim ekän? Qaysi hâlasining yeri? Heç esläy âlmadi.

(11)- Äbbâ şâvvâz-ey! Şunday qilib äskärlükni ötäb qaytdim, degin!? - Qarindâşning qüvânçi çeksiz (12)edi. Közläri pârlandı. - Äbbâ äskär ükâcânim-ey! Şunday qilib ikki yil häm ötib ketibdi-dä, ä? (13)Äytgändäy, isming nimäydi?

(14)- Lapas.

(15)- Hä, hä, Lapascân, buni qarä-yä, hattâ ismingni esdän çiqärgänmân. Qariçilik-dä, üzr, Lapascân! Xoş, (16)xizmätlär qäyerdä ötdi?

(17)- Belârussiyädä.

(18)Qarindâş hayrätdän yâqa uşladı. - E, yâşşävâr! Menäm belârussiyädä hizmät qilgänmân. Zor cây! (19)Xuddi özimizdägidäy, sâldatlarini cuda yâxşi körîşädi. Qizläri-çi, qizläri! Kelib turarmidi (20)qisimläringgä?

(21) - Hä, endi... - Lapas iymändi.

(22)- Qanaqa bölinmäädä xizmät qilding?

(23)- Strâybatda.

(24)- Heçqisi yoq, Özbek bälalarining barini Strâybatga cönâtişädi. Heçqisi yoq, bel qâtib, tört-beş (25)som pul tâpib, bir hünärning egäsi bolib qaytasan. Bopti, yür... änâ bizning maşinâ. Xoş, câmadâning (26)bâr mi?

(27)Lapas yergä qoygan câmadânini âlmâqçi edi, qarindâş ruxsat bermädi.

(28)- Şâşma-şâşma, bu nimä degän gâp? Bugünçä sen mehmânsân. Tüşünyäpsân mi? Bugünçä! Özing biläsân, (29)mehmân âtangdan ulug, degän gâp bâr. Kättä bir nimä degändä kiçik qulâq sâlişi keräk. Câmadânni bu (30)yâqqa ber.

(31)- Yoq, äkä, siz tüşünmädingiz, sizgä âgîrlik qilmâsin, demâqçi edim.

(32)- Bugünçä âgırlık qilmäydi, tez beraber, başqası ilib ketmäsdän... - Qarındaş şaşä-pişä (33)camadänni tærtqiläb âldi-dä, Lapasni öz maşınası tãmân yetäklädi. - Qani endi, sâldatçasigä marş. (34)Özi könglim sezgändi-yä, şu bugün kelib qäladi-yäv, deb hâzirginä vâkzalga çiqib turgandim. Qarasam, (35)dostlaring bilän xaylaşib, pæzddän tüşäyäsän. Yetgänçä seni quçâgimgä âldim. Yoqsa, bu yerdä pul (36)işläymän, degänlär köp, änä-mänä degänçä ilib ketişädi. Äbbä ükâcânim-ey, şunaqa qilib (37)Belârussiyädä xizmät qıldim, degin-ä! Mana, sizlär bizni, bizning bâla-çaqalarimizni çet el (38)agressârlaridan muntazam ximâyä qilyäpsizlär. Sizlär bârki, biz tinç- âmân, bexavâtir bâla-çaqa (39)täşvişidä elgä xizmät qilyäpmiz...

(40)Ular çetrâqdaqi 'Mâskviç'gä otirişdi.

(41)- Tezdä Äta-ânanğ bilän körişäsän. Cüdä sâgingändirsän, ä? Äytgändäy, qayerdä yaşârdiläring?

(42)- Barlaşda, dedi Lapas häyrân bolib, ämmâ sir bermâslikkä urinib.

(43)- Yâşşavâr ükâm!! - Qarındaş doppisini âsmânga âtgudäy quvânilib ketdi. - Buni qarä-ya, hattâ şuniyäm (44)esdän çiqäripmän! Qäriçilik-dä, qäriçilik. Äytgändäy, isming nimäydi?

(45)- Lapas.

(46)-Hä, Lapascân, ükâcân! Yillär ötib baryäpti. Mänä, biz häm qırqni urib qoydik. Bâla-çaqa köpäydi. (47)Özing biläsän, bir tâvuqqa häm dän, häm suv degändäy, bärini yediriş keräk, içiriş keräk, (48)kiyintiriş keräk. Bâri qolinggä qaraydi. Menimçä, üyläringgä bârsak, süyünçigä bâtib qâlsam keräg-(49)äv, nimä deding? Hazil mi, ikki yil körişmägänsizlär axır! Äytgändäy, âtang âti nimäydi?

(50)- Ätabây.

(51)- Nimä, Ätabây äkäning oğli misän? Qolni ber. İşlär beş. Ägär Ätabây äkäning oğli bolsäng, (52)süyünçigä sözsiz bittä qoy âlaman. Yäqindä äytayâtgandi, oğlim ärmiyädän kelişigä süyünçisigä bittä (53)qoçqârni bâqayäpmän, deb. Sözsiz

bittä qoy âlamiz, nimä deding? Axır sening bahâing bittä qoydan [13] (1) ârzân emäsdir, toğri mi? Seni âlib bârganim üçün heç bolmasa benzin puli berişlâri kerâk-kü, (2)toğri mi? Äytgändäy, isming nimäydi?

(3)- Lapas.

(4)- Hä, Lapascân, ükâcân, men yâxşi bilâmân. Âtang saxiy, mârd âdam. Sendän bâr tâpgan-tutganini (5)âyämäydi. Äytgändäy, âtang qäyerdä işläydi?

(6)- Âtam ärmiyägä ketmäsimdän ikki yil burun qazâ qilgân.

(7)- A-a, şunaqa mi? - Qarindâş bir âz xomrayib cim qâldi. Bir minutlik sükût saqlab bolgan, yänä (8)özini onglâb dävâm etdi. - Câyi cännätdän bolgan bolsin Âtabây âkâning, beçârâ yâxşi âdam edi. (9)Şuni dârrâv äytâ qâlmaysan mi? Sen qazâ qilgân Âtabây âkâning oğli ekânsân-dâ! Men esâ nârigi, (10)tirik Âtabây âkâni nazarda tutayâtgan edim.

(11)- Barlâsda benim âtamdan bâşqa Âtabây âkâ yoq.

(12)- Barlâsda bolmagani bilân Barlâsga qoşni qişlâqda bâr. Sen nimâniyâm bilârding, ikki yildän (13)beri Belârussiyädä yürgän bolsang. Âbbâ-â! Yänä esimdän çiqdi, isming nimäydi?

(14)-Lapas.

(15)- Hä, Lapas, bu dünyâda sen bilân men bilmäydigân nârsälär köp. Häyrân bolavermä. Ölim haq. (16)Hämmämiz hâm bu beş künlik dünyâca ölib-tirilib, tirikçilik ğamida yelib yügürämiz. Bâşqa (17)ilâcimiz hâm yoq. Mänä, kättä yigit bolib qâlsan, yigitlik burçini ötâb qaytayâpsân. Ât ornini tây (18)bâsar degânlâri şudâ! Äkâlâring bâr mi?

(19)- Hä, ikkitä.

(20)- Bo-öldi! Âtabây âkâning ölmägâni şu-dâ! Sizlâr bârsizlâr, Âtabâ âkâ demâk yâşâyâpti. Demâk, (21)süyünçining zorini endi âkâlâringdän âlamiz. Hâr biridän bittädän qoy, a!! - Qarindâş rulni qoyib (22)yüvârgança, kaftlarini bir-birigâ

işqaladi. - İkkâvi ikki yâqdan ikki qoyni âlib çiqib tursa, (23)âling âkâ, yoqsa xafâ bolamiz, deb turişsâ, ilâc qança, âkälâringni xafâ qilib bolmaydi. Bir ilâc (24)qilib, qoylarni bagacga tiqâmiz. Seni hürmâting üçün-dâ, ükâ! Âting nimâydi?

(25)- Lapas!

(26)- Lapascân, mänâ, Barlâsgayâm yetib keldik. Endi özing bâşqar, qayâqqa hayday? ...

(27)Ular kök dârvâzâ qarşisidâ toxtaşdi. Qarindâş signalni bâsdi. Lapas maşinadan tüşârkân, yürâgi (28)hapriqib ketdi. Oşa qışlâq, oşa köçâ, oşa dârvâzâ. Heç nârsâ özgârmâgân. Poyezdda kelayâtganda göyâ (29)hâmmâ yâq özgârib ketgândây, u öz vatanini tanimây qâladigândây tuyulgan edi. Yoq, hâmmâsi oşa-oşa. (30)Ârmiyâgâ ketişdân sal âldin dârvâzâ qurişgân edi. Bir tâmânigâ gışt yetmây açib qâlğan, keyin şu (31)âçiq câyga üç-törttâ şâh-şabba taşlab qoyişgandi. Oşa şâx-şabba hâliyâm turipti. Üyning ârçasi (32)yârmi suvalgan, yârmi qâlib ketgân edi. İkki yil ötsâ hâmki, oşanday turipti.

(33)Heç nârsâ özgârmâgân. Mutlaqâ heç nârsâ! Hattâ hayrân qâlasan.

(34)- Syurpriz qilâmiz, ükâ, sen yaşirin, - dedi qarindâş. Âkângni ismi nimâydi?

(35)- Qâdir.

(36)- Qâdir! He-yy, Qâdir!! - Qarindâş dârvâzâni urdi-dâ, ârçasiğâ ögirilib, acâblândi. - İye, hâliyâm (37)turipsân mi? Yâşirin, syurpriz qilâmiz.

(38)Hâvlidân câvâb eşitildi. Dârvâzâ açilib, ânasi körindi. Lapas beixtiyâr maşinaga süyândi. Nâfâs (39)râstladi, keyin...

(40)- Lapas! Bâlam!!

(41)- Ânacân! ...

[14] (1) ÜZÜMZARDA

(2)Ärmiyâ xizmätidän yängi qaytgan Lapasga sâldat fârmasi cüdâ yârâşâr, köçädâ kökräk kerib yürgändâ (3)qizlärning özgâ häväs bilän köz qirini taşlayâtganini sezib qâlsa, köngli bir dünyâ kötârilärdi.

(4)Lapas qışlâqqa üzüm pişigidâ qaytgandi. Şuning üzüm üydâ yâtgisi kelmây, Brigädägâ yaşiklârgâ (5)sâlingän üzümni maşinaga ârtuvçi işçi bolib ötdi birinçi iş küni edi. Bir câyda üzümlâr (6)toldirilgän yaşiklâr hämmänikidän köp edi.

(7)- Öh-hö, kim bolsa häm zor terârkän, - deb Lapas yaşiklârni sänâyâtgandi, qatâr âraligidän çirâyli (8)bir qiz ikki savatni üzümgâ toldirib çiqib qâldi. Toğrisi, Lapas uni körib, bir lahza qâtib turdi. (9)Qiz göyâ unga tanışdek. İsmi nimâ edi? Sirâ eslâlmadi. Özigâ mäftunkârânâ tikilâyâtgan sâldat (10)nazarini his qilgän qiz uyâlib, sâldatga yer tagidän bir qur nazar sâldiyü, külimsirägänçâ, uyâlib, (11)tağınâm heç nârsâ sezmagändây, savatlaridägi üzümlârini boş yaşiklârgâ sâlişgâ ünnâdi. Qizning (12)uyâlinqirâşi, qizârişi Lapasning aqlini şâşirdi. Xizmätidän qaytganidän beri Barlâsning (13)köçäläridâ ne-ne qizlârni uçratgan bolsa-da, heç biri uning fikrini oğirlâmägän edi. Ne-ne qizlâr (14)köz süzsâ-dâ, u bepisänd ötib ketib yürgän edi. Ne-ne qizlärning fikrni özi oğirlägän, buni bilâr, (15)özidän mağrurlanib yürâr edi. Endi esâ...

(16)Özi, .. ikki yildän beri qışlâqda çirâyli qizlâr köpâyib ketipti. Ärmiyägâ ketâyâtganda saçını (17)turmaklay âlmay yigläb yürädigän qizälâqlar endi tãmännâ bilän özini toyda mi, başqa yerdâ mi, köz-(18)köz qilädigän bopti. Ämmâ bu qizçâ... Kim boldi ekän? İsmi... Özi kiçkinäginâ, ämmâ çayir ekän! Birâm (19)nâziki, savat kötârgän bilekleri üzilib tüşädigändây tuyuladi qaragan kişigâ. Ämmâ şu nâzik (20)bilâklâri bilän hämmädän köp üzüm tergän. Buning ma'sum qaraşlari... Bir märtâ, bir lahzaginä (21)qaradi. Şu qaraşning özidâyâq Lapasning yürägidän nimänidir yulib ketdi. Qaniydi yänâ bir qarasa...

(22) - Lapas yaşiklârni maşinaga ârta başladi hämki, közlâri qizdâ. Xayâlän, qaramaslik keräk, bu (23)âdâbdan emäs, deb özigâ buyruq bermâqçi bolar, ämmâ közlâri nuqul qizni izlâr, boyni nuqul qiz (24)tâmânga burilâverâr edi. Şu fursatgaça

häm şeriklarigä gäp berib, häm yaşik ârtayâtgan Lapas (25)birdänigä cim bolib qâlganigä şeriklar e'tibâr berişmädi. Göyâ e'tibâr berişmägändäy edi...

(26)- Yâşâ Nâvvât! - dedi maşınaning üstidä yaşiklärni qabul qilib âlayâtgan Zâkir äkä. - Üzüm terişdä (27)sendän ötädigäni yoq...

(28)'Ha-a, Nâvvât! Nâvvât-a, Nâvvât!!'

(29)Maqtâvni eşitib, Nâvvât başini kôtardı-yü, yänâ Lapasing oqday nigâhigä duç kelib, uyâlgändän (30)tezlik bilän savatlarini âlib, qatâr ârasigä cönädi. Qiz qatâr âralab yürüb bârmasdi. Göyâ muallaq (31)havâda süzib ketärdi. Qollari sal silkisä göyâ hâzir âsmânu-fälâkkä kôtârilib, uçib ketädigändäy. (32)Lapas yügürüb, qizning ârtidän yetmâqçi, uçib ketişigä yol qoymay, nâzik bilâkläridän tutib (33)qâlmâqçi boldi. Oşanda... endi âsmânga kôtârilâyâtgan qiz ögirilib pastga, bilägdän tutib qâlgan (34)Lapasga nazar taşlasa. Bir lahzaginä! Keldingiz mi, degändäy... Kelişingizni bilärdim, degändäy... (35)Keyin... Zâkir äkä yaşiklärni âlib ülgürâlmay qâldi. Bir yaşik üzüm maşınaning çekkäsigä sal (36)ilingän ekän, yergä ağıdarilib, üzümläri sâçilib ketdi.

(37)- İy-e, Zâkir äkä, sizgä nimä boldi, - deyişdi pastdaglar.

(38)- Lapas sâldat bolsa, unga bas kelib bolarmidi, - deyâ Zâkir äkä pastdagilarga ma'nâdâr köz qisdi.

(39)Lapas özigä keldi. Göyâ uning hâlätini hämmä közätgänü, endi üstidän külişâyâtganday. Göyâ uni âgir (40)cinâyât üstidä qolga tüşirişgändäy. Göyâ hämmä 'Lapas Nâvvâtni yâxşi körüb qâlipti', deb kalaka (41)qilişâyâtganday. Maşınani toldirib cönâtişgändän song Lapas heç nârsä bilmägän kişidäy, qatâr (42)âralab Nâvvât bilän dügânäsining yänigä 'hârmanglar!', deb bârdi. 'Bâr boling, keling!', deyişdi (43)qizlär. Lapasning tili yänâ (44)tutildi. Ketärini häm, turarini häm bilmäy, bir bâş üzüm üzib, Nâvvâtning savatigä sâldi.

(45)- Bizgä yârdamga keldingiz mi, Lapas äkä? gäpgä sâldi Nâvvâtning dügânäsi quvlik bilän közlärini (46)süzib ..

(47)Lapas axmâqânâ işşâygânçâ tasdiq işârâsidâ bâş silkib, üzüm üzâverdi.

(48)- Lapas äkä, - dedi Nâvvât ançadan keyin gâp sorayâtganidân özi uyâlib, ämmâ gâp sormasa, onğaysizlik (49)tüfâyli Lapas hâzir bir nârsâni bahânâ qilib, ketib qâlîşini anglagani tüfâyli, uni çalgitişgâ (50)urinib. - Ärmiyâ yâxşi mi, qışlâq?

(51)Lapas häyâcânlandi. Nâvvât undan gâp sorayâtgandi, müşkülüni âsânlaştirgândi. Demäk... demäk... (52)Yâşşâvâr Nâvvât! Yâşşâvâr Lapas!!

[15] (1) Ärmiyâ yâxşi mi, qışlâq? Älbättâ, tuğilib ösgân câyingni heç yergâ tengläb bolmaydi. Äna qışlâging (2)qadrini uzâqlarda yürüb, bir körişgâ zâr bolganingda biläsân...

(3)- Oylanib qâldingiz, Lapas äkä! Ärmiyädägi Oris qizlârni eslädingiz mi? - Nâvvâtning düğânâsi sirâ (4)özini bâsib âlâlmasdi.

(5)- E, ularning mingtäsi bittäläringni bir tutam kâkilläringdân äylänäversin, - dedi Lapas (6)ilhâmlanib. - Bir haftadan beri qışlâqdaman. Xuddi tüş körâyâtgandayman. Sâldatlikkâ şu qadar (7)kônikkân ekänmân, göy bundan bu yâği umring şu taxlit ötäverädigändäy. - Lapas gâplärini Nâvvât (8)cân-qülâgi bilân tingläyâtganini his qilib, zävqländi. - Lekin bari bir özimizning Barlâsga heç yer (9)teng emäs... Men ärmiyägâ ketâyâtganimdâ kiçkinâ edinglâr. Köçädâ qoğırçâq oynab ötirärdinglâr.

(10)- Endi-çi?

(11)- Endi mi? Mänâ, Brigädâ ilgâri ekânsizlâr.

(12)- Öh-hö, maqtâvni häm bilämân, deng.

(13)- Maqtâv mi, bâşqa mi, işqilib, könglimdägini aytyâpmân-dâ. Sizlârgâ hävâsim kelâdi.

(14)Nâvvâtning düğânâsi hämân Lapasni suhbätgâ târtar, ämmâ Lapas Nâvvât bilân suhbätläşişni (15)istârdi. Nâvvât esâ duv qizârgânçâ, här zamânda Lapasga oğrinçâ nazar taşlab, zor berib üzüm (16)terârdi. Lapas uning yânidâ,

dügånäsi esä qatârning näriği tarafidä. Bir payt Nâvvât üzgän üzümünü (17)savatga sâlayâtsa, Lapas hâm sâlayâtgan ekân, qollari qollarigä tûrtinib ketdi. Nâvvât yänä birinçi (18)sâfärgidäy, yalt etib bir qaradiyü, közlärini savatga tikdi. Lapasning yüräği hapriqdi. Şunday (19)uyälçän, şunday tårtinçâq. Şunday lätâfätli bu qız.

(20)- Bizlärgä negä häväsingiz kelädi, Lapas äkä? - soradi Nâvvâtning dügånäsi.

(21)- Sizlär qışlâqqa zâr bolmaysizlär. Dâim şu yerdäsizlär.

(22)- Bizning esä sizgä oxşab qışlâqdan çiqqimiz, dünyâ körgimiz kelädi. Eh. Qizläрни ärmiyägä (23)âlišmäydi-dä. Birinçi bolib özim ketärdim. - Dügänä ärzuga berildi.

(24)Lapas Nâvvâtga ogirildi:

(25)- Siz-çi? Siz hâm äskär bolmâqçi misiz?

(26)Nâvvât çuqur mehr bilän qadalayâtgan Lapasning nigâhini yänä tuyib, kimtindi. Nimä deb cävâb (27)berişni bilmädi.

(28)- Bilmäsäm...

(29)Bu ârada savatlar toldi. Tola savatlarni kötärib, karta âraligigä cönäşdi. Nâvvâtning savatlarini (30)Lapas kötärdi. Özining küçini körsätiş üçün qatâr ârasidägi kesäklärgä pârvâ qilmây, şahdam (31)qadâmlär taşlaşga häräkät qildi. Bari bir tâ âraliq yolga çiqqañça biläkläri tâliqib ketdi, ämmâ (32)âriyät yol qoymadi, çünki qatârning näriği tarafidä Nâvvâtning dügånäsi xuddi şunday toldirilgän (33)ikki savatni heç bildirmây kötärib çiqayâtgandi. Şunçalar nâzik qizlär... Yänä gâp berib kelyäpti. (34)Ärmiyädä pişib keldim, degäni yalgân. Xâmlab kelgän. Manâvi qizlär üzüm içidä pişgän, çayir (35)tårtgan...

(36)- Men bâray bolmasa, - deyä Lapas ketib qâlayâtgani üzüm üzr soradi.

(37)Nâvvât ‘mäyli’ degändäy cilmäyib, baş silkidi. Lapasga şu qaraşning özi yetarli edi. Köngli (38)tâğday ösib, bir çetdä däm âlayâtgan Zâkir äkäning âldigä bardi.

(39)- Nimä dedi? - soradi Zâkir äkä.

(40)- Kim? Nimä deyişi keräk? - Lapas talmâvsirädi.

(41)- Nâvvât yaxşı qiz! Uni âlgan yigit baraka tâladi. Niyätning bolsa, häräkätini qil. Eşitişiçä, (42)qoşni qişlâqdan sâvçilär kelâyâtganmiş. Âtasi bermâyâtganmiş.

(43)- Siz şunday deb oylaysiz mi, Zâkir äkä.

(44)- Men äytdim-qoydim. Bu yağini özing biläsän. Tur, ana, maşına keldi, yaşik ârtamiz.

[16] (1) YÄXŞI NİYÄT

(2)Hämmäsi Älibekdän boldi. Ägär u Tästemirgä: ‘Abdumäcidlärnikiğä bärüb, er-xätinni (3)yäräştirämiz’, demägändä, bälki... Tağın kim bilädi deysiz. Xullas, adamgarçilik qilişmâqçı edi, (4)aksi bolib çiqdi. E, yâmân boldi...

(5)Alibek işdän qaytgandan keyin köçädä salanglab yürgän edi. Tästemir eski ‘Yävä’sini patillatib (6)kelib qâldi. Alibek mingäşdi. Qayâqqa ketâyâtganini soramadi häm. Aniq, yärimtä âlişädiyü, dökänning (7)ârqasigä ötib, mäydäläşädi. Tästemir Alibekdä pul köpligini yaxşı bilädi. Hisâbçi-dä. Alibek (8)märd. Dästä-dästä pullarni çiqärib, dökänçigä tutadi. Buniyäm räşti bär. Äträfdagilär häväs bilän, (9)ba’zilär hasad bilän küzätädi. Şunday bildi häm. İçib otirib, gäp Abdumäcidgä taqaldi. Yäqindä (10)üylängändi Abdumäcidi. Sevib! Qiz häm aftidän Abdumäcidni yaxşı körärdi. Abdumäcid qizning (11)xatlarini Alibeklärgä oqitgän. Hämmäsi: Cändan aziz sevgilim!.. deb başlanardi. Oqib, (12)Abdumäcidgä rāza häväslär kelgän. Axir, mäsälän, deylik, Alibek Zülfiyâ bilän här qança sevişsä(13)dä, Zülfiyâ biränta xat yazgani yoq. Özi xat yazışgä häcät häm bolmagan. Här küni qişin-yāzin dalada (14)birgä yürişsä, birgä işläşsä... Bular esä şunca xatdan keyin çillälärni

çiqmây, cancallaşgan (15)emiş. Kuyâv sökkän, keyin yiglägän, arazlab âtasinikigä ketgän. Râza qiyâmât qopgan, âralaridän katta (16)âla muşuk ötgän emiş... Yâxşiyâm Abdumäcidning ânasi qulluq qilib, kelini qaytarib âlib kelgän (17)emiş...

(18)- Gäp-gäp bilän Alibek bittä yärimtä âlib, qoptigigä qisdi. İkkâvlân ‘Yävâ’da Abdumäcidlärnikigä (19)bârışdi. Kelin-küvây öz xânläridä inâqqinä bolişib, külişib, çây içişâyâtgan ekän. Ävväligä ikki (20)dost hayrân bolişdi. Keyin Alibek qoynidägi arâqni çiqärib, dâsturxânga qoydi. Qälaversä, kelin (21)häm begänä emäs, özläri bilän bir mäktäbdä, faqat bir sinf keyin oqigän sinäştä Dilârâm edi.

(22)- Yäräşibsizlär-dä, yäşänglär! Buni yuviş keräk! Moyinsä, bittä zakuska tayyârlan.

(23)Dilârâm çiqdi. Alibek şirakäyf hâldä kelinning ärtidän tikilärkän, Abdumäcidgä tä’nä qildi:

(24)- Zor xâtining bär-da, cora. Qaddi-qâmätini qara! Şunday xâtinni urding miyâ?

(25)- E, sen özingni Zülfiyäng bilän bolaver, qoy, meni işimgä aralaşma.

(26)- İkki üylängän bir-biringgä maqtanyäpsän mi? Hâligäçä üylänä âlmaganimgä tä’nä qilyäpsanlar mi? (27)Kör axir mening ahvâlimni! Örnäk âl! Bazor yetgän xâtiningni yiglätmä.

(28)- Xop! – Abdumäcid qol kötärđi.

(29)- Özi nimägä ketib qâldi? – soradi Alibek.

(30)- Nimäni sorayäpsiz? – deyä soradi qaytib kirgän Dilârâm.

(31)- Nimäni emäs, seni sorayäpti, - dedi Abdumäcid. – Negä ketgäningni bilmâqçı.

(32)- Bir qadrimni ötkizäy degänsiz-dä, ä, moyinsä, - deyä Tâstemir özi çaplagan lâyni andavalaşğa (33)tüşdi.

(34)- Hä, bir qadrim ötsin, devdim.

(35)- Nimä? Mengä qadring ötädi mi? Ketsäng, sendän qutulganimgä xursänd bolib, qaytadan toy qılsäm (36)keräk.

(37)Dilârâmning läbläri asabiy titrädi.

(38)- Qoying, moyinsä, bu bilän gäp talaşmang. – Alibek häm andavaga tarmaşdı. – Bu bari bir sizning (39)qadringizgä yetmäydi. Tamäm...

(40)- Tamâm!! – Dilârâm sakrab ornidän turdi.

(41)- Boldi, boldi, boldi! Uruş tugadi, yäräş, yäräş, yäräş!!!

(42)- Vây, biz urişmägänmiz, - Dilârâm külisiräşgä urindi.

(43)- Äzraq tepişgänmiz, xâlâs. Ädätimiz şunaqa, - dedi Abcumäcid.

(44)- Bizning xocaning şunaqa, tepädigänlärdän bolib çiqdi.

(45)- Yâqmayâtgan bolsa, mülâyimidän tâp-da, ketäver! Men seni qaytarmayman.

(46)- Keräk bolsa ketämän häm! Keräk bolsa, häli izimgäyäm zâr bolasiz! Şaşmay turing!

(47)- Men-ä? Men sengä zâr bolaman mi? Ketsäng, üç kündä ânasi öpmägän qizni âlaman.

(48)- Âlib bopsiz!

(49)- Âlaman! Mänä köräsän! Sen özingni kim deb oylayäpsän? Mendän zori yoq deysän-dä, ä?

(50)- E, menäm köçägä çiqsäm, âyâgim tagi tola yigit, bittasigä tegämän, âlaman.

(51)- Seni endi heç kim âlmaydi. Sen endi it tekkän sarqitsän! Hi, âläm!

[17] (1) - Özingiz sarqit! Heç kim sizgä zäiril qâlgani yoq. Hâr keçä üyimizgä bälalarni pâçtaçi qilib (2)cönätgänläringiz, yâlinib – yâlvârganlaringiz esdän çiqdi-dä endi, ä? Endi eşâgingiz suvdan ötdi-dä, (3)ä?

(4)-Ha-a, ötdi! – Abdumäcid yäyrädi. – Endi sen yâlinäsän. Sen yâlvârasan.

(5)- Yâxşi...

(6)- Yâxşi... yâxşi... Nimä yâxşi?! Yâxşi xâtin bolganingdä hâzir men bilän gâp talaşib otirmäy, gâp (7)pâyلامay, mehmânlarga çây dämlab kelärding. Ävqat qilärding. Ägär sen yâxşi bolsang...

(8)Şu payt Abdumäcidgä singilläridän biri ikkitä likâpçada pâmidâr salat kötärib kirdi. Er(9)xâtin torsa torsayışib cim bolişdi. Tâştëmir tört piyâlägä arâq quydi. Dilârâm yigitlâr yâlinividän (10)song öz piyâlâsini ‘şirin’ qilib berdi. Yigitlâr öz ülüşlärinä kötärışdi. Şundan song Alibek eski (11)yärâni yänä qozgadi:

(12)- Biz sizläрни yärâştirgäni kelgän edik. Nimä, urişmäsäläring bolmaydi mi. Özi, cancal nimädän (13)çiqädi?

(14)- E, e, - Abdumäcid gâprişini istämäy, nâcâtsiz qol silkidi.

(15)- Ha,a, negä silkinäsiz? – Dilârâm tutaqib ketdi.

(16)- Nimä qiläy bolmasa? Hâmmä ayblaringni sanay mi?

(17)- Sanang! Sanang qani, menäm biläy.

(18)- Sendä mutluqâ âdamgarçilik yoq.

(19)- Sizdä-çi?

(20)- Bunaqada hâzir yänä urişib qâlasizlär, -dedi Tâstemir xavâtirlänib.

(21)- Âldin bittäng gâpir. (22)Şunga qarab äcrim qilämiz. Abdumäcid, başla. Moyinsä, toxtang, sizgä keyin nävbät berämiz.

(23)- Bopti, äytsin! – râzi boldi Dilârâm.

(24)- Äytsäm, - dedi Abdumäcid, - buning kelinçäklik turqi yoq. Üy işlärigä qaraşmaydı. Ertäläb men (25)säkkizdä tursam säkkizdä, toqqızdä tursam tursam toqqızdä turadi. Tört saat dârsini ötib, tüşgäçä (26)işidän qaytib qaytib geldiyü, yänä keçgäçä yälläyib yâtädi. Oqitüvçi emiş. Yâş avlâdni tärbiyälärmiş. (27)Âldin buning özini tärbiyälär keräk.

(28)Mehmân kelsä, uyälib âlaman. Tâmäşäning bir parçasini köryäpsizlär-kü? Âşxânädä kuymaniş ornigä (29)men bilän mehmânlar âldidä gâp talaşadi.

(30)- Boldi mi gâpingiz?

(31)- Sengä häli gâp tekkäni yoq, iflâs! Cim otir?

(32)- Men-ye?! Men-a???! Özingiz iflâssiz!

(33)- Nimä deding? Yänä qaytar!

(34)- Nimäni eşitgän bolsangiz şu!

(35)- Uh, seni âna... -Abdumäcidning barmâqlari muşt bolib tugilib, ornidän turib ketdi.

(36)Şävqinni eşitib, xânägä Abdumäcidning ânasi kirdi. Keyin... Tâstemir bilän Alibek ‘Yävä’ dä (37)haydalgandan bättär bolib, ârtlarigä qaytişdi. Ularni heç kim közätmädi.

(38)Dilârâm yiglar, Abdumäcid üzälä tüşgänçä kökräginä yâstiqqä bâsib, yiglämäqdän beri bolib (39)yâtardi.

[18] (1) TELPÄK

(2)Qış yäqinläşib qaldı. Alibekning qulâğini sâvuq urib ketsä, keyin qizlär qaramay qoyışı mümkün. (3)Ertägä Äqtelada bazar. Bittä yaxşırâq telpäk âliş keräk. Yänä Täştemirgä iltimas qilişgä toğri (4)keldi. Ertäläb ikkâvlân uning ‘Yävä’sigä mingäşib, Äqtelaga barişdi. İzläb-izlâb köngildâğisini (5)tâpişâlmadi. Ertä-indin Sämärqandga bariş, katta bazarnı körişgä kelişib, âşxânägä ötişdi. (6)Käbâb buyurişdi.

(7)- Yärimtäsi-çi? – Talâb qildi Täştemir.

(8)- Ertäläbdän mi?

(9)- Tuş bolyäptikü.

(10)- E yoq, keyin telpäkkä pul yetmäy qaladi.

(11)- Sendä pul yoq mi? Nurali äkäni aldab, brigädäning yärmini yeb yâtibsän-kü!

(12)- Bolmaydi-dä, sen puldasan.

(13)- Sen heç mening içmäy haydanimni körgän misän?

(14)Xulläs, Alibek arâq häm âlişgä mäcbur boldi. Mäcbur birgä içdi. Täştemir ‘Yävä’sigä här kün här (15)xil qizlärni mingäştirib yürädi. Şunisigä qiziqib, Alibek häm mototsikl älmâqçı bolganda âtasi (16)royhuş bermädi. Ataylab! Mäzä-dä! Pulda mağrur otiräsän. Ärgangdaki qiz belingdän mahkam (17)kuçâqlaydi. Alibek mototsiklni cüda tez haydab, pulni qattiq-qattiq bürsä, qiz qorqib uni mahkam (18)quçâqlasa... Endi... Buning gaştigä nimä yetsin!

(19)İkkâvidän sal näridägi stâl ätrâfidä ikki qiz âvqatlanib otirişär, özläriçä ällänimälärni (20)gäpläşib, külişär, här zamânda ular tãmânga häm nazar taşlab qoyişär edi. Alibek bilän Täştemir (21)ävväl ularga e’tibâr berişmädi. Keyin... qizlärning stolidä âğiz açiq ‘Pärtvayn’ şişäsi turardi.

(22)- Qizlär revolyutsiyä qilyäpti, - dedi Alibek.

(23)- Qizlärning üyda içgänini körgänmän, toyda içgänini körgänmän, amma... Tâstemir gäpini (24)tügätmädi. – Barlaşga bärüb äytsäng heç kim işänmaydı. ‘Mäst bolib yolda yumalab häm yätibdi dersän (25)hali’, deb rása üstimizdän külişär.

(26)- Bälki şähärlük qizlärdir, - tasmälladi Alibek.

(27)- Qoysang-çi. Şähärlük qiz bunaqa bolmaydı. -Här qalay şähär bārasidä Tâstemir Alibekkä (28)nisbätän täcribälirâq edi.

(29)Piyälälärini toldirib, qizlärgä qarab turişgändi, ular bir qarab qoyışdı. Şu ändayâq ikki yiğit (30)bārabār ularga köz süzib: ‘Sizlär üçün!’, deb içib yübārişdı. Qizlärdän biri aşkārä külib yübārdi, (31)ikkinçi çetgä ögirildi. Bu ārada qizlär orinläridän turib, bekat tarafga cönāşdı. Yigitlär (32)hārdāmxayāl bolib, ularning ārtidän tüşişdı. İmkāni bolsa, ‘İldiriş’ keräk. Şunaqalarga (33)oxşaşadi. Bir qārarga kelib ülgürişmäy, qizlär bir ‘Ciguli’gä otirgānçä cönāb qālišdı. (34)Şāfyārning yānidä häm bittāginä yiğit bār edi.

(35)Tamām! İkkāvini ikkāvi ilib ketdi.

(36)- Qayāqqa ketişini küzätib tur, - buyurdi Tâstemir Alibekkä, ‘Yāvā’sigä yügürärkän. – Quvamiz, qoldan (37)çiqärmäslik keräk.

(38)Mototsiklni katta tezlikdä haydab, ‘Ciguli’ni quvib ötişdı. Qizlär ularni tanışdı. Külçä yüzlisi (39)yāna ilcāydı. Alibekning yürägi häpriqdi. Mänä Āmād! Qişlāqdan çet cāy... Zülfiyä esä... Bilib (40)otiribdi mi? Zor qizçä ekän! Dombāqqinā!

(41)Tâstemir ataylab, ‘Ciguli’ni ötkizib yübārdi. Dombāqqanāsi ārqaga häm ögirilib qaradi. ‘Hä,ä, (42)ākāgināgi äylānsin!’, deb Tâstemir qıçqirib yübārdi. Alibek uni türtdi: ‘Bunisi meniki, sen bunga (43)küz ālaytirmä.’ Tâstemir yānā ‘Ciguli’ni quvib ötdi. E, cüda zor boldi-dä. Xuddi kinālardagidäy. (44)Quvib ötişadi, ārqada qālišadi, yānma-yān bārişadi. Qizlär esä hayrätlänib ularni küzätışıyapti.

(45) Bir qışlâqqa kirâyâpib, anca âldingä ötib ketib qâlišgän ekän, ârqada ‘Ciguli’ toxtab, qizlär (46) tüşâyâtganini paydab qâlišdi. Mototsiklni sekinlätib, bürüb qaytib kelişsä, qizlär oşa yerdägi (47) dükânni açışyapti. Demäk, dükânçi qizlar! Tâştemir tâ ‘Yävä’ sini câylagança, Alibek tezlik bilän (48) qizlärning ârtidän dükânça kirdi-dä, katta qiz bilän qol berib körişdi, keyin külçä yüzlining (49) qolini uşlab âlgança:

(50)- Sizgä bittä gäp äytmâqçimän. İmkâni bolsa, meni bir daqıqa tingläsängiz. Şu bir âğiz gäpimni (51) äytişim üçün ataylab ârqalaringizdän keldik, - dedi. Nimä demâqçi, qanaqa gäpi bâr, buni häli (52) Alibekning özi häm bilmädi... Qizlär hayrân, külçä yüzli hattâ qolini târtib âlišni häm unutgandı.

(53)- Vây, siz nimä deyäpsiz, mening yigitim bâr!

[19](1) Alibek külib yübâray-yübâray deb özini zorga tutib qâldi...

(2)- Qizlär, şu bälaga bittä telpäk tâpib beringlär, - dedi âtilib kirgän Tâştemir. - Beçârâning (3) qulâğini sâvuq urib ketmäsin. Keyin qizlär qaramay qoyişi mümkin.

(4) Alibek quvânb ketdi. – Bahânâ tâpildi!

(5)- İye! Häli tâpmadiläringiz mi? Bâzârni âstin-üstün qilib yürüvdiläringiz-kü telpäk deb, - soradi (6) katta qiz.

(7)- Sizlär bizgä telpäk kerâkligini qaydan bildiläringiz?

(8)- Bizdän häm soragandiläringiz-dä. Siz qiziqçilik qilib yürüvdingiz-kü, - deyä katta qiz Tâştemirgä (9) ögirildi.

(10)- Siz nimä degädingiz?

(11)- Yoq, devdim.

(12)- Sâtib qoydik, dükânga bârsangiz tâpib berişimiz mümkin, demägän midingiz? – ösmâqçilädi (13) Tâştemir.

(14)- Yo-oq, unday demädik, - dedi katta qiz.

(15)- Siz äytmägän midingiz, -deyä Alibek külçä yüzligä müracaat qildi.

(16)Qizçä közlärini katta-katta açgança hayrân bolib yelkä qisdi.

(17)-Bari bir sizlärdä bolışı keräk, iltimas, bittä telpäk tåpib beringizlär mengä, - deyä Alibek (18)iltimâs qilgän boldi.

(19)Dökända bårleri Alibekkä yâqmadi. Dökanning içki xânäsida häm bår edi, deb qizlär izläşgä (20)tüşişgändä Alibek pul çiqariş üçün kökräk çontagigä qol sâldi. Qarasa, kökragi baland. Quvanib (21)ketdi. Båyâ Tâştemir xarxaşa qilgändä u här ehtimâlga qarşı ikki şişä arâq âlgan, birini kökräk (22)çontagigä yâşirgändi. Arâqning käyfi häli tarqamagan, yüräk båtir, şartta arâqni çiqarib, dökân (23)taxtasi üstigä qoydi.

(24)- Båya sizlär üçün âlgandim. Endi men âladigän telpäkni birgä yuvamiz.

(25)- Kim äytdi sizgä, bizläрни içädi deb. – soradi katta qiz, ‘Tâştemirniki’. Cilmäyib. Aftidän (26)uning bu garâyib bålalar bilän valaqlaşgisi bår edi.

(27)- Kördik içmäsligingizni, - dedi Tâştemir. -Âşxânädä otirgänläringizdä-çi! Äldiläringdä (28)bittä ‘Pårtveyn’ turgandi.

(29)- İye! Unda vinâ emäs, sirke bår edi, - deyä qiz külib yübardı.

(30)- Râstdan mi?

(31)- Bolmasam-çi! Kåbåb yeydigänlär üçün qoyib qoyilgän.

(32)‘Axmâqqinä qizlär ekän. Vây qişlâqilär-ey!

(33)- Yoq ekän, qålmapti, - deyä içki xânädän Alibekning ‘külçä yüzligi’ çiqib keldi.

(34)- Ataylab keldik, şunaqa emäs-dä endi axir! – deyä Tâştemir öpkälängän boldi. ‘Özinikigä’ eländi: - (35)İltimâs! Bittä telpäk!

(36)- Ertägä xocayinim raypğa båradi. Äytib yübâraman. İkki-üç kündän keyin bir xabâr âlingizlär.

(37)- Xocayiningiz häm dökânçı mi? – Tâştemir yürägi ârqaşığa târtib ketdi.

(38)- Hä, u kişi müdir. Hâzir bizni qâldirib ketdi-kü. Hâli zamân qaytib kelib qâlsa keräk.

39- ‘Ciguli’ dägi mi?

(40)- Hä, oşa! – ‘Tâştemirniki’ cilmäydi. – Yânidägi yigitgä mänä bu singlimni ünâştirgänmiz – deyä (41)‘Alibeknikini’ körsatdi. – Ular sâılmäy qâlgan mallarni maşinägä yükläyâtganda biz âşxânägä (42)kirgändik.

(43)- Hä bopti, unda singlingizning baxti üçün içämiz. İkkitä piyälä keltiring - deyä Alibek arâqning (44)âgzini açdi.

(45)Şu payt köçädä giyqillâb bâyägi ‘Ciguli’ toxtadi. İçidän tört yigit tüşdi.

(46)Keyin... keyin... bolar iş boldi, bayâgi sindi. Keyingi gäplärni esläşgä aslä häcät yoq. Barlısdagi (47)gâp-sözlärgä qaraganda Tâştemir bilän Alibek içib âlib, pulda yürgänü, qayerdâdir avariya qilgän. (48)Yüz-közläri, bädänläridägi cärâhatlär şundan. Barlısda bu haqda başqaça gâp çiqqâni yoq. Demäk, (49)şunday bolgani rast.

(50)Tağın,.. kim bilädi deysiz.

[20] (1) ATLAS ROMÁLÇÄ

(2)Qâdir dosti Alibek bilän ikkâvi ikki eşakda âqşâm qoşni qişlâqqa cönâşdi. Dilbâr ‘çiqâmân’, (3)depti.

(4)Dilbâr Qâdirlärgä uzâq qarindâş. Qâdirni ötgän yili âtasi ‘falâncilär qarindâşimiz, körib, bir (5)âqşâm mehmân bolib kel,’ deyä Dilbârlärikigä cönâtgändi.

(6)Oşanda Qâdirni oninçi sinfni bitirâyâtgan Dilbärning özi kütib âlgandı. Dästurxân yâzdi, çây (7)damladı. İstäräsi issiqqinâ ekân, nuqul cilmâyädi. Nân sindirsä hâm, çây quysa hâm, otirsä hâm, (8)tursa hâm, yürsä hâm nuqul ‘Qâdir äkä! Qâdir äkä!’, deydi, bidillâydi. Gäpdän tinmäydi. Qâdir hâm (9)nimädir demâqçi boladı, ämmâ közläri toqnaşdı degünçâ gäpini yoqâtadı. Dilbär esä: ‘Qâdir äkä, (10)siz ädäbiyâtçisiz, yaxşı biläsiz. Men unca tüşünmädim, sizning fikringiz qanday?’ deb älläqanday (11)äsärlär haqidä soraydimiyey. Qâdir til vä ädäbiyât fakülteti studenti bolgani üçün hâm ‘ädäbiyâtçi’ (12)sifätidä ällänärsälärni goldiräşgä urinadı..

(13)Nihâyät keçgä tāmân Dilbärning äta-änasi işdän qaytib keldiyü, Qâdir ‘ädäbiyâtçi’ azâblaridan (14)qutuldi. Şunda hâm hâr säfär Dilbär içkärigä kirkändä Qâdirgä eski qadrdânlarday iliq nazar (15)taşlaydı. Qâdir hâm oğrinçâ unga qaraydiyü, yänâ közlärini âlib qaçib, Dilbärning atasining (16)gäplärini diqqat bilän tingläyâtgan kişidäy tutadı özini. Gäplärini ma’qullab baş irgäydi. Aslidä (17)Dilbärning atası nimä deyäpti, özi nimägä baş silkiyäpti – bilmäydi. Fikrü-yâdi Dilbärdä. Dilbär (18)Qâdir bilän birgä institütdä oqiydigän, özini bilimdän hisâblaydigän âliftä qizlärgä mutluqâ (19)oxşamaydı. Sâddalikning özidäy sâdda! Gözällikning özidäy gözäl! Şâdlikning özidäy quvânçga tola! (20)İstäräsi issiqligini äytmäysiz mi?

(21)Qâdir üç yıldan beri Sämärqandda oqiyâtgan bolsa-da, häli birân qizgä qayrilmägän, birân qiz üçün (22)yürägi cizillämägän edi. Bugün änä şu närsä yüz bergändäy, lekin... Dilbär häli oninçi sinf (23)oquvçisi-kü, degän ändişä, ‘âtam meni bu yergä bir balâni başlaş üçün emäs, bälki qarindâşlarni (24)körüb keliş üçün yübârgan’, degän oy uni mahkam tutib turardi. Togri-dä, mehmân izzätini bilgäni (25)yaxşı...

(26)Keyin Qâdir qarindâşlarnikigä barmay qoydı. Ämmâ oşandan beri qarindâşlari atası bilän (27)serqatnâv. Qâdir şanba künläri tahsildän qaytib, üydä ikki qarindâş hängämäläşib otirgänini bir (28)neçä bär kördi. Hâr säfär körgändä qaynâtası bilän yängi uçraşgan küyâvdäy uyälib ketädi. U kişi hâm (29)Dilbär käbi Qâdirgä sinçkâv nazar sâladi. U-bu närsälärni sorab, gäpgä tutadı. Qâdir Dilbärni

(30)sâğınâr, ämmâ u tãmânlarğa bârişgä yürägi betlämädsi. Ba'zan âta-ânası: 'Dilbâr boy yetib, öktämginä (31)qız bopti. Sâvçılâr kelâyâtganmış,' degändä oxşaş gäplärni äytişâr, äytişârdi-dä, kişi bilmäs (32)Qâdirni küzâtişârdi. Qâdir esä... Nimäsini äytäsiz, keyingi ikki ây dävâmidä âta-âna râstakamigä (33)Dilbârni kelin qiliş täräddüdigä tüşişdi. Alibekdän soraşsa: 'Dilbâr boladigän bolsa sorab (34)otirmäng. Cân deydi. Özi ölib yüripti, qanday äytsam ekän deb', depti.

(35)Xullas, Alibek işni pişitgän. Äxirgi säfä kelsä, âta-âna nân sindirişgä Dilbârlärnikigä (36)ketipti. Xabârni eşitib, hattâ özidän bir âgiz soraşmagan bolsa-da, Qâdir läb-luncini yiğiştirib (37)âlâlmay qâldi. Qiziq. Qâdir Dilbärgä er bolışı keräk. Äta-ânalâr kelişgän. Ä-a! Qanday yâxşi! (38)Yürägi tâşib bâryâpti. Yügürib hävilgä çiqsayu, âvâzi yetgänçä, çarçagança baqirsa: 'Dilbä-äär! Menim (39)Dilbârim!' Öziyäm âdamlar cinnimi bu deyişsä keräk. Yâ köçägä çiqib, çarçagança yügürsä mikän? (40)Nimâdir qiliş keräk-dä. Bolmasa hâzir yürägi yârilib ketädi. Endi Dilbâr älbättä Qâdirning xâtini (41)boladi. 'Mening xâtinim!' Qâdir şunday oylârkän, xânädä bir özi otirgan bolışıga qaramay, (42)araqlab külib yübârdi. Bunaqa oylâşning özi qiziq. Nâgâh Dilbâr bilän uçraşgisi kelib qâldi. (43)Endi bemalâl... öziniki-kü axir! Kimning nimä haqqi bâr ortalariqa gâv bolışgä! Axir birgälikdä (44)keläcäkni recalaştirib âlişlâri keräk-kü, birgä yâşâydigän bolgandan keyin. Xulläs, gäpläşib (45)âliş keräk. Tezrâq. Toygaça. İkkâvi yânma-yân qol uşlaşib anhâr yâqlab yürişsä... Keyin Mäcnuntâl (46)tägidä otirişsä... Yelkälâri yelkälârigä tegi-ib! - Qâdir şirin entikdi. Äytädigän gäplâri şunaqa (47)köpki! Bir yildän beri toplagan. Axmâq bolmasa, källâsini işlätmäydi mi, âtam negä yübârdi, (48)bârganimdä üydä negä Dilbâr bir özi edi, deb öylämäydimi. Qarindâşlar negä serqatnâv bolib (49)qâldi, demäydimi. Xulläs, âtalar kelişigän, işni pişitişgän... Yâxşiyäm âta-ânasıyü, Alibek dosti (50)bâr ekän. Ägär 'şu qizgä üylântirsäkçi', deb özidän soraşganda nâ yürägi yârilib ölgän bolarmidi. (51)Toydan keyin Dilbârni qanday çäqirârkän? 'Dilbâr' deb mi? 'Xâtin' desä-çi? Ätasi ânasini (52)Qâdirning ismi bilän çäqirâdi. Ämmâ bu âdät Qâdirgä ma'qul emäs. Qâdir zamânâviy yigit, eskiçä (53)âdâtlârgä oralaşmaydi. Dilbâr deb çäqirsä. Qanday yâxşi ism: 'Dil-bâr!' Yâxşi! Axir âta-ânası [21] (1) ataylab şunaqa ism qoyışgän, çäqirişsin deb. Negä hämmâ Dilbâr deydiyü, Qâdir bunday baxtdan (2)bebahra bolışı keräk? Adâlâtsizlik

bu! ‘Dil-bär! Dilbäri-cân! Särvi-rävân! Ârâmi-cân!’ - Qâdir (3)şu qoşiqni esläb, icrâçilärgä räşki keldi. Negä ular Qâdirning Dilbärini qoşiqqa sâlišädi (4)âxir? Dilbär birginä Qâdirgä tegişli, vässälâm! - Qâdir biläklärini uşlab kördi. – Bäquvvät!. (5)Küçi köp. Här qanaqa qoşiqçining künini közigä körsätib qoyışı mümkün...

(6)-Yarimtä qoyasanmi yoq mi, -deyâ Alibek kelib qâldi.

(7)-Alibek, meni sengä bittä emäs, bir yaşik arâq qoyaman, -deyâ Qâdir dostining qollaridän tutdi. -Bir (8)ilâcini tâp, meni Dilbär bilän uçraştır. Ertägä Sämärqandga ketämän. Yänägi şanba küni keçgä, (9)xop mi?

(10)Alibek hâzir Qâdir üçün Xocai Xizr bâbâdan hâmi a’lârâq edi. Qizlär bilän uçraşış, sevgi bâbidän (11)Alibekning täcribäsi katta. Bir haftani bir ämälläb qaytsa... Alibekning singlisi âlti ây ävväl (12)Dilbärning qışlâgiga kelin bolib tüşgän edi, ikkâvi dügânä emiş. Xullas, oşa qäpläşipti. (13)Dilbär, kelsin, çiqämän, depti. Mänä, ikkâvi yolda. Mototsikl tärilläb bildirib qoyışı mümkün. (14)Şuning üçün Täştëmirgä äytişmäy, ikkâvlân eşakda keçlätib yolga tüşişdi. Qâlaversä, Dilbär (15)‘ehtiyât bolsin,’ deyâ tayinlaganmiş. Dilbärgä âşiq yigitlär qışlâqlarida köpmiş... Xullas, ehtiyât (16)bolgan yâxşi-dä! Här qalay beş çaqirim yol, piyädä çarçab qâlišlari mümkün, şuning üçün eşakni (17)tanlaşdi. Şu taxlit ne-ne tünlärdä sâmân oğirlikkä bârişgän. Cüdä, eşak miniş gayri âdät närsä (18)emäs...

(19)Dilbär katta köçäning ortasidä intizar bolib ularni kütäyâtgan bolsa. Uzâqdan köringändän ‘Qâdir (20)äkâcân!’ deyâ qiçqirib, peşvâz yügürsä. Yâ qiçqirmäy, şvirlägäni ma’qul mikän? Nâfäsi içigä tüşib, (21)şâdlikdän özini yoqâtib, turgan câyidä qâtib qâlsa. Turgan câyidä qollarini Qâdir tāmân çözsä. (22)Qollaridagi qizil dürräsi şamâlde bayrâqday hilpiräsä. Qâdir eşakdan tüşsä sâlib, Dilbär tāmân (23)yügürsä. İkkâvi bir-birining bağirgä âtilsayü, Dilbär özigä hädiyä etilgän baxtini kötärälmay, (24)Qâdirning yelkäsigä bâş qoygança, hongrab yigläb yübärsä. ‘Boldi, boldi, cânginäm! Mänä, men sening (25)yâningdaman!’ desä Qâdir uni yüpätişgä urinib, özi hâmi yiglämâqdan beri bolib. (26)Âvutsa. Erkäläsä. ‘Özimning Dilbärginäm!’ desä. ‘Men seni sevämän. Endi bir umr birgä bolamiz’, (27)desä. ‘Biz baxtlimiz’, desä. Bây-buy, baxtl kişi hâmi yigläydi mi, deyâ Dilbärni

uyaltirsä. Yâki heç (28)närsä demäy, Dilbärni bägirgä bâsgança cim turavergäni ma'qul mikän. Qiz bâlaning yiglägisi (29)kelgändä toyib-toyib yigläb âlgani häm yâxşi-da! Dilbärni köksigä mahkamraq bâsib, uning gâp-gâra (30)qalin saçlarini siläsä, boynidägi mäyin atir hidini hidläsä. Şu payt eşägi hangrab yübärsäyü, (31)Dilbär çöçib tüssä...

(32)Dilbärning qışlägigä yäqinläşäverdilär hämki, Qâdirni titraq tutdi. Tişläri täkillädi. İliq (33)may âqşâmi. Köçägä çiqsang çiqqudäy, säyr qilsäng qilgüdäy xuş hävâ. Qâdir esä qaytirärdi. Alibek (34)külär 'Buni sevgi deydilär, âgayni! İşqilib, Dilbärning yäniga bârganda tildän qâlmasang bolgani', (35)deb vicillärdi. Alibekning äytişiçä, Dilbär cüda yâxşi qizmiş. Singlisi şunday degänmiş. (36)'Qâdir äkäm! Qâdir äkäm', deyä âgzidän bâl tãmarmış. Alibek singlisigä tayinläb qoygan ekän, (37)singlisi häm Qâdirni Dilbärgä râza maqtapti. 'Lenin stipendiyati, institütüni qizil diplâm bilän (38)bitiryäpti. Alibek äkämning sinfdâşlari ârasidä eng zor yigit şu kişi', degänmiş. 'Yâlgänni (39)xudâning özi keçirsin. Şu gäplärim râstmi özi?' deb soraydimiyey Alibek yol-yolakay. Qâdirning (40)yürägigä esä şu topda heç närsä sigmäsdä. Qâlaversä, ämälläb oqiyäpti. Âlganlari äsäsän 'yigitning (41)bahâsi.' Qişki sessiyädän bittä qarzi häm bâr.

(42)Dilbärlärning hävlisi qışläqning çetrâgüdä, suvsiz sây boyidä edi. Eniş cây bolgani üçün (43)tâmârqa havli bärâbär kötärilib, tãmârqaning âxiri-sây tarafda baland uvat häsil bolgandı. (44)İkkâvlân eşäklärini qışläq çetidäqi teräkzârlar ârasigä ärqänlab, uvat panasiga pisib kelişdi-(45)da, oğrinçä hävligä köz tikişdi. Dilbär hävolidän gâh içkärigä, gâh âşxânägä tâvâ-kâsa kötärilib tez-(46)tez ötär, kişi bilmäs uvat tarafga nazar taşlab qoyardi. Hävolidä bâşqa heç kim qâlmaganda Alibek (47)ikki barmâgini âgzigä tiqib, huştak çaldi. Dilbär taqqa toxtaganini körib, Qâdir cänhâlätde özini (48)uvatning panasigä taşladı.

(49)-Esing câyidä mi özi? – deyä Alibekni häm silkib otirgizdi. -Äyning yârugini qara! Körib qâlsa (50)nimä boladi?

(51)-Hä, ä, - dedi Alibekning hafsalasi qaytib. – Nimägä qaytiräysän?

(52)-Ätasimi, ânasi bilib qâlsa, keyin men sarmanda bolaman! -dedi Qâdir zârdä qilib.

(53)-Yüräkdän bergän ekän-dä öziyäm! - Alibek qol silkidi. Ünâştirilgän bolsalaring. Ertä-indin u (54)xâtining boladi. Nimädän qorqasan? Men sening orningda Täştemirning mototsikligä [22](1) minärdim-dä, töppä-toğri hävlisigä kirib bârardim. ‘Ässälâmü aläyküm qaynâta! Keçiräsiz, ruxsat (2)bersängiz, Dilbär bilän bir säyr qilib kelsäk’, derdim. Ruxsat berişiğä häm qarab otirmay, (3)Dilbärni ârquamga ötgözärdim-dä, mototsiklni tärillätib, hävlidän çiqib ketärdim. ‘Bâbbi’ni (4)körgän misän. Oşa kinâdagidäy yürärdim men. İ-i, qara, qara! Dilbärning kelyäpti.

(5)Ärzuga äylängän nâmni eşitib, Qâdir sergäk târtdi.

(6)Hävli âralab ular tãmânga şipillägänçä Dilbär kelärdi.

(7)Qâdir qâttdi-qâldi. Bir qadâm peşvâz yürişgä, bir âgiz söz äytişgä hâli yoq. Ğaribânä munğaygança, (8)qayâqqa qaçarini bilmäy, âtrâfga qaradi, yergä qaradi, Dilbärgä qaradi, Alibekkä qaradi. Alibek (9)esä... Yergä kirgän mi, âsmânga uçgan mi... Alibek yoq. Uning yoqligini bilib, Qâdirning (10)tizzäläriğä qadar bükilib ketdi. Qollariga, barmâqlariga titraq kirdi.

(11)-Ässälâmu-aläyküm, -dedi Dilbär, ây yâğdusidä tişläri yärgilläb.

(12)Qâdir sâlâmgä baş qimirlätib sözsiz alik âldi.

(13)-Yâxşi misiz? -Dilbär körişiş üçün qol uzatdi.

(14)Qâdir garangsidi. Qolini çözärkän, nimälärdir deyä göldirädi.

(15)-Bir nimä dedingiz mi, Qâdir äkä?

(16)-Hä, hä, -dedi Qâdir cim tırmaslik üçün, - hava biräm yâxşi. – E’tibâr qilsa, Dilbär uni diqqät (17)bilän tingläyäpti. Sal özini ongladi. -Yulduzlar çaraqalaydi, - dedi âsmânga qarab.

(18)Dilbär baxtyâr cilmäydi.

(19)-Äyga qarang, qanday çirâyli! – dedi Qâdir vä zahâti özdän içirgänib ketdi. Gäpläri nihâyätdä (20)sun'iy çiqâyâtganini sezib qâldi. Alibek qayâqqa yoqâldi? Şunaqa payti yânida turmasa, negä birgä (21)keldi özi u abrax! – Dilbär, siz şaşmay turing, men Alibekni tâpib kelây. – Xayâligä şu fikr (22)kelgänidän özi häm quvânib ketdi.

(23)-Men häm ketişim keräk, - dedi Dilbär issiq cilmäyib. Vä Qâdirgä qolda tikilgän hâşiyâli atlas (24)româlça tutqizdi: -Mendän sizgä sâvğa!

(25)-Meniyäm sâvğam bär. – Qâdir özini tutib âldi-dä, çöntägidän 'Krasnayä Moskva' duxisini çiqärib (26)berdi.

(27)-Rahmät! -Dilbär duxini hidläb kördi, keyin – yaxşı yetib âlingizlär, - degänçä uvatdan ötib, üy (28)tâmân yügirib ketdi.

(29)Qâdir öpkäsini bâsqañça Dilbärning ârtidän tikilärkän, nâgäh româlçanı läblärigä bâsib (30)turganini, öpäyâtganini anglab qâldi. Româlçädä qandaydır yazuvlar bär edi. Äy yârügidä oqisa häm (31)boladi şekilli. Şe'r:

(32)'Eng yaxşı adamga äylänib qälaman,

(33)Siz meni körgäni kelgän kün.'

(34)Qâdirning yürägi ârziqdi. Româlçaning çetidägi 'Q+D' degän yazuvga közi tüşgändä baxtiyârligining (35)çeki yoq edi. Dilbär tãmânga çeksiz minnâtdâr bir âlfâzda qaradi. Dilbär hävlige yetgän edi. (36)Hâvlidä heç kim yoqligigä ämin boldi şekilli, yänä uvat tãmânga ögirilib, oğrinça qol silkidi.

(37)Qâdir häm u tãmânga cävâbân qol silkiyâtgandi, qanday yoqâlğan bolsa, şu taxlit payda bolğan (38)Alibek qolidan tutdi.

(39)-Bari bir köräyâtgani yoq. Bol, ketdik. Üç-tört bâla teräxzâr tãmânga ötib, ketdi. Yür tez, tägin (40)eşâklärdän acrab qâlmaylik.

(41)Qâdir häzir Alibekning bunaqa gäplärini anglaydigan hâlâtdä emäsdi. Mäst edi. Cüdäyäm qattiq mäst (42)edi. Umridagi birinçi uçraşuv! – U româlçanı

yänä läbläriğä bäsdi. Yäna qollaring älib, şe'rni (43)oqidi. Yâzuvğa köz yügürtdi. Româlçädä atirning hadi bâr. Atirning mi yâki Dilbärning? -Qâdirning (44)bâşi äyländi, közi tindi. Asta ârtigä ögirilib, Allibekkä 'sen bâraver, men keyinrâq', dedi. Alibek (45)tonğıllâb cönädi. Nimä bolganda häm Qâdir yâlgiz özi bir müddät baxtini hazm qilib älmâqçı edi-(46)dä. Qança turgani esidä yoq, nihâyät teräkHzâr tãmân cönädi. Alibek uni kütäverib, diqqinäfäs bolib (47)ketgändir. Lekin teräkHzârda eşäklär körinmäsdä. U yâqqa ötdi, bu yâqqa ötdi, Alibek ketib (48)qâldi mikân, meni taşlab, deb aççıqländiyäm. Bir payt bir çetdä özi minib kelgân eşäkning toqimigä (49)közi tüşdi. - Yerdä sâçilib yâtardı. Toqimning yänidä äyili. Qâdir qorqib ketdi. 'Alibek, bâr misân?', (50)deyâ past âvâzda çaqirdi. Şu äsnâda ârqa tarafidä birâv boğıq xirqiräganday boldi. Cân-pâni (51)çiqib, öqirilsä, Alibek bir teräkkä qapişib turardı!! Yügürüb bârdi... Beş-ältita bâla Alibekni (52)eşäkning arqâni bilân ävväl âyâq-qolidän bağlaşipti, keyin ikkinçi eşäkning arqâni bilân teräkkä (53)çirmâb taşlaşipti. Âgzigä eşäkning toqimidän bir parçasini tiqışipti, 'sen mi Dilbärni (54)âladigân', deb...

[23](1) Ertesigä Barlâsda 'eşäk oğrılâri çiqipti', degân gâp âvâzâ boldi. Falânçi-falânçilärning (2)eşäklärini toqimigäçä üstigä bâsib, keçâsi oğirlâb ketişgänmiş.

(3)Şunday song hämmä keçâsi eşâgini mâlxânägä qamab, mâlxânâni qulflab yâtadigân boldi.

[24](1) ESLÄSÄ ÄRZİGÜLİK VÂQEÄ

(2)Şunday qilib, Alibek, Tâştemir vä Lapas Abdümâcidnin brigädâsigä cönâşdi. Abdümâcid – (3)brigâdir. Tengdâşlar ârasidän çiqqan birinçi ämâldâr. Bayram münâsâbâti bilân brigädädä (4)tüşlikkä âş qilişärmış. Arâq häm boladi, degân.

(5)Keçâ keçqurun häm bayramâldi, häm kelin kördi, bahânâsidä Lapasnikigä toplanişdi. Lapas yâqindä (6)Nâvvâtga üylängändi. Ançadan beri sâvxâzda işlâyâtgani üçün yângi äilägä sâvxâz yângi üy berdi. (7)Umumân, yigilib otirişgä bahânâ köp edi. Mâktâb dâvrini esläşdi. Alibek Zülfiyâni yâxşi körib (8)qâlganini,

Äbulxäyr tufisini bolgusi qaynâtasining derâzâsi tagiga taşlab qâçganini... Oşa (9)vâqealarga hâm tört-beş yil ötib qoyibdi. Endi qarabsizki, hämmâsi üylängän, bälali-çaqali, üy-(10)rozgâr täşvişidän ârtmay, telbâ-eskâri yürişlârgä yökün yâsalgan. Sâat keçâsi undan ötgändä (11)tarqalişdi. Abdumâcid tâşib ketib, täklif kiritdi: ‘Bayramning dâvâmini ertägä bizning (12)şiyipânda nişânlaymiz’, degän.

(13)Alibek Lapasni âlib, Täştemirlârnikiğä kelsä, xâtini şorva pişirib turgan ekän. Tayyâr bolib (14)qâldi, içib ketâylik, degänigä hâm qoyişmädi.

(15)-Bâş âgrib turgandi, aççiqqinâ şorva edi, qârin aç edi, - deb yol-yolakay Täştemir tongillâdi.

(16)-Abdumâcid ataylab sizlâr üçün âş qildiraman, degän. Bârmâsak xafa boladi, -dedi Alibek – (17)bilmâysän mi, köngli nâzik, sal nârsägä arazlab qâlaverâdi.

(18)Abdumâcidning brigädâsidägi âşpaz palâvni oxşatib pişirâdi-dä! Alibek tä'mini tâtib körgän. (19)Şuning üçün qoyârda-qoymay dostlarini sorgab ketyâpti. Üydägi, köçädägi, tündägi Lapasnikidägi (20)âşlar uning âldida heç nârsä emäs. Âçiq dalada, dostlar dâvrâsidâ... üçâviga katta laganda âş (21)qoyişâdi. Biräm şirin, biräm mâzâli. Sariq mäyizli, sarimsâq piyâzli, zirâli, behili. E, (22)ziravârning hämmâ uridan sâlingan. Xilmâ-xil ta'mlar üfürib turibdi bu âşdan...

(23)Keçä yâmğir ötgäni üçün bugün havâ tâzä. Quyâş çiqqan. Yürsäng çarçamay yürgüdäy hava. Bu yâği (24)bayram. Âktyäbr revâlyütsiyâsigä âltmiş ikki yil tolipti. Abdumâcidning şiyipâniğäçä piyâdä yürsäng (25)qirq minutlik yol. Yolga âtlanişgänçä sâat on ikkidän ötgändi. Râsa avci tüşlikning üstidän (26)çiqışsä keräk. Hâzir: ‘İçing, içing, âling-âling, hä endi, yüz gramm âdamni öldirmâydi.’ deb (27)otirişgändir. Âldilâridä lagan tola âş. Buği çiqyâpti. Üstidä âppâq quyruq bolaklari, qâvurgâ (28)goşti. Şuning üstigä yetib bârişsä. ‘E-e, kelinglâr, kelinglâr, qani, bu yâqqa ötinglâr, qaynanalaring (29)süyâr ekän.’ ‘Süymäsä, qizini berârmidi’, desä Alibek. Keyin üçâvigä hâm arâq (stakanda bolsa hâm (30)mâyli) tutişsä. ‘Hä endi, bayram münâsâbâti bilän! Âzâdlikkâ çiqqânimizning âltmiş üç yilligi!..’ (31)‘Yoq-ye, qanday bolarkan. Hä mâyli, sâzälâring olmasin. Sizlâr üçün! Planlaring

yüz ellik bolsin! (32)Dävlät äldidä yüzläring yârug bolsin!'. Keyin âşga qol çözişsä. Äş laganda tãvlanib turibdi, (33)iştahangni qitiqläydi...

(34)Brigädä şiypanidä heç kim körinmädi. İçkäridä häm, taşqarida häm. Hattâ oçâqning câyidän yängi (35)kul tâpişâlmadi. Bälki Abdumäcid häzillaşib, qâzânni yäşirib qoygandır. Şunaqa ädätläriyäm bâr (36)uning. Râsa käyfiyätläri buzib, keyin lagan tola âşni içkäridän qilib çiqib, äldilariga qoysa. (37)Üçâvlân kâftlärin toldirib-toldirib âlaversä. 'Hey, asta yenglä, tiqilib qâlmasin', desä (38)Abdumäcid, laganni âlib qoymâqçi bolsa. 'Qâç, qâç, âş yeyişni sendän yâxşi bilämiz', desä Alibek, (39)laganni uşlab. 'Üydägi tayyâr âvqatlarni taşlab kelyäpmiz.'

(40)Äy-y, esizginä şorva! – dedi Tâştemir tişläri tãkillätib. – Yiğläb-yiğläb qâzânda qâlib ketdi-(41)yä. Abdumäcidning gäpigä işänib otiribsizlä-a! Axmâq bolmasam, men häm sizlärgä qoşilib...

(42)Alibek indämädi. Uning özigä häm üydägi tayyâr âvqatni taşlab çiqqani tä'sir qilâyâtgandi. (43)Qârinlari aç, yol yürüb kelişdi, iştaha yänädä açilgan... Üç yüz qadäm näridägi qatâr tâllar tagida (44)üç-tört kişi yânbâşlab yâtardi. Abdumäcid häm oşa yerdä boladi. 'Şiypan ätrâfidä bolamiz,' degän. Bu (45)'şiypanning özidä' degäni emäs-kü. Tüşüniş keräk-dä! Tâştemir axmâq yâvgân şorvasining azasini, (46)tutyäpti. Bayram küni yegängä yäraşa şunaqa âş ye-ki bir ümr mäsäsi ägzingdä qâlsin. 'Abdumäcidning (47)brigädäsigä...' deb maqtanib yür. Bir nimäni bilsä ekän bu. Üylängändän beri üydän çiqqisi (48)kelmäydi. İlgäri köçädän beri kelmädi. Häli âşni esä, Alibekkä rahmät deydi. Tälning tagidägilär (49)yâş-yâş yigitçälär ekän, Studentçälär! Äliftäçälär! Sämärqandda oqiyimiz, deb kerilib yâtişti. (50)Özläridä yoq. Bälki ularni häm Abdumäcid bayram münäsäbäti bilän mehmânga çaqirgandır. Katta (51)âdam-da!

(52)-Äş tayyâr boldi mi? -deb soradi Tâştemir ular bilän körüşib bolar-bolmas.

[25](1) Äş mi? – yigitçälär bir-birigä ma'nädâr işşäyişdi. – Häy, qâlmadiyäv, yänayäm Abdumäcid äkädän (2)sorab köringizlä.

(3)- Nahâtki Abdumâcid şuncalar past ketsä, -deb Lapas bugüangi yürışdä birinçi bâr tilgä kirdi.

(4)Tâştemir häm közlärini loq qilib, Alibekkä tikildi. Abdumâcid sal nârirâqda yâtar, yâ ularni (5)körmädi, yâ özini körmägängä âldi.

(6)-Yüringlär-çi, bâraylik-çi! -Alibekning içnäkämigä cähli çıqdi.

(7)-Âş yeyigä mi? -soradi Tâştemir. - Häli arâq iç deb häm xit qilärsän. Hürmätim yoq mi, deb. (8)Endi şunçaki qârinni toydirib âliş häm muammâga äylängändi. Dala âralab âç qârin bilän qirq (9)minut üy tãmân yüriş-âsân bolmas. Abdumâcid yâ uxlab yâtar, yâ özini uxlab yâtganga sâlib yâtardi. Sal (10)nâridä boş qâzân, âş yüqi qâlgan lagan, ikki-üçtä boşagan arâq şişäsi. Uni silkib turgizişdi.

(11)Müddaâ anıqlandi.

(12)-Özläring keçikdiläring-kü! -dedi Abdumâcid. Qiziq zansızlär, bu yâr dala şarâiti bolsa, kelib (13)ketüvç köp bolsa, qâzânda âş tursa, men qanday qilib ularning âldigä qoymay tura âlaman. Özi... (14)şunçaki köngil üçün täklif qilmäydim. Yügürüb keläveripsızlär-dä.

(15)-E ol âdam bolmay! -Lapas tongillädi.

(16)-Bâşni qâtirmä! Qârin âç. Yeydigän nârsä tâpib ber, - deyä Tâştemir özini Abdumâcidning ornigä (17)taşladi. Mänä bularning gäpi bilän pişgän şorvani taşlab kelgänmän.

(18)-Bayramda xüdâ deb üyläringdä yâtmaysızlär mi, -dedi Abdumâcid. - Häkim, bu yâqqa kel. Qâzânda âş (19)qâlgan midî?

(20)-Bilmäymän-âv, -deyä bâyâgi yigitçälärning biri turib keldi.

(21)-Velâsipedingä min-dä, üygä yet. Âş qâlgan bolsa âlib kel, mänä bu âçâfatlarni toydirmäsäm, (22)mening özimni ev qoyışdän tâyışmäydi. Yâ rayânga âdam cönätib, tayyar sâmsa keltiräy mi?

(23)-Bilgäningni qil, faqat tezraq, -dedi Taştimir. -Alibek, Lapas, nimä dediläring?

(24)-Samsaning içi nuqul piyaz boladi, -dedi Lapas.

(25)Abdumäcid Häkimni qişlâqqa cönätidi.

(26)-Åşni üydä häm yerdik, bu samsa häm bolaverärdi, -deyä tongillädi Taştimir.

(27)-Sen äldin bu yerning aşini bir yeb kör, - dedi Alibek. – Keyin başqaça gapirädigän bolasan.

(28)Häkim bir saatlardan keyin qaytdi. Åşni qalmapti. Yärimtä älvälây desä, dökän häm yäpilib qapti.

(29)Dökändâr içib, mäst bolib yätgan ekän, üygätişning iläci bolmapti.

(30)Häkimni rayân markazigä cönätişdi. Samsaxänä häm, dökänlar häm taqataq berk emiş.

(31)-Alibek, nimä yeysän, -deyä soradi Taştimir. -Samsa yäxşi mi, aş? Sençi, Lapas? Sengä qay biri (32)ma'qul? Samsa äytäveräylik, içi piyâz bolsa nimä qipti, qârin toysa bopti-dä! Arâqqa razak boladi. (33)Nimä dediläring?

(34)Alibek bilän Lapas älämdän külib yübârişdi. Ularga Taştimir bilän Abdumäcid qoşilişdi.

(35)-Bâşqa säfâr kelsäläring yäxşi mehman qilämän, -deyä yüpätidi Abdumäcid.

(36)-Bugün aç qârin bilän üygä yetib âlişni oyla. Därmân yoq, bir nimä tâpib bermäsäng, heç yâqqa (37)ketâlmaymiz.

(39)-Heç bolmasa quruq nân ber, iflâs!

(40)Şiypândagi qâtgan nânlar turadigän qutidan bir burda qâtgan nân tâpib kelişdi.

(41)-Qâtgan nân köp bolardi, bugün bittäsi mâlimgä berämän, deb barini yiğib âlib ketipti. Endi (42)bârigä şükr qiläveräsizlär. İflâsning tâpgani şu! -dedi Abdumäcid.

(43)Bir burda nân temirdäy mahkam ekän. Bir ilâc qilib üç böläkkä bolişdi. Ariqdägi suvga bâtirib (44)yumşatişdi. Qâtgan nân uzâq vaqt sâvuq bâtirib turilsa, şunaqangi şirin bolib ketärkänki... (45)Här qanday âş uning âldidän yer çizib ötäversin. Ariqdä küzning tip-tiniq suvi âqyâpti. Sen qâtgan (46)nänni suvga bâtiräsän. Suv qolingga uriladi, nânga uriladi-da, öz yolidä dävâm etädi. Suvda nânning (47)üstki qatlami yumşaydi. Oşa câyini tişläb yeysän-ü, qâtgan tarafini yänä suvga tiqäsän. Maz-za!!!

[26] (1) YİGİTLİKNİNG KÖÇÄSİ

(2)İsmätgä âläm qildi. Cüdäyäm âläm qildi. Axir unga qol kötârişdi. Yänä kimlär? Qandaydir gödäklär! (3)Şefigä äytsä-kü, hämmäsining dâb-däläsini çiqârädi. Kim bolipti bular Tâştemir şef qâşidä?! (4)Keräk bolsa, här birini bir-bir çinçälâgi bilän uçirib yübârädi. Oşalarning betigä äydi: ‘Bittäng (5)qimirlämäy tur, hâzir Tâştemir şefni âlib kelämän.’ Tâştemir nâmini eşitgändän song barining (6)içi ötib ketdi, ämmâ sir bergisi kelmäy, ‘bopti, kütämiz’, deb qâlišdi. Şunaqa kütsinki, (7)kütgänlirigä ming puşaymân yesin, ikkinçi kütmäydidän, Tâştemir nâmini eşitgändän şatalâq âtib (8)qâçadigän bolsin.

(9)Asli vâqea bunday boldi.

(10)İsmätni student dostlaridän biri -Vâhid- Tâştemir şef bilän tanıştirmâqçi edi. İsmät quvânib (11)ketdi. Axir cüda zor imkâniyät-dä bu! Köçä-köydä seni uradigän bolişsä, (bilib boladi mi, şähär cây, (12)här xil âdam uçraydi), himâyä qilädigän tayançing bârligini his qilib yaşaş-kişigä ruh (13)bağışlaydi. Köçälärdä unca-munça bâlani pisänd qilmäysän, kökragingni kerib yüräsän. Çirâyli (14)qizlârgä gâp âtasan. Ätrâfingdagilârgä nisbätän zorrâq ekäningni his etib yaşaş – râhat! Sengä duç (15)kelgändä äksäriyät bälalar çöçib turişädi, ayrimlâri laganbardârlık bilän

äträfingdä äylänib, (16)örgülüşini mensimäslik bilän küzätäsän. Studentlär şähärçäsüdä köçäni toldirib yür. Äträfingdä (17)ötgän-ketgänning bari sengä sälâm beryäpti. Xâhlaşang alik âl, xâhlaşang alik âlma. Xâhlaşang, (18)sälâmiga cävâbän oqrayib qara, xuddi qarzi bârday. Öz yolingdä duç kelgänni bâsib-yänçib ötäver. (19)Birinçi kurs studentı bolsa, yâki başarasidän sendän çöçiyâtgani ayân bolib qâlsa, masxara qil:

(20)-Xoş, -deydi vişilläb, anavining köngligä gulğula sâliş üçün, -nimä qilib yüribsän bu yerdä?

(21)-Men... men... me-en... öz-öz-zim -deydi qaltanglab.

(22)-Sen, sen... öz-zing? Nimä sen özing? -deydi-yü, İsmät uni yâqasining bir çetidän tutib, özigä (23)tärtadi. Student pirilläb âyâği tagıga kelädi. -Meni taniyapsan mi? -deydi İsmät közlärini loq (24)qilib.

(25)-Ha, siz İsmät äkäsiz!

(26)-İsmät äkämän? Yâxşiläb qara, bälki adaşayâtgandirsän? A, qara-çi!

(27)Anavi qarâlmaydi. Qorqadi, yergä tikilädi. Közingni bättär loq qiläsän, âvâzinggä âvâz, küçinggä küç (28)qoşilib ketädi bunaqa lahzalarda. Bir urib yergä kirgizib yübârging kelädi bunaqalarnı, lekin (29)songgi daqiqada rahm qiläsän. Qoy İsmät, deysän özinggä özing, yaşasin şular häm sening dävringdä. (30)İşşäyib, anavining iyägidän tutib, başını kötäräsän.

(31)-Men kim ekänmän? -soraysan qaytalab.

(32)-İsmät äkäsiz.

(33)-İsmät äkä mi? Bälki İsmät şefdir?

(34)-Hä, hä, İsmät şefsiz İsmät äkä!

(35)‘İsmät şef!’ Cäränğläydi-yä!

(36)-Ke, ikkämiz cora bolamiz, -deydi İsmät külimsiräb.

(37)Studentçä kütilmägän baxtdan garangsib qäladi. İsmätning yänidägi calpataklardan biri anavining (38)qulâgigä şipşitädi: ‘Coraçilikni yuviş keräk, İsmät şef xursänd boladi!.’ U huşyâr tårtadi, (39)yügirib dökânga bârib kelädi. Keyin birgäläşib, yängi dostlikni müstahkâmlaş niyätidä qadäh (40)kötärişädi. Anavi berädigänini berib, tezraq qutuliş üçün tipirçiläydi. İsmät esä ataylab uni (41)yänigä otirgizib âladi. Keyin esä ‘endi mening nävbätim’ deb şunçaki yoligä kissäsidadan pul (42)çıqaradi-dä: ‘Kim dökânda bârib kelädi?’, deydi. Tabiiyki, özi häm, calpataklari häm anavining özi (43)tüşünib, ornidän turişini kütişädi. Turmasa, biri yänä qulâgigä keräkli gäpni şipşiydi. Yängi (44)dostlikdän häm çöçib, häm xursänd bolib otirgan studentçä sapçib ornidän turgança, İsmät şefning (45)qolidän pulni âlmâqçi boladi. Ämmâ calpataklardan biri unga pulni âldirmäydi. U yänä öz puligä (46)arâq âlib kelädi. Bârqañça, qaytib kelgança haftalik puli kökkä sävuriläyâtganidän içi ezilädi, (47)ämmâ başqa ilâci yoq. İsmät şefning rayini qaytarış mümkün emäs.

(48)İkkinçi şışäni boşatışgândän song studentçä unca-munça başi qizib, taltayâ başlaşi mümkün. (49)Deylik, İsmät şefning özigämäs, şunda ayrim gäpläri calpataklardan birigä yâqmay qäladi-da, ‘sen (50)özi nimä deyapsan’, deyä anavini bir-ikki tuyib âladi. İsmät şef, -älbättä sal keyin,- yängi dostni (51)äcrätib âladi. İkkävini yaraştıradi. Keyin yaraşganlarini yuvişädi. Ägirlik yänä...

(52)-Pulim qâlmadi - deydi anavi yiglämsiräb.

(53)-Yigit misän özi? -deydi İsmät şef.

[27] (1) Studentçä balälardan qarz âladi mi, oğirlik qilädi mi, pul tâpib arâqni ketirib ortaga qoyadi.

(2)-Mänä bu yigitning işi, -deydi İsmät xursänd boldi. -Endi bemälâl yüräver. Kim bir nimä (3)deydigän bolsa, men İsmät şefning ükäsimän, de.

(4)-Yäxşi, -deydi yigitçä, -endi mengä ruxsat, ertägä seminärim bâr, tayyârlanişim keräk.

(5)-Seminär bizdäyäm bâr, otiripmiz-kü, -deydi biri.

(6)-Otirishimiz senga yâqmayapti mi? -deydi ikkinchisi xezlangannamâ.

(7)-Qoyinglär, mäyli bârsin, oqişigä tayârlansin, -deyâ ruksat berädi İsmät şef. Keyin xayâl suradi: (8)‘Bu bala hâzir seminär yâzadi. Seminär! Seminärlärgä hadeb qatnayveriş şart emäs. İmtihân küni (9)‘men hâm şu güruhda oqiyman’, deb dâmlaning âldigä kirib bârsa, kursbâşi qollab yübârädi: ‘Ha, (10)İsmätbây âzraq kasal bolib qâlgani tufäyli seminärlärgä yâxşi qatnaşalmagan, ammâ imtihânga (11)yâxşi tayyârlandi, özi yâxşi bâla’, (Maqtâv üçün keyin yärimtä nâqd.), deyâ qolab yübârsä, bilet savâligä (12)cävâb berä âladimi, yoq mi, baha bâr. Yigitning bahâsi ‘üç’. Köpinçä biletdägi savâligä cävâb (13)yâzayâtgan bolib (aslida cävâbni mutlaqâ bilmäydi), âppâq qâğâzga dâmlaning süratini çizib (14)otirgändä (âlbättä, ägär rässâmçilik qolidän kelsä), partaning üstigä şpargalka kelib qâladi. (15) (Güruhda xalq gamxorlari köp). Gâp endi tayyâr nârsâni ifädâli oqib berişdä. Buni ämälläsäng, dâmla (16)imtihânga yâxşi tayyârlanganinggä işânädi vä senga yigitning bahâsini hädiyâ qilädi. Boldi! (17)İsmätgä bundan artigi keräk emäs. Bu bâla esä seminär deb yüripti’.

(18)Xullas, Tâştemir şef bilân tanışışdän İsmät cüda mänfaatdâr edi. Şu maqsadda oşa student (19)dosti, gamçişlâgi Vahidlärning yâtaqxânäsiga bârayâtib, bir toda yigitlärgä duç keldi. Bittä(20)yärimtäsi turtib-purtib yübârmäsin deb (bilib boladi mi?), çetläb ötâyâtgandi, toda içidän kimdir (21)unı çaqirdi. Yürägi şuvillâb (axir toxtatib, urişlari, bâr pulini şilib âlişlari mümkin-kü), (22)ogirildi. Baxtigä Vâhid şu todada ekân. Ortada Tâştemir şef! Oşa, mâşhur Barlâslik Tâştemir (23)şef! İsmät Vâhidni körib boşaşdi, özigä keldi. (Bir neçä lahza içidä terlâb-pişib ketipti. (24)Qorqqanidan! Cânini âlar midi? Bunça qorqdi!?) İsmät yigitlär bilân birmä-bir körişip çiqdi. (25)Tâştemir şefgä duç kelgändä yüzigä baxtiyârlık âlâmâtlärini yâydi, bir qadar eğildi hâm. (26)Birgäläşib âşxânägä barişdi. Avqatlanışdi. İçişdi. ‘Dostim Vâhidning şârafâti bilân hakikiy (27)ogil balâlar bilân tanışganimdän gâyâtdä xursändmân! Otiriş xaracâti mendän’, dedi u qadah sözi (28)äytib. İsmätgä pul gâp emäs. İsmätning ânasini bahât deydilär, uni Barlâsda hämmä taniydi. Oğlim (29)oqişdä, qiynalmäsin, deb hämişä kissälärini toldirib cönätädi. Xullas, İsmätdäy dilkâş, qoli (30)âçiq yigitdän yängi dostlar râzi bolişdi. Tâştemir şef uni maqtadi.

Taştemir şefning sigareti (31) tamâm bolgan ekân, otirgänlärning birântäsüdän tãpilmädi. Şunda İsmät, göyâ bunaqa işlär âdät (32) tusigä kirib qâlganday, pul uning üçün âddiy qâgazday, ortağa üç somni bepısand âtib taşlandı. Yânidä (33) otirgän körimsizrâq bälaga yärim buyruq, yärim buyruq, yärim iltimâs âhängidä (toliq buyruq beraberışgä häli (34) ertä): ‘İltimâs, şu pulning hämmäsigä bufetdän ‘Ăpal’ ketiring’, dedi. Keyin üç somga kelgän âlti (35) quti ‘Ăpal’ni yängi dostlarning âldigä âtib taşladı: ‘İstägänçä çekäveringlär’.

(36) Umumän, tanışuv köngildägidäy ötdi. Äşxânädän çiqışgândän song yigitlär İsmät bilän uzâq (37) xayrlaşışdı. Taştemir şef uning yelkäsigä qâqıb qoydı.

(38) Yâtağigä qaytayâtgan İsmätning käyfiyâti mutlaqâ başqaça edi. Endi u Taştemir şefning panâhidä (39) edi. Taştemir şefni axir Sämärqanddigi barça studentlär tan âladı, hazil mi!? Ehhe!! Ötgän(40) ketgänçä past nazar bilän, bepısand qarar, göyâ bularning istälgänini sal türtsä, uçib ketädigändäy (41) tuyulardı. Yolidä uça qız duç keldi. İsmätning şoxligi tutib, üçävining ortasidän yürdi. Qizlär (42) nâçar acralışga mäcbur bolişdı. Şunda İsmät yânidän ötäyâtgan qizning kökrägigä qol çözdü. U (43) qizlärning çinqirib qâçışını, qorqışlarını kütgändi. Aksinçä, yüzigä qattiq şapalâq urıldı.

(44) -He, ol, bezâri! -dedi qız, keyin bamäylixâtir düğänälärigä qoşilib ketäverdi.

(45) İsmät osal bolib qâlaverdi. Bir pasdan song ciğibiyrân boldi. Taştemir şefning cörasini (46) qandaydır bir xaşaki qız tärsäkiläb ketsä-ya! Adälät dan mi şu? Qani haqiqat? Heç bolmasa oyatib (47) sokâlmadiyam! İsmätning älämi tãbârä küçäyib bârardı. Şu äläm girdâbidä ‘qâra park’ka kirdi. (48) Xilvatrâq tãmânga ötdi. Bu yâqlarda âşiq-ma’şuqlar köprâq otirädi. Bâyagi qizlär bälki şu yergä (49) kelişgändir? İsmät eng çetdägi, quyuq daraxtlar panasidä otirgan cuftni tanladı. Özi, yigiti häm (50) paçâqqinä ekân. Bir doq bilän haydap yübâriş mümkin. İsmät yigitni imläb yänigä çaqirdi. Hâr qalay (51) İsmät märe! Bälani qizning âldidä isnâdga qâldirişni istämädi.

(52) -Nimä deysän? -deyä u bälä yaqin keldi.

(53)-Cörä, qizing mengä yâqib qâldi, -dedi İsmät däbdürüstän, bäläning yelkäsiga äkälärçä qol qoyarkän.

(54)-Qizingni ikki saatgä mengä qâldir. İkki saatdan keyin qaytarib berämän. Gäp bär.

[28] (1) -Hazilläşmäyapsan mi? -soradi yigit, İsmätning boy-bastiga özini çâğlab.

(2)-Yaxşilikçä ket deyäpmän! Yämän xafa qilämän lekin!

(3)-Cörä mäst ekänsän, üyingga bär, damining äl, -degänçä paçâq yigit bamäylixätir qizining äldigä (4)cönädi.

(5)Yigit uzâqlaşgandan songginä İsmätning gâzabi qozidi: ‘Kim bilän oynaşyapti bu tirmizäk?’ İsmät (6)muştlarini tugib, häligi yigitning ârquasidän ikki qadam qoygan häm ediki, kimdir yelkäsidan tutdi. (7)Ogirilib, qoltiqlaşib turgan yänä bir cuftni kördi. Yigit âsâyıştä, qiz hazarbilän tikilişib (8)turardi.

(9)-Dostim, köp içibsiz, -dedi u mehribänlik bilän. -Yolingizdä tinçginä keting, özingizgä yaxşi (10)boladi.

(11)-E, sen aralaşma! -İsmät zarda bilän birinçi cuftlik tāmän intildi.

(12)-Toxtang, esingiz câyidä mi? -dedi ikkinçi yigit uni tutib qâlib. - Yigitmisiz özi? Qiz bâla (13)bilän yürüb qorganmisiz?

(14)Tâştemir şefning cöräsi özigä nisbätän bunaqa bepisänd muâmälägä çidämäsliги tayin edi. İsmät (15)muşt kötardı, ammâ yigit çap berdi. İsmätning muştı havâni kesib ötdi-dä, öz zärbidän özi (16)gandıraklab ketdi.

(17)-İye, bâksçisiz şekilli! -Yigit qizini qoyib yübardı. -Qani yänä bir urinib köringçi!

(18)İsmät yänä muştını havâlatdı vä şu koyı cävâb zarbadan özi gursillâb yergä yiqıldı. İsmät yänä (19)turib, uriş niyätidä yügürdi. Yigit qâçdı. Yol-yolakay, İsmät nimägädır qâqilib, yüztuban uçıb (20)tüşdi.

(21)-Dostim, boldi mi endi? Ketäsiz mi? -deyâ soradi häligi yigit hämân huşmuâmälä bilän. Hattâ uni (22)turgizişib, kiyimlärini qâqişib häm qoydı.

(23)Şunda İsmät: ‘Bittäng qimirlämây tur, hâzir Tâstemir şefni âlib kelämân, Râzbâr qilämiz’, dedi. (24)Baxtıgâ Tâstemir şef baş oşa yigitlär öz yâtâqxânäläri âldida tarqalmay turişgân ekân.

(25)-Mening nâmimni eşitsä häm kutib turişipti mi? -soradi Tâstemir şef. - Qani, köräylik, (26)yüriñlär-çi! Sämârqandda şunaqa bälalar häm bâr ekân-dä, ä?

(27)Yâtâqxânädän ‘qâra park’ kaça üç minutlik yol. Bir zumda yetib bârışdı. Tâstemir ikki cuftını körüb (28)hayrân bolib qâldı, çünki uning sevişgânlar tinçini buzadigân âdâti yoq edi. Bu yigitçilikke toğri (29)kelmäydi, deb hisâblardı. Tâstemir nimänidir anglaganday, İsmätgâ gumânsirâb qaradı, ämmâ (30)Tâstemir şefni qorqmay kütädigânlar bilän gâplâşiş istägi cüdä küçli edi. Yâqın bârüb ularning (31)birini tanıdı: kürâş tüşib yürädigân tirmizâklärdän biri. Yâqında allaqayergä bârüb, çempion bolib (32)keldi, şekilli. Ammâ...

(33)Tâstemir äkä, -dedi kürâşçi yigit xâtircam, -sizning fe’lingizni yâxşı bilgânim üçün häm (34)ketmäy, sizni kütdim, -deyâ bolgan vâqeani äytib berdi. -Şu gâpdan keyin häm nâhaqsan, desängiz, (35)râzimân, turib berämân, istägänçä uravering. İşânmasangiz, änâ, özidän sorang.

(36)Tâstemir cim turar, şu sâbâbli âtrâfidâgilär häm cancalni başlaşga cür’ât etmäsdı.

(37)-Buning gâpläri toğri mi?

(38)İsmät häli yâlgân töqib ulgurmagandı. Tâhdidli nigâhlardan yürägi ârqaşigâ târtib, tisârildi... (39)(Bundan keyini nimä bolganini äytiş niyätim yoq.)

[29] (1) ARABÇA OYİN

(2)Tanaça közini süzmäsä, buqaça ipini üzmäydi.

(3)(xalq naqli)

(4)Abdumäcid üzüm üziş mävsümi başlangandan beri vino zavâdida xocalik väkili bolib (5)turipti. Barlâsdan kelgän üzümlärni tâpşirişdä baş-qâş boladi. Ba'zan tâpşiruvçi vä qabul (6)qiluvçi ârasida cancal çiqsä, xocalik tarafda turib, cancalni bärtaf etädi. Hâr zamânda (7)xocalik râhbäri Xidir Sâbirâviç hâm kelib xabâr âlib turadi. Hâr qalay, Abdumäcidning işidän (8)mämnun şekilli, şu vaqtgaça tänbeh bergäni yoq. Hä, Abdumäcid öz işigä puxta, şu säbäbli gäp (9)eşitgäni yoq.

(10)Tärâzixânädä otirgändi. Xocalikdän üç maşina üzüm keldi. Şartta qabul qiluvçi bilän kelişib, (11)ikkitäsini 'hallädi'. Şu payt qulâgigä mayin vä nâzli âvâz eşitildi:

(12)-'Äkä, bizning mäşinäni hâm tärâzigä kiritingizlär.

(13)Abdumäcidning qarşisidä kelişgän, qâraça, xuşbiçim, şim kiygän yâqimtâyginä qiz közlärini süzib (14)turardi. 'Kim ekän bu!? Kim bolsayam bir balâsi bâr!'

(15)-Sizni negä nävbätsiz kiritär ekänmiz?

(16)-Vâ-ây, bizäm üzüm âbkelgänmiz.

(17)-Qayerdän?

(18)-Barlâsdan!

(19)Barlâsga şähär medtexnikümining qizlari üzüm terişgä haşarlaşış üçün kelgänini (20)kündä ularning bir-ikkitäsi maşinalarga minib, zavâdga kelib-ketişini hâm Abdumäcid yaxşı (21)bilsä-dä, özini gullikkä sâldi:

(22)-Yoq, bolmaydi. Nävbätingiz kelsä kiräsiz, -dedi-dä, ataylab, yol yâqasidägi uzun kürsigä bârib (23)otirdi. Kütgänidek, qiz uning yänigä bârib otirdi: 'Haqiqatän, buning bir balâsi bâr!'

(24)Şu payt oşa maşına kabinäsüdän yänä bir qiz tüşib keldi vä u Abdumäcidning ikkinçi tãmânigä (25)otirdi.

(26)-Äldingizgä qizlär köp kelib turadi mi? -soradi birinçi qiz.

(27)‘Äväzi biräm mäyin-ey! Biräm mäyin! Gäpirtirib qoyib, eşitäversäng!’

(28)-Kelib turadi. Ämmå sizlär cüda başqaça ekänsizlär.

(29)-Darråv sizgä yâqib qâldik mi? -İkkinçi qiz köz süzdi.

(30)-Cüdayam yâqib qâliläringiz. Şuning üçün äzraq gäpläşib otiraylik deb maşinangizni nävbätsiz (31)qoymadim. -Abdumäcid toğrisini äytib göyâ qâldi, çünki yâxşi bilädi, yâlgân gäpni izläyversä, (32)çalkaşib ketädi. Toğrisini äytsä, köpinçä qizlär gäpinä işänişmaydi yâki hazilga yoyişädi.

(33)-Undan bolsa, häli... bir körişdän sevib häm qâldim dersiz?! -soradi qâraça qiz.

(34)-Sevgänimni bilmädi mi, tu-ursam, yänimdä bir ma-ayin, nâ-âzli ‘äkä’! degän ävâz eşitilgändâyâq (35)yürägim lärzägä tüşgän edi. İçimdä bir nimä ‘şigg’ etib, ögirilsäm, siz turibsiz. Közläringiz... (36)äytgändây, ismingiz nimä?

(37)-Mälâhat!

(38)-Közläringizgä qaradi mü, özimni yoqâtib qoydim. Bilmäymän, bu közlärni sizgä kim baxş etgän. (39)Turibmän, turibmän, tilimgä kälimä kelmäydi. Cävâb berişim keräk, ämmå tilim äylänmäydi.

(40)-Şunda şartta sevib qâldingiz mi?

(41)-Yoğ-e! Sevib qâlişdän cüdâ äsräsin. Bu yüräk seväverib, seviläverib, ädâi-cüdâ bolgan. Endi tinç (42)yäşägisi kelädi. Şunçaki Mälâhatga qarab, yâxşi qiz ekän, üylängän yigit baxtli boladi, deb (43)oyladim.

(44)-Unday bolsa, üyläning. - Mälâhat söz oyunini dävâm ettirärkän, yänä dâş külmâkçi boldiyu, öz (45)âğzidan çiqqän gäp özigä eriş tuyulib, rängi özgärdi.

(46)Özgərişni Abdumäcid darräv sezdi.

(47)-Uylanardim-kü, xâtinim, bâla-çaqam bâr-da. Ägär ikkinçi xâtin bolib tegsängiz yoq demäsdim.

(48)-Bizlär tegäverämiz, -dedi Mälâhat özini onglab. -Köçädä qizlärnimiz. Bizlärgä yer bolsa (49)boldi!

(50)‘Bir nimä bolgan bu qizgä. İşqilib, sağ emäs!’

(51)-Biz bir iltimâs bilän kelgändik, -dedi ikkinçi qiz suhbät mävzusini özgärtirib. -Ägär (52)bäcärämän desängiz äytämän.

[30] (1) -İy-ye! Sizlärdän qizlär iltimâs bilän kelärkän-u, men yoq deymän mi? Ägär qolimdän kelsä (2)älbättä...

(3)-Qolingizdän kelädiyü, lekin... yänäyäm...

(4)-Toğrisi, bizgä spirt keräk, -deyâ Mälâhat şartta maqsadga ötdi, yelkälärini Abdumäcidning (5)yelkälärigä siypälärkän, yänlamasına qarab. -Xoş, yüräk ürädi mi?

(6)‘Eritding qizçä! Eritding! Hisâbni aniq âlğan ekänsän!’

(7)-Qança?

(8)-İkki litr!

(9)‘Eh-hä! İkki litrginä spirt üçün şunçalar muqaddimä mi?’

(10)-İdişläring bâr mi? Men köp soraysizlär mi, deb oylägändim. -Abdumäcid qizläarning idişini (11)âlib, içkärädän spirt toldirib çiqdi. -Qaçân keräk bolsa keläveringizlär. Bizdä (12)dehkänçilik. Sizlärgä spirt nimä keräk?

(13)-Äperatsiyä qilämiz, cärrâh spirt tâpib kelinglär degän edi.

(14)-Üzümzârda mi?

(15)-Şunaqa...

(16)Ança suhbätläşib otirişdi. Bu ârada maşina üzümni zävâdga tãpşirib çiqdi. Üçäläsä xayrlaşgani (17)orinlaridan turişdi.

(18)-Mehmândost ekänsiz. Ertägä yänä kelsäk, spirt âlib beräsiz mi? -soradi ikkinçi qiz.

(19)-Mälâhat kelsin. Mälâhat mengä yâqib qâldi. Qança spirt desä, âlib berämän. Sevmäy desäm häm (20)bolmayäpti. Yüräkkä buyruq berib bolmas ekän.

(21)-Bizläрни ğalati qizlär ekän, deb oylayâtgan bolsangiz keräk-ya, -deyä ikkinçi qiz yänä täşäbbusni öz (22)qoliga âlišğa intildi.

(23)-Şunaqaga oxşaydi.

(24)Qizlär maşinaning kabinäsigä kirişdi. Mälâhat kabinä eşigi derazäsini tüşirib, başini (25)çiqardı-dä, soradi:

(26)-Şunça suhbätläşdik, yârdam qilingiz, ämmâ häliyäm ismingizni bilmäyimiz. A! (27)Aniqsä, ‘a’ni şunaqa nâz bilän äytdiki, Abdumäcidning vücudi şâdlikdän titrâb ketdi.

(28)-Abdumäcid!..

(29)Ertäsi küni Abdumäcid дәftärigä qunt bilän ötgän kün hisâb-kitâbini qilayâtgan edi, nimädir (30)yelkäsigä tegib ketgändäy boldi. E’tibâr bermäy, yelkäsini silab qoydi-dä, yänä işini dävâm (31)ettiräverdi. Kimdir közlärini ikki kafti bilän yâpdi. Abdumäcid bu kaftlär üstigä öz kaftlärini (32)qoydi. Mäyin qollar. Qiz bäläniki! Abdumäcid bilän qanaqa qiz häzilläşmäqçi ekän. Abdumäcid (33)kaftlärдän biläklärgä ötdi, song biläklär egäsini yelkəsi âşa pastga târtib yübärdi. Qiz uning (34)yelkäsigä qapişib qâldi. Abdumäcidning bütün vücudi qiz vücudini his qilib, häyâcânga tüşdi. Qiz (35)hämân özini târtib âlmasdi. Göyâ heç nârsä sezmgändäy.

(36)‘E, bu faqat Mälâhat bolışı mümkün!’

(37)-Kimsiz?

(38)Qiz piqillab külib yübardı.

(39)-Mälâhat misiz? Mälâhat!

(40)Mälâhat şaraqlab külib yübardı-dä, käftläri uning közläridän aldı.

(41)-Ur-re! Şunça vaqt tãpãlmađingiz! Bãpladim, bãpladim! - Mälâhat sakrab-sakrab külardı. Bãdãnigã (42)qãpişib turgan şimi, yigitçã köylãgi uning çirãyini yãnãdã açgan, hattã kiyimigã qãtib qãlgan üzüm (43)şirãsi hãm unga cüdã yaraşib turardi. Öziyãm alãhidã tayyãrlanib kelgãngã oxşaydi. Durraçaga (44)örãlgãn saçlari cudã çirãyli taralgan, bãrliğıdan atirining xuşbuy hidi taralardi.

(45)Abdumãcid özini tutãlmadi. Şart turgançã yãş qizçãdãy şox-şãdãn sarkayãtgan Mälâhatni şartta (46)belidãn ãpiçib, ikki äylãntirib, keyin yergã qoydi.

(47)Qiz birdãn tinçib qãldi. Közlãri besãrãncãmlanib, qãraçã yüzi qip-qizarib ketdi.

(48)-Siz meni kütgãn midingiz?

(49)-Sizni kütmağ gãp mi? Keçãdãn beri ãrãmimni yoqãtib, fikrũ-yãdim siz bolib qãldingiz. Siz (50)keldingizũ, göyã hãmmã yãq çãrãgãn bolib ketdi. Göyã kalbimgã nur yãgildi. Endi bilsãm, men sizni sevib (51)qãlibmãn! Men sizni cãnimdan hãm yãxşì körãmãn, Mälâhat! Yoq, mening Mälâhat! -dedi (52)Abdumãcid, külib yübãrmãqdan özini arang tutib. Şunçalar masxarabãzlik qilişgã qãdirlikgini özi (53)hãm endi anglab turar, bundan hãm gururlanib, hãm hayrãtgã tüşãrdi. (Cigit-dã, cigit!)

(54)-Yãlgãnçi!

[31] (1) Mälâhatning nãz bilãn äytgãn şũ bir sözi Abdumãcidning yürãgini yãnã hapriqtirib yübãrdi.

(2)-İ-i, şaşmang, şaşmang! -Qiz Abdumäcid yänä beoxşäv haräkät qilib qoyışidän qorqdi. -Yüring, (3)yäxşisi, maşınaga çiqib otirämiz.

(4)Mälâhat kelgän 'GAZ-53' ârquraqda nävbät kütärdi.

(5)-Här küni maşınama-maşına yüräsiz. Künlik tâpşiriq nimä boladi? Dâmlalaringiz urişmaydi mi?

(6)-Abdumäcid äkämiz bâr, nimä gamimiz bâr! Dâmlalarga âbbârgan spirtimizning yärmını bersäk (7)boldi, âläm gülistân.

(8)-Qâlgan yärmiçi?

(9)-Qâlgan yärmigä qizlär bayram qildik. Haqqimiz bârdır axır! Küni bilän çangga, şiraga bâtib (10)işläymiz.

(11)-Men haqqingiz yoq, demädım, şekilli.

(12)Ularning maşınasi tarâzidän ötib, üzümni tökiş üçün içkärigä kirib ketdi.

(13)-Sizning maşınangizni kördik, endi yüring, menikini köräsiz.

(14)-Vây, sizning maşınangiz bâr mi?

(15)-Ana! Xizmätıngizgä muntazır.

(16)Abdumäcid ötgän yilgi terim mävsümidä yäxşi işläb ança pul tâpğan, mükâfatga yängi 'Mâskviç' (17)âlgan, nimälärnidır oylab (nimälärni ekän?) bugün minib kelgän edi.

(18)-Oh-ho! Hâli yâp -yängi-yâ! -Mälâhat maşınanı siypaladı. -Râstdan özingizniki mi?

(19)-Hâ!

(20)-Tagın... -Mälâhat ayyârânä köz süzdı, -âtangiz âlib bermägän mi?

(21)-Ötgän mävsümdägi hăläl mehnätimgä âlğanman, dedi Abdumäcid ‘hăläl’ga urgu berib, Mälâhatni (22)ârqa orindiqqa otirgizarkan, özi häm yänigä otirib.

(23)-Hăläl mehmät bilän bir yilgä bir maşınaga pul ârttirâlsangiz, unda... çindänäm, ikkinçi xâtin (24)bolib esä-dä, sizgä tegiş keräk ekän.

(25)-Toğri qilasiz. Keyin mäzä qilib, sizni maşınada kataysa qildirib yürämän. Keyin şiraga, çanggä (26)bâtib yürmäysiz.

(27)-Âhâ! Şunaqa mikän? -Mälâhat şirin cilmäydi.

(28)Abdumäcid özini tutâlmadi. Şartta qizni quçâqladi. Âğuşiga târtıdı. Endi öpmâqçı bolayâtgandı, (29)Mälâhat heç qanday qarşilik körsätmäsdän, ämmâ yänädä küçlirâq Mälâhat bilän, yigitni battar (30)cünbüşlântirib, körsätkiç barmâğini yigitning läbläriğä bâsdi:

(31)-Hey, hey! Köppä-kündüzi-yä! Yängämdan balâga qâlib ketmäng tağın!

(32)Abdumäcid nâilâc qizni bağridan boşatdı, ämmâ hämân bir qolini uning belidän târtib âlmadi.

(33)Mälâhat bunga qarşilik bildirmädi.

(34)‘Tamâm. Mälâhat endi uning ixtiyâridä. U hämmâ nârsägä râzi. Qândingni ur, cigit!’

(35)-Ertägä dâmladan cävâb âlib, üyga bârib kelmâqçı edim.

(36)Mälâhatlärning üyi qoşni tümändägi qişlâqlardan biridä ekän. Taxminän ellik çaqirimçä bâr.

(37)-Menäm bâray mi?

(38)-Bârasiz mi?

(39)-Ha, da! Biratola ikkinçi qaynâna-qaynâtarim bilân tanışib âlaman. Bu közlärni sizgä baxş (40)etgän âdamlarni körmäsäm bolmas. Tanıştiräsiz mi? ‘Mâskviç’dä bârib kelâviz.

XXX

(41)Mälâhatlarnikidä ikki sâatçä otirişdi. Mälâhat âilâning katta fârzändi. Sâkkiztä ükä-singilläri (42)bâr. Âta-ânasi mömin-beçârä âdamlar bolib, xocalikdä işçilik qilär ekânlär.

(43)Mälâhat üzümni cüda zor terädi. Dâmlalar hürmät qilişädi. Şu sâbâbli âta-ânasini körüb keliş (44)üçün alâhidä maşina acratilgan. Abdumäcid bâr-yoği şâfyâr. -İkkâvlân yürgänini şunday (45)tüşüntirişdi. Toğrirâği qiziqängä şunday түşüntirişni kelişib âlgandilär.

(46)Şunday âta-ânaning, âilâning qizi mi, a, Mälâhat?! Abdumäcidni negä başlab keldi? Âta-ânasini (47)körsätişgä mi? Axir maqsad tamâmän başqa. Yolda Abdumäcid maşinani xilvâtgä burmaqçi edi, (48)Mälâhat toxtatdi: ‘Ävväl bârib âta-ânamni körâylik. Qaytişdä peşânägä nimä yazilgän bolsa şu..’. (49)İndämây, äytgänigä köndi. Abdumäcidni ipsiz bağlab âldi Mälâhat. Nimä desä xop deb, âldigä tüşib (50)yüripti. Üç kün istägäniçä tekin spirt âlib berdi. Bugün işini taşlab, uni kötärib yüripti. Hâli (51)niyâti âmâlgä aşadi mi yâ yänä uning âldigä pâxâl taşlab, qaçib qâladi mi? ‘Köpni körgän yigit (52)ekânsiz!’, dedi keçä, uni mäqtâb. Özi-çi!?.

[32] (1)Qaytişdä ança yolgaça öz üyläri bilân bolib, Abdumäcid yänidä otirgan Mälâhatgä e’tibâr qilmädi. (2)Qiz häm tinçläniş qâlgan, ilgäriği şoxlikläri yoq, här zamânda Abdumäcidgä sal-pal nazar taşlab (3)qoyganini e’tibârga âlmasa, özi bilân bänd edi.

(4)Abdumäcid nihâyät bir qarârğa keldi. Tamâm. Hâzir Mälâhatni manziligä yetkâzädiyü, ikkinçi märtä (5)bu qizni özigä yâqinläştirmäydi. Tinçlik keräk!..

(6)Yol çetidägi çâyxânälärdän birigä közi tüşdiyü, Abdumäcid qattiq kelâyâtganini paygadi. E, (7)unga nimä? Dünyâ âstin-üstün bolib ketmäydi mi? Nimä bolsa bolganiçä bolib bolgan bu qiz? (8)Abdumäcidgä qâlgan bolsa sarqitning

häm sarqiti qalğan, yürindisi qalğan. Aqli kirär câyga kirib, (9) yetär câyigä yetib bolğan bu qiz? Tägin nimäsini oylayapti? Hâzir toyguniçä içädi. - Hämmäsini (10) unutadi.

(11) Çâyxânädä ança otirişdi. Râstakamiga hämmäsini unutib, bir şişä arâqni teng bolib içişdi. (12) İçmäsä keräk deb, yänâyäm här ehtimâlgä qarşi bittä piyâlägä qoyib, Mälâhatning âldigä qoygandi, (13) Mälâhat bu âdâtdagi işidây, piyâlâni âldiyü, içib yübârdi. Öziyäm cüdazârni bolib turgan ekân. Nâz-(14) firâq häm qilib otirmadi. Keyin sal özigä keldi şekilli: ‘Hä, negä öy surib qâldingiz?’, deb soradi (15) xiyâl cilmäyib. Uning gamgin ötirişlari közlärining oyçänligi unga yänâyäm lâtâfât, körk (16) bağışlagan, turgan turişi gözâl edi Mälâhatning. Cüdâyam gözâl edi Mälâhat! Ha, âta-ânasi tâpib ism (17) qoyişgân. Şunday gözâl qiz yânidä otirsayu, Abdumäcid dünyâ täşvişlârigä kömilsä... adâlâtdän emäs (18) bu axir! Bir imâ qilsä bas... Yänä nimä keräk unga?!

(19) İkkâvlân ikkinçi bâr qadâhlârni boşatışgandan song Abdumäcidning käyfiyâti câyigä tüşib, (20) Mälâhatgä suqlanib tikildi. O-oo! Zor! Zo-oor! Yänä piyâlälârgä quygan edi, Mälâhat uning (21) bilâgidän tutdi:

(22)-Siz ruldasiz, içmä-ang!

(23) ‘İçmäng’ sözini çözüb, şunaqa yalingansimân äytdiki, Abdumäcid yânidägi gözâl qizdän böläk (24) dünyâdägi hämmä nârsâni unutdi.

(25) İliq mezân keçi kirä başlagan, girä-şirä tüşib qâlgandi. Bunday, bir-birigä termülib ârtiq (26) otirişgä ikkälâsining häm sarb-tâqati qâlmagandi. Abdumäcid tezdä yänä bir şişä arâqni ciz-bizi (27) bilân qoşib xarid qildiyü, maşinaga âlib çiqişdi.

(28) ‘Mâskviç’ katta yolga çiqib, çâyxânädan sal ötgândän songgi xilvât bir yolakka burildi-dä, kimsäsiz (29) qarângilik qa’rigä şongidi...

(30) Vinzâvâdga yetib kelgänlâridä vaqt yarim tüngä bârib qalğan edi. Üzümnî tâpşirib, endi cönâmâqçi (31) bolib turgan xocalik maşınalaridän biri-oşa

yāqin tanişi - ‘GAZ-53’ şāfyāridān qizni cāyigā (32)ālib bārib taşlaşni iltimās qilib, ‘Māskviç’gā qaytdi.

(33)-Maşinadan tüşmäymän, -dedi Mälāhat. U xāmuş tårtib, közlāri allaqanday nursizlānib, bezdāy (34)bolib, bir nuqtaga qadalib otirārdi.

(35)-Unda... nimā qilasan?

(36)-Siznikiğā bāraman.

(37)-Biznikidā nimā qilasan? - Abdumācid aqçıq bilān şu gāpni āytişgā āytdiyü, tilini tişlädi. (38)Bāşi gangrab ketdi.

(39)-Mengā üylānāsiz, -dedi Mälāhat asta, ämmā qat’iy lāqaydlık bilān.

(40)-Nimā??? -Abdumācidning tili tanglayigā yāpişib qālganday boldi.

(41)-Mengā üylānāsiz!

(42)-Qiz çiqmāding-kü! Seni bāşimgā uraman mi?

(43)-Bari bir. Men bilān birgā boldingiz mi? -Boldingiz. -Sizni āilāmgā bekārga körsātdim mi? Men (44)ularga hāmmāsini āytib berdim.

(45)-Nimāni? Qanaqa hāmmāsini? Unda hāli āramizdān heç nārsā ötmāgāndi-kü!

(46)-Unda ötmāgān bolsa, çāyxānādān keyin ötdi mi? Bari bir ötişini bilārdim. Şuning üçün ‘şu yigit (47)küyāvlaringiz boladi’, degänmän.

(48)Abdumācid hangu-mang bolib qāldi. Mälāhat hāzir unga doq urayātgāndi. Üylānişgā mächbursan, (49)deyāyātgāndi. Yoqsa...

(50)-Siz axir qiz emāssiz-kü! -Abdumācid beixtiyār yānā sizlāşgā ötdi. U tamām bolgan edi. Tamām, (51)bolganini ānglāb, a’zāyi-badani boşaşib ketdi. Bu gāplār Dilārāmgā yetib bārsa, u keyin (52)Abdumācidni tiriklāyib pişirib yeydi. Keyin-küyāv vaqtlari kūniğā urişib turişgān bolsa-da, keyin (53)āyday tirikçilik qilib

ketişgän, färzändläri bär. Toğri, Dilâramğa cüdäyäm köngli tolmaydı. Şu (54)säbäbli manävi vâqealar... Exx!!

[33] (1) - İşansangiz häm, işanmasangiz häm özingiz biläsiz, lekin märtägä äytib qoyişim keräk: Sizgä (2)qadar birân yigit mening hattâ qolimni uşlagan emäs. Qiz emäsligim esä... Unda toqqızınçı sinfdä (3)oqirdim. Qoşnımız kelin tüşürdi. Men kelin körgäni bårdim. Yâş emäsmän mi, qiziqib, birinçi (4)keçäsi qanday ötgänini suriştirdim. Kelinçäk cüdä qiynälgänini, bu qiynâqlarni heç kimgä rävä (5)körmäsligini äytdi. Men qorqib ketdim. Bunaqa boladigän bolsa, men heç qaçân yergä tegmäymän, (6)dedim. Ke, müşkuling äsän bolsin, mendäy qiynälib yürmä, deb u mengä qalamni tiqib âldi. Bär - öygi (7)şu. Yâş bolganman, yäxşi-yâmanning farqigä barmaganman. Keyin bilsäm, oşa kelinçäk mengä (8)düşmänlik qılıpti. Tüzätib bolmas düşmänlik qılıpti. Negä endi birävning düşmänligi tufayli, (9)men aybsiz bolsam-da, bütün ümr bebaxt bolib qalışim keräk ekän? Nimä? Baxtli bolışgä haqqim (10)yoq mi mening?!

(11)Äyting!!! -Mälâhat qaltirab, telbanamâ näfrätli közlärini Abdumäcidgä tikdi. Näfrätgä tolgan (12)közlär yänädä gözäl, yänädä äfäticän edi, amma... Abdumäcid dâş berâlmay, közlärini âlib qaçdı...

(13)-Hä mayli, gäpläringgä işändim häm deylik. Men sizni bari bir âlâlmayman. Unda xâtinim, ikki (14)bâlam bär.

(15)-Aldamang! Xâtiningiz häm, bälalaringiz häm yoq. Şunçaki, tağın mengä tärmäşib qalmasin, degän (16)üydä här ehtimâlgä qarşı toqigän äfsänängiz bu.

(17)‘Seniki-çi? Seniki bärrib turgan ertäk-kü!’

(18)-Men sizni aldab nimä qilämän? Toğrisi, ägär üylänmägän bolganimdä sizdäy qizni cân-cân deb (19)âlardim.

(20)-Haliyam âlavering. Äling deb turibmän-kü!

(21)-Yoq, siz meni tüşünmäyäpsiz. Siz haqiqatän häm gözälsiz, ämmâ men xâtinimni oylamaganda häm ikki (22)bâlamni oylamay ilâcim yoq... İşanmasangiz,

baring-da, anavi 'GAZ-53'ning şafyâridän sorang. (23)Qarang, sizni kütyäpti. Öziyäm tâqati-tâq bolib ketdi. Aççıgi çiqsä, hâzir ketib qâliši mümkün. Yol- (24)yolakay men haqimdä sorab biläsiz. Yâki... -Abdumäcid tüşünib, cimib qâldi. Mälâhat şafyârning (25)ketib qâlišini kütäyâtgandi. Keyin... Â, ayyâr qiz!

(26)Mälâhat peşanäsini âldingi orindiqning ârçasigä qoydi.

(27)-Heç bolmasa, bälalarimni oylang, -deyâ yälinişgä tüşdi Abdumäcid. - Axir, gödâklärning baxtini (28)ogirlaş hisâbigä baxtli bolâlmaysiz!

(29)-Negä? Mening baxtimni ogirlaşdi-ku? Mening baxtimni ogirlaganlar baxtli yaşaş yäpti. Men nimä (30)qilişim keräk?! A!? Nimä qilây?! Oşalar tufâyli bâr iffätimni yer bilän yäksân qilib, sizgä (31)bezbetlik qilib otiripmân-kü! Nimä keräk özi sizgä?! - Mälâhatning xorligi kelib, yigläb (32)yübârmäslik üçün yänâ peşanäsini orindiqning tirädi. Çidâlmay, ökrâb yübârdi.

(33)Abdumäcid tumşayib qâldi. Âvutişgä, qizgä qol tekkizişgä yürägi betalmasdi. Mälâhat tezdä özini (34)tutib, yigisini toxtatdi:

(35)-Bopti! Nimä bolgandayam bir märtägä mengä üylänäsiz, keyin haydab yübârsängiz häm, -dedi (36)quruqqinä qilib, burnini tårtarkan. -Bir märtägä üylänäsiz, -dedi u täkrârân dänâ-dänâ qilib.

(37)-İye! Bir märtägä sizgä üylänädigän bolsam, xâtinim bir märtägä ketib qâlsa, keyin qaytib (38)kelmäydi. Bu yâgini hisâbga âlmaysiz mi?

(39)-Siz-çi? Meni çâyxânämâ-çâyxânâ âlib yürişni hisâbga âlmaysiz mi? 'Mâskviç'dä xilvâtlärgä âlib (40)ketişni-çi? 'Arabça öynâ', degänläringizni-çi? Nimä? Sizgä birävning bekârdan-bekârga bâqib (41)qoygan qizi bâr mi, istägänçâ tâptayverädigän?! Haydang maşinangizni uyingizgä. Men tüşmäymän! (42)Bildingiz mi, tüş-mây-män!!

(43)Abdumäcid lâl bolib qâldi. Hilvätgä ötgändän song käyf-säfâ degänläridäy, mäsâ boldi. Yänâ yeb-(44)içişdi... Keyin Abdumäcid maşinasining magnitâfänigä Arabça qoşıqlâri bâr kassetani qoyib, (45)Mälâhatni yärim yälängaç

qildi-dä, Arabça oynatirdi. Göyä oşa şirin damlar bir ümr dövâm (46)etädigändäy edi. Mälâhat nâzli qaraşlar bilân bütün gäväsini, belini, belidän, pastlarini (47)likillätib oynaganidä Abdumäcid telbälärçä cazavaga tüşgän, ‘oyna, oyna! Arabça oyna!’, deyä özi (48)häm şäd qiçqirgança, raqs tüşib ketgändi. Endi esä...

[34] (1) YÂR-YÂR

(2)Hâvlidä ikkitä sori bâr ekän. Hâr birigä on âdam bemälâl otirsä boladi. Kelinni üygä kirgizgändän (3)song küyâvnävkärlärni sorilärdän birigä täklif qilişdi. İkkinçisidä yâşi uluğlar, kelinni âlib (4)kelişdä baş-qâş bolganlar otirişdi.

(5)Üç qalni dost - Äbulhayr, Alibek vä Lapas küyâvnavkarlar safidä. Täştämir oqişda bolgani sâbâbli (6)toydan bexabâr qâldi. Qoli âçiq yigitlär ekänlikläri körsätiş üçün bâr pullarini toqqiztâvâq, (7)yängätâvâqlarga taşlab qoyiştı. Kelin tarafga cönâş âldidän Äbulhayr yärimtani qoyniga tiqib (8)âlgandı. Yängälär köyâvnävkärlärning pulini qâpib âlgandar song âldilariga tayinli yegülik-içkilik (9)qoymadi. Şuning âlämigä üç dost yolda yärimtani özarâ boşatişdi. Käyfiyät sal yäxşilänib, yolda (10)avtâbusdagilarning qulâgini batang qilib, yâr-yâr äytişdi. Äbulxayr bây otidi. Hâr bir misrâning (11)âxiridä küyâvnävkärlär cor bolişdi:

(12)Bu sâylarni sây demäng,

(13)Yâr-yâr, yârâ-ney!

(14)Köşkâvutni bây demäng.

(15)Yâr-yâr, yârân-ey!

(16)Qâzân-tâvâgi tâşdan,

(17)Yâr-yâr, yârân-ey!

(18)Nävkärlär öldi âçdan,

(19)Yâr-yâr, yârân-ey!

(20)Bäytning äxiridä hämmä külib yübârdi. Davra sâvimasdan nävbätini Alibek âldi:

(21)Tegirmânu-tegirmân,

(22)Yâr-yâr, yârân-ey!

(23)Tevarâgi temirdän,

(24)Yâr-yâr, yârân-ey!

(25)Köşkâvutlik kelinning,

(26)Yâr-yâr, yârân-ey!

(27)Lâbini küyâv simirgân,

(28)Yâr-yâr, yârân-ey!

(29)Nävbät Lapasga ötdi. Üçâvi bir bolsa, här qanday davra âbâd boladi. Aniqsa, Täştimir bolganda(30)kü,... här qalay uning yoqligi bari bir bilinyâpti. Toyga küyâvnavkarlar safidä bârişning özi kişigä (31)alâhidä gurur, dadillik baxş etârkän. Kelin tarafning yigitläri näfrät vä ilâcsizlikdän bezarib (32)turişadi. Hâzirlari unçalik işläri yoğu, bari bir küyâvnavkar bolganingdän keyin közinggä şunday (33)körinäverârkän. Avtâbusdan tüşâr-tüşmäs kelinning dügânäläri küyâvni körämiz deb yügürüb çiqişdi. (34)Üç dost yänädä gururga toldi, çünki bahânädä ularni häm körişdi. Ular häm qizläрни tāmâşa qilişdi. (35)Qizlär ularni körib: ‘Vah, zor yigitlär ekân!’, deyişdän bolsa ne acâb!..

(36)Piyâlälär ikki-üç bâr äylängändän song başlab qizidi. Här bir mehmân küyâv bilän uriştirib (37)içişdi, uning kelgüsi hayâtiga bitmäs-tügänmäs baxt tilâşni istârdi. Küyâvnavkarlar ârasidä üç dost (38)yâşi eng kiçiklär bolgani tufâyli söz nävbäti ularga tezdä yetâvermädi. Hisläri tolib-tâşib ketgän (39)Äbulxayr äxirgi sâfâr qadâhlär toldirilgändä nävbät kütib otirmâ, çokkalab otirdi-dä, qolidägi (40)piyâlâni baland kötârib, öz täşâbbüsi bilän alyar äytişgä çağlandi. Käyf câyidä, lâbidän täbâssüm (41)arimas, közläri mästânä süzilärdi. Äbuxayr närigi sorida âtasi

otirgänini yaxşı bilärdi. Ular (42)häm mäsä qilib içişyapti. On daqiqaça burun atası qadäh sözi äytib, piyaläsini namâyışkârânä içib, (43)dasturxânga tonkarib qoydi. Äbulxayr atasidän ârtda qalışni istämäsdi. Köplär uçävining (44)quvnâqligigä häväs qilib, kelin-küyâvga baxt tilägändän song: ‘Äbulxayrga oxşaş üylänmägän yigitlär (45)häm üylänsin toylaridä mänä şunday xuşçaqçaq otirib, hursändçilik qiläveräylik’, deyişyapti. (46)Râst-da, tezrâq üyläniş keräk. Mäktäbni bitirgän bolsa, on toqqizga kirib boldi. Ätasi negä (47)üyläntirmäyapti? Äbulxayr yigit misän-yigit! Bittä xätinni epläy âladi. Birinçi, baş oğil bolsa (48)âilädä. Yüräverädi mi? Äbulxayr här zämânda kişi bilmäs qulâq sâlib qoyadi. Äta-ânasi uni (49)üyläntiriş haqida lâm-mim demägän. Qaniydi, Äbulxayrning atası häm bunda-ay, källäsini (50)işlätsäyü, kel oğlim, seni üyläntirib qoyäy, desä.

(51)-Men dostlärim nämädän gäpirmäqçimän, -dedi Äbulxayr, ikki yänidä otirgän Alibek bilan Lapasga (52)qarab âlarkän. -Biz häm kelin-küyâvgä baxt-saadät tiläyimiz. - Ma’qullâvçi, ruhlantiruvçi (53)qiyqiriqlär eşitildi. Kimdir atasiga: ‘Oğlingizning gäpigä qulâq saling, zor gäplärni äytyäpti’, [35] (1)dedi. Äbulxayrning qulâgigä bu gäp häm çalindi. U dävâm etdi. -Mänä şu yerdä otirgan ortâqlar (2)äytişdiki, üylänmägänlär üylänäversin, şuning üçün içämiz. -Äbulxayr şartta piyaläsini kötärđi. (3)U ataylab baland ävâzda gäpirgän, bolsa çin, bolmasa hazil tariqasidä gäplärini atası eşitişini (4)istägändi. Şerikläri bilän külişib otirsä-dä, gäplärimgä nimä deyişärkin, deb qulâqlari ding (5)boldi. Sezişiçä, närigi soridagilär atasini ortaga âlişgän, atası esä: ‘Men râzi, mäyli, tâpsin, (6)äytsin, üyläntirib qoyiş men tan’, dedi.

(7)Äbulxayr quvâni ketdi. Demäk, atası râzi. Gäp özidä qâlgan. Bittä qiz tâpiş keräk. Tâpa âlar mikän. (8)Barlâs tola qiz-kü! Zoridän tâpsa. Çirâyლისidän. Kelişgänidän. Quçâqlaganda quçâgi tolib tursa... (9)Ulbâzâr häm yaxşı qizu,.. cüda âzgin. Buning üstigä boyı pastrâq...

(10)Ulbâzâr şu yil mäktäbni bitirgän. Säl qopalraq, şuning üçün yigitlär köpäm gäpläşävermäydi. (11)Hâzir özlärining brigädäsidadä işläyapti. Bir küni işgä ketişdä ikkâvlân yol-yolakay hängämäläşib (12)ketişdi. Bildiki, Ulbâzâr yigitlär üylägändäy, u qadar qopâl emäs. Tüppä-tüzük, hämmä qizlär (13)qatâri bir qiz. Kam

câyi yoq. Ulbâzârga üylâniş şart emäs, lekin negä imkâniyâtlârdän fâydalanib (14)qâlmasligi keräk? Yâş yigit bolsa. Üylänmägän boydâq. Hâzirçâ yürüb turaversin, üylänädigän vaqti (15)kelsä, zoridän tâpadi. Ägär tâpâlmasa, bu yâqda âtasi bâr, üylântirib qoyâdi-da, oğlini! Nimä qipti. (16)Oğilni üylântiriş - âtaning vazifâsi. Äta bolgandan keyin bâcârsin vazifâsini! Ulbâzâr âzgîn (17)bolsa hâm, boyı past bolsa hâm mäyli, payti tâpilganda oynab qâliş keräk.

(18)Oşa hängâmädän keyin köpinçâ işgä bârişda hâm, işdän üygâ qaytişdâ hâm-täsâdifân! - yolga (19)birgâ çiqib qâladigän, suhbâtlâşib bârib-kelädigän bolib qâlişdi. Äbulxayrning nazaridâ qiz hâm (20)unga intilâyâtgan, änâ şu täsâdiflârnı ataylab-qizning özi! - tâşkillâştirâyâtgan edi. (21)Ulbâzârning äytişçâ, üylâridâ özi alâhidâ, derazâsi köçägâ qaragan xânädâ yâtar emiş.

(22)-Äqşâm bâraman, derazängni taqillâtâmân. Çiqäsân, xop mi? - dedi Äbulxayr künlârning biridâ. (23)Ulbâzâr indämâdi. Demäk, râzi. - Äbulxayr şunday tüşündi. Çiqâdi. Çiqişigâ işânçi kâmil. Oşa (24)künü âqşâm Lapasni yetâklâb, Ulbâzârnikiğâ bârdi. Asta derazâni taqillâtıdi. Zum ötmây, (25)içkâridän Ulbâzârning yüzi körindi.

(26)- Çiq, men keldim, -dedi Äbulxayr.

(27)Derazâ qaytadan yâpildi. Äbulxayr bolacak uçraşuvni xayâlân tasavvur etib, işşâydi. Lapasga: ‘Sen, (28)cora, bizgâ körinmây, mäktâbning panasidâ âtrâfni közâtäsân, birân xavf tuğiladigän bolsa huştak (29)çalib, xabâr beräsân’, dedi.

(30)Oşandagisi birinçi uçraşuvlari edi. İşgâ ketişdâ tüzükkinâ gâplâşişârdi. Endi, nimä gâdir, (31)hâyâcânlanganidän mi, tiligâ gâp kelmâsdi. Ulbâzâr hâm indämâydi. Yigit kişi gâpirmägândän keyin (32)qiz bâla âgiz âçar midı? ‘Yür’, dedi nihâyât Äbulxayr, Ulbâzârni qârângirâq tâmânga yetâklâb. Ulbâzâr (33)âsâyiştâ harâkât bilân bilâgini boşatdı-dâ, u äytgän tarafga yürdi. Äbulxayr hâmân miq etmäs, (34)ämmâ nimâdir qiliş kerâkligini, bunday turaverişlâri özigâ hâm, Ulbâzârga hâm nâqulayligini (35)yâxşi tüşünârdi...

(36)-Qışgä ötin taşiyäpsizlär mi? -deyä soradi nihäyät vä şartta tilini tişlädi: ‘Axmäqänä gäp. Heç (37)ötini oylamagandi, qayâqdanam tiligä kelib qâldi? Nimä, Ulbâzâr hâzir ötin taşışgä çiqqän mi?.. (38)Bekârdan bekârga derazäsini taqillätgändän yügürüb çiqmäygändir axir!? Özi nimägä keldi? Niyäti (39)nimä?..

(40)-Ätam taşiyäpti, -dedi Ulbâzâr, közlärini yergä tikänkän.

(41)Xullas, yaşirin hängämä unça qâvuşmadi. Qaytib kelgändä Lapas: ‘Ol-a, landâvur, çaynab ägzinggä (42)sâlgan nârsäni yutâlmaysan’, deb soqdi. Äbulxayr pârvâ qilmädi. U xursand edi. Birân bir nâticägä (43)erişâlmagan bolsa-da, eng äsâsiysi, -birinçi uçaşuv! -ämälgä âşdi. Qiz unga râyş bildiryäpti. (44)Valdır-vuldur qilgäni bilän Lapas hâli u qilgän işni qila âlgani yoq... Qani, qolidän kelsä, Lapas (45)häm Ulbâzârçalik bolsa-da, bir qizni keçäsi üyidän âlib çiqşin. -Äbulxayr u istägänçä qârâvullik (46)qilib berädi. Birinçi uçaşuvdan darrâv tärmişäversä, sevdim-küydüm deyäversä... ğalati-da! Keyin, (47)bu bâla çatâq ekän, deb uçaşuvga çiqmäy qoyışı mümkün. Axir Äbulxayr faqat şu âqşâmni deb (48)çiqqäni yoq-kü, toĝri mi? E, Lapas nimäniyäm bilärdi. Lapas gäpiräverädi. Äĝär özi Äbulxayrning (49)ornidä bolganidä qiz bâlaning qolini häm tutâlmaz edi. Oşa, bir-ikki äĝiz gäpni häm äytâlmazdi. (50)Hä, Äbulxayr dädillik qildi.

(51)Ulbâzârga üylänsä bolmaydi-da. Bâşqa qiz tâpiş keräk. Yâşrâĝidän. Kör kämrâĝidän. Endi oninçi (52)sinfni bitirädigänidän. Hâzirgi oninçilär ârasidä zor-zor qizlär bâr. Yänä, tört äyda mäktäbni (53)bitirişädi. Keyin âtasigä oşalarning eng çirâyilisini tanlab äytsä, âtasi toxtatmay sâvçi cönätsä, (54)qarabsizki, küzgäçä Äbulxayr xâtinli bolib turibdi-dä. Yâstiqqä yänbâşlab: ‘Xâtin, çây!’ desä. Yâqi [36] (1)ertäläb uyâĝânganda hävligä çiqışgä erinib: ‘Xâtin, suv keltir, bet-qolimni yuvaman’, desä. Oşanda (2)häm körpädän çiqmäy, yâstiqqä suyanib, bir qoli bilän betini yuvsa. Xâtinu sâçiq tutsa. Äbulxayr (3)artinib, yänä körpägä oranib yätib âlsa. Ohh! Maz-za! Xâtinu bolsa yâxşi! Ertäläb çâyingni âldinggä (4)keltirsä. Keçqurun âvqatingni tayyârläsä. Kiringni yuvsa. Köyläging sal kirlägändän yeçib âtaveräsän. (5)Ayniqsä, paypâqni äytmäysiz mi? Hâr küni yuvaveriş cângä tegib ketgän. Uyansa-zor! Mazza! Undan (6)keyin Alibek, Lapas, Abdülmäcid, Tâştemirlär kelgändä bemälâl özining üyidä (özining üyidä!) (7)kerilib otirädi. Xâtinu coralaridan uyalıb,

yüzigä româl taşlab kirsä. Coralari xätinigä qarasa. (8)Tâştemir bari bir qoymaydi: ‘Yüzingizni açing, moyinsä, bir köräylik. Qorqmang, yeb qoymaymiz, (9)palāv emässiz-kü axir! Toğri mi? Diydâringizni bir köräylik-çi, Äbulxayrga lâyıq misiz, yoq mi, bahâ (10)beräylik’, desä. (Tâştemir bunaqa gäpni äytädi, cim turmaydi. Şunçalar ornigä qoyib äytädiki, heç (11)kim undan xafa häm bolmaydi, köngligä häm âlmaydi. Äfsuski, hâzir yoq. Bolganda küyâvnavkarlar (12)dävräsini râsa qizdirärdi.) Äbulxayrning xätini yüzini açmaydi. Keyin Tâştemir Äbulxayrning (13)özigä ogirilädi-dä: ‘Xätiningni betini aç! Köräylik! Diydârigä toyäylik! Bari bir özingniki, (14)qizağanaverma köp’, deydi. Äbulxayrning özi häm çirâyli xätinini dostlariga köz-köz qilişni (15)istâyâtgandi, ämmâ Tâştemir yänä şunaqa gäplärdän äytsin, (16)dävräni qizdirsin, deb otirgädi. Çünki keyin xätinigä: ‘Körding mi, mening şunaqa zor dostlarim (17)bâr’, deb maqtanmâqçi. ‘Äçsang betingni açaqâl, bari bir özimmikisän’, deydi Äbulxayr bepisändlik (18)bilän xätinigä. Xätini yergä qaraydi. Şunda Äbulxayr yänbaşlab yâtgan câyidän çözilib, româlning (19)bir çetidän tutgança, târtib yübäradı. Yâş kelinçäkning yüzi açilib, uyaladi. Tâştemir hazilini (20)dävâm ettirädi: ‘Siz, moyinsa, cüda zor, çirâyli ekänsiz. Qanday qilib, bizning Äbulxayrga (21)tegdingiz? Siz bamisâli atirgul bolsangiz, Äbulxayr çöldä qurub qâlgan çaqirtikänäkdäy gäp-kü!’, (22)deydi. Bälalar külişädi. Kelinçäk häm qimtinib otirsa-da, külib yübäradı. Äbulxayr Tâştemirning (23)gäpini köngligä âlmaydi. Tâştemir özi şunaqa, şaqir-şuqur içidä gäp yätmaydi. Ğarazgoyligi yoq..

(24)‘Eh, Äbulxayr, -deydi Tâştemir yänä, -toğrisini äytsäm, (25)sengä fäsädım kelyäpti. Äfsus, ming äfsus, bilmäy gäpman-da, şunday zor qız qoldan çiqib ketibdi-yä! (26)Äğär men häm şunday çirâyli qizgä uylanganimdä heç qaysinggä körsätmäsdım, heç qaysingni uyimgä (27)kirgizmäsdım häm. Uning içidän gulflab âlib, faqat özım tāmāşā qilib yātgan bolardım. Maz-za! Sen (28)esä, axmâq, uni bizgä körsätib otiripsän. Änä endi nimä boldi?! Hämmäsiz sening xätiningni yâxşi (29)körıb qâldık. Senäm yâxşi körıb qâlding mi, Alibek? Senäm mi? Lapas? Änä, körding? Esingdä bolsın, (30)ikkinçi märtä şunaqa çirâyli qizgä üylänädigän bolsang, heç kimgä körsätmä. Sandiqqä sâlib, özing (31)sandiqning üstigä çiqib otirib âl! Tüşüding mi? Häliyäm keç emäs lekin!..’ Oşanda Äbulxayr häm cim (32)turmaydi.

Bâplaydi: ‘Keräk bolsa, äläm cüdäyäm ötib bârayâtgan bolsa, senäm âtangga äyt, seniäm (33)uylantirib qoysin...’

(34)Tün yärmidän âqqan, küyâvnâvkârlär mäst, bir-ikkitäsi uxlab yâtar, qâlganlar hämân alyâr äytib, (35)şışälärning tagidä qâlganlarini izläb, tâpib, boşatış bilän bänd edi. Köp ötmäy yängälär küyâvni (36)çaqirib âlib ketişi. Äbulxayr häväs bilän ârtidän tikilib qâldi. Hâzir küyâv kelinning âldigä (37)kirädi. Kelin uyalib, qisilib, qimtinib turadi. Ägär küyâv dadil bolsa, kelinni şartta ikki (38)yelkäsidadan tutib, özigä qaratadi, közlârigä tikilib: ‘Mengä tegayâtganingdän xursänd misän?’, deb (39)soraydi. Äbulxayr şunday qilgän bolardi. Kelinçäk âppâq harigä oralgan. Kelinçäkkä âq kiyim (40)cüda yaraşadi. Umumän, Äbulxayr âq kiyim kiygän qizläрни yâxşi körüb ketäverädi. Bâra sâlib, (41)bağrigä bâşişni istäydi. ‘Titrämä, cânginäm! Men seni sevämän!’ deydi küyâv. Yâ ‘cânginäm’ demägäni (42)ma’qul mi? Kelinçäkni taltaytirib yübârişi mümkin-da bunaqa gâplär! Cüdäyäm olib turgan ekän, (43)degän fikrgä bârişi mümkin. Bunaqa gâplär âdätdä toygaça äytilädi. Toydan keyin cilâvni qolga (44)âliş keräk boladi. Hâr qalay yer uning egäsi, xâtinning yügürdägi emäs. Umumän âlganda, birinçi (45)keçädä, yängi kelinçäkkä ruxän dalda beriş maqsadida ‘cânginäm’ deyäversä häm bolar, ämmâ keyin (46)bunaqa gâplärni äytişni oylab-köriş keräk boladi. ‘Sevämän’ degän sözning özi qiziq. Qandaydir (47)baçkanaqa oxşaydi mi-ey! ‘Men seni sevämän!’ Şuyam gâp boldi mi? Bunaqa gâplär faqat qoşiqlärgä (48)yaraşadi.

(49)Yärimtä-yürümtäsi qâlgan şışälär häm boşatilgändän song yigitläär tarqaliş üçün orinlaridan (50)qozgâlişdi. Üç dostning häm üyi bir tarafda. Ulbâzârlarniki esä qarama-qarşi tarafda edi.

(51)-Yüiringläär, bu tãmânga bâramiz, -dedi Äbulxayr dostlarini Ulbâzârlar tarafga bâşlaş niyätidä.

(52)-Qayâqqa?

(53)-İkkâvlaring bir bolib mengä qârâvulik qiläsizläär. Bugün men häm birinçi keçämni ötkâzämän.

[37] (1)-Esing câyidä mi özi? -dedi Lapas. -Özi zorga âyâqda turipmiz. Tağın şarmanda bolib otirmäylik, (2)tinçlik keräk.

(3)-Bärmaysan mi?

(4)-Yoq...

(5)-Bärmasang sira bärma. Alibek, sen yür. Coraçilikkä bir keçä qârâvullik qilsäng nimä bopti.

(6)-Qoysangçi, cüda çarçadik, üygä yetib uxlaş keräk.

(7)-Bärmasanglar bärmanlar, özim ketäverämän, -dedi Äbulxayr silkinib. Silkingändä gandıräkläb (8)ketdi.

(9)-Yoq, senäm bärmaysan. Biz bilän ketäsän, -dedi Lapas.

(10)-Qoyvâringlär, - Äbulxayr yänä silkindi, ämmâ ikki dosti mahkam uşlab âlgan ekän, özini äcrätib (11)âlâlmadi. Bildiki, endi qoyışmäydi. Bârişmasa bârişmasin. Nimä? Qorqadi mi? Neçä märtäläb (12)uçraşgan. Qârâvul şart emäs. Şu vaqtgaça birän märtä qârâvulning kerägi bolmagan, här gal pâstidä (13)turganibilän. -Qoyvâringlär, mäyli, bärmayman. Toyga qaytib kirämän. Âtamni üygä âlib ketämän.

(14)-Ulbâzârğa bärmaysan mi?

(15)-Yoq.

(16)Äbulxayrni qoyib yübârişdi. Äbulxayrga qayta-qayta tayinläb, ikki dosti üylärigä ketişdi. (17)Äbulxayr ular uzâqlaşgança toyxânägä kirkän kişi bolib, panalab turdi-da, keyin... Ulbâzâr uxlab (18)qâlgan ekän, derazäni üç-tört märtä täqillätgändän keyin açdı.

(19)-Ha!?

(20)-Köşkâvutdan kelin âlib keldik. Şuning üçün keç qâldim, -deyâ Äbulxayr derazäsining raxigä çıqdi. (21)Üygä kiriş payti âdät bolib qâlgani üçün mü yâ

mästlikdä sezmädi mi, işqilib, tuflisini yeçib, (22)derazäning tagidä qâldirdi-dä, özini içkärigä taşladi. Ulbâzâr Äbulxayrning yolini tosmâqçi (23)bolgan edi, ikkâvi âstinmä-üstün bolib, Ulbâzârning körpä-töşägigä qulab tüşişdi.

(24)-Nimä qilyäpsiz? -yiqilgänlärinä pâl dukillägänidän qorqib ketdi qiz. - Ätam bilib qâlsa (25)öldirädi. Vâ-ây, siz mäst misiz?

(26)-Qorqma! Ätang bilmäydi. -Äbulxayr nimä deyâyâtganini özi häm bilmäs, qârängidä Ulbâzârning (27)läblärini axtarardi.

(28)Qiz endi özigä kelgändäy, çöçib tüşdi. Zor berib, yigitning quçâgıdan çıqışgä urinä başladi:

(29)-Qoying, Äbulxayr äkä, qoying! Bari bir yâxşi emäs! Keting! İltimäs sizdän, Äbulxayr äkä, keting! (30)Axir siz nimä qilmâqçi bolyäpsiz, biläsiz mi? Men qanday qilib baş kötärüb yürämän?! Ädamlarga (31)qanday qarayman?!..

(32)Qizning vahimägä tola şivirläşlärinä bilinär-bilinmäs erkäläş âhängläri häm bolib, buni (33)Äbulxayr sezär, şu tufayli haräkätlärigä şicâät qoşilib bârardi. Ayni damda nimä desä, qiz barça (34)istâklärini bacâ keltirişni anglab, nâqadar läzzätlänilib ketdi: Ulbâzâr qolidä! Uni istägän (35)koyigä sâla âladi. Ha, a, Äbulxayr zor! Qizläрни bu taxlit özigä qaratiş nâ Lapasning, vâ nâ (36)Alibekning qolidän kelmäydi, keräk bolsa. Hattâ Täştēmirmi häm yolda qâldirib ketädi. Buning (37)üçün iste'dâd keräk! -Äbulxayrning iste'dâdı keräk!

(38)-Ädamlarga qarab nimä qiläsän? Mengä qarasang boldi-dä!

(39)Ulbâzâr 'hiq' etdi-byu, cimib qâldi. Hattâ qarşilik häm körsätmäy qoydi. Bir âzdan song qandaydir (40)âvâz çiqara başladi. Yigläyapti mi, kulyapti mi, Äbulxayr ävväligä äcrätä âlmadi. Keyin (41)yigläyâtganini bilib, şaşib qâldi. Endi Ulbâzârning özi uni mahkam quçâqlab, yigü aralaş dedi:

(42)-Äbulxayr äkä, äyting, bir nimä bolsa, meni taşlab, ketmäysiz mi? Äyting, siz meni seväsiz mi özi? (43)A?! Tüşünsängizçi?! Men sizni üygä kiritib âldim! Birâv bilib qâlsa, şarmanda bolaman!

(44)-Heç kim bilmäydi, -dedi Äbulxayr uni yupatmaqçı bolib, ämmâ Ulbâzârni yupatiş üçün başqa gâpni (45)äytiş kerâkligi anglab dävâm etdi: Seni heç qaçân taşlab qoymayman. Seni yaxşı körämän! Seni (46)sevämän, Ulbâzâr! Şu cümläni äytärkän, Äbulxayr beixtiyâr tolqinlanib ketdi vä cümläni äytiş (47)bärâbäri Ulbâzârni sevişigä özi häm işänä başladı. -Men seni sevämän, Ulbâzâr! Seni âlaman, (48)ertägäyâq üydä âtamga äytämän. Meni Ulbâzârga üyläntirib qoying, deymän.

(49)Ulbâzâr öksib-öksib yigläb, 'Âtamning yüzigä âyâq qoyäyâpman', derdiyü, xuddi qaçib-ketädigändäy, (50)Äbulxayrni häm qoyib yübärmäsdi. Hiqillâb: 'Siz bari bir meni taşlab ketäsiz', der, bu gâpini (51)qayta-payta täkrârlardı.

(52)Bâgmânni oğilçäsi tamşanıb uygâtıb yübârdi. Oğilçäsi hâzir üç yâşda. Beştä qizdän keyin tilâb (53)âlgani şu. Bu häm ânasining şorigä kelgän ekän, közi yâridiyü, âlämdän ötdi. Oşandan beri bâgmân (54)beva. Yâşi ellikkä bârib qâldi. Qizläri katta bolib qâlgan, här qalay şular küniğä yârab turipti.

[38] (1)Tongiči Ulbâzâr boy yetib qâldi. Nänniyäm oşa yapadı, kirniyäm oşa yüvâdi. Oğil küytişgändi-dä, qiz (2)bolib qâldi. Keyin, oğlimiz köp bolsin, degän tilâk bilän uning ismini Ulbâzâr qoyışdı. Âmäd (3)kelmäsä qiyin ekän, Ulbâzârning ârqasidän yänä tört qiz tuğıldi: Sâvçilär eşigining turumini (4)buzışyâpti. Sâvçi keläversä, âtaning köngli kötâriläverärkän. Bâgmân här sâfâr xursänd bolib (5)ketädi. Nimägä xursänd boladi, özyäm bilmäydi. Faqat Ulbâzâr tüşmägür, suriştirmäy-netmäy, (6)hämmäsini rad qilyâpti. Bâgmân häm bir nimä degäni yoq. Mâyli-dä! Hâli yâş, kim bilän yâşâşini özi (7)hal qilsin. Buning üstigä ikkinçi qiz täşvişläri özi gâpdänigä âlgunga qadar Ulbâzâr üydä (8)bolib turganiyäm ma'qul. Şâşib nimäyäm qilädi.

(9)Bâgmân bir-ikki câydan beva izlädi. Ersiz xâtinlär köp, ämmâ ergä tegädigäni kâm ekän. Tegädigäni (10)häm âlti bälali bâbâyni rad qildi. E, Bâgmânga qiyib boldi! Bâgmân mehrgä tolib, pişillâb (11)uxlayâtgan oğilgä termüldi. Yelkâsi sal-sal açilib qâlgan ekän, yaxşilâb yapdı. Kiçkinäginä gödäk, (12)ânasining başigä yetdi-yä! Öziyäm âzmunça qiyinçilikläri körmäyâpti. Bittä âdamni öldirgändän (13)keyin şu-da! Âna sütidän bebahra qâldi. Yänäyäm Ulbâzârning bârigä şükr! Oşa

qaradi. Oşa katta (14)qildi! Nasib etsä, häli bir zor yigit bolsin. Bârlâsda bugün toy. Koşkâvutdan kelin âlib kelişgän (15)kim bilädi, oğilgä qayerdän kelin âlib kelişärkän! -Bâgmân ârziydi. İşqilib, yâxşiginä, gäpgä (16)kirädigän kelib bolsa-da... Bâgmân-da... Bâgmân oxşaş beçärälärni âyâq asti qilib ketävermäsä... Bir-ikki (17)sâatdä tâng âtadi. Âzrâq oxlaş keräk. Bâgmân ornigä çözülmâqçı boldi, ämmâ uyqus qâçgan edi, (18)şuningdek, mäcburiyät yüzäsüdän taşqariga çiqışı keräk boldi.

(19)Bahâr havâsi! U här qanday hissiz, befarq tonkâni hâm kökârtirib yübârişgä qâdir. Aniqsä, ertä (20)tâng payti. Bâgmânning ruhigä şâdlik yügürüb, köçägä çiqdi. Kökrâgini toldirib-toldirib havâ (21)simirdi. Köngli yäyrab, köçä boylab, âzrâq yürdi. Keyin oqirilib, öz üyigä qaradi. Âddiy qışlâq (22)üyläridän biri. Änä, köçä tarafdagı derazäsi. Oşa xânäni Ulbâzâr egälläb âlğan. Oninçigä (23)ötgänidän bu yâgigä. Bâgmân qarşilik körsätmädi. Künigä yarab turgan fârzändi şu bolsa. Râ'yini (24)qaytarib nimäyäm qildi. Bir özi şu xânädä yâtadi. Bâlang ulgâyäversä şu ekän, taläbläri hâm ulgâyib (25)bârarkän. Bahslâşış qiyinläşärkän. Âxiri, bilgäningni qil, deb öz hâligä qoyışgä mäcbur (26)bolarkansan. Bir yildän beri şu ahvâl... İy-ye! Derazäsi açilib qalıptı mı? Özi açib yâtdi mikän yâ (27)esidän çiqdi mikän? Tağın bahâr havâsidän simirämân, deb sâvqâtib qâlmasin. Tez yâpiş keräk.

(28)Bâgmân derazäni yâpdi. Qaytib yürämân, degändi, nimägädir âyâği çalkaşdı. Tâş bolsa keräk, deb (29)oyladı ävvüligä, ämmâ u bir qadar mäyin edi, tâşga oxşamasdı. Tâng âtib bârar, âtrâf yâruğlaşardı. (30)Bâgmân yergä qarab, bir pây tuflini kördi. Hâtircäm, tepib yübârdi. Şu köyi âzrâq, turib qâldi. Sal(31)pal cuncikayâtganini sezib, hâvligä ötmâqçı boldiyü, tuflining ikkinçi pâyigä közi tüşdi. (32)Nimänidir anglaganday, segräk târtıdı. İkki pây tuflini hâm qoligä âldi: Bir kişiniki, taşlandıq (33)emäs. Kiyinläyâtgan buyum. Birântäsi esidän çiqardı mikän? Negä endi aynân şu yerdä, Ulbâzârning (34)derazäsi âldidä esidän çiqaradı????!! Ulbâzâr??? Nahât!..

(35)Bâgmân derazäni açib 'Ulbâzâr', ho Ulbâzâr!' deb çaqırdı. Xânä qârângu, içkâri yâxşı körinmäsdı. (36)Ança vaqtdan keyin qorqınç vâ vahima aralaş 'ha' degän cävâb eşitildi. Şu zahâti yänä kimdir (37)tipirçilädi, keyin sakrab turgança

kiyinä başladı. Bağmân ävväligä tili kälimgä kelmäy, qâtgança (38)uning kiyinişigä qarab turdi. Keyin eşikkä yönälä yâtganini körib: ‘Qâçyâpti-kü!’, degän fikrdän (39)dähşätgä tüşib, qâçayâtganini uşlab maqsadidä hävli äylänib, eşik tãmanga yügürdi. Bağmânning (40)hävli-bir beçäräniki. Tört tãmâni açıq... Eşikkä çiqib âlsa boldi, istägän tãmânigä qâçib ketä (41)âladı. Yigit eşikdän çiqib, tãmarga tarafga yüzlängändä Bağmân ârtidän yetib bardi. ‘Bu qanaqa (42)yigit? Kim? Kimning bälasi?’ Häli bu savallarga cävâb izlämägän, işläşgä ulgurmagandi. Mühimi, (43)qizining âldiga niyâti buzuq âdam kirgän, unı uşlaş, qolga tüşiriş keräk edi. Teskari ogirilgani (44)tufayli Bağmân uning betini körmädi, kimligini aniqlay âlmadi. Yetgänçä, uning köylägidän tutdi. (45)Yigit, köyläginı silkiib tãrtıdi, zarb küçlilik qilib, köyläkni mahkam tutgani üçün Bağmân yiqilib (46)qãldi. Yigit çaqqãn harãkãtlãr bilãn qoşni hävlidãn ötib, nãrigi köçägã çiqib qãçdı... Bir pas (47)gangib otirib qãlgan Bağmân nimã fãcia yüz berãyãtganini anglab, yãnã ornidãn turdi. Şãşgança (48)Ulbãzãrning xãnãsigã kirdi. Qizi heç nãrsã bolmaganday, bemãlãl uxlab yãtardi. Çini bilãn (49)uxlayapti mi, corttaga mi, bilib bolmasdi. Hãr qalay şunçalar vãqealar bolyãpti yü, buning çini bilãn (50)uxlayãtganiga işãniş mutlaqã mümkün emãs edi.

(51)Bağmân köngli boş âdam edi. Şu tufayli üç yildãn beri qaytadan uylana âlmãyãtgan edi. Yoqsa, (52)Bãrlãsda xãtini ölgãn, başqa sãbãb bilãn xãtinsiz qãlgan Bağmân tengilãr âti âyga yetmãy yãnã (53)uylanib âlişyãpti. Ularning bãlaları hãm Bağmãnnikidãn kãm emãs. Faqat özi kamsuqum. Aybi şu.

[39] (1) Yigitning silãvidãn Bağmãnning köksi hãmãn âgrirdi. Bãşi guvillãrdi. Buning üstigã Ulbãzãr (2)nãrsãdãn bexabãrdãy özini bu ahvãlgã sãlişi-çi?! Bağmãnning içi älämdãn, nãçãrlikdãn örtãnib, (3)tolib-tãşib ketdi. Közlãridãn yãş çiqib, âstãnãdã otirib qãldi. Könglidãgi armãnlar bir qadar (4)tökilgãndãy bolgandan song ornidãn turdi. Yãnã Ulbãzãrga tikildi. U hãmãn göyã bamãylixãtir uxlab (5)yãtardi. Bağmân gãzablanib ketdi: He ânaginangni seni... Bu nimã yãtiş?! Âtasini oynãşigã urdirdi! (6)Oynãşiga urdirdi-yã, âtasini! Bağmãnni! Qiz östirib, yetmãqçi bolgan niyãti şu midi? Bağmân xãzir (7)sengã ânaginangni körsãtib qoyadi. Közginãnggã körsãtib qoyadi! Qani, keyin Bağmân bir körsinçi! (8)Bağmân bir

tãmâşa qilsin-çi! Hâ-â, âyimça-ye! Cüda ersirâb bârayâtgan ekân, äytmäydi mi? Bâgmân (9)toysiz, başqasiz, qolidan uşlatib, yetäklätib yübärmäydi mi? Bâgmânning öziyâq yigitning üyigä âlib (10)bârib taşlamaydi mi Ulbâzârni! On säkkizgä kirär-kirmäs köngilläri er tüsâb qâlgan bolsa! Bunı (11)qaranglar-a! Tâ âtasi birâr tengini tâpğança çidäy âlmayâtgan ekân-dä, äytmäydi mi? Yäxşi, yäxşi! (12)Bâgmânı cüda xursänd qildi. Bâgmânning bâşi âsmânga yetdi. Bâgmân hâzir şâdlikdän özi qoygani (13)cây tâpâlmayäpti. Halitdän bolgusi küyävning şiringinä siltâvini tâtdi. Ulbâzârga yänä nimä keräk? (14)Âtasining ağzi-burni qân bolib qâlganda yäxşirâq bolar mididi? Oşanda häm xuddi şunaqa, közini yumib (15)yâtaverär mididi?! Undan körä, er-xâtin bolib âlib, keyin Bâgmânı ikkâvlâşib, Bârlâsning ortasigä (16)sudrab âlib çiqib, urganlaridä yäxşirâq bolar mididi?! Ol bu küningdän! Eşşäk!! Ahmâq! Hayvân!!! Endi (17)Bâgmân qanday baş kötârib yürädi?!

(18)Bâgmân şaşt bilän Ulbâzârning üstidägi körpäsini yulib âtdi. Ulbâzâr asta közini açdi. (19)Qâvâklarini işqälädi, endi uyğânayâtgan kişidek, hayrân bolib savâlâmuz âtasigä tikildi. -Ägär (20)Bâgmân hâzir yäxşiläb tikilgändä qizining közläridägi qorquv alâmatlärini payqagan, bir zumda uni (21)ayblarigä iqrâr qilgân bolardi. Ämmâ Bâgmân bunday qilâlmadi. Bütün birävning közigä tik (22)qaramagan bir beçärä nâtavân edi u. Hâzir esä öz fâciası bilän bänd edi. Âiläsi başigä tüşgân bu (23)fâlâkät uni butkul gangitib qoygan edi. - Qizining bezbetligidän Bâgmânning yänä şaştı tüşdi, (24)yiğlägisi keldi, ämmâ zorga özi toxtatib qâldi. Birdän oşa yigitni eslädi. Kim özi u? Tufli esigä (25)kelib, şâşilgança köçägä çiqdi. Bâygı tufllilär özi qâldirgân câyda yâtardi. Bâgmân ularga yâpişdi.

(26)-Mänä! Mänä, Bâgmânı şärmändälikdän xalâs qilädigän nârsä! U yigit endi qâçib qutula âlmaydi. (27)Mäcbur, Ulbâzârga üylänişgä mäcbur!

(28)-Kimidi u?! -soradi Bâgmân ârqasidän çiqqân Ulbâzârdan.

(29)Ulbâzâr hayrân bolgandek âtasigä qaradi.

(30)-Kim edi u, deb sorayäpman men sendän?!

(31)-Heç kim! -terslädi Ulbâzâr savuqqinä.

(32)-Unda bu tuflı qayerdan keldi?

(33)-Bilmäsäm.

(34)Båğmån çidäy ålmadı. Şaşti sinib, boşaşdı. Bu yigit qızını bir balå qilgan. Özigä qattıq bağlab (35)ålganga oxşaydı. Qanday bolmasın, uni tåpiş keräk. Håziråq! Endi Ulbåzår heç nårsä äytmäydi. Urib (36)öldirsäng häm gäp ålålmasın. Rahmätli ånasi şunaqa edi. Bunda ånasining fe'li bår. Tez tåpmasa, u (37)yigit qaçıb qalışı häm mümkün.

(38)Keyin åta-ånasi häm tän ålmay qoyışı bår... Båğmån bunga yol ålmaydı. U yigitni tåpadi. (39)Ulbåzårning xånäsigä kiripti mi, endi biråtola üyigä ålib ketsin. Üylänsin. Toy-poyi keräk emäs. (40)Båğmån Ulbåzårni, bütün åiläsini isnådga qåldirib qoymadı. -Båğmån tuflını qoltigigä kistirib, (41)köçägä yürä başlangandı, Ulbåzår yolını tosdi:

(42)-Bårmang, bårmang uning åldigä! Keräk emäs! U meni ålaman degän. Özi kelädi.

(43)Båğmån yänä gızablana başladı. Qızining bu haräkäti hämmä qiligidän åşib tüşdi. Üyläniş (44)könglidä bår yigit şunaqa qilib qaçıb yürädi mi? Aqli-huşı cåyidä mi özi? Aradan bir-ikki (45)ötsä, keyin u tan ålmay qoyışı mümkün axir!

(46)-Barmaydigän bolsam, ..unda ayt: kim u?

(47)Ayni dämde Ulbåzårda åtasını tingläydigän ahvål yoq. Maqsadı: qanday qilib bolmasın, åtasını (48)köçägä çiqışdån toxtatiş, Äbulxayrni gäp-sözdän qutultiriş edi. Çünki, Äbulxayr şunu talåb qildi: (49)'Åtang köçägä çiqib, meni gäp-söz qilädigän bolsa, ikki dünyådayam keyin sengä üylänmäymän. Åtangni (50)tinçit!' 'Keyin meni ålasız mi axir?!' 'Åtangni tinçitsäng...' U yåhini aniq äytmäydi. Oldi mi, ålsa (51)keräk. Axir qanday qilib qız bålani şu ahvåldä taşlab ketişi mümkün?! Özi 'seni sevämän!' dedi. (52)'Bir ümr birgä bolamız!' dedi. Äbulxayr yåxşı yigit! Äbulxayr Ulbåzårni sevädi. Åtasi esä heç (53)nårsäni tüşünmäsdän işni buzmåççı.

(54)-Bårmaysız! Heç yåqqa bårmaysız! -Ulbåzår åtasining boynigä åsildi.

[40] (1) Bāgmān battar aççıqlāndi. Ulbāzārni silkib özidān ācrātđi: ‘Kim u? Kim deb soratđi: ‘Kim u? Kim deb sorayāpman men (2)sendān??’ -Bāgmān şapallāqlab qoyib yūbārđi Ulbāzārni. Keyin ālām bilān yānā yolga çiqayātğandı, (3)Ulbāzār yānā yolini tösđi. Bāgmān yānā boşaşđı:

(4)-Äyt qızım, cân qızım, kim u? -Bāgmānning ilticāli közlāri yāşlandı.

(5)-Bārmaysız! Äbulxayrning āldıgā bārmaysız! U mengā üylānmāqçı. Ätangni tinçitsāng üylānāmān, (6)dedi.

(7)Bāgmān garangsız otirib qāldı. Hāli qızı Äbulxayrga ilāşib qāldı mi. Älaman emiş. Asli uning (8)ātasi yālgānçı-kü! Oşaning gāpigā işānib yūripti mi. Ulbāzār yānā allānımlar der, ämmā endi (9)Bāgmānning qulāgıgā gāp kirmäsđi. Bāgmān Äbulxayrniyām, uning ātasiniyām ävvāldān yāqtirmäs, ämmā (10)bolar şu bolğan, endi bārib ‘qızımni ālasan’, deyişđān başqa çārāsi qālmagandı. Ätasining negā yer (11)bilān bittā bolib otirib qālganini Ulbāzār ävvāl tüşünmāđi. Keyin Äbulxayrni äytib qoyganini (12)angladı: ‘Tamām! Ävvāl tamām bolmasayam endi tamām! Gāpingdā turmading, endi sendān keçđim, desāyām (13)Äbulxayr. Deydi u! U şunaqa! Nahātki endi Äbulxayrdan acrab qaladı? -Ulbāzārning tamāgi ‘gip’ (14)boğılib, yügürgānçā üygā kirib ketđi.

(15)Oygā bātib otirib qālgan Bāgmān ança vaqtdān keyin özigā kelib, cavdiragança ātrāfigā qaradı. (16)Yānidā yātgan tuflini āldı-dā, gandıraklab, köçāgā çiqđı. Bittā-yārimtā çaqqān kelinlār mālını (17)pādaga haydab çiqāyātğan sāhār paytı bolib qālgan edi.

(18)Äbulxayr bildirmäsđān üyigā kirdi. Dāhlizdān eski tuflisini tāpib kiydi-dā, Alibeklārnıgıgā (19)cönāđi. Alibek: ‘Çölgā bāramız, işläymız. Köp pul tāpamız’, deb yūrārđı ançadan beri. Alibekni ayul (20)emäs, aslıdā çöl romantikasi, yāşlarning çöldāgi şicāati qızıqtırārđı. Endi çölgā ketāverāđıgān (21)vaqt boldı şekilli. Faqat tezrāq, Bāgmān ākā ārқasidān yetib kelmäsđān tezrāq cönāş kerāk çölgā. (22)Alibekning özi üyidā alāhidā xānādā yātışını yāxşı bilārđı. Dāim kirib-çiqıb yürgāni, āksāriyāt (23)qalın dostlar bir-birınıkidā yātib hām yūrārđılār. Şu tufaylı

Äbulxayr heç bir ikkilänişsiz toğri (24)u yetgän xänägä kirib bardı. Alibek uxlayatgan ekän, silkib-silkib uygätädi.

(25)-Ha? Tinçlik mi? -soradi Alibek közlärini işqalab.

(26)-Ketdik. Çölgä!

(27)-Tuş-puş körmäding mi? Çölgä şuvaqti şunaqa tarzda ketädi mi?

(28)Äbulxayrning qattiq aççığı çıqdi. Hâzir adi-badi äytişib otirişgä tâqati häm, vaqti häm yoq edi. (29)Qanday bolmasin, sir âşkâr bolgunga qadar qişlâqdan çıqib ketiş keräk, közdän yoqâliş keräk. (30)Keyin... Nimä bolsa bolar. Anigi şu ediki, Äbulxayr ayb iş qilgändi. Qolga tüşsä cüzâlanardi. (31)Äbulxayr şu cüzâdan qaçib ketäyätgandi. Bu cüzâ Bağmân äkäning kaltagimi yâki qamâq mi, buning (32)ähämiyäti yoq. Qolga tüşmäsä boldi.

(33)-Ketäsan mi, yoq mi??!

(34)-Şaşmay tur, tâng âtsin, nânuşta qiläylik. Ätamdan ruxsat soraylik. Bunça şaş...

(35)-Yürsäng hâzir yür, men ketyäpman.

(36)Alibek külib yübardı, uni hazilläşyâpti deb oylandi. 'Unda men sengä âq yol tiläymän', degänçä çapa (37)ogirilib, körpäsiga oranib âldi.

(38)-Bärmaysan mi?

(39)-Yoq..

(40)-Ädam emäs ekänsän!

(41)Äbulxayr köçägä qaytib çikdi-dä, katta yolga ränävä boldi. Oşa yerdän toğri kelgän avtâbus mi, (42)maşinä mi otiradi-dä, Sämärqandgä yetib âladi. Undan toğri çölgä ötädi. Yol boylab, keçä yâr-yâr (43)äytgänläri esigä tüşdi. Göyâ dostlari birläşib:

(44)Äbulxayr qaçmâqda,

(45)Yâr-yâr, yârân-ey!

(46)deb bÿyt äytişÿyâtganday. Dostlarining içidä Tâştemir hÿm bÿrday. U hÿmmägä Äbulxayrning (47)qaçayâtganini körsätib, qâtib-qâtib külÿyâtganday.

[41] (1) LÄLÄ SAYLI

(2)Şâhidäning sanatäriygä kelgänigä ança boldi. Tâg havâsi yâqdi, şekilli, yüzigä qizillik yügürüb (3)qâldi. Birinçi künläri palatasidän çiqmäsdï: yâtardi, televizâr körärdi. Ävqatlanış üçün äşxânägä (4)zorga bÿrib kelärdi. Ba'zan hÿmxânäsi Muharräm:

(5)- Palatada yâtaverib, dimiqib ketmäysiz mi? -degänçä köçägä sudrardi.

(6)Muharräm - yigirmä beş yaşlardagi quvnâq cüvân. Dam aluvçi yigitlärdän tanışlari köp. (7)Taşqariga çiqdi mi, oşalar yetib kelişädi. Muharrämülär bilän açiq-âydin gäpläşäverädi. Ba'zan (8)meyäridän äşirib yübârädi. Şâhidägä bunaqa çegaradan çiqişlär yâqmaydi, mazam qâyäpti, degän (9)bahânäni qilib, şartta palataga qaytadi. Yoq, yigitläрни yâmân demäydi, bälki haqiqatän hÿm yâxşi (10)yigitlärdir. Köngilläridä kiri yoqdir, bari bir ular gäp sorayvergändän keyin cävâb berişgä (11)mäcbur. Suhbätläşÿyâtganda köz äldigä Äblâqul kelädiyu...

(12)Şâhidä kasalxânädä bir yil yâtädi. Şundan yetti äyi gipsdä. Şâhidä yâtgan yeridä erining bÿrgan sari (13)âzib-tozib bÿrayâtganini körib, u kelgänigä közlärigä tikilib, uning harârätli qollarini yüzigä (14)surkardi. Yâş tãmçiläri yanâqlarigä sizib çiqärdi. Äblâqul uni alqamasdi, köngil üçün 'yiglämä', (15)demäsdï. Mehr tola közläriini tikib tura verärdi.

(16) - Mänä, köräsan, -derdi işânç bilän, - hÿli hÿmmäsi yâxşi bolib ketädi. Sen tüzäläsän, vrançlar (17)bilän gäpläşdim. Mengä Şâhidäni tüzätib bersängiz boldi, dedim. Nimä keräk bolsa tÿpaman, dedim. (18)Ular hÿm 'qolimizdän kelgän çäräni körämiz, tüzälib ketädi', deyişdi. Eh-he, hÿli heç närsä (19)körmägändäy bolib ketäsän. Oşanda yänä tâglarga çiqamiz, lälä terämiz, xop mi?

(20)... Şâhidä ahvâli âgırlıgını kasaxânägä tüşgändäyâq sezgän, hayâtdan ümidini üzib qoygandı. Üy-cây, (21)mâl-hâl, bâla-çaqa u yâqda tursin, özini eplây âlmasa, bâşını yâstıqdän kötärä âlmasa, nimä qılsın? (22)Oşanda erining külib turgan közlärigä qarab, rahmi kelgändi. Özigä âsân: ölädi, ketädi, vessälâm. (23)Şorlık eri esä âvârä bolib, här hafta Barlısıdan Sämärqandga kasalxânädä yâtgan xâtinini körgäni (24)kelişi keräk. Bälki bir kün bu yürişlär cânigä tegär... Şâhidä şuni oylasa, qorqıb ketär, âxirgi (25)daqıqasıgä undan äcräşni istämäsdi. Mâyli, keyin öligini kigizgä orab, Barlısıga âlib ketsin. (26)-Bâşqa heç kimmäs! Faqat - u! Kelin bolib tüşgän, bir dünyâ şirin-şirin ârzular âlib kelgän (27)xânäsida heç nârsädän bexabär, behis, becân, tinçginä yâtaverädi. Qaynânasi bâşıya sâçlarını yulib (28)yiğläydi. U cüda yâxşı ayâl. Kelinligining birinçi künläri unga yâqış üçün vâsitalar axtarardı. (29)Keyin bilsä, qaynânasi häm kelin bilän kelişib, yâxşı yâşab ketiş üçün vâsita axtarayâtgan ekän. (30)Keyinçalik şu haqda gäpläşib qalıb, ikkälâsining häm fikri bir câydan çiqib, râza maza qilib (31)külişgändi... Yänä... Şâhârdän âta-ânasi barişadi. Hâvli yigidä toladi. Ânasi uning sâvuq, qâtib (32)qâlgan yüzini siläydi. ‘Qizginäm, sen ölgänçä men ölsäm bolmas midi? Hudâ sening cânıngni âlgançä (33)menikini âlsa bolmas midi?’ deyä ayuhannâs sâladi. Keyin u kelädi. U mârd, çidämli. Bari bir sevgän (34)yâri - Şâhidäsi bilän vidäläşişi keräk. -Közläri nâmlänädi.

(35)Şâhidäni esä hayâtning heç qanday täşvişlâri endi qiziqtırmäydi. Lekin şunga qaramay, qalbän (36)azâblanayâtgan, gam-gussaga bätgan erigä tikilädi. Sâçlarıgä darrâv âq âralapti. Hämması özining (37)ölimini tufâyli ekänini anglaydiyü, sakrab turgisi, ‘boldi, köp küyinävermäng, men endi ölmäymän, (38)cânim’, degisi kelädi. Hattâ ornidän turmâqçı boladi. Ämmâ qimirlây âlmaydi. Şunda ölik ekäni (39)esigä tüşädiyü, yänä hämmäsigä befarq bolib qäladi. Keyin Şâhidäni kâfängä orab. Çirmäb sâladilär(40)dä, qabristânga âlib cönäydilär. Hâvlidä ayâllar bozlab qalışadi. Ularning içidä ânasi bilän (41)qaynânasi häm bär. Bir yâşli oğilçäsi qandaydir begänä ayâlning qolidä. U häm çirqillâyäpti. Üç (42)yâşli qizçäsi esä qaynânasining pincigä tiqilgänçä, yâmân hâdisä bolayâtganini sezib, qorquv aralaş (43)bir unga, bir bunga âlazarak alanglaydi. Şâhidäni çiqarişayâtganda qaynânasi dâd sâladi. Tâbut (44)kötärgänlârgä: ‘qizimni bermäymän!’ (Şâhidäni, qizim, derdi) deb tärmäşädi. Köz âldi (45)qârângulaşib, huşidän ketädi. Ayâllar

qaynânasi bilän âvârâ bolib qalışadi. Tâbut kötârgän (46)erkâklâr hâm toxtaşadi. U öz dârdi bilän ävväl heç nârsâni payqamaydi. Hâmmâ hâvligä (47)şâşilayâtganini körib, yänâ bir köngilsizlikni sezib, asta qadâm taşlaydi. Ânâsi huşidân ketgän!

(48)- Şâşib qâladi. Nâcât izlâb âdamlarga qaraydi. -Şâhidâsi tirilsâginâ hâmmâ nârsâ ävvälgi (49)câyigâ tüşişi mümkin. Ämmâ Şâhidâ ölgän... Ölgän!!!

(50)Bu köngilsizlikni küzätib yâtgan Şâhidâ çidây âlmaydi. Ornidân turmâqçi, sâbâb yergâ tüşmâqçi (51)boladi, lekin mâhkâm bâğlab taşlaşgan. ‘Cânim, qollarimni yeçing, tüşây, dârdingizgâ dârmân (52)bolay’, demâqçi boladi, ämmâ çiqmäydi. -Ölgän! -xorligi kelâdi. Ölgän âdam âcizligini, [42] (1) tiriklâr nimâ qilsâ, şu hâlga tüşişini yänâ bir bâr esläb, qimirlâşgâ harâkât hâm qilmây (2)yâtaverâdi...

(3)Şâhidâ kasalxânägâ dâstlab tüşgän kezlâri şunaqa vahimâli nârsälâr haqidâ köp oylardi. Ba’zan (4)qorqsa, ba’zan öz ölimigâ hâm âdâtdâgi vâqeaday xâtircam qaraydigän bolib qâlgandi. Yâxşiyâm u bâr (5)ekän. Bolmasa, sözib gamning öziyâq Şâhidâni adâ qilârdi. ‘Sâçingni süpürgi, qolingni kâsâv qilib (6)bolsa-da, könglini âladigän ering bâr ekän. Tüzâlib çiqqaningdân keyin sirâ gâpini ikki qilmâ’, (7)deydi Vraç. Şâhidâning közlâri pârlab ketâdi. Yaqiningning yâxşiligini qalbân his qilâ turib, (8)bâşqa birâvdân hâm eşitiş âdamga alâxidâ quvânç bağışlarkân-dâ. Uni esâlâsâ, yüzigâ yâş tâmçilâri (9)sizib çiqaverâdi. Artmaydi. Artişgâ urinmäydi. Mâyli, nimägâ yigläyâtganini bilib qoyişsin. (10)-Baxt yâşlaridân uyaliş şart emäs. Hâr kim hâm Şâhidâ erişgän baxtga müyâssâr bolavermâydi. Hâr bir (11)cüvânning hâm turmuş ortâgi Ablâqulek sâdiq vâ Mehribân emäs. U işânç bilän ‘Tâqqa çiqamiz, (12)lâlâ terämiz’, dedi. Agâr şu gâpini kasalxânägâ tüşgän künlâri äytsâ, işânmas. Mendek beçârâ, (13)xastaning üstidân kulyapti, deb xafa bolardi. Ämmâ oşa damda beixtiyâr sevgilisining gâplârigâ (14)işângisi, ‘Siz cüdâ yâxşi âdamsiz!’, deb köksigâ minnât dârânâ bâş qoygisi keldi. Ämmâ hâli gipsdâ (15)yâtipti. Köp ötmây, Şâhidâ yänâ yürüb ketâdi. Ular birgâlâşib tâqqa, lâlâ sayligâ çiqişadi. (16)İkkâvlân qol uşlaşgança lâlâzâr âralaşadi. U lâlâ tutadi. Şâhidâ lâlâni âlayâtganda kâftidân (17)tutib qâladi. Qollari harârâtlî. Harârât Şâhidâgâ hâm ötâdi. Uning közlâridâ mehribânlik, sadâqat (18)mucâssâm! Bu nigâhlarda Şâhidâ ilgâydigän vâ ilgämâydigän, sezâdigän ve sezmäydigän, bilâdigän vâ (19)bilmâydigän köpdân-köp

yaxshilik alâmatlari bär. Hämmäsi Şâhidä atalgan. Şuni his qiladiyü, (20)Şâhidäning baxtiyârligi ön çandân aşib ketädi. -Qolidä esä lâlâ! Lälâni birgäläşib tutib (21)turişipti. Tolib-tâşib kelayâtgan hislähini cilâvlâş üçün Şâhidä lälägä qaraydi, fikrini (22)çalğitişgä orinadi. Ammâ... qayâqqa qaramasin közläri birginä uni izläydi. Yürägi birginä unga (23)intilädi. Fikrläri birginä unga qaratilädi. Beixtiyâr özini uning bağriga âtadi. Uyalib, yüzini (24)uning köksigä yaşirädi. Hämmä yâq qip-qizil lâlâ! Uddi yâyilgan qilamdek...

(25)U 'tâqqa çiqamiz', degändä Şâhidä şunday xayâllar surgandi. Asli, ikkävning tanışlırligä häm (26)lälâ sayli sâbâb bolgan edi. Umumän, buni unçalik lälâ sayli demäsä häm bolaverädi.

(27)Oşanda häm tâqqa çiqışgändi. Sämärqandda institütdä ikisi paralel guruhlarda oqışardiyü, heç (28)yüräk yutib, yaqinläşib, birân märtä tüzükrâq suhbätläşmägändilär. Älbättä, oşa vâqeagaça bu närsä (29)ikkisining häm hayâligä kelmägändir: Cismâniy târbiyâ dârsidän 'sinâv'dan ötiş üçün şâhârdän on (30)beş kilâlmeter näridägi Ähalik tâğigä piyâdä 'tur-pâxâd' tâşkilläştirildi. İkkinçi kurs (31)bitirüvçiläri köçälärni toldirib, Sämärqanddan çiqışdi. Yärim yolga yetgänçä birikib harâkät (32)qilişdi. Keyin-keyin tartib buzildi. Köpläb tâliqib, ârtda qâla başladi. Nâzikrâq bolgani üçün (33)Şâhidä bir düğânäsi bilän eng âxirgilär sâfidä bârardi. Bir qışlâq yolidän ötişâyâtganda bir (34)üygä suv içişgä kirişdi-dä, çarçâq tufâyli bir gas ötirib qâlišdi. Qaytib çiqışsâ, hämmä ketib (35)qâlgan ekän. Şâhidäning madâri qurigandi. Düğânäsi âldingä qarab-qarab qoyardi. Şâhidä uning (36)tâqatsizlänyâtganini, lekin ilâcsiz ketâlmayâtganini sezär, 'sen bärâber', desä mutlaqâ yâlgiz (37)qâladı. Buning üstigä 'sen meni kim deb oylayäpsän?', yeb xafa bolışı mümkün. Şu âlfâzda sekin-(38)sekin ketişärkän, yol çetidägi daraxtlarning sâyäsidä otirgän qoşni guruh taläbäläridän tört (39)yigitgä duç kelişdi. Şâhidä dâf'atän quvâni ketdi. Axir ârqada yâlgiz özimiz qâldik, deb (40)oylagandi-da, xayriyät... Birqäläşib yolga tüşişdi.

(41)- Siz çarçab qâlganda oxşaysiz, keling, yetäkläb ketämän, -deb cävâb häm kütmäsdän, Ablâqul ismli (42)yigit qolidän uşlab âldi.

(43)‘Ágır yük’dän xalás bolganigä quvângan dugânâsi âzrâq yânma-yân yürüdi, keyin âldinrâqqa ötib, (44)yigitläarning biri bilän qol âlişdi. Şu tariqa ketâverişdi: Eng âldindä ikki yigit, ortada (45)dügânâsi bir yigit bilän, ârqada Şâhidâ Ablâqul bilän.

(46)Yiqilâyâtganingdä tayanç bârligini bilsäng, här qalay, köngling çökmäydi. Şâhidâ xuddi şu tayanç - (47)Ablâqul ekânini, unga suyaniş kerâkligini, unga suyaniş mümkinligini his qilib, ança xâtircam (48)tártgandi. Şâhidâning xuştârlari köp edi. Şâhidâ ularni axmâq qilar, âvârâyü-sarsân etib, (49)yügürtirärdi. Ämmâ hâzir Ablâqulni ‘oynatış’ga hâli yoq. ‘Bâlki bu hâm oşalarning biridir. (50)Ataylab, ârqada qâlib, uni küzätib kelâyâtgandır. Ägär şunday bolsa, hâzir gâp bâşlaydi. Qiziq-(51)qiziq latifälär äytädi. Yâqış üçün özini yâxşi âdam qilib körsätışgä urinädi’, deb oyladi. Mâyli, (52)urinäversin, özini körsätäversin. Yâxşi bolsa - yâxşidir, Şâhidägä farqi yoq. Yetâkläsä kifâyä. (53)Dügânâsining kişi bilmäs gicinişläri körmäsä, hämmäsigä râzi. Hâzir Ablâquldan fâydalanib (54)qâliš keräk. Qizlik lâtâfatidän uni çalgıtib, fâydalanmasa, nimä qilib yüripti qiz bâla bolib!?

[43] (1) Birâq qançâ yürüşmäsin, Ablâqul gâpirmäs, gâpirişgä urinmas, Şâhidâning qolidän tutgança, (2)âldingä qarab ketib bârardi. Bâlki meni üylâyâtgandır, deb yigitning yüzidägi fikrlärni uqmâqçı (3)bolar, ämmâ bir mârâmda harâkât qilâyâtgani tufâyli yigitning yüzidä hâm bir xil oyçanlik ifädâsi (4)aks etär, Şâhidâ heç nârsäni anglay âlmasdi. Ablâqul här zamânda qarab qoyar, faqat közläringinä (5)mehribânlik bilän külib turardi. Nihâyät nigâhlar râsmana toqnaşdi. Şâhidâ:

(6)- ‘Qaçân yetämiz, çarçab ketdim-kü, tezrâq âlib barmaysiz mi?’, - degändek zârlandi.

(7)- ‘Yürävering, yaqni qâldi’, -degändek, Ablâqul qizning qolini daldali qisib qoydi. Qollari (8)harârätli. Harârät Şâhidägä hâm ötib, yürişläri birmunça tetikläşdi.

(9)Âltâvlân sây boylab bârişmâqda. Bârgan sari sây kengäyib, yol çekinärdi. Yol cärlik içigä tüşdi. (10)Keyin cärlik içidä daraxtlar uçradi. Ular tâbârâ köpâyib,

tâg yân bağrigä yetişgändä daraxtzârdan (11)närini körüb bolmay qâldi. Özläridän âldin kelâyâtganlarning özi yoqâlgandı. Yänä yol yürışdä (12)dävâm etişdi. Yänä daraxtlar kamayib, cärlik tugab, tâg âralığıdagi sâyning özi qâldi. Şâhidä (13)qattiq çarçadı. İxtiyârsız rävişdä yigitning bağrigä kirgänçä, behâl qadâm taşlardi. İlâcini (14)qilsâyü, şartta otirsä, keyin... Ämmâ âldindägilär ketib bârar, ikkâvi ârtlaridan sudralar, âsâsiy (15)güruh sirä körinmädsi. Şâhidä yigit şundâqqinä gulâği tagidä nâfäs âlayâtganini sezär, nâfâsi bir-(16)ikki dänä saç tâlalarını muttasil pırpıratardı. Nâgâhân yänä tizginsiz xayâllärgä berildi: ‘Hâzir (17)Âblâqul toxtab, Şâhidäni özigä qaratsâyü, mahqam quçâqlab öpäversâyä!?! Nimä boladi? Qarşilik (18)körsätädi mi? Siltâb taşlaydı mi? Baqırıp yârdamga âdam çaqiradi mi? Anavi törttäläsi ança (19)âldindä. Bir tãmân-sây, ikkinçi tãmân-qır, âldilaridä-baland çoqqı. Dâdini kimgä äytädi? (20)Yigit... Keyin özi hâm... E,e şuniyâ? Negä bunday oylayaptı? Nimägä yigitni nazari ilmâyaptı? Hämâm (21)yigitlärgä oxşagan yigit. Umumân, öptirsä nimä qıptı? Birâv körüb otırıptı mi? Hindulardek, anavi (22)tâşlar ârasidägi gârga kirib âlişsä... keyin...’ - Şâhidä öz oyläridän läzzätläniş, külimsirädi. (23)Vâqea qanday dävâm etişini tasavvur qilib qorqıp ketdi. Keyin ‘bu faqat xayâl’, deb özigä täsälli (24)berdi. Âblâqul esä... Hämân âldingä qaragança nimälärnidir oylab ketib bârar, yânisagi qız fikrân u (25)bilân nimä işlär qilgänidän mutlaqâ bexabär edi. ‘Yoq, bu yigit unaqalardan emäs!’ Şu daqıqa (26)Âblâqul unga nazar taşladı. Közläri mehribânlik bilân külib turardı. ‘Yoq, bu közlär aldamaydı!’ (27)‘Yoq, bu közlär aldamaydı!’ - fikrân tãkrârladı Şâhidä vä uyalib qoydı. -Qız bâla bâşı bilân (28)şunaqa nârsälärni oylayaptiyü!

(29)Nävbätdägi donglikdän âşganlaridä tortâvlân suv boyidä otirişgân ekân. Yol boylab, tâgning ança (30)içkârisigä kirib ketişgân, tâğu-tâşlab ârasidä salkam ikki sâatdän beri yürışär, lekin hêmân (31)âsâsiy güruhning qârası körinmädsi. Hâr yer-hâr yerdä säyrgä çiqqân kiçik-kiçik güruhlar qır yân (32)bağirlarida dam âlib yâtişär, ulardan gâp sorab, tayinli cävâb âlişälmasdi. Nihâyät heç kim (33)uçramay qoygandan keyin tortalâvi otirib âlişgan ekân. Ular torxaltalaridan âlib çiqqan (34)tüşlikläri ortaga qoyışdı. Şâxidä qoligä nân, şakâlad âldi. Ämmâ iştâhâsi boğiqşigini anglab, (35)qolidägilärni câyigä qoydı. Âblâqul esä şapatı nânning yârmini sindirdi-dä, sây suvigä batirib yeyä (36)bâşladı.

(37)-Siz h m  unday qiling, -dedi u. -H r qanday  ak laddan k r  k pr q maza qil siz.

(38) ahid  cilm ydi. Keyin yigit uzatgan n nni s y suvig  b tirib, bir  z  imdirdi-d , ti l di. (39)Nazarid   irindek tuyuldi. N nni y n  suvga b tirib. Y n  ti l di. -N n c d   irin! -  ahid ning (40)i t h si  çildi, t liqqanini unutdi.  bl qulga  ad n tikildi. Uning k zl ri: ‘ ytm dim mi, zor a?’ (41)deg nd y tikilib turardi.  ahid  b  gaça bolib ketdi...  blaqulning k zl rid gi nur qalbining (42)qaysidir burçini y ritay tganday.

(43) unday  zg ri ni  zid  birinçi m rt  his qilay tgandi...

(44) ahid  endi i id   bl qulni maqtay tgandi. Nim sini maqtaydi? Nim g  maqtaydi? H mm g  ox agan (45)yigit.  z ld n yigitl r qizl rg  y rdam berib kelg n. Heç ac bl n rli c yi yoq. Bari bir... ipsiz (46)b glanib b ray tganini t  n r, s vuqq n boli g  harçand urinmasin, epl y  lmas.  unçaki (47)qarayman, deb yigitg  mehr bil n tikil y tgani  stid   zini  zi qolga t  ir rdi. Y r gi es ...

(48)Uz qdan e  k ming n  dam kel verdi.

(49)- u tarafga ketay tgan yigit-qizl rni k rm dingiz mi,  ta?

(50)-Yoq, -dedi  ta e  gini toxtatib, qolidagi  op n tay gini qolti g  qistirib,  q  ralagan s q lini (51)sil rk n, sin vçan k zl rini yigitl rg , keyin qizl rg  tikdi. - Sizl rg  kim ker k?

(52)-Biz S m rqanddan tur-p x dga  iqqan tal b l rmiz.  s siy g ruhdan  rqada q lganmiz. Ular  u (53)tarafga ketg n boli i ker k.

(54) ta tur-p x d ma zini  aqç qçi boldi mi, bir zum s q lini tutamlab oylandi.

[44] (1) -  ah rd n kelg nl rning h mm si pastda, -dedi keyin, -bu t m nda faqat qoy suruvlari b r. (2)K rm sd n  tib ketg nsizl r. Yol carlikk  t  g nd  qalin daraxtlar b r,  h rlikl r  d td  o a (3)yerd n qayti adi.

(4)Altâvlân bir-birigä qaraşdı. ‘Âtâ’ eşâgining gâringä nuqib, yolidä dâvâm etdi. Hâmmâsi çarçagan, (5)âxirgi ümid uçqunlari hâm songandi.

(6)Ârqaga qaytiş keräk...

(7)Yänä ävvälgidäy üç böläk bolib ârqaga qaytişdı. Âblâqul Şâhidäning qolidän tutgança, xâtircam (8)ketmâqdä. Kâm gâpirädi, hâr zamânda qarasa, közlâri mehr bilân külib turadi. Bir märâmda (9)nimälärnidir oylaydi. Bir mahal qirgä tikilib qâldi. On qadâmçä şu älfâzda yürdi. Keyin ‘toxtab (10)turing’, deb şâşilgança, qiyälâb qirgä çiqä bâşladi. Şâhidä hayrân. Yigitning çaqqân (11)harâkâtlârini küzätârkân, epçilligini tan âlayâtganini, ‘körding mi, qanday zor yigit!’, deyä özigä-özi (12)maqtayâtganini sezib qâldi.

(13)-Nimâsi zor? -deyâ yürâgining ikkinçi tãmâni qarşı çiqdi. -Âddiy yigitlârdän biri.

(14)-Ocarlik qilmä! -dedi birinçi tãmân. -Bunaqa yigit hâr qadâmdä uçrayvermäydi. Sinâş üçün hâr (15)künü bunaqa baziyât bolavermäydi.

(16)-Hâ, kim sinâr ekân? -vücludä yüz berâyâtgan hâdisâni körib körmâslikkâ âlardi ikkinçi tãmân... (17)Şu paçâq yigitni sinâr ekânman mi? Nimâsini sinâyman? Bema’ni gâplâringni qoysangçi!

(18)-Hâli bu gâplâring üçün puşaymân yeysân! - derdi birinçi tãmân ocarlik bilân.

(19)-Nimä? Sen negä meni tinç qoymaysan? Nimägä undamâqçisân? Fikringni sezyâpmân, şu yigitni sev (20)demâqçisân.

(21)-Mänâ endi ikkimizning fikrimiz bir câydan çiqdi.

(22)-Heç qaçân bunday vâqea yüz bermäydi!

(23)-Bunı endi... körâmiz! Änä, qaragin, qandaydir xarsangning yânidä çökkälâdi. Nimânidir âldi. Änä, (24)baland kötârib körsätyâpti. Ur-re! Lâlâ!

(25)Qiz qizil lâlâ kötârib, yüzi qizargança yigit kelârdi!

(26)Qip qizil lâlâni kütib, yüzi qizargança sevgigä taşna qiz turardi.

(27)Lâlâ qip-qizil edi! Yüzlär qip-qizil edi! Ular häyâcândan entikardilär.

(28)Lâlâ ikkâvining ümr yolini üzil-kesil bir tãmânga burib yübârgändi.

(29)Özidek nâzik, cirâyli lâlâni köksigä bâsib, Şâhidâ bârmâqda. Çarçâgidän äsâr häm qâlmaganday.

(30)Ârçasiga qaramaydi, ämmâ u (şu dämdän başlab Âblâqul Şâhidâ üçün ‘u’ga äyländi.) yânginäsida (31)kelâyâtganini his qilib, yänädâ qattiqraq häyâcânlanardi.

(32)Tâğ yolidän qaytib tüşgänlâridâ kursdâşlarini körib quvânib ketişdi. Keyin bilişsâ, özlâridän (33)bâşqa heç kim tâqqa çiqmagan, ‘âta’ äytgändây, carlikdagi daraxtzâr âralab ketişgän ekân.

(34)Înstitutni bitirişdâ nikâh toylari boldi. Kelin-küyâv qoş diplâmni qoltiqlaşib, Barlaşga râvânâ (35)bolişdi. Şâhidâ asli qışlâq qizi, âtasininig xizmâti yüzäsüdän Sâmrâqandga kelib yaşâb (36)qâlišgandi. Kişi qışlâqda tuğildi mi, qışlâqda ösdi mi, keyin här qança şâhârdâ yaşâmasin, ğala (37)ğavurga örgänmasin, qalbining bir burçagidâ qışlâqqa intiliş hissi yaşirini turaverâdi. Şu (38)sâbâbli mi, Şâhidâ yângi hävligä tezdâ örgändi. Qaynânasi unga iş qiling, demäs, sigirni häm özi (39)sâğaverâr, kirni häm özi yuvaverâr, nânni häm özi yapaverârdi. Şâhidâ qaynânasining yârdami bilân (40)bu işlârni öz qoligä âldi. Şu ârada qizçâsi tuğildi. Keyin oğli... Hämmâ körgüliklär oşandan (41)bâşlandi. Kiçik, katta çillâlâri ötdi hämki, işgâ çiqâlmadi. Hattâ emizikli oğligä tüzükraq (42)qarâlmâsdiyü asta-sekin üy tâşvişlâri yänâ qaynânasining çekigä tüşdi. Şâhidâning dârmâni ketib (43)bârar, üydâ ‘bekârçi xâtin’ bolib qâlayâtganidän vicdâni qiynâlârdi. Bâla tuğilgandan songgi (44)nimcânlik, ötib ketsâ keräk, deb dastlabki âylarda âhämiyât berişmädi. Şâhidâning özi häm şu (45)fikrdâ edi. Özi ävvâldän u nimcân qiz edi. Şu nimcânligi bâis Âblâqul bilân tanişgandi. (46)Qaytadan küçgä kirsâ, qaynânasining qolidän üy tâşvişlârini âlişini oylab, özigä täsâlli (47)berârdi. Asta-sekin özidâgi özgâriş

vaqtinçä bolmay, köçäyib bäräyätganini tan alışğa mäcbur (48)boldi. Şu ärada grip bilän qattiq ağrib yätib qıldı. Uni kasalxänägä älib bärışmäqçi edi, ‘ölämän (49)sättâr, barmayman. Emizikli bälamni qanday taşlab ketämän,’ deb turib aldı. Şähidä grippgä qadar (50)belidä ağriq sezärdi. Gripp äsärätläri häm qoşildi, ağriq küçäydi. U boldi-bu boldi, äradan yänä (51)ikki äy ötdiyü, Şähidä ornidan turälmay qıldı. Mäcburän kasalxänägä, Sämärqanda älib bärışdi.

(52)Oşanda edi-dä, yätgan cäyidä ölimini tasavvur qilişläri...

(53)Umurtqa süyägi çiriy başlagan ekän. Davılaş cüda qiyin edi. Ahvâli ağirliğini Şähidä häm (54)sezärdi. Sezärdiyü, ‘ölib ketsäm u nimä qilädi?’ deb azab çekärdi. Ölsä... eh, he, u äzmunça täşvişgä [45] (1) qäladi mi? ‘Mendän keyin özigä mendäy xätir tåpa älar mikän?’ deb qaygurardi. Ämmâ könglining bir (2)burçağidä oşa ayälga räşki keläyätganini häm angrab turardi. Ölimini kütärdiyü, ölişni (3)istämäyätganini bilib qälardi. Unga: ‘Köp kelävermäng, üy işlärigä qaraşing’, deriyü, dâim u öz (4)yänidä otirişini istäyätganini bilib qälardi. ‘Bälki häzirdän yängi xätin izläyätgandır’, deb oylar, (5)göyâ şunday bolişi tabiiydek, uning yänidä başqasını köz äldigä keltirärdi.

(6)... U küyâvlik kiyimidä. Yänidä harirgä burkanib, uyagança kelinpâşşa turipti. Qizçäsi, (7)qaynânasining qolidägi oğilçäsi bir çetdä moltirişädi. Toyxänäning bir burçağidä gipslängän (8)Şähidä yätipti. Kelin-küyâvgä qaraydiyü, özini tutälmaydi. U esä:

(9)-Axir özing şuni istägändigkü. Bari bir ertä-indin ölib ketädigän ädamsan, men esä yaşaşim (10)keräk. Körding mi, qanday çiräylisidän tåpdım, - deydi.

(11)Şähidäning batar xorligi kelädi. Baqirib yiglämäqçi boladi, ämmâ ävâzi çiqmäydi. Tura sâlib, (12)kelinni käsâb bilän quvib çiqarmâqçi boladi, ämmâ gipsdä yätipti. Kelin-küyâv tantana bilän (13)Şähidäning yänidän ötib ketädi. Otirganlar orinlaridän turib, qarsaklar bilän ularni (14)älqişläydilär. Şähidäni esä ötgän-ketgän turtadi, masxaralaydi.

(15)Şunday bolişi keräk edi...

(16)Şahidä buni yaxşı tüşünädi. Ämmä tüşüniş başqayu, hayât oyunlarini öz başingdan ötkizişing (17)başqa ekän-dä! Taqdirgä tan bermâqçi boladi, birâq yürägidä isyân.

(18)... Yâstiği hol bolib ketdi. Kimdir peşânäsigä qol qoydi. Köz yaşlarini artdi. Şahidä siltäb (19)taşladi. Qulağigä: ‘Şahidä! Şahidä, bu-men! Men keldim’, degän mülâyim âvâz eşitildi. U!! Bu (20)yerdä nimä qilib yüripti?! Hâzirginä kelinçäkning yânidä savlat tökib turuvdi-kü! Şahidä qorqa-pisä (21)közini açdi. Haqiqatän häm yânidä - u!! Şahidä batar yiglädi. Özini toxtatib âlâlmasdi.

(22)-Sizdän iltimâs! -Şahidäning birinçi gäpi şu boldi. -Ägär yänä üylänädigän bolsangiz, men (23)ölgänimçä sabr qilib turing. Xop mi?!

(24)-Tentäkkinä! -dedi U. -Nimälärni oylab yâtibsän? Men dâri tâpib kelyäpman. Bu yerdä başqa heç (25)kimdä yoq. Kamyâb. Vraçlar buyurişgändi. Köp câylarni izlädim. Äldindän çiqib ketgändän beri häli (26)üygä bârganim yoq...

(27)Şahidä dârinä körgändän song Äblâqulga sinsikläb qaradi: Közläri kirtäygän, yâqâsi kirlägän, (28)sâqâli ösgän. Şahidä uyalib ketdi:

(29)-Xayâlimdä... biznikidä toy bolayâtgan emiş. Siz... Başqa bir kelinçäk bilän torda... baş egib (30)turipsizlär, -dedi Şahidä özini bâsib âlgandan keyin. -Orningä âlgan yângi xâtiningizgä qarab, (31)älâm ötib yigläyâtgandim, siz... -Şahidä şirin cilmäydi.

(32)-Älib bergän xâtining çirâyli mi?

(33)-Cüdä häm. Sizgä yâqdi! -Şahidä dävâm etâlmadi, yänä kelinçäkkä räşki qozidi.

(34)-Mengä bälki... faqat sen keräkdirsän. Bälki men faqat sen üçün... -Uning sâkin âvâzi Şahidäning (35)vücudini cimirlätib, râhatli boşâştirib yübärdi.

(36)Oşanda äytgän edi-dä, ‘täqqa, lälä sayligä çiqämiz’ deb.

(37)Uni yänä bir märtä qattiq ävârä qilgänini esläydi. Gipsin älganlaridän keyin darrâv yâxşi yürüb (38)ketälmas edi. Şuning üçün qoltiqtayâq keräk edi. Vraçlar buyurgandan keyin râsa bir hafta izläpti. (39)U şähärdän-bu şähärgä dârixânä izläb ketäveripti. Äxiri hafsalasi pir bolib, qaytib (40)kelsä, özlärining Barläsidagi kiçikkinä dârixânäning bir buçagidä ikkitäsi säkkiz yildän beri (41)xaridâr çiqmäy, çäng bâsib yätgan ekän. Älasälib, Sämärqandga cönäyveripti.

(42)Oşanda yänä aftâdahäl, lekin baxtiyâr hälätdä kirib kelgändi.

(43)Birinçi märtä ayâqqa turganiçi? Xuddi gödäk endi qadäm taşlayâtgandek. Vraç bilän u ikkävlän ikki (44)qoltigidän tutişi. Öz ayâqlaring bilän yürüş qançalar katta baxtligini yälgizginä Şähidä bilädi. (45)Bemäläl qadäm bâsadigän bolgança u yänidän ketmädi. Şähidäning unga rahmi kelär, üydä qaynânasi (46)bälalari bilän cüdä qiynäläyâtganini bilär, lekin uni yänidän ketkizişni istämäsdi. Ayni daqiqada (47)Şähidägä qoltiqtayâqdan häm körä köprüq uning özi keräk edi.

(48)Bir yıl degändä kasalxânägä üygä cävâb berişi. Vraçlar Şähidäni sanatâriyga cönätişni (49)mäslahat berişgändi. Ävvälgidän küçgä kirişi üçün sanatâriy şarâitidä davälanişi şart ekän. (50)Oşanda Nârxälning ânasi, yänä Usmânga oxşaganlar: ‘Sanatâriydä xâtinlär (51)bunaqa bolib ketädi ...’, deyişäversä, U ança oylanib qalıpti. Äxiri könglidägi hämmä gümänlarini (52)engdi.

(53)Muharräm sanatâriygä Şähidädän sal äldin kelgän. Şu yerdäyâq (özining äytişiçä) ikki-üç yigitni (54)telbä qılıpti. Kasalxânägä tüşgändän keyin ‘sil bolding’, deb eri taşlab ketgänmiş. Şuning üçün [46] (1) camiki erkäk zâtini körärgä közi yoq edi. Fikri-zikri toğri kelgänini bâplaş. Xuşbiçim cüvân (2)bolgani üçün sanatâriygä ança xuştârlar ärttirgän, ataylab, birini ikkinçisigä tezläb, uriştirib, (3)özi huzurlanib yürärdi.

(4)Muharräm Şähidäning hikâyäsini mârâq bilän tingläsâ-dä, Äblâquldek yâxşi ädamlar bârligini tan (5)älgisi kelmäsdi. Bu Şähidägä yänä-yänä huş yâqar, Uning aziz kişisi bârligidän faxrlanardi. (6)Muharräm esä köp oylanadigän bolib qâldi. Şähidädän täkrâr-täkrâr Äblâqul haqidä sorar qanday (7)xabär älganlarini, dâri izlägänlärini cüdä aniq bilgisi kelärdi. Muharräm asta-sekin Şähidägä (8)bâglanib

bàrar, ilgäri köçägä sudraydigän bolsa, endi palatada otirib, uzâq suhbätläşärdi. Gâp (9)qayâqqa äylnmäsin, âxir-âqibät unga taqalab, keyin xayâl surib otirib qâlardilär. Xat ârqli Uning (10)suratini âlişdi. Suratdagi közläri mehribânlik bilän tikilib turgan yigitgä Muharräm uzâq (11)tikildi. Könglidän köp nârsälär ötâyâtganini tüşünib, Şâhidä indämäsdän küzättdi. Muharrämning (12)qollari titrärdi. Surat pâlga tüşib ketdi. Ämmâ Muharräm beni sezmädi. Şâhidä dügânäsining (13)hâlätidän köngli büzilib, qimirlâlmay otiräverdi. Muharrämning başi egilgän, közlärini tuman (14)qâplagan.

(15)Yânidägi kişi häm çekâyâtganini körsäng, aslâ ötâlmaysan. Uning gami zârräçä bolsa-da, sengä (16)häm köçädi. Şâhidä Muharrämni taşlab ketgän abevâfâni cüdä yâmân körüb ketdi. Yâmân körüş - (17)âddiy münäsäbät! Näfrätini ifädäläşgä söz yoq. Bälki âralaridän birân gâp ötgändir, ämmâ qaysi (18)märd erkäk xâtinini qiyin ahvâldä kasalxânädä yâtganidä taşlab ketädi. Xâtin degän insânga aynän (19)oşa vaqtdä er tayançı, mehri, sadâqatni keräk-kü!

(20)Nihâyät Muharrämning dârdi bir âz kamaydi, şekilli, suratni qidirdi. Xicâlâtlik bilän pâldan (21)avaylab âlib, puflab, Şâhidägä tutarkän:

(22)-Siz cüdä baxtiyâr siz! -dedi. Közläridä yâş gïtillädi. Kafti bilän yâşini artı-dä, özini âqladi.

(23)-Könglingizgä kelmäsin, men şunçaki... Hâli köräsiz, mengä häm Âblâqul äkägä oxşagan yigit (24)uçraydi. Uçramasa, özim izläb tâpaman! - Muharräm külimsiräşgä haräkät qildi. Oşanda sizgä (25)suratini yübârämän. Mänä köräsiz!

4. ÇEVİRİ METİN

[1] ALİBEK VE KIRK DOSTUNUN HİKÂYELERİ

(Sırasıyla Hikâyeler)

Melek

Öğüt

Gözcüler

Müjde

Üzüm Bahçesi

İyi Niyet

Şapka (Kalpak)

Kumaş Mendil

Hatırlanması Değerli Olay

Gençliğin Sokağı

Arapça Oyun

Yar-yar (Bir çeşit şarkı)

Lâle Bayramı

Birlikte büyüdüğüm yaşıt komşularım, on yıl birlikte okuduğum okul arkadaşlarım, sırdaş dostlarım, gençlikte birlikte çokça delilikler yaptığım dostlarım Alibek ve Ebulhayr hatırasına adıyorum.

MELEK

Alibek Semerkant'taki eğitimden vazgeçip döndü. Doğrusunu söylemek gerekirse vazgeçmedi. Yanında güvenilir tanıdığı yoktu. Bu duruma canı sıkılıp, belgesini Samgasine teslim etmişti. Matematiğin 'M'sini bile bilmezdi ya, neyse... Ayrıca, Semerkant'ta yürürken biri öyle diyip, ikincisi şöyle diyip, ayağındakileri alacaklarmış... Yok öyle şey, dedi de belgelerini alıp Barlas'a yola çıktı.

Savhaz'da üzüm toplanmaya başlayacaktı. Brigadir Hurali kardeş kendine muhasebeci bulamıyordu. Alibek'in sokakta boş boş yürüdüğünü görünce ona teklif etti. Dördüncü sınıf matematiğini düşünürsek, toplama-çıkarma, bölme-çarpmayı bilirsen, başaracaksın, dedi. Alibek dostunu sözüne razı oldu. Kaderin işine bak. Muhasebeci olmak da kolay değil. Bir sezonda çokça para tahsis etmek mümkündür. Şimdi, Nurali ağabey ile kendisi, babası (depoda müdür), annesi (ev hanımı), ağabeyi (öğrenci), ablası (iki yıl önce evlenmiş, şimdi bebeğine bakıyor), kız kardeşi (beş yaşında), küçük kardeşinin (beşikte) maaşını yazıyordu. İşte para, işte pul. Diğer kardeşleri de kendileri çalışıyordu. Onların da yardım etmesi lazımdı. Böyle güzel olacaktı. Bunun dışında Teknik Okul'un öğrencileri yakında yardıma geleceklerdi. Bu rahatlık demektir. Yüzde doksanı kızdı. Kızlardan biriyle arkadaş olsa, her gün randevular, öpüşmeler, dizine başını koyup yatmalar... O-oh! Geçen yıl köyün büyük çocukları özgürce eğlenmişlerdi. Kızlar, onu ise öğrenci diye hesaba katmamıştı. Alibek buna çok üzülmüştü. Kendinden iki-üç yaş büyük öğrenciler ile nasıl buluşma düzenlediklerini, gizli yerlerde...

O tarafını duysan, dayanamazsın. Söz oraya geldiğinde Alibek kendini tutamaz, bütün vücuduna bakarak, arkadaşına gözünü dikip, ağzından bir şeyler kaçıracağını sezer ama... Bu yıl Alibek de aynen böyle yapar. [2] Geçen yıl küçüktü. Öğrenciydi. Şimdi büyüdü, Semerkant'ı da gördü. Evet, Alibek şakacı biri de değildi. Çoğu şeyi öğrendi, pişti. Genel olarak bu kızlar (muhasebeci-ya) şımarık bir şekilde: Sana daha fazla yazacağım, dese, kaçırdı. Alibek öğrencileri kendisine nasıl baktıracağını iyi bilirdi. Onlar günlük kuralı yerine getirmelidir ki bu o kadar kolay değildi.

Kısacası...

Alibek işe başlamak için bağa gittiğinde, sınıf arkadaşı Zülfiya sepet getirip üzüm topluyordu.

- Alibek, geri döndünüz mü?, diye sordu, yumuşak gözlerine bakarak. Ders çalışmaya gitmedin mi?

- İşte böyle oldu. Açıkçası, okula gitmek zordu. İlk önce ona verecek para gerekiyordu. İkisi de olmazda umudunu kesmek gerekir. Sınava girmeden dönüverdim. Ne yapıyorsun?

- Çalışıyorum. Kurbaney ile birlikte iki sepeti üzümle doldurmuştu. Sonra Alibek ona dönüş sebeplerini açıkladı:

Zülfiya çok iyi bir kızdı!

Peki daha önce böyle miydi?

Gül gibi açıldığını, yumuşacık baktığını düşün! Duygulanası geldi! Okulda okurken fark etmemişti. Özellikle boyu, posu! Harika! Mükemmel! Bakışlarından dolayı yüreğine iğne saplanmış gibi olurdu. İğnenin tekrar saplanmasını istiyorsan, bundan zevk almalısın. Alibek düşüncelerinden dolayı gülümsemişti.

- Neden gülüyorsun? - Zülfiya usulca gülümsüyordu.

- Okuldaki anılarımız aklıma geldi, dedi Alibek, gözlerini kızdan çekmeden. - O zaman küçüktün.

- Şimdi büyümüş müyüm?

- Evet çok güzel olmuşsun!

- Gerçekten mi? Sen ise Semarkant'a gidince değişmişsin! - Zülfiya şaka yapmak istedi, heyecanını gizleyemedi. Yüzü kızardı, -seni izliyor- diyince üzümünü sepete döktü, Kurbaney'in arkasından koştu.

Kız üstüne genişçe bir kırmızı gömlek giymiş, ona çok yakışmıştı. Omuzlarına dökülen örülü iki saçı kişiye hoş gelirdi. Alibek gülümseyerek onu gözlemledi. Vücudunda muazzam bir titreme olduğunu fark etti. Ne düşündüğünü ağzından kaçırınca çok şaşırdı: 'Çok güzelsin!' Cesaretiyle gurur duydu: Boşuna mı Semarkant'a geldim? Ne çok tecrübe edindim. Mükemmel! Çok iyi! Çok güzeldi ya! Alibek, bir an için kendi kalbini düşündü ki, yüreği titredi. Bütün gün bunu düşündü. Her zaman onun sepetini doldurmasını beklerdi. Zülfiya şimdi sadece Kurbaney ile

sevgiliydi. Kız arkadaşına söyleseydi, ikisi de ona gülerdi. Özellikle Zülfiya'nın gülüşü yumuşak, neşeli, eğlenceli...

Bir an kızlar bağrışıp çıktı. Etrafta dolaşan Alibek 'Ne oldu?' diyerek onun yardımına geldi. Korkmaları kendilerine neşe veren kızlar sesli-sesli gülüyordu. Asmadaki dallar arasına arılar yuva yapmıştı. Üzüm toplarken dalları silkeleyince özellikle, rahatsız olan arılar ikisini de sokmaya çalışmıştı.

- Yaralandı mı? - Alibek kibarca sorduğunda, Zülfiya ellerini ve yüzünü tutmaya başladı. Aynı zamanda, kalbinin katlanılmaz derecede sert olduğunu hissetti. Büyük olmasa, onu kucaklardı. Gülümseyen Zülfiya, aniden adamın titreyen parmaklarını hissetti, birden kendine geldi ama hiçbir şey fark etmemiş gibi güldü ve kendisinden kaçtı.

- O nerede? Bana gösteriniz! Alibek'in mertliği tutdu.

Bağdaki arı kovanlarını incelemeyi o, geçen yıl öğrenmişti. Eğer kovana el sığabilecek olsa, özellikle çekip atmak gerekir. Arıyı kovalayamadı. Kovaladığında da etkilemedi. Eğer korkuyorsa, eldiven giyip alsaydı. Ondan da kolayı, yaprakları tutarak yuvayı birden avuçlamak... [3] Alibek arıları avucunun içinde sıkıp iyice ezdi. Kızlar ısrarla izliyordu. Alibek hepsini ezip, sanki böyle işleri her gün yaparmış gibi, rahatça yere attı. O anda ezilen yuva içinden bir arı sürünerek çıkıp, 'bızz' diyerek Alibek'in yüzünü ısırıldı. O ağrının acısıyla 'şapp' diye yüzüne vurdu. Zülfiya : 'Ne oldu?' diyince etrafı çevrildi. Yuvada hala sağ kalanlar varken, sürünerek çıkarlar diye, Kurbaney acele ederek tekmeleyip öldürüverdi. İki-üç tanesi kaçıp, Alibek'in etrafında bir süre vızıldadı. Alibek yuvayı yere düşürdükten sonra hemen ezmesi gerektiğini aklından çıkarmıştı.

Zülfiya, gözünü tutarak Alibek'in omzuna sol elini koydu, sağ eli ile başındakini çekerek bir ucunu ıslatıp arıların ısırıldığı yere basdı. Bu şekildeki tedaviyi üç-dört kez tekrarladıktan sonra yerinden kalktı. Alibek o ilk acıyla hiçbir şeye dikkat etmemişti. Ağrı azaldıktan sonra Zülfiya'nın az önceki ilgisini düşünüp yüzüne mutluluk yayıldı.

- Nasıl, hala ağrıyor mu? - diye sordu kız. Bir şeyler hissetmiş ki, gözleri parlıyordu, yüzüyle kızarmıştı.

Alibek 'bir şey yok.' diyerek ayağa kalktı. Zülfiya'nın elini birkaç saniye tuttu. Vücuduna ter bastı.

İşte, şimdi yine ari ezse ya... Ellerini uzak tutmak için seksen sekiz kere arıları talan etmeye razıdır. Zülfiya ellerini çekmeden, mutlulukla ona gözlerini dikiverdi. Alibek dayanamadı, ellerini çekti. Kızın bakışlarına dayanamadı, gözlerini çekti. Yine titremeye başladı. Nihayet kız üzüm toplamaya devam etti. Kurbaney'e nedir demişti, ikisi de birdenbire Alibek'e baktı ve gülüştü. Alibek türlü şeyler düşünüp, üzüm bağlarından yola doğru çıktı. Yenilmişti. Sanki birisi 'puff' dese uçacak gibiydi.

- 'Kız değil bu, melek, melek!!' - Alibek fikirlerinden memnun oldu. Onu hayal etti.

... İkisi elele tutuşup, birbirlerine bakıyorlardı. Birden Alibek'in gözlerine baktı. Melek birden başındaki eşarbu çıkarıp, onun gözlerini kapattı. Yigit bu nazik eller üzerine kendi ellerini koydu. El ele, göz göze oldular. Onlardan şefkat, yumuşaklık ve sadakat yayıldı. Alibek yavaşça onun ellerini okşadı. Nazik elleri onun boynuna dokundu. Melek yine onun gözlerine birkaç dakika baktı da, başını yavaşça Alibek'in göğsüne koydu. Alibek şimdi Zülfiya'nın saçlarını okşuyordu. Saçındaki güzel kokuyu durup durup kokluyordu. Yine duramayıp sordu:

- Zülfiya!

- Evet! - Başını kaldırmadan, heyecanlı sesiyle cevap verdi.

- Ben sana Zülfiya demeyeceğim.

- Tamam da neden?

- Ben sana yeni, harika bir isim buldum.

- Söyle!

- Melek!

- ... Zülfiya kıkırdayıp güldü. - Şimdi beni hep böyle mi çağıracaksın?

- Evet! Bir şey daha desem incinmezsin demi?

- Hani, duyalım!

- Sana âşık oldum.

Alibek meleği yavaşça kucakladı. Saçlarını şefkatle okşadı. - O sevgi göstermişti. Şu vakte kadar gönlünü anlatmak nasıl olurmuş, diye merak edip kitaplarda okuyup, sinemalara giderdi. Şimdi kendisi böyle bir olayın içindeydi. Zülfiya güldü.

- Neden gülüyorsun?

- Sözlerin tuhaf...

- Nesi tuhaf?

- Erkekler kızlara nasıl sevgi gösterirmiş, diye düşünüyordum ki...

- ... Şimdi ona sevgisini gösteriyordu.

- Bana bak - Zülfiya başını kaldırdı. - Nasıl seveceksin?

[4] - Bilir misin? - Alibek geveledi, - Biliyor musun, sevmek... 'Böyle, şimdi ben seni çok güzel gördüğümü, sensiz yaşayamayacağımı hissediyorum', diyecekti.

Fakat tamamen hayale daldığından, traktör sürülme sesiyle sarsılıp kendine geldi.

- Alibek, burada mısın? Bir süredir seni arıyorum.

Alibek'in karşısında polis Nurali ağabey durmuştu. Cinayet üzerinde yakalanmış gibi şaşırıldı. Rahatlamak için polise baktı. Bir süre bakınca yüksek asmanın arkasından kendine şefkatle bakan Zülfiya'nın bakışını gördü.

‘Mükemmel! Harika!’ - Kaç kez tekrarladığı düşüncelerini yine tekrarlardı, sarhoş gibi giderken. Aslında, onun akli başında değildi. - ‘Melek! Benim meleğim!’ - Alibek’in kafası karıştı.

Alibek önceki kararsız düşüncelerini şimdi değiştirmişti. Zülfiya’nın üzüm dolu bir sepet getirmesini bekledi. O da çabukça çıktı, dönmeye acele etmeden, kutuyu rahatça alıp, bilmiyormuş gibi yaparak Alibek’i aradı. Birbirlerine sınırsız, umut dolu gülümserler ve sepetleri bileklerine geçirip koşuştular.

O gün Alibek’in ailesinden kimseye çalışma günü olarak yazılmadı. Zülfiya’nın topladıkları iki kat artınca beş günün sonunda ‘sosyalizm yarışmasının galibi’ne verildi. Öğrenci kızlar da yardıma keldi, fakat Alibek şimdilik onların yanına gitmedi. Genel olarak, oraya gitmek istemedi. Hepsi bu kadar!

[6] ÖĞÜT

Alibek’in Semerkant’ta okuyan kardeşi Salim cumartesi günü eve döndü. Akşam yemekten sonra ondan bundan konuşular. Sonra canları sıkılmaya başladı. Alibek bu fırsattan faydalanıp bir satranç getirdi.

- Oynayalım mı?

- Kardeşinle oynar mısın? - babası gülümseyerek sordu.

- Olur, boş durmaktansa, dedi Salim.

Salim, Alibek’ten üç yaş büyüktür. Kendini bilişi ve konuşma şekli çok farklıdır. Eğlenmek için konuşsa bile sanki birilerine öğüt verecekmiş gibi olurdu. Alibek ağabeyini üç gündür bekliyordu. Tavsiye isteyecekti. Zülfiya’yı güzel bulmuştu. Sevmek iyi şeysin! Tatlı hayaller düşündürürsün, geceleri uyutmazsın. Ertesi gün hiçbir şey olmamış gibi işe gidiverirsin. Akli fikri tamamen Zülfiya’da. Yatsa da, kalksa da, yürüse de... Onu düşünürdü. O iyi huylu, güzel bir kız. İnan ki, Barlas’da Zülfiya’dan başka güzel kız yoktur. Masumca gülüşlerini hatırlayınca, tüm vücudu terlermiş. Zülfiya hayalet devlerden korunmak isterdi.

O gün tuhaf bir şey oldu. Herkesin öğle yemeğine gittiği bir zamandı. Kurbaney, Zülfiya üçü birlikte yemek yedikten sonra kızların arasına girdi. Sokak tarafındaki üzüm dolu sepetler, arka taraftaki sandalyenin altında duran, okul yıllarını hatırlatmıştı. Zülfiya, Kurbaney ve Alibek'in ortasında. Gölgeleme olması sebebiyle birbirlerine yakın oturuyordular. İlk önce Alibek, Semerkanttaki maceralarıyla övünmesinden dolayı hiçbir şey anlamadı. Sonra kızları dinlerken, vücudunun Zülfiya'ya değdiğini hissetti. Doğrusu, önceden hissetmişti de önem vermemişti. Şimdi yüreği alevlenmeye başladı. Zülfiya heyecanla konuştu. Alibek sanki kızların sohbetini çok ilgiyle dinlermiş gibi onlara bakarak gülümsemiş aslında Zülfiya'nın boynunu, kulağının altındaki benini, kara saçlarını, masum gözlerini, bedenini izlerdi. İzlediği sırada heyecanlanır, üzerine gelen güçlü duyguyu dizginleyecek olur, ama başaramadı. Zülfiya dizlerini kucaklayıp otururdu. Bu oturuşu Alibek'in hoşuna giderdi, güldüğünde bütün mutluluğu yüzüne yayılırdı, bakışları hep yumuşaktı. Böyle zamanlarda Alibek kendini çok ıstıraplı hissederdi.

Alibek aşk hakkında çok kitap okumuş, hepsi de öpüşmeyi anlatmıştı ama sonra ne olduğunu da... Öpüşse ne olurdu? Ağzında şeker yemiş gibi bir tat mı kalırdı? Bazen geceleri uyuyamaz, sabahleyin: 'Bugün Zülfiya'yı bir öpücüğe nasıl razı ederim' diye kendi kendini ikna etti. Fakat Zülfiya'ya diyince Zülfiya geriledi. Zülfiya'nın neyi var. Uzaklaşmazsın ama rahatça elini tutup da yürüyemezsin. Seni belli mesafede tutardı. İşte, şimdi de yanına oturmuştu. Elini uzatıp, Zülfiyanın yakasından tutup çekse olurdu ama... Dergilerden biri 'öpüşmek gerekli değil' diye yazmıştı. Çünkü öpüştükten sonra ağızdaki mikroplar diğerine geçermiş, diş ağrısını çoğaltırmış. İnsanlar niye öpüşürdü? Sevgide illa öpüşmek şart mı? Ya da kitaplarda... Sevdini mi, hemen sarılırdı. Sonra... İşte kendide, sevdim diyip bir yolunu bulup Zülfiya'yı öpse... Sonra ne olacak?

- Üzüm toplayacağız, - dedi Kurbaney yerinden kalkarken Zülfiya'ya.

- Beklesen! - dedi Zülfiya erinip, çok acele etmesen.

- Oturursan otur, - dedi de Kurbaney sepetleri alıp kendi sırasına geçti ve başa girdi.

İşte Alibek'in beklediği fırsat. Sadece ikisi kaldı. Alibek etrafına baktı. Kimse görünmüyordu. Kurbaney sıranın diğer tarafındaydı. Gittikçe uzaklaşıyordu. Alibek titremeye başladı. Bütün vücudunun kızaracağını, bu değişimin çabucak tesir edeceğini biliyordu. Sonra ne yapacağını kendide anlayamadı. Önce omzundan mı, yakasından mı tuttu, hatırlayamadı. Zülfiya bir süre debelendi, hıçkırdı, [7] farkına varınca yumrukladı. Dehşete düşüp fısıldadı. Bir şey mi yaptım, diye korkan Alibek, kızı hemen bıraktı.

- Aklın başında mı senin? dedi Zülfiya ağlayarak. - Güzel konuştuğuna (anlaştığına) böyle mi yaparsın?

Sonra kalktı, Kurbaney'in peşinden gitti. Alibek: 'Seni seviyorum!' Hiçbir zaman ayrılmayacağız! Bir ömür birlikte olacağız! Ben, bir tek seni seveceğim, Zülfiya!' diyecekti. Söyleyemedi. Alibek, o zamandan beri düşünüyordu. Ne yapacağını bilemedi. Zülfiya ise sinirliydi. Fakat iş sebebiyle Kurbaney ile de konuşuyordu. Alibek, Zülfiya ile bir şeyler yapmak istedi. Bir şeyler planlamıştı. Alibek'in işi zordu. Ailesine, beni evlendirin, sözünü nasıl diyeceğini düşünmeliydi. On sekiz yaşındaydı ve Semarkant'ı görmüştü. Hep öpebilmek için evlenmek gerekliydi. Ama önce Zülfiya'dan rızalık isteyecekti. Nasıl? Onu bilmiyordu. Salim ağabeyi ise tecrübeliydi. Akli fikri ağabeyinin gönlünü kazanmak ve ondan tavsiye istemektir. Şaka mı bu? Ortada aşk var. Bundan sonraki hayatının nasıl geçeceği şimdi vereceğin karara bağlıdır.

Alibek gönlünden geçenleri kimseye söylemeyecekti. Ne de olsa, ağabeyi her şehri görmüştü. -Öğrenciler! Aşk güzel düşünürdü. Onlar, genel olarak her şeyi bilirdi, çünkü çok okurlardı ve hep bilimsel davranırlardı. Böyle çok okuyanların sürekli yanındaysan, onlarla bilimsel konuşmalısın.

- Ağabey, - dedi Alibek, satranç oynarken, Canibekov ve Gurragça geri döndü mü?

Salim, şah tarafındaki atı yana doğru yürütürken - Bilmiyorum, haberim yok - dedi.

- Canibekov da kim?, - diye sordu oyunu izleyen babası.

- Bizim Taşkentli astronotumuz, bilmiyor musun? - dedi Alibek kendi bildiğini babası bilmediğinden gururlanmıştı. Geçenlerde 'uzay programı'na uygun olarak Moğolistanlı astronot Gurragça ile ikisi uçmuştu. Bizler dünyadan bihaber adamız, astronot ne zaman uçar, ne zaman döner, bilmeyiz, - dedi Alibek, atını ağabeyinin sınırına geçirip, hamle yaparken.

Babası, - Peki uçtuklarını nereden biliyorsun? - diye sordu ve - hey, yanlış hamle, atını çıkar, - diyerek oyunu düzeltti.

- Radyodan duymuştum. - Alibek atını, yine dikkatsizce ilerletti.

- Canibekov, Taşkentli miymiş? Vay be, Özbeklerden de astronot çıkar mıymış? - Askerin yerinde dursun, onu nereye sürecektin? Atını düzgün sür!

- Biz de satrancı anca bu kadar biliyoruz baba, - dedi Alibek, şah derken. Asker şahın yolunu çevreledi ve Salim yenildi.

- Alibek'e mi yenildin?

Salim - Alibek son zamanlarda kendini geliştirdi - dedi. - Biz de anlaşılın geriledik.

- Dur bakalım, şu astronotları bir de ben araştıracağım. - dedi babası Alibek'e karşı meydan okudu.

- Astronotlar uzayda yarım yıl boyunca nasıl yaşarmış, ha? Ağabey? diye sordu Alibek. Tohumu nasıl toplarlar, aslında biten sohbeti devam ettirmesi, ağabeyine çoğu şeyi bildiğini ispatlamak içindi. - Kapsül vitaminler varmış. Onu yiyince tüm gün geçermiş, dedi.

- Öyledir, - dedi Salim geveleyerek.

Babası - Adamlar uzayda yarım yıl nasıl yaşayacak? Acaba uzay gemilerinde tuvalet var mı? diye sordu.

- Evet, uzay gemilerini ona uygun yapmışlar. Uzay gemileri zamanımızın en güçlü bilim adamları tarafından düşünülmüş, fen ve tekniğin altın çağı, en yeni aletler uzay gemileri için kullanıldı. Böyle bir şeyi düşünen insan, elbette astronotun nasıl gün geçireceğini de düşünecektir, dedi Salim.

Satranç devam ediyordu. Alibek babasını da yendi. Sonra yine ağabey ile oynadı, yenmeye az kaldığında bilmezmiş gibi hamle yaptı. Sonra Salim yendi ve mutlu oldu. Alibek ve ağabeyi odada tek kaldı. Konuşmak için bir fırsat daha. Alibek'in ağabeyi, şehrli bir kız ile mektuplaşıyordu. Alibek ansızın gördüğü mektupda şöyle diyordu: 'Kendime eziyet ederek gülüşünüzü isteyeceğim. Ki varlığımı kaplayan hislerim yüreğime huzur vermese, tamamen sizin peşinizde olsa, bu ayıp mı? Siz de düşününüz! Sizi seviyorum...' Genelde böyle sözler. Sözlerin arasında şiirlerde var. Birbirlerini tanımaları gerekmiş. Alibek, Zülfiya'yı birinci sınıftan beri tanırđı. Demek ki hiç düşünmeden evlenirse olurdu. Fakat bir sorun var: Salim daha büyük. Yani doğrudan Salim'e : 'ağabey, hemen evlenin, benim evliliğimi engellemeyin', desem mi? Kısacası söylemek gerek. Salim yorganın altına girip, elini başına yastık yapınca, hayale daldı.

- Ağabey, ne düşünüyorsun?

- Yani, kendimi.

- Ağabey, size para lazım mı? - Alibek cevap gelmeden sorusundan mutlu olup cebinden para çıkardı. Ağabeyi mutlu oldu, sohbet kolaylaşacaktı.

- Ne kadar? - diye sordu Salim parayı alırken, gözlerinin içi gülerek.

- E, kim sayacak! Gerekirse yine veririm, bende para çok, ağabey. Gece ücreti alıyorum. İşte! - Alibek yine cebinden para çıkardı. - Siz öğrencisiniz, size lazımdır.

- Teşekkür ederim, bu hafta hep para aramıştım. Babamdan nasıl isteyeceğimi bilemedim.

- Ağabey, sana iş yazayım mı?

- Yazabilecek misin?

- Elbette. Şimdi Nurali ağabey ile aramız iyi. Dört kişiye yazmışlar, ben size yazsam ne olacak.

- Sonra sana bir şey demesin, boşver.

Sessiz kaldılar.

Alibek başka şeyler konuşmaya başladı. Az önce astronot demişti. Şimdi parasıyla övünüyordu. Ağabeyi parayı aldı ve bu gidişle bir aya kadar geri vermez.

... Ve Alibek tüm söyleyeceklerini topladı:

- Ağabey, sen de seviyorsun, doğru mu?

Salim, birden bire abisine baktı.

Alibek'in yüzü utancından kızarmıştı...

[9] EŞKİYA

Üç kişi, bayram gününde ilçe merkezindeki insanları soyuyorlardı. Her beş dakikada bir iki som için çalışsalar para o zaman birikirdi. Sonra restoranta girdiler. Koltuklara yayıldılar. Ellerini uzatarak parmaklarını şakırdatıp: 'Bize üç yüz gram getir, dolu dolu olsun' dediler. Bütün köylüleri soyuyorlardı. Zaten köylüler korkaktı. Biri onları tehdit ettiği anda, ne var ne yoksa verirlerdi. Alibek, korkutma şekillerini Semerkant'tan öğrenip geleceğim diyerek öğrendi geldi. Her şeyi görüp öğrendi. Evet, akıl yaşta değil, baştaydı. Adam, her zaman kalabalık olan yemekhanedeydi. Şehirliler gibi siyah gözlüklerini takarak serseri yürüyüşüyle yemekhaneye girdi. Çokça yemek aldı. Şimdilik oturanların yanında oturacaktı. Birisi sandalyeyi getiriverdi. Masanın yanındaki uçta yerini aldı. Bundan dolayı, gerçekten öğrenci gibi yapıp sandalyeyi tuttu.

- Bırak, dedi hafif sarhoş adam tehdit ederek.

- Bu sandalyeyi ben sahiplendim, dedi Alibek. Onun tehdidine karşılık vererek ama başaramadı. Alibek'in yüzüne dik dik baktı, vuracak gibi oldu ama bunu yemekhanede yapmayı kendine yakıştıramadı. Hızla sandalyeyi çekip aldı ve Alibek'i sinek gibi yere yapıştırdı. Alibek tekrar tartışmaya cüret edemedi. Alibek, 'Şununla birlikte mi oturacağım' diyerek kendine yeni bir yer aradı. Yemeğini yiyip sokağa çıkacağı anda on iki, on üç yaşlarında bir çocuk yolunu kesti.

- Hey, sinemaya gireceğim altmış kuruş ver.

Alibek üzüldü, cebine elini attı ama çocuğun sesindeki tehdidi hissedince öfkeleni. 'Param yok' diyip gidecekti ki çocuk, yine yolunu kesti.

- Bana altmış kuruş ver diyorum.

Çocuğun inatçılığına Alibek'in gülesi geldi. Kulağını çekip göndereyim dedi ama çocuk çok küçüktü. Kıyamadı. 'Param yok' diyip yoluna gidecekti ki birisi omzundan tuttu. Döndü ve az önce tartıştığı adamın sinsice güldüğünü gördü.

Alibek öfkelenmiş gibiydi.

- Buna ne söyledin? - dedi çocuğu göstererek.

- Kendinden küçüklere mi vuruyorsun? İsteddiği parayı ver!

Adamın sesinde tehdit vardı. Şunlardan bir kurtulsam, diyip Alibek elini cebine attı. Sadece 5 som kalmıştı, çıkardı ve adama bakarak çocuğa verdi. Çocuk parayı alıp gideceği sırada Alibek 'hey, dur' diyerek peşinden gitti. Adam, sorup soruşturmadan onu yumrukladı. Alibek yumruk darbesinden düştü ve yine bir, iki tekme yedi. Etrafta çok adam vardı ama kimse ayırmadı.

Evet, Alibek o anda yanındaki tüm parayı kaybetti. Fakat ilçeye gittiklerinde bu kadar çok para istenmemişti. Köylüler bir umut bayram yaparız diye ilçeye geleceklerdi, ceplerinde en fazla beş, o da yoksa iki, üç som ile geleceklerdi. Genelde gelen genç, kuvvetsiz çocukları tutacaklardı. Dövüşürlerse eğer kaçıp, kurtulmaları gerekecekti.

Aslında bu fikir Taşdemir'den çıktı. Alibek ve Lapas destekledi. İkisi birlikte polise danışacaklardı. Taşdemir, Semerkant'ta teknik okulda okumuştı. Şimdi üçüncü sınıfı bitiriyordu. Saçlarını uzatıp şekillendirince herkes ondan etkilenirdi. Üçü de yüksek sınıfa kadar okumuş, bundan dolayı hepsi Taşdemir cumartesi-pazar günleri köye geldiğinde geceleri birlikte otururlardı, sohbet vaktiydi... Kısacası, ikisi de tecrübeli Taşdemir'i dinlerlerdi. Lapas bunu yapmayı çok sevmezdi. Alibek ve Taşdemir rıza ederlerdi. Söz parayla değildi, laf lafı açardı. Gençlikte acı, tatlı her şeyi tatmak gerekliydi. Bir yiğitte kırk hüner az, diyenler gibi öğrendikleri hep işe yarardı. Ama her zaman uğraşacak değildi ya! Taşdemir, Semerkant'ta bazı şeyleri de öğrenmemişti. Onun her sözüne güvenilmezdi, çoğu palavraydı.

Şehir merkezinde 1 Mayıs tatil! Ana caddesinde çokça insan vardı. Köylü çocuklar da çoktu. Mümkün olursa hepsinin paralarını alacaklardı. [10] Bir de Lapas'ı hesaba katmamıştı ama o da şehir görmüştü. Şapka giyip kravat takmıştı, yakışıklıydı!

- Şimdi polisle karşılaşmayalım, dedi Lapas.

- Dikkatli olmalıyız, dedi Taşdemir. O vakitten beri onlarla uğraşan çocuk, şimdi biraz duraksadı.

- Neden korkuyorsun, diye sordu Alibek. - Korktuğum yok, dedi Taşdemir. Söylemekle olmazdı. Ne zamandır birimize bir şey olacak olsa birbirimizi satmayız, dedi.

- Sen korkuyorsun, dedi Alibek öfkelenip. - Bizi oyalayıp ne yapıyorsun?

- Yaa, dedi Taşdemir, birkaç dakika Alibek'e baktı ve hışımla dönüp gitti. Kendilerinden bulsunlar.

Alibek'e kalsa, ilk gelen kişiyi tereddüt etmeden yakasından tutar, parayı çıkar, der ve çıkarmazsa da dövüşüp alır. Ancak Taşdemir buna izin vermedi. Benden izinsiz bir şey yapmayın diye ısrar etti. Taşdemir gidip birini yakalasa, ikisini de her an gözlemlerdi. Çaresi olsa, Taşdemir kendisi başaracaktı. Yoksa, önce

Lapas sonra Alibek bilemeyip gitse ve Taşdemir ile tartışacaktı ama Taşdemir'in etrafındaki adamların çokluğunu anlayınca duruma bakıp işe başlayıverdi.

Taşdemir on beş, on altı yaşlarındaki başından yaralanan köylünün yanına gitti:

- Selamın aleyküm, arkadaş!, dedi Taşdemir. - Nerelisin?

- Oraklıdan. - Çocuk bir şeyler hissedip, korkmaya başlayınca geri dönecek oldu.

- Dur, arkadaş! - Taşdemir birden bire tehdit etti. - Sigara ver! Niye selamımı almazsın?

- Sigaram yok, dedi çocuk, bir an rengi atıp titredi, Taşdemir'in üst cebindeki iki kutu sigaraya bakarken.

Taşdemir çocuğu kolunun altına aldı.

- Arkadaş, kaçmaya çalışma, sana zor olur. Anladın mı?

- Nasılsın? - Lapas, hiçbir şey bilmiyormuş gibi onlarla görüştü.

- Gördün mü? - dedi Taşdemir. - Doğruyu söyle, cebinde ne kadar para var? Doğrusunu söylersen yarısını alırız.

Arkadan Alibek'in sabırsız sesi işitildi.

Taşdemir yumruğunu saklayıp, uzak dur, dermiş gibi yaptı.

- Evet?!

- Üç som!

-Çıkar!

Çocuk, üç somu çıkardı. Taşdemir, çocuğu kafenin büfesine götürüp bir şişe limonata aldırdı. Şanssız Alibek, Lapas'a yetişmişti. Ondaki zaferin neşesine çabucak katıldı.

- İki somu al, dedi Alibek gözleri parlayıp. Oturacak mısın?

- Yarısına anlaştık ya, dedi Lapas. - Çocuğa eziyet etmeyelim!

Çocuk rahatsız olmuş, ağzı açık bir ona bir buna bakıyordu.

- Endişelenmeyin, dedikten sonra yapacağınızı yapın, dedi Taşdemir ve çocuğa döndü. Arkadaş, elli kuruşluk bir sigara alıp gel, orası açık olacaktı. - Çocuk büfeye gitti, Taşdemir Alibek'i azarladı. - Bu kadar aç gözlü olma. Anlaştık mı? Çağırılmazsam, karışmayın.

- Ben de söyledim, - dedi Lapas.

Alibek için paradan çok bu hikâyenin aslı şehirlilikti, bu işleri yapası gelirdi. Taşdemir'in uzun uzun anlatışlarına sabır yetmeyecekti. Zaten bayram iki, üç saatte hemen geçti. Tek çaresi çocuğu akşama kadar tutmaktı. Bu durumda hiçbir şeye yetişemeyecekti. Çocuk sigara alıp geldi. Taşdemir, çocuğa limonatanın yarısını verdi. İçmeyeceğim, demişti ama zorla içirdi.

- İşte, şimdi paranın yarısı senin, yarısı benim oldu. - dedi Taşdemir.

- Benden korkmuyor musun?

- Hayır!

[11] - Eğer sokakta birisi seni yine yakalarsa, ben Talik'in kardeşiyim, de. Sana kimse dokunamayacak, anladın mı?

- Olur, Talik ağabey!, Çocuk kolayca gidebileceğinden mutlu oldu ve uzaklaştı.

Üçü birlikte aynı şekilde birinden bir som, ikincisinden iki buçuk som istedi. Üçüncüsü onları epeyce uğraştırdı. 'Elinizdeki adamım, ne yapacağınızı siz bilirsiniz, fakat bir kuruşum bile kalmadı. Sonra o da Alibek'in yanından ayrıldı.

Alibek sinirini çıkardı: Bizler haydutluk yapıyoruz, gerçek haydutlar gibi çalışalım, diyordu. Semerkant'ta yediği dayakları da hala aklından çıkaramamıştı. İkisi onu sakinleştirdi.

Öncelerde iki çocuk vardı. İkisinin de elindeki torbalar dolu, başlarında eski bir şapka, ütülenmemiş üstler...

- Hey, durunuz, dedi Taşdemir onlara doğru bakıp Alibek'in sözlerinden öfkelenmişti. İkisi bakıştıktan sonra hemen gittiler. Taşdemir yürürken birisini durdurdu, ikisi kaçtı. Alibek onu kovaladı.

- Dur diyince niye durmuyorsunuz? Taşdemir tehdit etti. - Hangi köydensiniz?

- Ben size ne yaptım? Çocuk kekeleydi.

- Ne yaptığımı göstereceğim. İçini dışına çıkarayım mı? Taşdemir gözlerini ayırarak baktı. Lapas güldüğünü gizleyip kenara çekildi.

Çocuk, ağlamaktan vazgeçip yeri gözledi. Lapas, çocuğa acıdı, eziyet etme der gibi baktı. Taşdemir, çocuğu kenara itti.

- Hey, sen yiğit misin? Başını kaldırsana! - Taşdemir çocuğu çenesinden tuttu.

- Ne istiyorsanız vereyim, beni rahat bırakın. Çocuğun çenesi titredi.

Alibek eli boş döndü. İkincisi kaçmıştı. Yetişemedi.

- Kim o arkadaş! - Taşdemir yine şiddetle tehdit etti.

Alibek yine konuşmaya başladı. Taşdemir 'e önlem şart, yine birdenbire çocuğu dövmesin diye, ikisinin arasına geçti, deminki çocuğa baktı. O bir polisi bulup getirdi. Taşdemir 'kaç' diyip koşturdu. Lapas da kaçtığını gördü ama Alibek görmedi.

Çocuk ise açıkça ağlayarak uzaklaştı.

[12] MÜJDE

Lapas, askerlik hizmetini yapıp geri döndü. Aslında kâğıdı daha dün almış gibi iki yıl göz açıp kapayıncaya kadar geçmişti. Tren, şehir merkezinde durdu. O, birlikte hizmet ettiği, aynı yolda yürüdüğü yoldaşlarından güç bela ayrılmış. Doğup yürüdüğü yerlere bir an bakamamış, trenden aşağıya düşecek gibi olmuş da birisi gelip onu sağlamca tutmuş.

- Esselamu aleyküm asker kardeşim! Nasıl kolayca gelebildin mi? Askerlik iyi geçti mi? İyi misin? Senli benli olacağım çünkü kardeşimsin nasıl olsa, ne dersin?

Lapas şaşırmıştı ama fark ettirmedi. Belki bir akrabasıydı. Aradan iki yıl geçmişti. Tanımış gibi yaptı ama kimdi, hiç hatırlamadı. - Askerlik yaptım geldim, dedi. Akrabasının sevinci sonsuzdu. Gözleri parladı. - Asker kardeşim, hey! İki yıl geçti mi ya? Peki, adın neydi?

- Lapas.

- Lapascığım, bak, ismini bile unutmuşum. Yaşlılık işte, üzgünüm. Lapascığım, askerlik nerede geçti?

- Belerus'da.

- Ben de Belarus'taydım. Akraba, hayretten dondu kaldı. - Hay, yaşa. Güzel yer! Tıpkı kendisi gibi askeri de iyiydi. Ya kızları...

- Evet, şimdi... Lapas çekinceliydi.

- Hangi bölümde askerlik yaptın?

- İnşaat taburunda.

- Özbek çocuklarının hepsini inşaat bölümüne sevk ettiler. Bir şey yok, dört-beş som para biriktirip, bir hüner sahibi olup dönersin. İşte bizim araba. Çantan var mı?

Lapas yerdeki çantayı almak istedi ama akrabası izin vermedi.

- Endişelenme. Bugün sen misafirsin. Anladın mı? Bilirsin ki, misafir atadan üstündür, diye bir söz var. Büyük bir şey dediğinde küçük dinlemelidir. Çantayı bana ver.

- Hayır, ağabey, siz anlamadınız, size ağırlık olmasın diyecektim.

- Şimdiye kadar ağırlık yapmadı, hadi kimse gelmeden... Akraba hızlıca çantayı aldı ve arabada Lapas'ın tarafına koydu. - Hani asker marşı? Kalpten hissetmiştim, diyip deminki gara gitmiştim. Dostlarıyla vedalaşıp trenden atlamıştım ve o da yetişince kucağına aldı. Yoksa burada para geçmez, diyenler çok olur. Kardeşçğim,, Belarus'da askerlik yaptım, de. İşte sizler, bizim çocuklarımızı yabancı memleket saldırılarından koruyorsunuz. Huzurlu, sağlıklı, tehlikesiz yaşam kaygısında memlekete hizmet ediyorsunuz.

- Hemen ailenle görüşesin. Çok özlemiştir, ha? Nerede yaşıyordular?

- Barlas'da. - dedi Lapas merakını gizli tutmaya çalışarak.

- Hay, yaşa kardeşim! - Akraba sevinçliydi. - Aklımdan yine çıkmış. İhtiyarlık işte. Söylesene adın neydi?

- Lapas.

- Evet, Lapas kardeşçğim! Yıllar geçiyor, işte bizde kırk yaşını devirdik. - Çoluk, çocuk çoğaldı. Tavuk da olsa yem de su da gereklidir. Hepsi eline bakıyor. Bence evlerine gidip müjde vermen gereklidir. İki yıldır görüşmüyorsunuz ya. Babanın adı nedir?

- Atabey.

- Ne, Atabey ağabeyin oğlu musun? İşte bu. Müjde, koşulsuz müjde! Eğer, Atabey'in oğluysan, bu müjdeye en az bir koyun alırım. Yakında söyleyecekti, oğlumun askerden gelişinin müjdesine bir koç yetiştiriyorum, diyip. Senin kıymetin bir koyundan ucuz değildir, doğru mu? [13] Seni alıp gittiğim için en azından benzin parasını vermeleri gerekli, doğru mu? Söylesene, ismin neydi?

-Lapas.

- Evet, Lapascığım, kardeşim. İyi bilirim, baban cömert, cesur bir adam. Senden bir şey esirgemiyor. Baban nerede çalışıyordu?

- Babam orduya gitmeden iki yıl önce öldü.

- Öyle mi? Akraba biraz üzgündü. Biraz sessiz kaldı, sonra aklını toplayıp devam etti. Mekânı cennet olsun; zavallı, iyi adamdı. Sen ölen Atabey'in oğlusun. Ben öteki yaşayan Atabey ağabeyden bahsediyorum.

- Barlas'da babamdan başka Atabey yok.

- Barlas'a komşu köyde var. Sen nerden bileceksin, iki yıldan beri Belarus'daymışsın. Yine aklımdan çıkmış, ismin neydi?

- Lapas.

- Evet, Lapascığım bu dünyada senin ve benim bilmediğim şeyler çok. Şaşırma. Ölüm Allah'tandır. Hepimiz bu beş günlük dünyada çaba gösterip yaşam gayesinde koşuştururuz. Başka çaremiz yok. İşte, koca yiğit de olsan, yiğitlik görevinden dönersin. At yerini taylar basar, demişler. Kardeşlerin var mı?

- Evet, iki tane.

- Siz varsanız, Atabey kardeş var demektir. Demek, müjdeyi şimdi kardeşlerinden alırız. Her birinden birer koyun! - Akraba ellerini ovuşturdu. - İkisi iki taraftan koyun alsın, alın ağabey üzülürüz, dese, kardeşlerini üzmezdi. Bir çare bulup koyunları bagaja koyarız. Senin sayende kardeş! Adın neydi?

- Lapas.

- Lapascığım, işte Barlas'a geldik. Şimdi nereye gidiyoruz.

Mavi kapının önünde durdular. Akraba arabanın zilini çaldı. Lapas arabadan inerken kalbi duracak gibi oldu. O köy, bu kapı, hiçbir şey değişmemişti. Trenle gelirken her şey değişmiş gibi görünüyordu. Kendi vatanını tanıyamayacak gibi

hissetmişti. O, askere gitmeden önce kapı kuruluyordu. Bir tarafa tuğla yetmemiş, kapı açık kalmıştı. Kapının yarısı tamamlanmıştı, yarısı hala duruyordu. İki yıl geçse de öylece duruyordu. Hiçbir şey değişmemiş.

- Sürpriz yapacağız kardeşim, sen saklan, dedi akraba. Ağabeyinin adı neydi?

- Kadir.

- Kadir, hey Kadir! Akraba, kapıyı çaldı ve arkasına dönüp şaşırıldı. Hala ayakta mısın? Saklan sürpriz yapıyoruz.

Avludan ses duyuldu. Kapı açıldı ve annesini gördü. Lapas, gayri ihtiyari arabaya dayandı. Nefes aldı, sonra...

- Lapas, yavrum!

- Anneciğim!..

[14] ÜZÜM BAHÇESİNDE

Askerlik hizmetinden yeni dönen Lapas'a asker kıyafetleri çok yakışmıştı. Sokakta, büyümüş kızların ona hevesle göz attığını sezerse, gönlü heveslenirdi.

Lapas, köye üzüm olgunlaştığında dönmüştü. Bu yüzden evde yatmak istemedi, kutulara konulan üzümü arabaya yükleyen işçi olduğunun birinci iş günüydü. Bu yerde, üzümlerin doldurulduğu kutular her yerdekinden fazlaydı.

- Oh-ho, kim olsa mükemmel toplarmış, - diyip kutuları sayacaktı. Güzel bir kız iki sepeti üzümle doldurup çıkmıştı. Doğrusu, Lapas onu görünce bir an duraksadı. Kız sanki tanıdık gibiydi. İsmi neydi? Hatırlayamadı. Ona meftun gözlerle bakan askerin bakışlarını hisseden kız utanmıştı, askere alttan alttan baktı da gülümseyince utandı, yine de bir şey hissetmemiş gibi sepetlerdeki üzümleri boş kutulara koyuyordu. Kızın utaniş, kızarış Lapas'ı acele ettirdi. Askerden döndüğünden beri Barlas'ın sokaklarında çok kızla görüşmüş olsa da hiç biri onun aklını başından almamıştı. Ne kızlar bakmıştı da o görmezden gelmişti. Ne kızların aklını başından almıştı da bunu bildiğinden övünürdü. Şimdi ise...

İki yıldan beri köyde güzel kızlar çoğalmıştı. Ona, kızlar naz ile düğünde mi yoksa başka yerde mi göz koymuşlardı. Ama bu kız... Kimdi? İsmi... Kendi küçücük, fakat güzelmiş. Bir de nazlıydı, sepet taşıdığı bilekleri yorulunca düşecekmiş gibi göründü. Fakat şu nazik bilekleriyle herkesten çok üzüm toplamış. Onun masum bakışları... Bir an, bir anlık baktı. Şu bakışı Lapas'ın kalbinden bir şeyler çaldı. Haydi, yine baksa...

- Lapas sepetleri arabaya yüklemeye başladı ama gözleri kızdaydı. Düşününce bakmamak gerekli, usulen uygun değil, diyip kendine emir verecek oldu ama gözleri sadece kızı izliyor, boynu sadece kızın olduğu tarafa dönüveriyordu. Ortakları bir şey söylediğinde kutu yükleyen Lapas birdenbire sessiz kalınca ortakları önemsemediler. Dikkat etmiyormuş gibiydi.

- Bravo Navvat! dedi arabanın üstündeki kutuları kabul edecek Zakir ağabey.
- Üzüm toplamakta seni geçecek olan yok...

- Eeveet, Navvat! Navvat!

Övgüyü duyunca Navvat, başını kaldırdı da Lapas'ın kurşun gibi bakışlarına maruz kaldı. Utandığı için hemen sepetleri alıp bağın arasına yöneldi. Kız hareket etmedi. Sanki havada süzülüyordu. Kollarını biraz silkelese hemen gökyüzüne havalanacakmış gibiydi. Lapas kızın arkasından gidip uçmasına izin vermeden nazik bileklerinden tutacak oldu. O anda uçacakmış gibi olan kız, bileğinden tutan Lapas'a bakış attı. Bir anlık! Geldiniz mi, geleceğinizi biliyordum, der gibiydi. Sonra... Zakir ağabey kutuları almaya yetişemedi. Bir kutu üzüm, arabanın biraz kanarına konulunca üzümler yere saçıldı.

- Zakir ağabey, size ne oldu, - dedi aşağıdakiler.

- Lapas şu an asker olsaydı ona yeter diyebilirler miydi, - der gibi baktı aşağıdakilere Zakir ağabey.

Lapas kendine geldi. Sanki herkes onun durumuna gülüyordu, sanki suçüstü yakalanmış gibiydi. Herkes 'Lapas, Navvat'i sevmiş' diyecek gibiydi. Araba doldurulup yola çıktıktan sonra Lapas, hiçbir şey fark ettirmemiş gibi Navvat ve

arkadaşlarının yanına 'Kolay gelsin' diyerek yanaştı. 'Teşekkürler, gel' dediler kızlar. Bir an Lapas'ın dili tutuldu. Bir dal üzümü koparıp Navvat'ın sepetine koydu.

- Bize yardıma mı geldin Lapas ağabey? dedi Navvat'ın arkadaşları kurnaz kurnaz bakarken.

Lapas, onayladığını göstermek için gülümseyerek başını salladı.

- Lapas ağabey, dedi Navvat birazdan soracağından utanarak. Utandığından dolayı o sormasa da Lapas bir şeyi bahane edip onu oyalamaya çalışacaktı. - Askerlik, köy güzel mi?

Lapas heyecanlanmıştı. Navvat soru sorunca Lapas'ın işini kolaylaştırdı. Yaşa Navvat! Yaşa Lapas!

- Askerlik, köy güzel miydi? Tabii ki doğduğu büyüdüğü yeri başka hiçbir yere denk tutamazdı. İşte, köyünün kıymetini uzaklara gidince, bir kere bile görmek güç olduğunda bilirsin.

- Hayallere daldın, Lapas ağabey! Askerdeki Rus kızlarını mı hatırladın? dedi Navvat'ın arkadaşı kendini tutamadı.

- Bir haftadan beri köydeyim. Sanki rüyada gibiyim. Askerliğe çok yatkınmışım, bundan sonra ömrüm bu şekilde geçiverecekmiş gibi.

Lapas, sözlerini Navvat'ın can kulağıyla dinlediğini hissedip mutlu oldu. - Fakat hiçbir yer bizim Barlas'a denk değildir. Ben askere gittiğimde küçüktünüz. Sokakta kukla oynardınız.

- Şimdi?

- Şimdi mi? İşte büyümüşsünüz.

- Ohho, övgüyü de bilirim. - dedi.

- Övgü mü değil mi bilmem de kalbimdekini söylüyorum! Size söyleyesim geldi.

Navvat'ın arkadaşı Lapasla konuşmak, Lapas ise Navvatle konuşmak istiyordu. Navvat ise Lapas'a gizlice bakıp üzümleri topluyordu. Bir an Navvat topladığı üzümleri sepete atarken aynı anda Lapas da topladığı için elleri çarpıştı. Navvat yine bakıp hemen gözlerini sepete çevirdi. Lapas'ın kalbi duracak gibi oldu. Ne kadar utangaç, ne kadar çekingen bir kız...

- Bize neden hevesleniyorsun Lapas ağabey? - dedi Navvat'ın arkadaşı.

- Sizlere köyde ihtiyaç yok, hep buradasınız.

- Bizim ise size benzeyip köyden çıkmamız, dünyayı görmemiz gerekli. Kızları orduya alsalar ilk giden ben olurum. - dedi heves ederek.

Lapas, Navvat'a doğru döndü.

- Siz de asker olmak ister misiniz? Navvat, Lapas'ın şefkat dolu bakışlarını yine hissetti. Ne diyeceğini bilemedi.

- Bilmiyorum...

Bu arada sepet doldu. Dolan sepetleri yükledi. Navvat'ın sepetlerini de Lapas yükledi. Gücünü göstermek için dikkat çekip büyük adımlarla yürüdü. Yalnız yola çıkacağı an bilekleri yoruldu ama belli etmedi. Çünkü Navvat'ın arkadaşı diğer taraftaki iki sepeti kendi götürüyordu. Öyle nazik kızlar ki... Lapas, yine laf attı.

- Kızlar, manen üzüm toplarken olgunlaşır.

- Ben gitmesem, dedi Lapas.

Navvat, 'Peki' der gibi başını salladı. Lapas'a bu bakışı yeterliydi. Lapas, dinlenecek olan Zakir ağabeyin yanına gitti.

- Ne, ne istiyorsun?

- Navvat, güzel bir kız! Onu alan yiğide bolluk bereket yağar. Duyduğum kadarıyla karşı köyden görücü gelecekmış ama babası vermeyecekmış.

- Sen bunu düşün Zakir ağabey.

- Ben söyledim, diğer taraflarını sen bileceksin. Dur, işte araba geldi. Kutu yükleyeceğiz.

[16] İYİ NİYET

Hepsi Alibek yüzünden oldu. Eğer o, Taşdemir'e: 'Abdülmecitlere gidip karı-kocayı barıştıracamız' demeseydi belki... Kısacası, insanlık yapacaktı ama tersi olmuştu. Ne de kötü oldu.

Alibek işten döndükten sonra sokakta dolanmıştı. Taşdemir eski motosikletini alıp geldi. Alibek de bindi. Nereye gittiğini de sormadı. Kesin, yarı harçlık almıştı ve dükkânın arkasına geçip parayı bozdurdu. Taşdemir, Alibek'te çok para olduğunu iyi bilirdi. Alibek cömerttir. Deste-deste paraları çıkarıp dükkân sahibine verirdi. Etrafındakilerin bazıları hevesle, bazıları hasetle bakardı. Bunu da bilirdi. Söz Abdülmecit'e gelmişti. Abdülmecit yakında evlenecekti. Sevmiş! Galiba kız da Abdülmecit'i seviyordu. Abdülmecit kızın mektuplarını Alibek'e okutmuş. Bütün mektuplar: Canımdan kıymetli sevgilim! diye başlıyordu. Abdülmecit, okununca çok memnun oldu. Sonra, mesela diyelim, Alibek Zülfiya ile ne kadar çok görüşse de Zülfiya bir kere mektup yazmamış. Yazmaya gerek de duymamış. Yaz, kış her gün tarlada birlikte çalışmış, yürümüşler. Onları ise o kadar mektuptan sonra bile çileleri bitmeyip didişmişler. Damat küfretmiş, sonra ağlayan, darılan kız baba evine dönmüş. Kıyamet kopmuş, aralarından kara kedi geçmiş... Abdülmecit'in annesi saygı gösterip gelinini geri getirmiş...

Alibek biraz daha para aldı. İkisi de motosikletle Abdülmecit'in evine gitti. Gelin-damat kendi odalarında gülüşüp çay içeceklermiş. İki arkadaş, önce şaşırdılar. Sonra Alibek koynundaki votkayı çıkarıp sofraya koydu. Gelin de yabancı değildi, onlarla aynı okulda okuyan ama bir sınıf küçük olan Dilaramdı.

- Barışmışsınız, bravo! Bunu yıkamak gerekli! Bir tencere hazırlayın.

Dilaram çıktı. Alibek sarhoş halde gelinin arkasından bakarken Abdülmecit'i kınadı:

- Güzel hatunun var, arkadaş. Kıymetini bil! Böyle hatuna vurulur mu?

- Sen Zülfiya ile ilgilen, bırak, benim işime karışma.

- İki kez evlendiğin için övünüyor musun? Şimdiye kadar evlenemediğim için beni kınıyor musun? Benim durumumu gör de örnek al! Üzölmüş hatununu ağlatma.

- Peki! - Abdölmecit el kaldırdı.

- Niye gitti? diye sordu Alibek.

- Neyi soruyorsun? dedi geri dönen Dilaram.

- Bir şeyi değil, seni soruyordu, dedi Abdölmecit. - Niye gittiğini bilmek istiyor.

- Kıymetim bildireyim demişsiniz, dedi Taşdemir.

- Evet, kıymetimi bilsin, dedim.

- Ne? Bana kadir, kıymet mi bildirdin? Git, senden kurtulduğuma mutlu olup yeniden düğün yapmam gerekir.

Dilaram'ın dudakları öfkeyle titredi.

- Durun, tartışmayın. - Alibek de tartışmaya katıldı. - Bu bir sizin kıymetinize yetmedi. Tamam...

- Tamam! - Dilaram sıçrayıp yerinden kalktı.

- Kavga bitti, barış, barış, barış!!

- Biz kavga etmiyoruz, - Dilaram gülümsemeyi denedi.

- Biraz atışıyoruz sadece. Alışkanlığımız böyle. - dedi Abdölmecit.

- Bizimki göstermelik, atışmaktan oldu.

- Hoşuna gitmiyorsa, gidiver! Ben, seni geri döndürmeyeceğim.

- Gerekirse giderim de! Gerekirse izimi de zor bulursun! Acele etmeyin!

- Ben, ha? Ben mi seni zor bulurum? Gitsen, üç gün içinde annesi hiç öpmemiş bir kız alırım.

- Tabii alırsın!

- Alırım! İşte görürsün! Sen kendini ne olarak düşünüyorsun? Benden güzeli yok diyorsun, ha?

- E, ben de sokağa çıksam, ayağıma kadar adam dolar, birisiyle evlenirim.

- Seni şimdi kimse almaz. Sen şimdi köpek eli değmiş bir artık gibisin!

[17] - Sensin artık! Her gece çocukları eve bırakıp gidişleriniz, yalvarıp yakarışlarınız aklınızdan mı çıktı, şimdi, ha? Şimdi eşğiniz sudan geçti, öyle mi?

- Evet, geçti! - Abdülmecit kızdırmaktan mutlu oldu. - Şimdi sen yakaracaksın, sen yalvaracaksın.

- İyi...

- İyi, iyi... Ne güzel?! İyi hatun olsaydın, şimdi benimle tartışmaz, laf beklemez, misafirlere çay demlerdin. Yemek hazırlardın. Eğer sen iyi olsaydın...

O anda Abdülmecit'e kız kardeşlerinden birkaçı domates salatası getirdi. Karı-koca sessiz kaldılar. Taşdemir, dört küçük kâseye votka koydu. Dilaram, arkadaşları ısrar ettikten sonra kendi kâsesini içip 'lezzetli' diyerek verdi. Diğerleri kendi paylarını içtiler. Sonra Alibek eski yarayı tekrar açtı:

- Biz, sizi barıştırmaya gelmiştik. Kavga etmeseniz olmaz mıydı? Tartışma neden çıktı?

- E,e... - Abdülmecit konuşmak istemeyip çaresiz omuz silkeledi.

- Evet, niye omuz silkiniyorsunuz? - Dilaram söylendi.

- Tüm ayıplarını sayayım mı?

- Sayın, sayın hadi, ben de bileyim.

- Sen de kesinlikle insanlık yok.

- Peki sizde?

- Şimdi yine kavga edeceksiniz. - dedi Taşdemir endişelenip.

- Önce birini söyle. Ona bakıp hüküm vereceğim. Abdülmecit, başla. Durun, size sonra sıra vereceğim.

- Olur, söylesin! - Dilaram razı olmuştu.

- Söylersem, - dedi Abdülmecit - bunun gelin olacak yüzü yok. Ev işlerine bakmazdı. Sabahleyin ben sekizde kalksam sekizde, dokuzda kalksam dokuzda kalkardı. Dört saat dersini verip, bitince işten geri dönerdi ve akşama kadar yatardı. Öğretmenmiş. Genç kuşağı eğitirmiş. Onun önce kendisini eğitmesi gerekli.

Misafir gelse, utanacağım. Durumun bir kısmını görüyor musunuz? Mutfakta, misafirlerin önünde benimle tartıştı.

- Bitti mi sözünüz?

- Sana hala söz veren yok, pis! Sessiz ol!

- Ben, ha! Ben mi? Sensin pis!

- Ne dedin? Tekrar et!

- Neyi duyduysanız o!

- Ah, seni anne... - Abdülmecit, parmakları yumruk olup düğümlenmiş şekilde yerinden kalktı.

Abdülmecit'in annesi, gürültüyü işitince odaya girdi. Sonra... Taşdemir ve Alibek kovulmaktan beter olup geriye döndüler. Onlara kimse bakmadı.

Dilaram ağlarken Abdülmecit uzanmış, umursamadan yatıyordu.

[18] ŞAPKA (KALPAK)

Kış yakınlaşıyordu. Alibek'in kulağına soğuk girerse, belki kızlar ona bakmazlar. Aktela'da yarın pazar var. Güzel bir şapka alması gerekliydi. Yine Taşdemir'e rica etmeye geldi. Sabahleyin ikisi de onun motoruna binip Artela'ya gittiler. Aradı taradı, istediğini bulamadı. Ertesi gün Semerkant'a gidip büyük pazarı gezdikten sonra yemek yemeye gittiler. Kebab söylediler.

- Yarısı olur mu? - dedi Taşdemir.

- Sabah sabah mı?

- Öğlen oldu ya.

- E, sonra şapkaya para yetmeyebilirdi.

- Sende para yok mu? Nurali ağabeyi kandırmışsın ya!

- Ben de yok da sen paralısın.

- Sen benim içmeden gittiğimi hiç gördün mü?

Kısacası, Alibek votka almaya mecbur kaldı. Mecburen birlikte içtiler. Taşdemir, her gün motoruna bir kız bindirirdi. Alibek de motosiklet almak istemiş ama babası izin vermemiş. Bilerek! Parayla övüneceksin. Arkasındaki kız, belinden sıkıca kucaklayacaktı. Alibek, motosikleti çok hızlı bir şekilde sürse, kız korkup onu sıkıca kucaklasa... Şimdi... Bunun zevkine ne yetsin!

İki arkadaştan biraz ileride oturan iki kız, yemek yiyordular, kendilerince bir şeyleri konuşup, gülüşüyor ve arada da onların tarafına bakıyordular. Alibek ve Taşdemir onlara ilk başta dikkat etmedi. Sonra... Kızların masasında ağzı açık bir şarap şişesi vardı.

- Kızlar devrim yapıyorlar, dedi Alibek.

- Kızların evde içenini görmüştüm, düğünde içenini görmüştüm ama... Taşdemir sözünü bitirmedi. - Barlas'ta söylenen kimse inanmaz. 'Şimdi sarhoş olup da yolda yuvarlanmış dersin' diyipbir haylı güldüler.

- Belki şehirli kızlardır. - dedi Alibek.

- Bıraksana, şehirli kızlar böyle olmaz. Taşdemir, şehre gitme konusunda Alibek'e nispeten tecrübeliydi.

Tabaklarını doldururken kızlara bakıyordular. Onlar da bir bakış attılar. O anda iki yiğit kızlara bakıp: 'Sizin için!' diyerek bardak kaldırdılar. Kızlardan biri açıkça güldü, ikincisi ise diğer tarafa döndü. Bu arada kızlar, yerlerinden kalkıp durağa doğru gittiler. Yiğitler, onların arkasına düştüler. Onlar karar verene kadar, kızlar bir arabaya binip gittiler. Şoförün yanında bir adam daha vardı.

Tamam! İkiye iki olup gittiler.

- Nereye gittiklerini gözetle, -dedi Taşdemir, motoruna doğru yürürken Alibek'e. - Takip edeceğiz, kaçırmayalım.

Motosikleti hızla sürüp, arabayı takip ettiler. Kızlar, onları tanıdılar. Ay yüzlüsü onlara baktı. Alibek'in kalbi duracak oldu. İşte, şans! Köyden başka yer... Zülfiya ise... Biliyor muydu? Güzel kızmış! Tombikçe!

Taşdemir bilerek arabayı geçmişti. Tombikçe olan arkaya doğru baktı. 'Evet, kardeşini dolaştırıyor' diyerek bağırdı. Alibek onu dürttü: 'Bu kız benim, sen ona göz koyma.' Taşdemir yine arabayı takip etti. Çok zor oldu. Aynı sinemalardaki gibi... Kovalarken yan yana geldiler. Kızlar ise şaşırarak onları izliyordu. Bir köye girdikten sonra arabayı durdurup kızları indirdiler. Motosikleti yavaşlattıkları sırada kızlar da oradaki bir dükkânı açıyordu. Demek ki dükkân sahibi kızlar! Taşdemir motosikletini yerleştirinceye kadar Alibek, hızla kızların arkasından dükkâna girdi ve büyük kızla tokalaştı. Sonra ay yüzlünün elini tutunca:

- Size bir şey söyleyeceğim. Mükünse, beni bir dakika dinleseniz... Şu sözümü söylemek için bilerek arkanızdan geldik - dedi. Ne söyleyeceğini Alibek de bilmiyordu. Kızlar şaşkın, hatta ay yüzlü elini çekmeyi de unutmuştu.

- Siz ne diyorsunuz, benim sevgilim var!

[19] Alibek gülümseyerek güle güle diyip kendini güç bela ayakta tuttu.

- Kızlar, bu çocuğa bir tane şapka verin, - dedi içeri giren Taşdemir. Zavallının kulağına soğuk girmesin. Sonra kızlar bakmayabilir.

Alibek sevindi. Bahane bulundu!

- Evet, hala bulamadınız mı? Pazarın, altını üstüne getirdiniz şapka diye - dedi büyük kız.

- Siz, bize şapka gerektiğini nerden bildiniz?

- Bize de sormuştunuz ya. Siz şakalaşarak dolaştınız ya. - diyerek büyük kız Taşdemir'e döndü.

- Siz ne demiştiniz?

- Yok, dedim.

- Sattık, dükkâna gitseniz bulabiliriz, dememiş miydiniz? - büyüklendi Taşdemir.

- Yok, öyle demedik - dedi büyük kız.

- Siz söylememiş miydiniz? - diyerek Alibek ay yüzlü kıza danıştı.

Kızcağız şaşırılmış, gözlerini kocaman açıp omuz silkti.

- Sizlerde olması gerekli, lütfen bana bir tane şapka bulup veriniz - diyip Alibek rica etmişti.

Dükkânda olanlar Alibek'e yakışmadı. Dükkânın iç odasında da vardı, diyerek kızlar aramaya başladığında Alibek, para çıkarmak için elini üst cebine attı. Övündü. Taşdemir, her ihtimale karşı iki şişe votka almış, göğüs cebine saklamıştı. Votkanın keyif verici hali dağılmamıştı, yüreği hala cesurdu, tereddüt etmeden votkayı çıkarıp dükkân masasının üstüne koydu.

- Sizin için almıştım. Şapka alacağım için bunu birlikte kutlayalım.

- Bizim içtiğimizi size kim söyledi - diye sordu büyük kız, 'Taşdemirinki'. Yerinden kalktı. Galiba onun bu tuhaf çocuklarla konuşası vardı.

- Gördük içmediğinizi - dedi Taşdemir. Yemek yemeye oturduğunuzda! Önünüzde bir şarap şişesi vardı.

- Ya! Onda şarap değil, sirke vardı. - diyerek kız gülümsedi.

- Gerçekten mi?

- Kebap yiyecekler için koyulmuş.

Aptal kızlarmış. Ah köydekiler ah!

- Yokmuş, kalmamış. - diyerek Alibek'in ay yüzlüsü, iç odadan geldi.

- Bile bile geldik! - Taşdemir öfkelenmişti. Kendisinininkine dönüp: 'Lütfen, bir şapka!' dedi.

- Yarın patronum ilçeye gelecek. Soracağım. İki, üç gün sonra tekrar sorunuz.

- Patronunuz da esnaf mı? - dedi Taşdemir.

- Evet, o kişi müdür. Şimdi bizi bırakıp gitti. Daha henüz geliyor olmalı.

- Arabadaki mi?

- Evet, o! - Taşdemirinki yerinden kalktı. Yanındaki yiğitle işte bu kız kardeşimi nişanlandırdık. - diyerek Alibek'in ay yüzlüsünü gösterdi. - Onlar satılmayan ürünleri arabaya yüklerken biz yemek yemeye girmiştik.

- Peki, kardeşinizin mutluluğu için içeriz. İki tane daha bardak getirin - diyerek Alibek votkanın ağzını açtı.

O anda sokakta bir araba durdu. İçinden dört yiğit indi.

Sonra... Sonra... Olanlar oldu. Sonraki konuşmaları hatırlamaya hiç gerek yok. Barlas'taki konuşmalara bakılırsa Taşdemir ve Alibek çok içince bir yerde kaza yapmış. Tüm vücutları kan içinde kalmış. Barlas'ta bu gerçekten başka bir söz çıkmamış. Demek ki böyle olduğu doğru...

Yine... 'Kim bilir' dersiniz.

[20] KUMAŞ MENDİL

Kadir ve dostu Alibek, ikisi de ayrı eşeklere binmiş, akşam komşu köye doğru yola çıktılar. Dilber 'çıkıyorum' demişti.

Dilber, Kadir'in uzaktan akrabasıdır. Geçen yıl babası Kadir'i 'falanlar akrabamız, git de bir akşam misafir ol' diyerek Dilber'in ailesine ziyarete göndermişti.

O zaman Kadir'i onuncu sınıfı yeni bitiren Dilber beklemişti. Sofra açtı, çay demledi. Güler yüzü sıcacıkmuş. Ekmek bölse de çay koysa da otursa da kalksa da yürüse de sadece 'Kadir ağabey! Kadir ağabey!' derdi. Konuşmaktan yorulmazdı. Kadir de 'nedir' diyecekti ama gözleri çarpışınca sözünü unuttu. Dilber ise: 'Kadir ağabey, siz edebiyatçısınız, iyi bilirsiniz. Ben o kadar anlayamadım, sizin fikriniz nedir?' diyip birçok eser hakkında mı soracaktı. Kadir, dil ve edebiyat fakültesi öğrencisi olduğu için 'edebiyatçı' olarak bir şeyleri anlatmaya çabaladı.

Nihayet, akşama doğru Dilber'in ailesi işten döndü de Kadir 'edebiyatçı' işkencesinden kurtuldu. Dilber, her içeri girdiğinde Kadir'e eski sevgililer gibi

bakıyordu. Kadir de gizlice ona bakar, sonra gözlerini kaçırır, Dilber'in babasının sözlerini dikkatle dinler gibi dururdu. Sözlerini tasdik eder gibi baş sallardı. Aslında Dilber'in babası ne diyordu, kendi neye baş sallıyordu, hiçbirini bilmiyordu. Aklı fikri Dilber'deydi. Dilber, Kadir ile birlikte enstitüde okuyacak, kendini bilgili sayan züppe kızlara kesinlikle benzemeyecekti. Sadelik gibi sade! Güzellik gibi güzel! Mutluluğun kendi gibi mutluluğa dol! Güler yüzünün sıcaklığını söylemeyecek misiniz?

Kadir, üç yıldan beri Semerkant'ta okuyor olsa da hala başka bir kıza bakmamış, başka kız için kalbi titrememişti. Bugün, işte bu şey meydana gelince, ama... Dilber hala onuncu sınıf öğrencisiydi, 'babam beni buraya belaya karışmak için değil, akrabaları görmek için gönderdi' diyen düşünce, onu dayanaklı tutardı. Doğru, izzetini bilen misafir iyi...

Sonra Kadir akrabalarına gitmedi. Fakat o zamandan beri akrabaları babasıyla iletişimdeydi. Kadir, cumartesi günleri okuldan döndüğünde, birkaç kez evde iki akrabanın sohbet ettiğini gördü. Her gördüğünde kayın pederiyle yeni görüşen damat gibi utanırdı. O kişi de Dilber gibi Kadir'e dikkatlice bakardı. Onu, bunu sorup lafa tutardı. Kadir, Dilber'i özler ama o taraflara gitmeye cesaret edemezdi. Bazen ailesi: 'Dilber büyüüp, güçlü bir kız oldu. Görücüler geliyormuş.' dediğinde benzer sözlere bozulurdu ve kendini bilmez kişi Kadir'i gözlemlerdi. Kadir ise... Gelecek iki ay içinde ailesi, ciddi ciddi Dilber'i gelin almak için hazırlığa başladı. Alibek'e sorsa: 'Eğer Dilber olacaksa sormayın. O ölmüştü, nasıl olduğunu söyleyeyim' demişti.

Kısacası, Alibek işi pişirmiş. Ailesi, son kez ekmek bölmeye Dilber'in ailesine gitmişti. Kadir, haberi duyunca söyleyeceklerini toparlayamadı. Şaşırdı. Kadir, Dilber'e eş olmalıydı. Aileler anlaşmıştı. Ah! Nasıl güzel! Yüreği coşuyordu. Avluya çıkarsa, sesi yettiğince yorulana kadar bağırırsa: 'Dilber! Benim Dilberim!' İnsanlar deli mi bu deseler yeridir. Ya da sokağa çıkıp yoruluncaya kadar yürüse miydi? Ne yapması gerekliydi. Yoksa şimdi yüreği patlayacaktı. Sonunda Dilber, Kadir'in karısı olacaktı. 'Benim eşim!' Kadir bunları düşünürken, odada tek başına olduğuna bakmadan güldü. Bu düşüncelerin kendi tuhaf... Birdenbire Dilberle

buluşası geldi. Şimdi rahatça... Kimsenin engel koymaya hakkı yok! Ya birlikte geleceklerini planlayacaklar ya da birlikte yaşacaklarını. Kısacası konuşmalıydılar. Hemen. Düğün. İkisi el ele tutuşup ırmağa doğru yürüseler... Omuzları birbirlerine değerek! - Kadir boğulur gibi oldu. Söyleyeceği sözler öyle çok ki! Bir yıldan beri biriktirmiş. Ahmak değilse, babam niye gönderdi, gittiğimde evde Dilber niye tekti, diye düşünmez miydi? Akrabalar niye gelip gidiyordu, demez miydi? Kısacası, babaları gelmiş, işi bitirmişler. İyi ama ailesi ve Alibek dostu da vardı. 'Şu kız evlendirsek ya' diye kendine sorduklarında kalbi durup ölür müydü? Düğünden sonra Dilber'e nasıl seslenecekti? 'Dilber' mi dese, 'Hatun' mu? Ailesi, Kadir'in adıyla çağırırdı. Fakat bu adet Kadir'e uygun değildi. Kadir eski adetlere yanaşmazdı. Dilber dese... Ne güzel isim: 'Dilber!' Güzel! [21] Ailesi bilerek bu ismi koymuş, seslensinler diye. Niye kim Dilber dese, Kadir bunu duyunca çok mutlu olurdu? Haksızlık bu! Dilber, Dilberciğim! Huzur verenim! - Kadir bu satırları hatırlayıp, yazan kişileri kısıyordu. Onlar Kadir'in Dilber'ini neden şiire koydu? Dilber, sadece Kadir'e ait, o kadar! - Kadir bileklerini tuttu. - Güçlü!

- Yarısını koyacaksın, değil mi? - diyerek Alibek geldi.

- Alibek, ben sana bir tane değil, bir şişe votka koyarım. - diyerek Kadir, dostunun ellerinden tuttu. - Bir yolunu bul, beni Dilberle buluştur. Yarın Semerkant'a gideceğim. Yine cumartesi günü geceleyin, olur mu?

Şimdi Alibek, Kadir için Hızır Hoca'dan da üstündü. Kızlarla buluşma konusunda Alibek'in tecrübesi büyüktü. Bir haftayı güç bela geçirmiş... Alibek'in kız kardeşi, altı ay önce Dilber'in köyüne gelin gelmişti, ikisi arkadaş olmuştu. Kısacası, bu sebeple konuşabiliyordu. Dilber, gelsin çıkarım, demişti. İşte, ikisi de yoldaydı. Motosiklet tehlikeliydi. Bundan dolayı Taşdemir'e söylemeden, ikisi beraber eşek üstünde yola çıktılar. Dilber, 'dikkatli olsun' demiş. Köyde Dilber'e âşık yiğitler çokmuş. Kısacası, dikkatli olması iyi! Bunu için eşeğini iyi seçti. Bu şekilde saman ağırlığına varmış oldular. Eşeğe binmek tuhaf bir şey değil...

Dilber, onları sokağın ortasında hasretle beklese... Uzaktan gördüğünde 'Kadir ağabeyciğim!' diye bağırp karşılasa... Ya da bağırmasa olur muydu?

Nefesini tutup, mutluluktan kendini kaybedip olduğu yerde kalsa... Durduğu yerde ellerini Kadir'in tarafına uzatsa... Elindeki kırmızı kumaş, rüzgârda bayrak gibi dalgalansa... Kadir eşekten inse, Dilber o tarafa yürüse... İkişi birbirlerine sarılsa ve Kadir'in omzuna başını koyup ağlasa... 'Tamam, tamam cancağızım! Ben, senin yanındayım!' dese Kadir onu avutup. Şımartsa... 'Benim Dilberim!' dese... 'Ben, seni seviyorum. Şimdi bir ömür birlikte olacağız.' dese... Biz mutluyuz, dese... Ya da hiçbir şey demeden Dilber'i bağırına basıverse olur muydu? Dilber'i göğsüne basıp, onun kapkara saçlarını okşasa, boynundaki kokuları koklasa...

Dilber'in köyüne yakınlaşıverdiler de Kadir'i titreme tuttu. Dişleri birbirine çarptı, ılık mayıs akşamında. Hava sokağa çıkmalık, gezmelik havaydı. Kadir ise döner dururdu. Alibek 'buna sevgi derler, arkadaş! Dilberin yanına gittiğinde dilin tutulmasın', derdi. Alibek'in söylediği kadarıyla, Dilber çok güzel kızmış. Kardeşi öyle demiş. 'Kadir ağabey!' dediğinde ağzından bal damlarmış. Alibek kardeşine görev vermişti, kardeşi, Kadir'i Dilber'e övecekti. 'Lenin bursuyla, okulu kırmızı diploma alarak bitirmişti. Alibek ağabeyimin sınıf arkadaşları arasındaki en iyi kişidir.' demiş. Keşke 'Yalanı Allah affetsin. Bu sözlerin kendisi doğru muydu?' diye soracak mıydı Alibek giderken. Kadir'in yüreğine ise hiçbir şey sığmazdı. Bıraksa, güç bela okuyacaktı. Aslında, aldıkları şeyler yiğidin kendi kıymetidir. Kışınki toplantıdan bir de borcu vardı.

Dilberlerin bahçesi köyün kenarında, susuz vadinin başındaydı. Issız bir yer olduğu için araziyi avluyla yükseltip, arazinin sonu karşıya uzanmıştı. Eşekleri, ikisi birlikte köy kenarındaki kavaklığa bağlayıp barınak gibi bir yere sindiler. Gizlice avluyu dikizlediler. Dilber, avludan bir içeriye bir mutfağa hızlıca geçip, kimsenin bilmediği bir yere bakıyordu. Alibek, avluda kimse kalmadığında iki parmağını ağzına sokup, ıslık çaldı. Kadir, Dilber'in dikildiğini görünce, can havliyle kendini barınağa attı.

- Aklın yerinde mi? - diyerek Alibek'i de silkeliyordu. - Ayın ışığına bak! Görse, ne olacaktı?

- Evet, dedi Alibek'in isteği geçerek. - Niye yorgunsun?

- Ailesi bilse, sonra ben utanmaz olacağım! - dedi Kadir.

- O da yürektenmiş! - Alibek elini ovuşturdu. Nişanlansalar. Sonra o eşi olacaktı. Neden korkacaksın? [22] Ben senin yerinde olsam, Taşdemir'in motosikletine binerdim de dosdoğru avluya girerdim. 'Selamın aleyküm kayın peder! İzin verirseniz Dilberle biraz gezip gelsek' derdim. İzin vermesini de beklemez, Dilber'i arkama atardım ve motosiklete binip giderdim. Ben de sinemalardaki gibi yürürdüm. Aa, bak, bak! Dilber geliyordu.

Kadir, söylenen adı duyunca kendine geldi.

Haber verince, Dilber avludan çıkıp gelecekti.

Kadir, donakaldı. Bir adım karşısına gelse, konuşacak dermanı yoktu. Zavallı; nereye gideceğini bilemez halde etrafına, yere, Dilber'e ve Alibek'e bakıyordu. Alibek ise... Yere mi girmiş, göğe mi uçmuş. Alibek yok. Onun yokluğunu anlayınca Kadir, dizlerine doğru eğildi. Eli, ayağı titredi.

- Selamın aleyküm, dedi Dilber ay ışığında dişleri parlayarak.

Kadir, selama bir şey söylemeden, başını sallayarak cevap verdi.

- İyi misiniz? - Dilber selamlaşmak için elini uzattı.

Kadir, elini uzatırken garipsedi.

- Bir şey mi dediniz Kadir ağabey?

- Evet, evet - dedi Kadir sessiz kalmamak için, - hava da güzel. - Dilber ona inanıp dikkatle dinliyordu. Biraz kendini topladı. - Yıldızlar parlıyor. - dedi gökyüzüne bakarak.

Dilber, mutlu olmuştu.

- Aya bakın, ne kadar güzel! - dedi Kadir. Sonunda, Sözlerinin yapmacık olduğunu hissetti. Alibek nereye kayboldu? Bu anlarda yanında durmayacaksa,

neden geldi yanında! - Dilber, siz acele etmeyin, ben Alibek'i bulup geleceğim. - Aklına bu fikir geldiği için kendi de mutlu oldu.

- Ben de gelsem, dedi Dilber terleyerek. Sonra Kadir'e elinde tuttuğu oyacı kumaş mendili verdi: - Benden size hediye!

- Benim de size hediyem var. - Kadir, cebinden 'Krasnaya Moskava' adındaki parfümü çıkarıp verdi.

- Teşekkür ederim! - Dilber parfümü kokladı, sonra - güle güle kullanın - dediğinde barakadan çıkıp eve doğru yürüdüler.

Kadir, Dilber'in arkasında dururken ağlamaklı olup, birdenbire mendili dudaklarına basıp öpecekti. Mendilde değişik yazılar vardı. Özellikle ay ışığında okunmalıydı. Şiir:

'En mutlu adama döneceğim,

Sen, beni görmek için geleceğin gün.'

Kadir'in yüreği titredi. Mendilin kenarındaki 'Q+D' yazısına gözü takılınca mutluluğunun sonu yoktu. Dilber'e sonsuz minnettarlıkla baktı. Dilber, avluya dönmüştü. Avluda kimsenin olmadığına şükredip, yine baraka tarafına dönüp gizlice el salladı.

Kadir'de ona doğru el sallayacaktı ki bir anda ortaya çıkan Alibek elinden tuttu.

- Üç, dört çocuk kavaklık tarafına gitti. Hızlıca yürü, eşeklerden ayrı kalmayalım.

Kadir, Alibek'in bu sözlerini anlayacak halde değildi. Mest olmuştu. Gayet de mutluydu. Hayatındaki ilk buluşma! Mendili yine dudaklarına bastırdı. Yine şiiri okudu. Yazıya göz gezdirdi. Mendilde parfümünün kokusu var. Parfümün mü yoksa Dilber'in kendisinin mi? Kadir'in başı döndü, gözü karardı. Yavaşça arkaya dönüp, Alibek'e 'sen gidiver, ben geleceğim' dedi. Alibek geri döndü. Kadir, bir süre yalnız

kalarak mutluluğunu sindirecekti. Ne kadar durduğunu hatırlamadı, sonunda kavaklığa doğru gitti. Alibek onu beklemiştir diye koşarak gitti. Fakat kavaklıkta eşekler görünmüyordu. O tarafa baktı, bu tarafa baktı, Alibek beni bırakıp gitti mi ki, diyip öfkeleni. Bir an kenarda kendi geldiği eşeğini gördü. Kadir korkmuştu. - Alibek orda mısın?, diyerek sessizce seslendi. O anda arka tarafta birisi hırıldar gibi oldu. Sese doğru gitti. Beş, altı çocuk Alibek'i önce eşeğin halatıyla ayağından, elinden bağlamıştı sonra da ikinci eşeğin halatıyla kavağa asmıştı. Ağzına eşeğin örtüsünden bir parça tıkip, 'Dilber'i alacak olan sen misin, demişler.

[23] Ertesi gün Barlas'ta 'eşek hırsızları türedi' diye söylenti oluştu. Falanların eşeğini geceleyin çalmışlar.

O günden sonra herkes, eşeğini geceleyin ambara kilitleti.

[24] HATIRLANASI DEĞERLİ OLAY

Alibek, Taşdemir ve Lapas, Abdülmecit'in askerlik yaptığı tugaya gittiler. Abdülmecit askerdir. Yaşlıları arasındaki ilk memurdur. Tugayda, bayram sebebiyle öğle yemeği düzenlemişler. Votka da olsun, demiş.

Akşamüstü de hem bayram yaptı hem gelin gördü. Bahanesi de Lapas'ın evinde toplanmaktı. Geçenlerde Lapas ve Navvat evlenmişti. Çiftlik yönetimi, bir süredir çiftlikte çalıştığı için yeni aileye yeni ev verdi. Genelde, toplanıp oturmaya bahaneleri çoktu. Okul zamanını hatırladılar. Alibek'in Zülfiya'yı güzel bulduğunu, Ebulhayr'ın kayınpederinin penceresinden atlayıp kaçtığını... Bu olayların üzerinden dört, beş yıl geçmişti. Bir bakmışsın ki hepsi evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olmuş, ev işlerinin kaygısı çoğalmış, tüm delilikleri son bulmuştu. Saat, geceyi geçince dağıldılar. Abdülmecit teklif etti: 'Bayramın devamını yarın bizim evde yapalım.' demiş.

Alibek, Lapas'ı almış, Taşdemir'in evine gelmiş ki karısı çorba pişiriyormuş. Hazır olunca, içip gidelim, demeye de bırakmadılar.

- Başım ağrımıştı, karnım açtı, - dedi Taşdemir giderken.

- Abdülmecit sizin için yemek hazırlatacağım, demiş. Gitmezsek üzülecek, dedi Alibek. - Bilmiyor musun, kalbi nazik olduğu için ufacık şeylere güceniverirdi.

Abdülmecit'in tugayındaki aşçı pilavı pişirmişti bile! Alibek tadına bakmıştı. Koyar koymaz dostlarını sormuştu. Evdeki, sokaktaki, akşam Lapas'ın evindeki yemekler onun için hiçbir şey değildi. Açık tarlada, dostların arasında... Üçü birlikte büyük tabakta yemek koydular. Bir de tatlı, bir de lezzetli. Sarı üzümlü, sarımsak soğanlı, baharatlı, ayvalı... Baharatın tümü dövülerek konulmuş. Bu yemekten çeşit çeşit lezzetler yayılıyordu.

Gece yağmurlu geçtiği için bugün hava güzel. Güneş çıkmış. Hava tam yürüyüş yapılacak gibiydi. İşte bayram. Ekim devriminin altmış ikinci yılı dolmuştu. Abdülmecit'in bahçesine yürüyerek gitmek kırk dakikadır. Yola çıktıklarında saat on ikiyi geçmişti. Öğle yemeğinden sonra çıkmış olmalıydılar. Şimdi: 'İçin, yiyin, yüz gram adamı öldürmezdi.' diyip oturmuşlardır. Önlerinde bir tabak dolusu yemek... Buharı çıkıyordu. Üstünde bembeyaz kuyruk parçaları, kaburga etler vardı. 'Gelinler, gelinler hadi bu tarafa geçiniz, kaynanaları desteklermiş.' 'Desteklemese kızını verir miydi?' dedi Alibek. Sonra üçü birlikte votka içtiler. 'Evet, bayram münasebetiyle! Kurtuluşumuzun altmış üçüncü yılı!' 'Planların çoğalsın, devlet önünde yüzün aydınlansın!' Sonra yemeğe el uzatmışlar. Yemek tabakta parlıyordu, iştahını artırıyordu.

Tugayın bahçesinde kimse görünmedi. İçeride de, dışarıda da. Hatta ocak tarafında da yeni kül bulunamadı. Belki de Abdülmecit şaka yapıp, kazanı saklamıştır. Onun böyle adetleri vardı. Önce morallerini bozmuş, sonra yemek dolu tabağı içeriden çıkarıp önlerine koymuş. Üçü birlikte avuçlarını doldurup doldurup yiyivermiş. 'Hey, yavaş yiyin de tıkanmayın', dedi Abdülmecit. 'Hadi, hadi yemek yemeyi senden iyi biliriz' demiş Alibek tabağı avuçlayarak. 'Evdeki hazır yemekleri bırakıp geldik.'

- Ah, zavallı çorba! - dedi Taşdemir dişlerini birbirine çarparak. Ağlaya ağlaya kazanda kaldı. Abdülmecit'in sözüne güvenmişsiniz ya! Ahmak değilsem, ben de inanırdım.

Alibek cevap vermedi. Kendisi de evde hazır yemeği bırakıp çıktığının üzüntüsündeydi. Karınları aç olduğundan iştahları da açıktı. Üç yüz adım ilerideki büyük söğüdün altında üç, dört kişi yan yana yatıyordu. Abdülmecit de oradaydı. ‘Bahçenin etrafındayız’, demiş. Bu ‘bahçeninkinde’ diyecek değildi. Anlamalıydı! Ahmak Taşdemir, yavan çorbasının yasını tutuyordu. Bayram gününe yakışır yemek ye ki bir ömür tadı damağında kalsın. ‘Abdülmecit’in tugayına...’ diyip övünüyordu. Bu bir şey bilseymiş, evlendiğinden beri evden çıkması gelmezdi. Önceleri sokaktan gelmezdi. Hele yemekse, Alibek’e teşekkür diyecekti. Söğüdün altındakiler genç genç adamlarmış, öğrencilermiş. Züppelermiş. Semerkant’ta okuyoruz, diye övünüyorlardı. Abdülmecit, belki onları da bayram sebebiyle misafir çağırması. Büyük adam ya!

- Yemek hazır mı? - diye sordu Taşdemir, onlarla görüşür görüşmez.

[25] - Yemek mi? - yiğitler birbirlerine anlamlı şekilde baktılar. - Hey, kalmadı ama yine de Abdülmecit ağabeyden sorunuz.

- Gariptir ki Abdülmecit bu kadar aşağıymış, diyerek Lapas, bugün ilk kez konuştu.

Taşdemir de gözlerini açıp, Alibek’e gözlerini dikti. Abdülmecit biraz ötede yatar, ya onları görmedi ya da görmemiş gibi yaptı.

- Gidelim de varalım! Alibek’in öfkesi tepesine çıktı.

- Yemek yemeye mi? - sordu Taşdemir. - Hala votka iç, derse sinirlenirsin. Saygım yok mu, demiş. Şimdi bu karın doyurma işi probleme dönmüştü. Tarlada, aç karınla kırk dakika eve doğru yürümek kolay değil. Abdülmecit ya uyur ya da uyuklardı. Az önceki boş kazan, yemek yenen tabak, iki üç votka şişesi.

Dileği kesinleşti.

- Geciktiler ya!, dedi Abdülmecit. Tarla koşullarında gelen geçen çok olurmuş, kazanda yemek varsa onların önüne koymayı nasıl engelleyeceğim. Gönül eğlendirmek için teklif etmeyecektim. O kadar gelivermişsiniz ya.

- E o adam olmaz!, Lapas üzgündü.

- Başu ağrıtma! Karnım aç. Yiyecek bir şeyler bulup ver, diyerek Taşdemir kendini Abdülmecit'in olduğu yere bıraktı. İşte bunların sözüyle pişmiş çorbayı bırakıp gelmişim.

- Bayramda, Allah diyip evinizde yatmayacaksınız değil mi?, dedi Abdülmecit. - Hâkim, bu tarafa gel. Kazanda yemek kalmış mıydı?

- Bilmiyorum, diyerek deminki yiğitlerden biri geldi.

- Bisikletine bin de eve git. Yemek kaldıysa alıp gel, bu oburları doyurmazsam beni eve koymazlardı. Ya da ilçeye adam gönderip hazır börek mi getireyim?

- Bildiğini yap fakat çabuk, dedi Taşdemir. - Alibek, Lapas ne dersiniz?

- Böreğin içinde sadece soğan olsun, - dedi Lapas.

Abdülmecit, Hâkim'i köye gönderdi.

- Yemeği evde de yedik, bu börek de olurdu, diye üzüldü Taşdemir.

- Sen önce bu yerin yemeğini bir ye de, dedi Alibek. - Sonra farklı konuşacaksın.

Hâkim, bir saat sonra döndü. Yemek kalmamıştı. Esnaf içmiş, sarhoş olmuş, uyandırmanın imkânı yoktu.

Hâkim'i ilçe merkezine gönderdiler. Börekçi de dükkânlar da kapalıymış.

- Alibek, ne yiyeceksin? - diye sordu Taşdemir. - Börek iyi mi, yemek için? Sence Lapas? Sana hangisi uygun? Börek söyleyiverelim, içinde soğan olsa ne olacak, karın doyursa yeter!

Alibek ve Lapas sinirden gülüştüler. Onlara Taşdemir ve Abdülmecit katıldı.

- Başka sefere güzel ağırlayacağım, - diyerek teselli etti Abdülmecit.

- Bugün aç karnına eve gittiğini düşün. Hal yok, bir şey bulmazsan, hiçbir tarafa gidemeyeceğiz.

- Hiç olmazsa kuru ekmek ver!

Bahçedeki kuruyan ekmekleri bulup getirdi.

- Kuru ekmek çoktu, malum oldu, bugün birisine veririm, diye hepsini alıp gelmişti. Şimdi, hepsine şükredeceksiniz.

Ekmek kemirecek kadar sertmiş. Bir çare bulup üç parçaya böldüler. Arktaki suya batırıp yumuşattılar. Sert ekmek uzun süre soğuk suya batırılrsa, böyle tatlı olurmuş. Kışın arıkta su dupduru oluyormuş. Sert ekmeği suya batıracaksın. Su ekmeğe çarpınca, ekmeğin üstü yumuşayacaktı. O yeri dişlediğinde sert tarafını yine suya batırırsın. Oh, ne kadar lezzetli!

[26] GENÇLİĞİN SOKAĞI

İsmet üzüldü. Çok üzüldü. Onu dövdüler. Yine kimler? Bazı çocuklar! Şefine söyleseydi, hepsinin parçalayacaktı. Taşdemir şefin varken onlar da kimdi? Gerekirse, her birini tek tek döverdi. Onların yüzüne de söyledi: ‘Kimse kıpırdamasın, şimdi Taşdemir şefi alıp geleceğim.’ Taşdemir’in ismini işittikten sonra hepsinin içi gitti ama gizleyip, ‘tamam, bekleriz’ dediler. Öyle beklesinler de bekleyenleri bin pişman etsin, eğer beklemeyeceklerse Taşdemir’in ismini duyduklarından dolayı kaçsınlar.

Aslında olay şöyle oldu.

İsmet’i öğrenci arkadaşlarından biri olan Vahit, Taşdemir şef ile tanıştıracaktı. İsmet bu duruma sevindi. Bu mükemmel bir fırsattı. Sokakta seni dövecek olsalar, (şehir yerinde her türlü adama rastlayacaktı), koruyucu bir gücün varlığını hissedip yaşamak insana hayat verirdi. Sokakta çocukları görmezlikten gelmeyeceksin, göğüs gelecek, kollayacaksın. Güzel kızlara laf atarsın.

Etrafindakilere nispeten güçlü yaşamak keyiflidir. Onunla karşılaşan çocukların çoğu korkarlardı, bazıları yalakalıkla yanında bulunup, küçümseyerek bakarlardı. Öğrenciler kasabalarında sokakları doldurmuşlar. Etrafindan gelip geçenleri hepsi ona selam veriyordu. İster al, ister alma. İstersen selamına somurtarak bak, sanki borcu varmış gibi. Yoluna çıkanları ezip geçiver. Birinci sınıf öğrencisiyse ya da senden korktuğu belliye, alay et:

- Peki, diye fısıldayıp, onun kalbine huzursuzluk vermek için, - Burada ne yapıyorsun? - derdi.

- Ben, ben, ben... ke-ke-ndim - derdi titreyip.

- Sen, sen... Kendin? Ne olmuş sana? - derdi de İsmet onu bir yakasından tutup kendine çekerdi. Öğrenci, ayağına kadar gelirdi. - Beni tanıyor musun? - derdi İsmet gözlerini ayırarak.

- Evet, siz İsmet ağabeysiniz!

- İsmet ağabey miyim? İyi bak, belki yanılıyorsunuzdur. Ha, iyi bak!

Birisi bakamazdı. Korktuğundan yere bakardı. Gözünü ayırmak, böyle zamanlarda sesine ses, gücüne güç katardı. Bunları dövüp, yere sokasın gelir fakat son dakikada merhamet edersin. Boş ver İsmet, onlarda senin yanında kendi kendine yaşasın, dersin. Birisini çenesinden tutup, başını kaldırırın.

- Ben kimmişim? - diye sorarsın yeniden.

- İsmet ağabeysiniz.

- İsmet ağabey mi? Belki İsmet şeftir?

- İsmet şefsiniz, İsmet ağabey!

‘İsmet şef!’ diye seslenecekti!

- İkimiz arkadaş olacağız, derdi İsmet gülümseyerek.

Öğrenci beklemediği mutluluğa rastladı. İsmet'in yanındakilerden biri diğerinin kulağına çıtlattı: 'Arkadaşlığını kutlayalım, İsmet şef mutlu olur!'. O kuşkulandı, dükkâna gidip geldi. Sonra birleşmek, yeni dostluğu sağlamlaştırmak için kadeh kaldırdı. O, vereceğini verip hemen kurtulmak için çabaladı. İsmet ise bilerek onu yanından ayırmadı. Sonra 'Şimdi benim sıram' diyerek cebinden para çıkardı ve 'Kim dükkâna gidip gelecek?' dedi. Tabii ki kendi de yanındakiler de onun yanından kalkmasını bekledi. Biri yine kulağına ne yapacağını çıtlattı. Yeni dostluktan hem korkan hem mutlu olan öğrenci atılıp, yerinden kalkınca İsmet Şef'in elinden parayı alacak oldu. Ama yanındakilerden biri ona parayı aldırmadı. O, yine kendi parasına votka alıp gelecekti. Gidip döndükten sonra bir haftalık parayı boşa götürdüğünden kahroldu, ama başka çaresi yoktu. İsmet Şef'in isteğini geri çevirmek mümkün değildi.

İkinci şişeyi bitirdikten sonra öğrencilerin sarhoş olması mümkündü. Diyelim ki, İsmet Şef ayılamadı, bazı sözleri diğerlerinden birinin hoşuna gitmedi ve 'sen ne diyorsun?' diye söylediğini az buçuk duydu. İsmet Şef, 'Elbette az sonra...' diyerek yeni dostunu diğerlerinden ayırdı. İkisini barıştıracaktı. Sonra barıştırdığı için bunu kutlayacaktı. Yine zorluk...

- Param kalmadı, dedi birisi ağlayarak.

- Sen yiğit misin?, dedi İsmet Şef.

[27] Öğrenci çocuklardan borç mu aldı yoksa hırsızlık mı yaptı bilinmez para bulup votkayı aldı.

- İşte, bu yiğit işi, dedi İsmet. Mutlu olmuştu. Şimdi rahatça gidiver. Biri, bir şey diyecek olursa, ben İsmet Şef'in kardeşiyim, de.

- Peki, dedi yiğit, - şimdi bana müsaade, yarın seminerim var, hazırlanmam gerekli.

- Bizim de seminerimiz var, oturuyoruz ya, dedi birisi.

- Oturmamız seni rahatsız mı ediyor? - dedi diğeri.

- Birakın, tamam gitsin, dersine hazırlansın, diyerek İsmet Şef izin verdi. Sonra düşündü: ‘Bu çocuk seminer yazacak!’ Seminerlere çabucak katılmak mecburi değil. Sınav günü ‘ben de bu grupta okuyacağım’ diyip hocanın önüne gelse, öğretmen desteklerdi. ‘Evet, İsmet birazcık hasta olduğu için seminerlere çok katılamamış, ama sınava güzel hazırlandı’ (Sonra övgü için biraz para.), diye desteklerse geçme sorusuna cevap verebilince puan alır. Yiğit’in notu ‘üç’. Çoğunlukla biletteki soruya cevap yazacak olmuş (kesinlikle cevabı bilmezdi), bembeyaz kâğıda hocanın resmini çizdiğinde (tabii, resim çizmek elinden gelirse), masanın üstüne kopya konurdu. (Grupta yardım edenler çoktu). Konu şimdi hazırlanan şeyi dile getirmekte. Bunu zorlasan, öğretmen sınava güzel hazırlandığına inandı ve yiğidin notunu hediye ederdi. Tamam! İsmet’e bundan fazlası gerekli değil. Bu çocuk ise seminer diyerek gitmişti’.

İsmet, Taşdemir Şef ile tanışmasından çok fayda sağladı. Amcı, öğrenci dostu Vahitlerin yurduna gidip, bir grup öğrenciye rastlamaktı. Birisi diğerleri onu itip kalkıp gitmesin diye uzaklaşacaktı ama grup içinden biri onu çıkardı. İçi (durdurup dövmeleeri, tüm parasını almaları da mümkündü) rahatladı. Şansına Vahit’te o gruptaymış. Taşdemir Şef’te oradaymış. Şu ünlü, Barlaslı Taşdemir Şef mi? İsmet, Vahit’i görünce rahatlayıp kendine geldi. (Bir an korktuğu için terlemişti. Canını alır diye korktu) İsmet yiğitler ile birebir görüşüp gitti. Taşdemir Şef’e rastladığında yüzüne bir sevinç yayıldı. Birlikte yemek yemeye gittiler. Yediler, içtiler. ‘Dostum Vahit’in yardımıyla gerçek erkek çocuklarıyla tanıştığım için çok mutluyum! Masraflar benden!’ dedi kadeh sözü vererek. İsmet’e göre para söz konusu değildi. İsmet’in annesini Barlas’ta herkes tanırdı. Oğlu zorluk çekmesin diye sürekli ceplerinin parayla doldurup yanına giderdi. Kısacası, İsmet gibi içten, eli açık bir yiğitten dostları razı oldular. Taşdemir Şef’te onu övdü. Sonra Taşdemir Şef’in sigarası bitmişti. Oturanların birinde de bulamadılar. İsmet, sanki böyle şeyleri iyi bilirmiş gibi para onun için sıradan bir kağıt parçası olduğu için ortaya üç somun bıraktı. Yanında oturan biçimsiz çocuğa yarı emir, yarı rica biçiminde : ‘Lütfen, şu paranın hepsine büfeden ‘Apal’ alın’ dedi. Sonra, üç soma denk gelen altı paket sigarayı yeni dostlarının önüne bıraktı. ‘İstedığınız Zaman içebilirsiniz.’ dedi.

Genel olarak, tanışma faslı gönlüne göre geçmişti. Yemek yedikten sonra çocuklar İsmet ile uzaktan vedalaştılar. Sonra Taşdemir Şef onu omzundan dürttü.

Yatağına geri dönen İsmet'in keyfi bir başkaydı. Şimdi Taşdemir Şef'in himayesindeydi. Taşdemir Şef'i Semerkant'taki bütün öğrenciler tanıyordu. Bu şaka mıydı? Yolda üç kıza denk geldi. İsmet'in inadı tuttu ve üçünün arasından geçti. Kızlar ayrılmaya mecbur kaldılar. Sonra İsmet, yanından geçen kıza doğru elini uzattı. Kızların çığlık çığlığa kaçışmasını bekledi. Aksine, yüzüne sert bir tokat yedi.

- Evet, o serseri! - dedi kız, sonra arkadaşlarının yanına koşuverdi.

İsmet şaşırıp kalıverdi. Taşdemir Şef'in arkadaşını birisi tokatlamıştı ya! Bu adil mi? Hani gerçek? Düşünüp küfredemedi de! İsmet'in üzüntüsü gittikçe güçleniyordu. O üzüntüyle 'kara park'a girdi. Bu taraflarda sevgililer çok otururdu. Az önceki kızlar belki buraya gelmişlerdir. İsmet en kenardaki, koyu renk ağaçların arasında oturan çifti tanıdı. O, yiğitte ezikmiş. Bir tehditle kovup göndermek mümkünmüş. İsmet, yiğidi yanına çağırdı. Ne de olsa İsmet yiğit! Çocuğu, kızın önünde rezil etmek istemedi.

- Ne diyorsun? - diyerek çocuk yakınlaştı.

- Arkadaş, kız benim hoşuma gitti. - dedi İsmet aniden, çocuğun omzuna kardeşçe el atarken.

- Kızı iki saat benim yanıma bırak. İki saat sonra tekrar vereceğim. Ona sözüm var.

[28] - Şaka mı yapıyorsun?, diye sordu yiğit.

- Güzellikle git diyorum! Yoksa üzüleceğim!

- Arkadaş, sarhoş musun? Evine git, dinlen. - diyince yiğit kızın yanından ayrıldı.

Yiğit, uzaklaştıktan hemen sonra İsmet'in öfkesi ortaya çıktı: 'Bu yaramaz kiminle oynuyor?' İsmet, yumruğunu büküp, o yiğidin arkasında iki adım atmıştı ki

birisi omzundan tuttu. Dönüp, el ele duran bir çifti gördü. Yiğit sakın, kız gözlerini dikmiş duruyordu.

- Dostum, çok içmişsiniz, dedi şefkatle. - Yolunuza huzurlu gidin, sizin için iyi olur.

- Sen karışma! - İsmet güçlkle ilk çiftin tarafına yöneldi.

- Durun, aklınız başınızda mı? - dedi diğer yiğit onu tutarak. - Siz yiğit misiniz? Kız çocuğuyla gittiğinizi görmüyor musunuz?

Taşdemir Şef'in arkadaşı, ona nispeten umursanmadığına karar verdi. İsmet, yumruğunu kaldırdı ama yiğit kaçtı. İsmet'in yumruğu havayı deldi, kendi darbesinden etkilendi.

- Boksörsünüz demek ki! - Yiğit kızı bırakıp gitti. - Hadi bir daha vurun da görün!

İsmet yine yumruğunu kaldırdı ve karşıdan gelen darbeye yere yığıldı. İsmet yine vurma niyetiyle koştu. Yiğit kaçtı. Koşarken, nedendir bilinmez İsmet yüzüstü düştü.

- Dostum, şimdi oldu mu? Gidecek misiniz? - diye sordu o yiğit iyi davranarak. Hatta onu ayağa kaldırıp, üstünü başını da düzeltti.

Orada İsmet: ' Bir yere kıpırdamadan bekle, şimdi Taşdemir Şef'i getireceğim, konuşacağız', dedi. Taşdemir Şef, şansına o yiğitlerin yurtlarının önünde duruyormuş.

- Benim adım duyunca beklemiş miydi? - diye sordu Taşdemir Şef. - Hani, görelim, yürüyün! Semerkant'ta böyle çocuklar da varmış, ha?

Yurt ile 'kara park' arası üç dakikalık yol. Bir anda gittiler. Taşdemir iki çifti görüp şaşırды, çünkü onun sevenlerin huzurunu bozma âdeti yoktu. Bu yiğitliğe doğru gelmez, diye düşünürdü. Taşdemir bir şeyleri anlamış gibi, İsmet'e şüpheyle baktı ama Taşdemir Şef'i korkmadan bekleyenler ile konuşma isteği çok kuvvetliydi.

Yakından onların birini tanıdı: güreşen yaramazlardan biri. Yakın zamanda bir yerlere gidip, şampiyon oldu. Ama...

Taşdemir ağabey, dedi güreşçi yiğit kaygısızca. - Sizin huyunuzu iyi bildiğim için gitmedim, sizi bekledim, diyerek olayı anlattı. - Bu sözden sonra da haksızsın, dersenez, razıyım. İsterseniz vurun. İnanmazsanız, işte ona sorun.

Taşdemir sessiz kalır, bu sebeple etrafındakiler de kavgayı başlatamazlardı.

- Onun sözleri doğru mu?

İsmet, henüz yalan söylememişti. Tehditli bakışlardan kendini geri çekti. (Bundan sonra ne olduğunu anlatmaya niyetim yok.)

[29] ARAPÇA OYUN

Mandalinanın dışını soymadan, içindeki ipleri kesemezsin.

(atasözü)

Abdülmecit, üzüm hasadı başladığından beri şarap fabrikasında çiftlik vekili olmuştu. Barlas'tan gelen üzümlerin teslimatını yapıyordu. Bazen gönderen ve alıcı arasında sıkıntı çıktığında, yönetim tarafında durup anlaşmazlığı giderirdi. Her zaman, çiftlik lideri Hıdır Sabiroviç gelip bilgi alırdı. Ne de olsa Abdülmecit'in yaptığı işten memnundu, tembih edecek bir şey yoktu. Evet, Abdülmecit kendi işine sadık olduğu için söyleyecek söz yoktu.

Üzümlerin tartıldığı yerde oturmuştu. Çiftlikten üç araba üzüm geldi. Tereddüt etmeden, alıcı iki tanesini kabul etti. O anda yumuşak bir ses bir duyuldu:

- Ağabey, bizim arabadakileri de teraziye götürün.

Abdülmecit'in karşısından gelen esmer, uyumlu, pantolon giymiş sevimli kız, gözlerini süzüyordu. 'Kimmiş bu? Kimse kim, bir sevdiği var!'

- Sizi niye sırasız alıyormuşuz?

- Biz de üzüm getirdik.

- Nereden?

- Barlas'tan!

Barlas'a şehir teknisyeninin kızları üzüm toplamaya yardım etmek için birkaçı arabalara binip, fabrikaya geldi. Abdülmecit'te bunu iyi biliyordu ama kendisini tanımıyordu:

- Yok, olmaz. Sıranız gelince girersiniz, dedi ve bilerek yol üstündeki sandalyeye oturdu. Beklemiş gibi, kız onun yanına gidip oturdu: 'Gerçekten onun bir sevdiği var!'

O anda arabadan bir kız indi ve Abdülmecit'in diğer tarafına oturdu.

- Yanınıza kızlar çok gelir mi?, diye sordu ilk kız.

'Sesi de yumuşacık! Konuşturup, bir duyuyersen!

- Gelirdi ama siz çok farklıymışsınız.

- Hemen beğendiniz mi?, dedi diğeri bakış atarak.

- Çok hoşsunuz. Onun için biraz daha oturalım diye arabanızı sırasız almadım. - Abdülmecit güya doğruyu söyledi, çünkü yalan söylerse kafasının karışacağını iyi biliyordu. Doğru söylese, çoğunlukla kızlar sözüne inanmazdı ya da şaka yapıyor zannederdiler.

- Bundan dolayı, ilk görüşte aşık oldum diyorsunuz., dedi esmer kız.

- Sevdiğimi bilmiyor mu, yanımda yumuşak, nazlı bir şekilde 'ağabey' diyen sesi duyduğumda yüreğim titredi. İçime bir şey aktı, döndüm ki siz duruyorsunuz. Gözleriniz... İsminiz nedir?

- Melahat!

- Gözlerinize bakınca kendimi kaybettim. Bilmiyorum bu gözleri size kim bağışlamış. Söyleyecek söz bulamadım. Cevap vermem gerekli ama dilim dönmedi.

- Gerçekten seviyor musunuz?

- Hayır, kalbini sevmekten çok esirgeyesin. Bu kalp, sevip sevilmekten çok kıvrıldı. Şimdi huzurlu yaşamak istiyor. Melahat'a bakıp, iyi kızmış evleneceği adam çok şanslı, diye düşündüm.

- Öyleyse, evlenin. - Melahat söz oyununu devam ettirirken, gülecek oldu. Kendi ağzından çıkan söz kendine komik geldiğinden rengi değişti.

Abdülmecit, değişimi hemen sezdi.

- Evlenirdim de karım, çocuklarım var. İkinci karım olmanıza hayır demezdim.

- Bizler evliyiz, dedi Melahat kendini düzelterek.

'Bir şey oldu bu kıza. Ne de olsa, ölü!'

- Biz bir ricayla geldik, dedi diğer kız, sohbetin konusunu değiştirerek. - Yapacağım diyorsanız söyleyeyim.

[30] - Tamam! Sizler ricayla gelmişsiniz ben yok der miyim? Eğer elimden gelirse elbette...

- Elinizden gelirdi de... Neyse...

- Doğrusunu söylemek gerekirse bize alkol gerekli, diyerek Melahat amacını belli etti. Omuzlarını Abdülmecit'in omuzlarına değdirdi. -Evet, kalbin atıyor mu?

- Erittin! Erittin! Hesabı sen almışsın!

- Ne kadar?

- İki litre!

'Evet, Bunlar iki litre alkol için mi?'

- Bardağınız var mı? - Abdülmecit, kızların bardağına içeriden alkol doldurup geldi. - Ne zaman gerekirse geliniz. Biz iftiyiz, size niye alkol gerekli?

- Ameliyat yapacağız, doktor alkol bulup gelin, demişti.

- zm bahçesinde mi?

- Böyle...

Biraz sohbet ettiler. Bu arada, araba zmleri fabrikaya teslim etti.  vedalaşmak için ayağa kalktılar.

- Konuksevermişsiniz. Yarın gelsek, yine alkol alır mısınız?, diye sordu diğer kız.

- Melahat gelsin. Ben Melahat'ı beğendim. Ne kadar alkol derse, alırım. Sevmiyorum, desem de olmuyordu. Kalbe emir vermek olmazmış.

- Bizleri ilginç kızlarmış, diye düşünmüş olmalısınız, diyerek ikinci kız yine sohbeti ele alma peşindeydi.

- Buna benzerdi.

Kızlar arabaya bindiler. Melahat kendi koltuğunun penceresini açıp, başını çıkardı ve sordu:

- Sohbet ettik, yardım ettiniz ama hala daha isminizi bilmiyoruz. Evet! Kesinlikle sesi öyle nazlıydı ki Abdülmecit'in bedeni mutluluktan titredi.

- Abdülmecit!

Ertesi gün Abdülmecit, özenle defterine geçen günün hesabını yazacaktı ki birisi omzuna değermiş gibi oldu. Dikkat etmedi, omzunu silkeledi ve çalışmaya devam etti. Gözlerini birisi iki avucuyla kapattı. Abdülmecit, o ellerin üstüne kendi ellerini koydu. Yumuşacık eller. Kızinkiler! Abdülmecit ile kız şakalaşacakmış. Abdülmecit, sonra bileklerini tuttu, bileklerin sahibini omzunun altına doğru çekti.

Kız, onun omzundan tuttu. Abdülmecit'in bütün vücudu kızı hissetti ve heyecanlandı. Kız kendini hemen geri çekmedi. Güya hiçbir şey hissetmemişti.

'E, bu Melahat olabilir!'

- Kimsiniz?

Kız, yüksek sesle güldü.

- Siz Melahat misiniz? Melahat!

Melahat, kıkırdarak güldü ve avuçlarını onun gözünden çekti.

- O kadar zaman bulamadınız! Kandırdım, kandırdım!- Melahat kahkahayla gülüyordu. Bedenine yapışan pantolonu, erkeksi gömleği onun güzelliğini yine de göstermiş, hatta üstüne bulaşan üzüm suyu da ona çok yakışmıştı. Özellikle hazırlanıp gelmiş benziyordu. Örülmüş saçlarında çok güzel kokular yayılıyordu.

Abdülmecit kendini tutamadı. Ayağa kalkınca genç kız gibi şen şakrak olan Melahat'ı, belinden tutup, iki döndürüp sonra bıraktı.

Kız birden sakinleşti. Esmer yüzü, kıpkırmızı olmuştu.

- Beni bekliyor muydunuz?

- Sizi beklemek de laf mı? Gecedен beri huzurumu kaybettim, aklım fikrim siz oldunuz. Siz geldiniz ya sanki her yer aydınlandı. Sanki kalbime nur yağdı. Ben sizi seviyorum! Ben sizi canımdan da çok seviyorum, Melahat! Melahat, benim! - dedi Abdülmecit, güç bela gülmeden durarak. Böyle alay etme yeteneğini de şimdi fark etmişti, bu sebeple hem gururlanmış hem şaşırılmıştı.

- Yalancı!

[31] Melahat'ın nazla söylediği bu sözü yüreğini yine titretmişti.

- Acele etmeyin!, kız yine Abdülmecit'in değişik davranmasından korktu. - Hadi, en iyisi arabada oturalım.

Melahat, en arkadaki ‘Gaz-53’ model arabada sıra beklerdi.

- Her gün araba araba gezersiniz. Günlük göreviniz ne oldu? Öğretmenleriniz kızmıyor mu?

- Abdülmecit ağabeyimiz var, sıkıntımız yok! Öğretmenlere alkolümüzün yarısından verseydik, dert tasa kalmaz.

- Diğer yarısı?

- Diğer yarısına da kızlarla içip bayram ettik. Hakkımız vardır ya! Her gün toza, suya batıp çalışıyoruz.

- Ben hakkınız yok, demedim.

Onların arabası tartıdan geçmiş, üzümü dökmek için içeriye geçmişti.

- Sizin arabanızı gördük, şimdi benimkini göreceğiz.

- Vay, sizin arabanız var mı?

- İşte, hizmetinize hazır.

Abdülmecit geçen yılki hasat zamanı iyi çalışıp çok para kazanmış, karşılığında yeni bir ‘Maskviç’ araba almış. Birilerini düşünüp, bugün binip gelmiş.

- Demek hala yepyeni!, Melahat arabaya dokundu. - Gerçekten sizin mi?

- Evet!

Melahat kurnazca baktı. - Babanız vermedi mi?

- Geçen hasattaki helal emeğimle almıştım, dedi Abdülmecit. ‘Helal’ kelimesini vurgulamış, Melahat’ı arka koltuğa oturturken, kendide yanına oturmuştu.

- Helal emekle bir yılda araba parası biriktirebilseydiniz,... gerçekten de ikinci eş olsa bile sizle evlenmeliymiş.

- Doğru söylüyorsunuz. Sonra tadını çıkarıp sizi arabayla götüreceğim. Suya, toza batmayacaksınız.

- Ya! Öyle mi? - Melahat güzelce yerinden kalktı.

Abdülmecit kendini tutamadı. Kızı kucakladı. Öpecekti ki Melahat hiçbir şekilde karşılık vermeden işaret parmağını Abdülmecit'in dudaklarına bastırdı:

- Hey! Güpegündüz!

Abdülmecit çaresiz, kızı serbest bıraktı ama hemen elini kızın belinden çekmedi.

Melahat buna karşılık vermedi.

'Tamam, bu Melahat'ın seçimi. O her şeye razı.'

- Yarın öğretmeninden izin alıp, eve gidip geleceğim.

Melahatların evi, komşu ilçedeki köylerden birindeymiş.

- Ben de geleyim mi?

- Gelir misiniz?

- Evet ve bir defada kaynanam, kaynatamla tanışacağım. Bu gözleri size bağışlayan insanları görmezsem olmaz. Tanıştıracak mısın? 'Maskviç'te gidip geliriz.

XXX

Melahatlarda iki saat oturdular. Melahat ailenin büyük çocuğu. Sekiz tane kardeşi var. Ailesi imanlı insanlarmış, çiftlikte çalışırlarmış.

Melahat üzümü mükemmel toplarmış. Öğretmenler saygı duyarlarmış. Bundan dolayı ailesini görmesi için ayrıca araba ayrılmış. Abdülmecit'te şoförmüş. -

İkisinin birlikte gitmesini böyle yorumladılar. Doğrusuna kızacakları için böyle yorumlamalarını istediler.

Melahat, böyle bir ailenin kızı mı?! Abdülmecit niye geldi? Ailesini görmeye mi? Amacı tamamen başkaydı. Abdülmecit yolda arabayı tenhaya çekecekti, Melahat durdurdu: ‘Önce gidip ailemi görelim. Dönüşte alına ne yazılmışsa o...’. Susup, söylenene razı oldu. Melahat, Abdülmecit’i mecbur bıraktı. Ne dese tamam diyip, Melahat’ın önüne düşerdi. Üç gün, istediği kadar bedava alkol alıp verdi. Bugün işini bıraktı ve onu götürdü. Hala niyeti görevi yerine getirmek mi yoksa kaçmak mı? ‘Çoğu şeyi görmüş adammışsınız!’ dedi dün, onu överek. Kendisi mi?

[32] Dönüşte kendi evlerine kadar, Abdülmecit yanında oturan Melahat’a dikkat etmedi. Kız da sakinleşmiş, önceki keyfi kalmamış, Abdülmecit’e arada baktığını saymazsak kendiyle meşgulmüş.

Abdülmecit, sonunda bir karara vardı. Tamam, şimdi Melahat’i evine ulaştıracağından ikinci kere bu kızı kendine yakınlaştıramazdı. Huzur gerekiyordu.

Yol kenarındaki çay evlerinden birine gözü ilişti, Abdülmecit sert davranacağını hissetti. E, ona ne? Dünya alt üst mü olacaktı? Abdülmecit’e kalsa artığın da artığı kalmıştı. Yine neyi düşünüyordu? Şimdi doyana kadar içerdi. Hepsini unutacaktı.

Çayevinde biraz oturdular. Ciddi ciddi her şeyi unutup bir şişe votkayı içtiler. İçmemeli diyip yine de her ihtimale karşı bir bardağa koyup, Melahat’ın önüne koymuştu. Melahat bunu adet sanıp bardağı aldı ve içti. Kendi de çok içmişti. Naz niyaz etmedi. Sonra biraz kendine geldi: ‘Evet, niye düşünceye daldınız?’ diye sordu biraz kımıldayıp. Melahat’ın mahzun gözlerinin düşünceli bakışları yine de ona güzellik bağışlardı. Melahat, çok çok güzeldi! Evet, ailesi bu ismi koymuşlar. Bu kadar güzel bir kızın yanında otursa da Abdülmecit dünya derdine gömülmüş. Bu hiç adil değil. Bir bakış yeter...

İkisi de ikinci bardaklarını bitirdikten sonra Abdülmecit'in keyfi yerine gelmiş, Melahat'a gözlerini dikmişti. Güzel! Çok güzel! Yine bardaklarına içki koyarken, Melahat onun bileğinden tuttu:

- Sen direksiyondasın, yeter içme!

'İçme' sözünü uzatıp, böyle yalvarır gibi söylediğinden, Abdülmecit yanındaki güzel kızdan başka her şeyi unuttu.

İkisinin artık oturmaya sabrı kalmamıştı. Abdülmecit hemen yine bir şişe votkayı satın aldı ve arabaya bindiler.

'Maskviç' uzun yola çıkmış, çayevini biraz geçtikten sonra تنها bir yola daldılar.

Şaraphaneye geldiklerinde akşam olmuştu. Üzümü teslim edip, şimdi yola çıkacak olan çiftlik arabalarından biri olan -yakından tanıdığı- 'Gaz-53' şoföründen kızını yerine bırakmasını rica edip, 'Maskviç'e geri döndü.

- Arabadan çıkmayacağım, dedi Melahat. O üzölmüş, usanmış gibi bir noktaya takılmış oturuyordu.

- Ne yapacaksın?

- Size geleceğim.

- Bizde ne yapacaksın? - Abdülmecit acıyla bu sözü söyledi ama sonra dilini ısırıldı. Başını döndü.

- Benimle evlenin, dedi Melahat. Yavaş ama tavrı kesindi.

- Ne?, Abdülmecit'in dili damağına yapışmış gibi oldu.

- Benimle evlenin!

- Sen kadınsın! Seni başıma bela mı edeyim?

- Nasıl olsa benimle birlikte oldunuz mu? - Oldunuz. - Sizi aileme boşuna mı gösterdim? Ben onlara her şeyi anlattım.

- Neyi? Nasıl hepsini? O zaman henüz aramızda bir şey geçmemişti ki!

- O zaman geçmemişse de çayhaneden sonra geçmedi mi? Nasıl olsa geçtiğini biliyordum. Onun için 'bu adam damadınız olacak' demiştim.

Abdülmecit şaşıtı kaldı. Melahat şimdi onu tehdit edecekti. Evlenmeye mecbursun, diyecekti. Yoksa...

- Siz ki kadınsınız! - Abdülmecit gayri ihtiyari yine siz demeye başladı. Her şey bitmişti. Sonunun geldiğini anlayınca, tüm bedeni gücünü kaybetti. Bu sözler Dilaram'a gitse, o Abdülmecit'i çiğ çiğ yerdı. Damat olduğu günlere hatırlasa, gül gibi yaşayıp gitmiş, çocukları olmuştu. Aslında, Dilaram ile çok da mutlu değildi. Bunun sebebi, manevi olaylardı.

[33] - İnansanız da inanmasanız da siz bilirsiniz fakat daha kaç defa söylemeliyim: Bu zamana kadar sizin gibi iyi bir adam benim elimi tutmadı. Kadınlığımsa... O da dokuzuncu sınıftaydım. Komşumuz gelin getirdi. Ben gelini görmeye gittim. Genç değilim ya merak edip birinci gecesinin nasıl geçeceğini sordum. Kelinde canının acıyacağını, kimseye bunu reva görmediğini söyledi. Ben korkup gittim. Böyle olacağını bilsem, ben hiçbir zaman kocaya varmam, dedim. Güçlük kolaylaşsın, ben gibi acı çekme, diyerek bana o anda zarar verdi. Tüm olay bu. Genç olduğumdan iyi kötü ayırt edememişim. Sonra anladım ki o gelin bana kötülük etti. Düzeltilmeyecek düşmanlık etti. Niye şimdi birisinin kötülüğü yüzünden, ben günahsız olsam da bütün ömür boyunca üzülmem gerekliymiş? Niye? Benim mutlu olmaya hakkım yok mu?

- Söyleyin! - Melahat titreyip, deli gibi nefret oldu gözleriyle Abdülmecit'e baktı. Nefret dolu gözleri yine de güzel, yine de şahaneydi ama... Abdülmecit gözlerini kaçırdı.

- Evet, yumuşak sözlerine inandım diyelim ama ben sizi nasıl olsa alamayacağım. Karım ve iki çocuğum var.

- Kandırmayın, karınız da çocuğunuz da yok. Evde, her ihtimale karşı kurduğunuz bir hayal bu.

‘Seninki? Seninki de masal!’

- Ben size niye kandırayım? Aslında, evlenmemiş olsaydım sizin gibi birini hemen alırdım.

- Hala da alabilirsin. Alınız diyorum ya!

- Hayır, siz beni anlamıyorsunuz. Siz gerçekten de güzelsiniz ama ben karımı düşünmesem de iki çocuğumu düşünmekten başka çarem yok... İnanmazsanız, gidin ve ‘Gaz-53’ün şoförüne sorun. Bakın, sizi bekliyordu. Kendi de sabırlıydı. Giderken benim hakkımda sorabilirsiniz. Ya da... - Abdülmecit düşünüp sessiz kaldı. Melahat, şoförün gidip gelmesini bekleyecekti. Sonra...

Melahat alnını ön koltuğun arkasına dayadı.

- Hiç olmazsa çocuklarımı düşün, diyerek yalvarmaya başladı Abdülmecit. - Çocukların mutluluğunu çalarak, mutlu olamayız!

- Niye? Benim mutluluğumu çaldılar ya! Benim mutluluğumu çalanlar mutlu yaşadı. Ben ne yapmalıyım? Ha! Ne yapayım? Bunlar sebebiyle iffetimi yerle bir edip sizle utanmadan oturmuşum ya! Size ne gerekli? - Melahat aşığlanıp, ağlamamak için alnını yine koltuğa dayadı. yine dayanamayıp ağladı.

Abdülmecit öylece kaldı. Avutmaya, kıza dokunmaya yüreği el vermedi. Melahat, hemen kendini tutup ağlamayı bıraktı:

- Olur! Ne olacak da bir kez benimle evlenseniz sonra gitseniz, dedi burnunu çekerken. - Bir kez evlenseniz, dedi tane tane tekrar edip.

- Bir kez sizinle evlenirsem, eşim gider sonra da geri dönmez. Bu tarafını hesaba katmıyor musunuz?

- Siz beni içmeye götürdüğünüzü hesaba katmıyor musunuz? ‘Maskviç’ ile kuytulara gitmeyi? Ya ‘Arapça oyun’ hakkında dediklerinizi? Ne? Sizde birisinin boş yere ilgilendiği bir kız var mı, isteyince eziverecekmiş? Arabayı evinize doğru sürün. Ben inmeyeceğim! Anladınız mı, inmeyeceğim!

Abdülmecit hayrete düştü. Tenhaya gittikten sonra keyiflenmişler gibi oldu. Yine yiyip içtiler. Sonra Abdülmecit arabasının teybine Arapça şarkıların olduğu kaseti koydu. Oynadılar. Sanki o güzel anlar bir ömür devam edecek gibiydi.

[34] YAR-YAR (BİR ÇEŞİT ŞARKI)

Bahçede iki tane koltuk varmış. Her birine on kişi rahatça oturabilirdi. Gelini eve soktuktan sonra damadın arkadaşları koltuklardan birine oturdular. Diğerine de gelini getiren yaşlılar oturdular.

Üç yakın dost; Ebulhayr, Alibek ve Lapas damat tarafıydılar. Taşdemir okulda olduğu için düğünden haberi yoktu. Yiğitler, eli açık olduklarını göstermek için tüm paralarını yemeklere verdiler. Gelin tarafına gitmeden önce Ebulhayr, votkanın yarısını koynuna saklamıştı. Yolda üç dost, birlikte votkayı bitirdiler. Otobüste keyifleri biraz yerine gelince, yar-yar şarkısını söylediler. Her dizenin sonunda damadın arkadaşları da katıldılar:

Bu ovalara ova demeyin,

Yar-yar, yara-ney!

Köşkavut’a zengin demeyin,

Yar-yar, yaran-ey!

Tası tabağı taştan,

Yar-yar, yaran-ey!

Askerler öldü acından,

Yar-yar, yaran-ey!

Dizenin sonunda hepsi güldüler. Neşeleri geçmeden sırayı Alibek aldı:

Değirmen de değirmen,

Yar-yar, yaran-ey!

Etrafi demirden,

Yar-yar, yaran-ey!

Köşkavut'un gelinini,

Yar-yar, yaran-ey!

Dudağından damat ısırılmış,

Yar-yar, yaran-ey!

Sıra Lapas'a geçti. Üçü bir olunca, her zaman topluluk neşelenirdi. Kesinlikle, Taşdemir olduğunda da... Ne de olsa onun yokluğu hep hissedilirdi. Düğüne damat tarafı olarak gitmek, kişiye her zaman ayrı gurur bahşedermiş. Gelin tarafının erkekleri de nefret ve çaresizlikten yakınırlardı. Şu an tüm işleri damadın yakını olmak olduğu için böyle görünürmüş. Otobüsten iner inmez, gelinin arkadaşları damadı göreceğiz diyerek geldiler. Üç dost yine gururlandı, çünkü bahaneyle onları da gördüler. Onlarda kızları seyrettiler. Kızlar, onları görünce: 'Vay, yakışıklılarınmış!', deseler şaşılmaz!

Bardaklar iki üç kere dolup bittikten sonra terlemeye başladılar. Her misafir bardağını, damadın bardağıyla tokuşturduktan sonra yudumladı ve onun gelecek hayatında daima mutlu olmasını istedi. Damadın arkadaşları arasındaki üç dost, yaşları küçük olduğu için onlara hemen söz sırası gelmedi. Duygu dolu Ebulhayr kadehleri yeniden doldurulduğunda sırasını beklemedi, elindeki bardağı yüksekçe kaldırıp konuşmaya başladı. Keyfi yerinde, dudağında gülümseme, sarhoşça bakıyordu. Ebulhayr babasının diğer koltukta oturduğunu iyi biliyordu. Onlarda tatlı tatlı içiyordu. On dakika önce babası konuşmuş, bardağını açıkça içip sofraya bırakmıştı. Ebulhayr, babasında geri kalmak istemedi. Üçü birlikte neşelenmeye

heves edip, evli çifte mutluluk diledikten sonra: ‘Ebulhayr’a benzeyip evlenmeyen erkekler de evlensin, düğünlerinde işte böyle mutlu, sevinçli olalım’, diyordu. Doğru ya hemen evlenmek gerekliydi. Okuldan mezun olmuş, on dokuzuna basmıştı. Babası neden evlendirmemişti? Ebulhayr yiğit mi yiğit biriydi. Ailesinin ilk oğlu olsaydı bir kızı almıştı. Ebulhayr her zaman kendini bilmez kişilere kulak asardı. Ailesi onu evlendirmek hakkında ağzını açmamıştı. Nerede, Ebulhayr’ın babası kafasını çalıştırsa da oğlum gel seni evlendireyim, dese,

- Ben dostlarım adına da konuşacağım, dedi Ebulhayr, iki yanında oturan Alibek ve Lapas’a bakarken. - Biz de yeni evli çifte mutluluk diliyoruz. Cesaret verici, onaylayıcı sesler duyuldu. Birisi, babasına: ‘Oğlunuzun sözlerine kulak verin, iyi şeyler söylüyor’, [35] dedi. Ebulhayr bu sözü de duydu. O, devam etti. - İşte burada bulunan arkadaşlar söylediler ki, evlenmeyenler evleniversin, bunun için içiyoruz. - Ebulhayr, tereddüt etmeden bardağını kaldırdı. O bilerek yüksek sesle konuşup, şakayla karışık sözlerini babasının duymasını istemişti. Arkadaşlarıyla gülüşse de sözlerime ne derler ki, diyerek kulaklarını açtı. Diğer koltuktakiler babasını ortaya almışlar, babasıysa: ‘Bulsuni söylesin ben evlendirmeye razıyım.’ dedi.

Ebulhayr sevindi. Demek, babası razıydı. Laf ağzında kaldı. Bir kız bulmalıydı. Bulabilir miydi? Barlas’ta çok kız var. Güzelinden, mükemmelinden bulsa. Ulbazar da güzel kız ama zayıf ve boyu kısa...

Ulbazar bu yıl okulu bitirmiş. Biraz kabaca olduğundan, onunla erkekler çok konuşmazdılar. Onların tugayında çalışıyordu. Bir gün işe gelirken ikisi sohbet ettiler. Anladı ki Ulbazar, evlenilmeyecek bir değil. Düpedüz bütün kızlar gibi bir kız. Kötü bir şeyi yok. Ulbazarla evlenmesi şart değil ama niye imkânlardan faydalanmasın? Genç, evlenmemiş bir bekârdı. Evlenme vakti geldiyse güzelinden bulurdu. Eğer bulamazsa, babası evlendirecek birini bulurdu. Oğlunu evlendirmek babanın göreviydi. Babaysa görevini yapmalıydı! Ulbazar, zayıf ve boyu kısa olsa da vakit bulduğunda onunla görüşmeliydi.

O sohbetten sonra çoğunlukla evden işe, işten eve giderken, yola birlikte çıktıkları için sohbet ederdiler. Ebulhayr'a göre kız da ona hevesliymiş, işte bu tesadüfleri bilerek düzenliyormuş. Ulbazar'ın söylediğine göre evlerindeki penceresi sokağa bakan odada, tek başına kalırmış.

- Akşam geleceğim, pencereni tıklatacağım. Çıkarsın, değil mi?, dedi Ebulhayr bir gün. Ulbazar sessiz kaldı. Demek ki razıydı. Ebulhayr böyle düşündü. Çıkacaktı. Çıkacağına güveni tamdı. O akşam Lapas'ı yanına alıp, Ulbazar'ın evine gitti. Yavaşça pencereyi tıklattı. Çok geçmedi, içeriden Ulbazar'ın yüzü görüldü.

- Çık, ben geldim, dedi Ebulhayr.

Pencere yeniden kapandı. Ebulhayr olacak buluşmayı hayal edip güldü. Lapas'a: 'Sen bize görünmeden okulun sığınağında etrafı izleyesin, tehlikeli bir şey olursa ıslık çalıp haber veresin' dedi.

O gün, ilk buluşmalarıydı. İşe giderken güzelce sohbet ederlerdi. Şimdi ne hikmetse heyecanlandığı için ne konuşacağını bilemezdi. Ulbazar'da sessiz kalırdı. Erkek konuşmadan kız çocuğu konuşur muydu? 'Hadi' dedi sonunda Ebulhayr, Ulbazar'ı karanlık tarafa itekleyip. Ulbazar sakince bileğini bıraktı da onun söylediği tarafa yürüdü. Ebulhayr hemen ağzını açmadı, ama birisinin yapması gerektiğini ve böyle durmalarının kendisine de Ulbazar'a da rahatsızlık vereceğini düşündü.

- Kış için odun taşıyorlar mı? diye sordu ve dilini ısırıldı: 'Aptalca bir söz. Hiç odunu düşünmemişti, nereden dilime geldi? Ulbazar şimdi odun taşımaya mı çıkmış? Boşu boşuna penceresini tıklattığı için çıkmamıştır ya?! Niye geldi? Niyeti ne?

- Babam taşıyordu, dedi Ulbazar. Gözlerini yerden ayırmadı.

Kısacası, gizli sohbetleşme çok ilerleyemedi. Geri döndüğünde Lapas: 'Lafi geveleyip ağzına geleni söyleyemezsin.' dedi. Ebulhayr önemsemedi. O mutluydu. Bir sonuca varılmamış olsa da ilk buluşma gerçekleşti. Keşke, Lapas da Ulbazar gibi bir kız bulup, gece vakti evinden alabilseydi. Ebulhayr da o isteyince bekçilik yapardı. İlk buluşmadan hemen sevdim diyiverse... ilginç olur. Sonra bu çocuk geçimsizmiş, diye buluşmaya gelmeyebilir. Kendi Ebulhayr'ın yerinde olsaydı kız

çocuğunun elini de tutamazdı. O bir iki söz de söyleyemezdi. Evet, Ebulhayr cesurluk etti.

Ulbazarla evlenemezdi de. Başka kız bulmalıydı. Daha gencinden, küçüğünden. Şimdi onuncu sınıfı bitirecekmiş. Şimdi onuncu sınıfların içinde güpgüzel kızlar var. Dört ay sonra okulu bitirecektiler. Sonra babasına onların en güzelini seçip söylese, babası görücü gönderse, bir bakmışsınız ki Ebulhayr sonbaharda evlenmiş. Yatığa başını koyup: ‘Hatun, çay!’ dese. [36] Ya da sabah uyandığında bahçeye çıkmaya erinip: ‘Hatun, su getir, elimi yüzümü yıkayacağım’, dese. Sonra da yorganın altından çıkmayıp yastığa dayanıp tek eliyle yüzünü yıkasa. Hatunu havlu tutsa. Ebulhayr yine yorganına sarılıp yatsa. Oh, ne tatlı! Eşin olması ne güzel! Sabah çayını önüne getirse. Akşam yemeğini hazırlasa. Bulaşığı yıkasa. Kıyafetleri kirinden arındırsa. Özellikle çorabı söylemeyecek misin? Her gün yıkamak cana değmekmiş. Yuva kurmak ne güzel! Sonra arkadaşları geldiğinde kendi evinde(!) yayılıp otururdular. Eşi arkadaşlarından çekinip yüzünü mendille kapatsa. Arkadaşları eşine baksa. Taşdemir: ‘Yüzünü açın da bir görelim, korkmayın yemeyiz, pilav değilsiniz ya! Sizi bir görelim, Ebulhayr’a layık mısınız, kıymet verelim’ dese. (Taşdemir bu sözleri söyleyecekti, sessiz kalmazdı. Kimse onun sözüne kırılmazdı ama dikkate de almazdı. Maalesef ki şimdi yok. Olduğunda damat tarafını tam anlamıyla alevlendirirdi.) Ebulhayr’ın eşi yüzünü açmazdı. Sonra Taşdemir, Ebulhayr’ın kendisine dönüp: ‘Eşinin yüzünü aç! Yüzünü görelim!’ derdi. Ebulhayr da güzel hatununu dostlarına göstermek istemişti ama Taşdemir ortamı kızıştırsın diye bekledi. Çünkü sonra eşine: ‘Gördün mü, benim böyle güçlü dostlarım var’, diye övünecekti. ‘Yüzünü açsana, nasıl olsa benimsin’, derdi Ebulhayr eşine. Eşi yere bakardı. Ebulhayr uzandığı yerden kalkıp, mendili bir kenarından tutup çekerdi. Genç gelinin yüzü alınca utanırdı. Taşdemir, şakayı devam ettirirdi: ‘Siz çok güzelmişsiniz. Nasıl bizim Ebulhayr’a vardınız? Mesela siz gül olsanız, Ebulhayr çölde kurumuş diken olurdu, diyince diğerleri gülüştüler. Gelin de gülmüştü. Ebulhayr, Taşdemir’in sözünü umursamadı. İçinde kötülüğü yoktu.

‘Ebulhayr, doğrusunu söylemek gerekirse, seni kıskandım. Gizli sözüm yok ya böyle güzel bir kız elden kaçtı. Eğer bende böyle güzel bir kızla evlenseydim hiç

kimseye göstermezdim, kimseyi evime de sokmazdım. Onu içeriden kilitleyip, sadece kendim izlerdim. Sen ise aptalca onu bize gösteriyorsun. İşte şimdi ne oldu? Hepimiz senin eşini güzel bulduk. Sen de güzel buldun mu Alibek? Ya sen Lapas? İşte gördün, aklında bulunsun ikinci kez böyle güzel bir kızla evleneceksen, kimselere gösterme. Sandığa koy, sen de sandığın üstünden ayrılma! Anladın mı? Hala da geç değil! Ebulhayr, sessiz kalmadı, söyledi: ‘Gerekirse, sen de babana söyle, seni de evlendirsin’.

Gece yarısını geçmiş, damat tarafı sarhoş, bir iki tanesi uyumuş, kalanlar da şişelerde kalanları boşaltmakla meşguldü. Yengelerin çoğu damadı çağırmışlardı. Ebulhayr, hevesle arkasından baktı. Şimdi damat, gelinin önüne geldi. Sonra utanıp sıkıldı. Eğer damat cesur olsaydı, gelini kesinlikle omzundan tutup gözlerinin içine bakıp: ‘Bana vardığın için mutlu musun?’ diyip sorardı. Ebulhayr böyle yaparmış. Kelin bembeyazdı. Keline beyaz giymek çok yakışırdı. Genelde, Ebulhayr beyaz giyen kızları güzel bulurdu. Bağına basası gelirdi. ‘Titreme, sevgilim! Ben seni seviyorum!’ dedi damat. Ya ‘sevgilim’ dememek olur mu? Gelini pohpohlamak mümkün de böyle sözler! Böyle sözler genelde düğünde söylenirdi. Düğünden sonra dizgini ele almak gerekliydi. Ne de olsa yerin sahibi o, hizmetçisi değil. Genelde ilk gece, yeni geline ruhen iyi gelmesi amacıyla ‘sevgilim’ diyiverse de olurdu ama sonra bu sözleri düşünüp söylemek gerekliydi. ‘Seviyorum’ sözünün kendisi tuhaf. Kimisine ciddi gelmezdi ya! ‘Ben seni seviyorum!’ Şu da laf mı? Böyle sözler sadece şarkılara yakışırdı.

Yarısı kalan şişeler de boşaltıldıktan sonra yiğitler yayılmak için yerlerinden kalktılar. Üç dostun da evi aynı yerdeydi. Ulbazar’ın eviyse karşı taraftaymış.

- Hadi, bu tarafa gidiyoruz, dedi Ebulhayr, dostlarını Ulbazar’ın evi doğru yöneltme maksadıyla.

- Nerede?

- İkiniz bir olup bana bekçilik yapacaksınız. Bugün ben de ilk gecemi geçireceğim.

[37] - Aklın başında mı?, dedi Lapas. - Zar zor ayakta duruyoruz. Yine rezil olmayalım, sakinlik gerekli.

- Gelmeyecek misin?

- Hayır...

- Gelmezsen gelme. Alibek, sen git. Arkadaşın için bir gece bekçilik yapsan ne olurdu?

- Çok yorulduk, eve gidip uyumalıyım.

- Gelmezsen gelme. Kendim giderim. - dedi Ebulhayr silkinerek.

- Hayır, sen de gitmeyeceksin. Bizimle gideceksin. - dedi Lapas.

- Bırakın, dedi Ebulhayr. Ama iki dostu, onu sağlam tutmuşlardı, kendini onlardan ayıramadı. Bildi ki şimdi bırakmayacaklardı. Gidemezse gitmesin. Ne? Korkacak mıydı? Kaç defa buluşmuşlardı. Bekçiye gerek yoktu. Şu vakte kadar bir kere bile bekçinin gereği olmamış, her defasında sığınakta durmuştu. - Bırakın, tamam, gitmeyeceğim. Düğüne geri döneceğim. Babamı alıp eve getireceğim.

- Ulbazar'a gitmeyecek misin?

- Hayır.

Ebulhayr'ı bırakıp gittiler. İki dostu, Ebulhayr'a tekrar tekrar bakarak evlerine gittiler. Ebulhayr, onlar uzaklaşınca düğüne girip gizlendi ve sonra... Ulbazar uyuş kalmıştı, penceresini üç dört kez tıklattıktan sonra penceresini açtı.

- Evet?!

- Köşkavut'tan kelin alıp geldik. Onun için geç kaldım, diyerek Ebulhayr pencerenin eşiğine çıktı. Eve girme vakti geldiği için mi ya da sarhoşluktan hissedemedi mi bilinmez, pencerenin altını kaldırıp kendini içeriye bıraktı. Ulbazar, Ebulhayr'ı engellemek istemişti ama ikisi alt üst olup Ulbazar'ın yatağına düştüler.

- Ne yapıyorsun? - kız yığıldıkları için korktu. - Babam bilse bizi öldürürdü. Vay, sen sarhoş musun?

- Korkma, baban bilmeyecek, Ebulhayr ne diyeceğini kendi de bilmiyordu.

Kız şimdi kendine gelmiş gibi biraz korktu. Zorla, yiğidin kucığından kaçmaya çalıştı:

- Bırakın, Ebulhayr ağabey, bırakın! Bu hoş değil! Gidin! Rica ediyorum, gidin! Ya siz ne yaptığınızı biliyor musunuz? Ben başımı yerden nasıl kaldıracam? İnsanlara nasıl bakacağım?

Ebulhayr, kızın panik dolu fisiltılarında şımarma hali sezince, bundan cesaret almıştı. O anda ne dese tüm isteklerini kızın yapacağını anlayıp mutlu olmuştu. Kızları bu şekilde kendine baktırmak ne Lapas'ın ne de Alibek'in elinden gelirdi. Hatta Taşdemir'i de bu yolda geçerdii. Bunu için kabiliyet gerekiydi. Ebulhayr'ın kabiliyeti gerekiydi.

- İnsanlara bakıp ne yapacaksın? Bana baksan yeter!

Ulbazar, hıçkırıp sessiz kaldı. Hatta karşılık da vermedi. Bir az sonra ses çıkarmaya başladı. Ağlıyor muydu, gülüyor muydu Ebulhayr önce anlayamadı. Sonra ağlayacağını anladı. Şimdi Ulbazar'ın kendisi ona sarılıp, ağlamakla karışık:

- Ebulhayr ağabey, söyleyin, beni bırakmayacaksınız değil mi? Söyleyin, beni seviyor musunuz? Ha! Anlasanız ya! Ben sizi eve aldım! Birisi bilse, rezil olacağım!

- Hiç kimse bilmez, dedi Ebulhayr onu rahatlatmak için. Sonra Ulbazar'ı rahatlatmak için başka sözler söylemesi gerektiğini anlayıp sözüne devam etti: Seni hiçbir Zaman bırakmayacağım. Seni seveceğim, Ulbazar! Bu cümleyi söylerken, Ebulhayr gayri ihtiyari heyecanlandı ve cümleyi söylemekle birlikte Ulbazar'ı sevdiğine kendi de inanmaya başladı. - Seni seviyorum, Ulbazar! Seni alacağım, yarın evde babamla konuşacağım. Beni Ulbazarla evlendirin, diyeceğim.

Ulbar, durup durup ‘Babamın yüzünü yere eğdirdim’ dedi ve sanki kaçacakmış gibi Ebulhayr’ı hiç bırakmadı. ‘Siz beni ne yapıp ne edip bırakacaksınız’ dedi. Bu sözü sürekli tekrarladı.

Bağman’ın oğlu uyanmıştı. Oğlu şu an üç yaşındaydı. Beş tane kızıdan sonra dilediğini bulmuştu. O da annesinin yaşlılığına denk gelmişti. Hastalığına denk gelmişti. O zamandan beri Bağman duldu. Elli yaşına girmişti. Kızları büyümüş, o zamana kadar gelmişlerdi.

[38] İlk çocuğu olan Ulbar büyümüşü. Oğul beklemişti de kızı olmuştu. Sonra oğlumuz çok olsun, diyerek dilek dileyerek onun adını Ulbar koymuştu. Şansına Ulbar’ın arkasından dört kızı daha doğdu: Görücüler kapısını aşındıracaktı. Görücü gelince babanın onuru artarmış. Bağman sürekli mutlu olmuş. Niye mutlu olduğunu kendi de bilmiyordu. Fakat Ulbar sorup soruşturmadan hepsini reddedermiş. Bağman da bir şey dememiş. Hala genç, kimle yaşayacağına kendi karar versin. Bunun dışında ikinci kız olma kaygısını taşımak yerine Ulbar’ın evde durması daha uygun. Acele edip de ne yapacaktı.

Bağman bir iki yerden dul birisini aradı. Erkeksiz kadınlar çok ama evlenmek isteyenler azmış. Evlenecek olan da altı çocuklu bir babayı reddederdi. Bağman’a yazık oldu. Bağman şefkatle uyuyan oğluna yaklaştı. Omuzu biraz açılmıştı, güzelce kapattı. Küçük çocuk, annesinin ölümüne sebep oldu! Kendi de birazcık zorluk görmemiş. Anne sütünden mahrum kalmıştı. Yine de Ulbar’ın varlığına şükür. O baktı kardeşine. O büyüttü. Nasipse iyi bir çocuk olsun. Barlas’ta bugün bugün var. Köşkavut’tan gelin almışlardı. Bağman da isterdi... Bir iki saate güneş doğacaktı. Biraz uyumalıydı. Bağman yerine uzanacaktı ama uykusu kaçmıştı. Sonra dışarı çıkması gerekti.

Dışarıda bahar havası vardı. O, ne de olsa hissiz bir odunu yüceltmeye de kadirdi. Özellikle sabahın erken saatlerde yapardı. Bağman’ın ruhuna mutluluk dolmuş şekilde sokağa çıktı. Göğsüne havayı dolu dolu çekti. Göğsü huzur doluydu, sokağı izleyerek biraz yürüdü. Sonra dönüp, kendi evine baktı. Tipik köy evlerinden biriydi. İşte, sokağa bakan pencere buydu. O odayı Ulbar sahiplenmişti. Bağman

karşı çıkmamıştı. İsteğini geri çevirip de ne yapacaktı. Kendi de şu odada kalırdı. Çocuğun büyürken talepleri de büyümüş. Tartışmak zorlaşmış. Sonra, bildiğini yap, diyerek kendini haline bırakmaya mecbur olurmuşsun. Bir yıldan beri bu durum... Ay! Pencere açık mı kalmıştı? Kendi mi açıp yatmıştı ya da unutmuş muydu? Bahar havasından soluyayım, diyerek üşütmesin. Hemen kapatmak gerekli.

Bağman pencereyi kapattı. Dönüp gideyim, demişti ki birisi ayağına dolandı. Önce, taş olsa gerek, diye düşündü ama biraz yumuşak olduğundan taşa benzemiyordu. Hava aydınlanıyordu. Yere bakınca bir çift ayakkabı gördü. Aklına kazıyıp gitti. Biraz üşüdüğünü hissedince bahçeye geçecekti ki diğer ayakkabıya gözü ilişti. Bir şeyler anlamış gibi oldu. İki ayakkabıyı da eline aldı: atılmış değil. Giyilecek eşya. Birisi unutmuş muydu? Neden Ulbazar'ın penceresinin önünde çıkarmıştı? Ulbazar! Allah'ın işine bak!

Bağman pencereyi açıp 'Ulbazar, Ulbazar!' diye bağırdı. Oda karanlıktı ve içeri iyi görünmüyordu. O anda korkunç ve üzüntülü bir ses 'evet' diyince cevap duyuldu. O sırada birisi aceleyle geldi sonra atlayıp giyinmeye başladı. Bağman, önce ne diyeceğini bilemedi, onun giyinişine baktı. Sonra kapıya yöneldiğini görünce: 'Kaçıyordu!' diye aklına gelen fikirden şaşırıp, kaçacağını düşününce bahçeye dönüp kapı tarafına gitti. Bağman'ın bahçesinin dört tarafı da açıktı. Kapıya çıksaydı, istediği tarafa kaçabilirdi. Yiğit kapıdan çıkınca, Bağman da arkasından koştu. 'Bu nasıl yiğit? Kim? Kimin çocuğu?' Daha bu sorulara cevap aramamış, aklına gelmemişti. Mühim olan, kızının önüne çıkan niyeti bozuk kişiyi tutup ele geçirmektir. Ters döndüğünden Bağman onun yüzünü göremedi, kimliğini netleştiremedi. Yakalayınca, onun gömleğinden tuttu. Yiğit, gömleğini çekti. Gömleğini sağlam tuttuğu için Bağman yere düştü. Yiğit o sırada komşu bahçeden geçip, ileriki sokağa girip kaçtı. Bir an sersemleşen Bağman, nasıl bir felaketle yüz yüze geldiğini anlayınca yerinden tekrar kalktı. Hayretle Ulbazar'ın odasına girdi. Kızı, hiçbir şey olmamış gibi uyuyordu. Böyle olayların olması mümkündür ama bunun gerçek bir uyku olduğuna inanmak pek mümkün değildir.

Bağman gönlü rahat bir adamdı. Bu sebeple üç yıldan tekrardan evlenememişti. Yoksa, Barlas'ta karısı ölmüş ya da başka bir sebeple eşsiz kalmış

Bağman gibi adamlar, altı ay geçmeden yine evleniyordu. Onların çocukları da Barlas'ın çocuklarından az değildi. Bu haksızlıktı.

[39] Bağman'ın kalbi ağrıdı, başı döndü. Bunun üstüne Ulbazar, bir şeyden haberi yokmuş gibi kendini bu duruma bıraktı. Bağman'ın içi üzüntüden, güçsüzlükten yanmıştı. Gözlerinden yaş gelmiş, eşikte oturup kalmıştı. Gönlündeki istekler dökülecekmiş gibi olduktan sonra yerinden kalktı. Yine Ulbazar'a baktı. O güya habersiz yatıyordu. Bağman öfkelenmişti: Bu ne yatmak? Babasını sevgilisine dövdürdü. Bağman'ı! Kızını bunun için mi büyütüp yetiştirmişti? Çok evlenmek istiyormuş, niye söylemezdi? İyi, iyi! Bağman çok mutlu oldu. Bağman'ın başı göğeyi değildi. Bağman şimdi mutluluktan kendini koyacak yer bulamıyordu. Şimdiden damat olacak kişinin tatlı dayağını yedi. Ulbazar'a başka ne gerekli? Babasının ağzı burnu kanayınca iyi mi olacaktı? Buna da göz yumup yatabilecek miydi? Evlendikten sonra, Bağman'ı aralarına alıp mı döveceklerdi? Bağman, şimdi nasıl başını kaldırıp yürüyecekti?

Bağman, Ulbazar'ın üstündeki yorganı çekip aldı. Ulbazar, yavaşça gözünü açtı. Yeni uyanan kişiler gibi şaşırıp babasına baktı. - Eğer Bağman şimdi güzelce dikilirken, kızın gözlerindeki korkuyu hissederse onun suçunu itiraf ettirebilirdi. Ama Bağman bunu yapamadı. Kimsenin gözüne dik dik bakamayan çaresiz biriydi. Şimdiyse kendi felaketiyle meşguldü. Ailesinin başına gelen bu olay onu tamamen sersemletmişti. - Kızının utanmazlığından şaşırıldı, ağlayası geldi, ama zorla kendini durdurdu. Birden o adamı hatırladı. Kimdi o? Ayakkabı aklına geldi, hemen sokağa çıktı. Önceki ayakkabılar kendi kaldırdığı yerde duruyordu.

- İşte, Bağman'ı utanmaktan kurtaracak şeyler! O adam şimdi kaçamayacaktı. Mecbur, Ulbazar ile evlenecekti.

- Kimdi o?, diye sordu Bağman, arkasından çıkan Ulbazar'a.

Ulbazar, şaşırılmış gibi babasına baktı.

- Kimdi, diye soruyorum sana?

- Hiç kimse!, Ulbazar soğukça terledi.

- Öyleyse bu ayakkabı nereden geldi?

- Bilmiyorum.

Bağman dayanamadı. Bu adam kızını bir çocuk yapmış. Kendine bağlamışa benziyor. Nasıl olacak, onu bulmak gerekli. Hemen! Şimdi, Ulbazar hiçbir şey söylemiyordu. Vurup öldürsen de laf alamazsın. Rahmetli annesi de böyleydi. Onda annesinin mizacı var. Hemen bulmazsa, adam kaçabilirdi.

Sonra ailesini de tanımıyordu. Bağman, böyle yol alamazdı. O adamı bulmalıydı. Ulbazar'ın odasına girmiş miydi, şimdi de bir kalemde evine alsın. Evlensin. Düğün müğün gerekli değil. Bağman, Ulbazar'ı ve tüm ailesini rezil ettirmezdi. Bağman, ayakkabıyı koltuğunun altına alıp, sokağa çıkmıştı ki Ulbazar yolunu kesti:

- Gitmeyin, onun yanına gitmeyin! Gerekli değil! O beni alacak. Kendi gelecekti.

Bağman, yine sinirlenmeye başladı. Kızının bu hareketi, tüm karakterini gösterdi. Evleneceği, gönlündeki adam böyle kaçıp gidecek miydi? Kendisini aklı başında mı? Aradan bir iki gün geçince onu tanımaması mümkündü ya!

- Gitmeyeceksem, söyle, o kim?

Ulbazar'da babasını dinleyecek güç kalmamıştı. Amacı: ne yapsın da babasını sokağa çıkmaktan alıkoysun, Ebulhayr'ı laftan sözden kurtarsın. Çünkü Ebulhayr şunu talep etti: 'Baban sokaklarda laf söz çıkarırsa, iki dünyada da seninle evlenmeyeceğim. Babanı sakinleştir!' 'Sonra beni alacak mısınız?' 'Babanı sakinleştirirsen.' O amacını doğru söylemedi. Öyle olursa, almalıydı. Kız çocuğunu şu şekilde bırakıp gitmesi mümkün mü? Kendisi 'Seni seviyorum.' dedi. 'Bir ömür birlikte olacağız.' dedi. Ebulhayr iyi adam! Ebulhayr, Ulbazar'ı seviyordu. Babası ise hiçbir şeyi düşünmeden işi bozacaktı.

- Gitmeyin! Hiçbir yere gitmeyin!, Ulbazar, babasının boynuna sarıldı.

[40] Bağman çok sinirlenmişti. Ulbazar'ı silkeleyip bıraktı: 'Kim o?' Ben sana kim diye soruyorum?' - Bağman, Ulbazar'a tokat atıp gönderdi. Sonra üzüntüyle yola çıkacaktı ama Ulbazar yine yolunu kesti. Bağman tekrar yumuşadı:

- Söyle kızım, canım kızım, o kim?, Bağman'ın korku dolu gözleri yaşardı.

- Gitmeyeceksin, Ebulhayr'ın yanına gitmeyeceksin! O benimle evlenecek. Babanı sakinleştirirsen evlenirim, dedi.

Bağman sessiz kaldı. Alacakmış. Asıl onun babası yalancı ya! Onun sözüne inandı mı? Ulbazar, yine bir şeyler demişti ama Bağman'ın bir kulağından girip diğerinden çıkmıştı. Bağman, Ebulhayr'ı da onun babasını da önceden beri beğenmezdi ama olan olmuştu. Şimdi 'kızımı alacaksın' demekten başka bir çaresi kalmamıştı. Ulbazar, babasının yerle bir olmuş kadar üzülüğünü ilk önce anlamadı. Sonra Ebulhayr'ı kast ettiğini anladı. Tamam, önce razı değildim ama şimdi tamam. Sözünde durmadın senden vazgeçtim, derse ya Ebulhayr. Derdi o! O böyle! Bu yüzden Ebulhayr'dan ayrılmak zorunda mı kalacaktı? Ulbazar, boğazı düğüm düğüm olarak eve girdi.

Düşüncelere dalan Bağman, bir süre sonra kendine gelip etrafa baktı. Yanında duran ayakkabısını aldı ve sokağa çıktı. Gelinlerin tüm hüneleriyle yaptıklarını teslim ettikleri o sabahın erken saatleriydi.

Ebulhayr söylemeden, gizlice evine girdi. Girişten eski ayakkabısını aldı ve Alibek'in evine doğru yola çıktı. Alibek: 'Çöle gideceğiz, çalışacağız. Çok para kazanacağız' derdi sürekli. Aslında çöl romantizmi, gençlerin çöldeki yiğitlik, cesurluk merakıydı. Özellikle şimdi çöle gidilecek vakitti. Fakat hemen, Bağman ağabey arkasından gelmeden çöle gitmeliydi. Alibek'in kendi odasında tek kaldığını iyi biliyordu. İyi dostlar her zaman birbirlerinin evlerinde kalırdılar. Ebulhayr, bu sebeple hiç çekinmeden odasına girdi. Alibek tam uyuyacakken silkeleye silkeleye uyandırdı.

- Evet, Rahatladın mı?, dedi Alibek gözlerini ovuştururken.

- Çöle gidelim.

- Düşmüş görmedin mi? Çöle bu şekilde mi gidecektin?

Ebulhayr'ın öfkesi arttı. Şimdi şöyle böyle demeye vakti de hali de yoktu. Sır ortaya çıkana kadar köyden gitmesi, gözden yok olması gerekliydi. Sonra olan oldu. Doğrusu şuydu ki Ebulhayr ayıp etmişti. Ortaya çıksa cezalandırılırdı. Ebulhayr, bu cezadan kaçacaktı. Bu ceza, Bağman ağabeyin dayağı mı yoksa tutuklama mı bunun bir önemi yoktu. Ortaya çıkmamalıydı.

- Gelecek misin?

- Hayır...

- Adam değilmişsin.

Ebulhayr tekrar sokağa çıkıp bu uzun yolculuğu başlattı. Şurdan gelen otobüs mü araba mı diyerek bekledi, Semerkant'a gidecekti. Sonra çöle geçecekti. Yol boyunca dostlarıyla yar-yar söyleyişleri aklına geldi.

Ebulhayr kaçmakta,

Yar-yar, yaran-ey!

diye söylenir gibi oldu. Dostlarım arasında Taşdemirde var gibiydi. Ebulhayr, hepsine kaçtığını göstermiş, kahkahayla güler gibiydi.

[41] LÂLE BAYRAMI

Şahide'nin sanatoryuma (uzun süre tedavi gerektiren hastane) gelmesinin üstünden çok zaman geçmişti. Dağ havası beğenmiş, özellikle yanakları al al olmuştu. İlk günler odasından çıkmazdı. Yatardı, televizyon izlerdi. Yemek yemek için mutfağa zar zor giderdi. Bazen oda arkadaşı Muharrem:

- Odada sürekli yatarak canın sıkılmıyor mu?, diyerek onu sokağa çıkardı.

Muharrem yirmi beş yaşında, neşeli bir genç kızdı. Genç bakıcı erkeklerden tanıdıkları çoktu. Dışarı çıktıklarında onlar da hemen gelirlerdi. Muharrem ile açıkça konuşurlardı. Bazen çok fazla yüz göz olurlardı. Şahide, bu tarz sınırı aşan

konuşmalardan hoşlanmazdı, bunu bahane edip odasına geri dönerdi. Hayır, adamlara kötü demezdi, belki gerçekten de iyi adamlardı. Kalplerinde kir yoktu. Ne de olsa onlar soru sorduktan sonra cevap vermek zorundaydı. Konuşurlarken gözünün önüne Oblokul gelirdi de...

Şahide, hastanede bir yıl kadar yattı. Bunun yedi ayı etrafı kapalı bir yerde geçti. Şahide kocası gittiğinden beri yattığı yerde zayıflıyordu. O geldiğinde gözlerinin içine bakar ve ellerini tüm sıcaklığıyla yüzüne sürerdi. Oblokul, onu rahatsız etmezdi, 'ağlama' demezdi. Şefkat dolu gözlerini ondan ayırmazdı.

- İşte, görüyorsun. - derdi tüm inancıyla - her şey yoluna girecek. İyileşeceksin, doktorlarla konuştum. Bana Şahide'yi iyileştirip verin, ne gerekirse bulurum, dedim. Onlar da 'elimizden gelen tedaviyi yapacağız, iyileştireceğiz.' dediler. Hiçbir şey olmamış gibi olacaksın. Sonra yine dağlara çıkacağız, lâle toplayacağız, olur mu?

... Şahide durumunu hastaneye yattığında anlamış, hayattan ümidini kesmişti. Ev yer, mal mülk, çoluk çocuk bir kenarda dursun, kendini iyi hissetmeyip başını yastıktan kaldıramayınca, ne yapsın? Kocasının gülen gözlerine bakıp, acıyası gelmişti. Daha kolaydı: ölürdü, giderdi, vesselam. Zavallı kocasıysa zahmet edip, her hafta Barlas'tan Semerkant'a hastanede yatan karısını görmeye gelirdi. Belki bir gün bu gidip gelişler hakkını verirdi. Şahide bunu düşünse korkar, bir dakika bile ondan ayrılmak istemezdi. İşte, ölüsünü bile kefenleyip, Barlas'a götürsün isterdi. - Başka kimse değil, sadece o! Bir dünya hevesle geldiği, gelin olduğu evinde hiçbir şeyden habersiz, hissiz, cansız, sakince yatıyordu. Kaynanası saçlarını yola yola ağlardı. O çok iyi bir kızdı. Gelin olduğu ilk günlerde kendini kaynanasına beğendirmek için sebepler arardı. Keşke bilseydi, kaynanası da geliniyle güzelce yaşamak için sebep arayacakmış. Sonra konuşurlarken ikisi de aynı fikirde olduğunu anlayınca gülmüştüler... Şahirden ailesi geldiler. Evin bahçesinde ağlamaya başladılar. Annesi onun soğuk, donuk yüzünü okşadı. ' Ah kızım, sen öleceğine ben ölsem olmaz mıydı? Allah senin canını alacağına benim canımı alsın olmaz mıydı?' dedi. Sonra o geldi. O mert, sabırlı damat. Sevdiği yâri, Şahidesi ile vedalaşması gerekiyordu. Gözleri doldu.

Şahide ise artık yaşamın hiçbir endişesiyle ilgilenmiyor. Ancak kalbi acı ve dert dolu kocasıyla ilgilenirdi. Saçlarına hemen ak düşmüştü. Herkesin, onun ölümü sebebiyle geldiğini anlardı da ‘tamam canım, çok dövünmeyin ben şimdi öleceğim’ diyese gelirdi. Hatta yerinden kalkacak olurdu ama kıpırdayamazdı. Öldüğü aklına gelirdi de tekrar herkese ilgisiz kalırdı. Sonra Şahide’yi kefene sardılar, mezarlığa gittiler. Bahçede kadınlar ağlıyordu. Onların arasında annesi ve kaynanası da vardı. Bir yaşındaki oğlu yabancı bir kadının yanındaydı. O da ağlıyordu. Üç yaşındaki kızı ise kötü bir şey olduğunu hissedip korkuyla bir ona bir buna bakmıyordu. Şahide’yi götürdüklerinde kaynanası feryat etti. Tabutu taşıyanlara ‘kızımı vermeyeceğim!’ (Şahide’ye kızım derdi) diyip durdu. Gözleri karardı, bilincini kaybetti. Kadınlar, kayınvalidesi için endişeleniyordu. Tabut götüren erkekler de durdular. O, kendi derdinden önce hiçbir şeyi sezemedi. Bahçedeki tüm insanların acele ettiğini görünce kötü bir şey olduğunu hissedip yavaşça adım attı. Annesi de bayılmış!

- Acele etti. Adamlara yardım ister gibi bakıyordu. - Şahide dirilseydi bütün her şeyin eski haline dönmesi mümkündü. Fakat Şahide ölmüş... Ölmüş!

Bu tatsızlığı gözlemleyen Şahide, daha fazla dayanamadı. Yerinden kalacaktı, bu yere düşmesine sebep olacaktı, fakat sıkıca bağlamışlardı. ‘Ellerimi çözün, bırakın, derdinize derman olayım’ diyecek oldu ama yapamadı. -Ölmüş!- aşağılanmıştı. [42] Ölü adamın acizliğine diriler ne yapsın. Bu hale düştüğünü yeniden hatırlayıp, kıpırdayamadan hareketsiz yatıyordu.

Şahide hastaneye ilk girdiği zamanlarda bu tür korkular hakkında çok düşünürdü. Bazen korkmuş, bazen de kendi ölümünü sıradan bir olay gibi telaşsız karşılardı. Kocası iyi ki varmış. Yoksa bu acı Şahide’yi bitirirdi. ‘Saçını süpürge etsen de kocan iyi ki varmış, düzeldikten sonra bir lafını iki etme.’ dedi Doktor. Şahide’nin gözlerinin içi parlardı. Kocasının iyiliğini kalben hissedip, başka birisinden de duymak insana ayrı bir mutluluk verirmiş. Bunu düşündüğünde gözleri yaşardı. Kurulamadı. Silmeye çabalamadı. Böylece neye ağladığını hatırlayacaktı. Mutluluktan akan gözyaşından utanılmazdı. Herkes de Şahide’nin yaşadığı bu mutluluğa erişemezdi. Her genç kadının yanında sadık bir Obloqul ve Mihriban da yoktu. O, tüm inancıyla ‘dağa çıkacağız, lüle toplayacağız.’ dedi. Eğer bu sözü

hastaneye yattığı ilk günlerde söyleseydi inanmazdı. Benim gibi çaresiz bir hastayla eğleniyor, diyerek üzüldü. Bunu duyduğunda da farkında olmadan sevgilisinin sözlerine inanası ‘Sen çok iyi bir insansın.’ diyerek minnetle göğsüne başını yaslayası gelirdi. Çok geçmez, Şahide tekrar ayaklanırdı. Onlar tekrar dağa, lâle bayramına çıkardılar. İki el ele tutuşup lâle bahçesine giderdiler. Şahide, lâleyi tutup koparırdı. Kocasının gözlerinde şefkat, sadakat görülürdü. Bu bakışlarda Şahide’nin bildiği bilmediği, hissedip hissedemediği çok fazla iyilik belirtisi vardı. Hepsi, Şahide’yi gösterirdi. Bunu hissettiğinde Şahide’nin mutluluğu kat kat artıyordu. Şahide dolup taşan hislerini dizginlemek için lâlelere bakıp, dikkatini dağıtmaya çalışırdı. Ama gözleri bir tek onu görürdü. Kalbi bir tek ona hevesliydi. Aklı bir tek onda takılı kalırdı. Fark etmeden kendini onun kollarına bırakırdı. Utanı, yüzünü onun göğsüne yaslardı. Her tarafta kıpkırmızı lâleler! Kokuları etrafa yayılmış gibi...

O ‘dağa çıkacağız’ dediğinde Şahide böyle hayaller kurardı. Aslında ikisinin tanışmalarına da lâle bayramı sebep olmuştu. Ama pek lâle bayramı demesek de olurdu.

Tanıştıklarında yine dağa çıkmışlardı. Semerkant’ta Enstitü’de ikisi aynı grupta okumuşlardı da hiç cesaret edip sohbet edememişlerdi. Tabii ki bu olaya kadar yakınlaşacakları ikisinin de aklına gelmemişti. Cismani terbiye dersinin sınavından geçmek için şehirden on bek kilometre ilerideki Ohalik dağına yürüyüş düzenlenmişti. İkinci sınıfı bitiren öğrencileri sokağa çıkarıp, Semerkant’tan yürümeye başladılar. Yolun yarısına gelince toplanıp öyle hareket ettiler. Sonra sonra düzen bozuldu. Çoğunluk yorulup, geride kalmaya başladı. Çok nazik olduğu için Şahide ile bir arkadaşı en sondaki sırada kaldılar. Köy yolundan geçtiklerinde bir eve su içmek için girdiler ve yoruldukları için bir süre oturdular. Döndüler ki herkes gitmiş. Şahide’nin gücü tükenmişti. Arkadaşı ilerdekilere bakıp duruyordu. Şahide, onun yorulduğunu fakat çaresiz gidemediğini hissedip, ‘sen gidiver’ dese kesinlikle yalnız kalırdı. Bunun üstüne ‘sen beni ne diye düşünüyorsun?’ diyerek üzülmesi de muhtemeldi. Böyle düşünüp yavaş yavaş giderlerken, yol kenarındaki ağaçların dibine oturan diğer grubun öğrencilerinden dört kişiye denk geldiler. Şahide, bu

karşılaşmaya çok mutlu oldu. Ya en arkada tek biz kaldıysak, diye düşünüyordu ki çok şükür... Birleşip tekrar yola çıktılar.

- Siz yorulmuşsa benziyorsunuz, gelin bana dayanın, diyerek cevap beklemeden Obloqul isimli adam elinden tuttu.

Ağır yükünden kurtulduğuna sevinen arkadaşı biraz yanlarında yürüdü ve sonra önlerine geçip adamlardan birinin koluna girdi. En önde iki adam, ardında arkadaşı ve bir adam, en arkada da Şahide ve Obloqul vardı.

Yığıldığında dayanacağını bilse de sonuçta kalbin çökmüyordu. Şahide, Obloqul'dan destek alması gerektiğini hissedip, telaşsız davrandı. Şahide'nin sevenleri çoktu. Şahide onları sersem edip, peşinde koştururdu. Fakat şimdi Obloqul'u süründürmeye hali yoktu. 'Belki bu da onlardan biridir. Bile bile arkada kalıp, onu gözetleyecektir. Eğer böyleyse şimdi laf atardı. Tuhaf tuhaf fıkralar anlatacaktı. 'Beğenmesi için kendini iyi bir adam gibi göstermeye çalışacaktı.' diye düşündü. Şimdi çalışıversin, kendini gösteriversin. İyiyse iyidir, Şahide için bir farkı yok. Desteklese yeterliydi. Arkadaşının kendini bilmez kızışlarını görmese, her şeye razıydı. Şimdi Obloquldan faydalanmak gerekliydi. Fıkralarıyla oyalanmazsa, kız başına nasıl yürürdü?

[43] Fakat ne kadar yürüseler de Obloqul konuşmaz, konuşmaya çabalamaz, sadece Şahide'nin elinden tutup yürürdü. Belki benimle evlenecektir, diyerek adamın düşüncelerini okumaya çalışır ama adam sürekli hareket halinde olmasından dolayı da yüzünde düşünceli bir hal vardı. Şahide, hiçbir şey anlayamadı. Obloqul'un gözlerinde her zaman şefkat dolu bakışları vardı. Sonunda bakışları çakıştı. Şahide:

- Nasıl yetişeceğiz, yoruldum da hızlıca gidemeyecek misiniz?, dermiş gibi sızlandı.

- Yürüyüverin, yakınlaştık, diyerek Obloqul kızı cesaretlendirdi. Elleri sıcaktı. Sıcaklık Şahide'ye de geçti. Yürüşleri biraz canlandı.

Altısı birlikte vadi boyunca yürüdüler. Yürüdükçe vadi ilerleyip, yol kısalırdı. Yol uçurum ile devam etti. Sonra uçurum içinde ağaçlara rastladılar. Onlar gittikçe

çoğalınca, dağın yanına vardıklarında ağaçlardan ileri yolu göremez oldular. Kendilerinden önce gidenlerden eser yoktu. Yine yürümeye devam ettiler. Sonra ağaçlar azalıp, uçurumun sonuna gelince dağın arasındaki vadiyi gördüler. Şahide çok yorulmuştu. Adamın göğsüne yaslanınca öyle adım atabiliyordu. Çaresiz, mecburen, sonra... Fakat önceki ikisi gitmiş, ardındaki ikisi sürünmüş, gerçek bir sıra görünmüyordu. Şahide, adamın kulağı hizasında kaldığı için nefes alıp verdiğini hissetmiş, nefesi bir iki saç tanelerini aralıksız hareket ettirirdi. Ansızın yine hayallere daldı: ‘Şimdi Obloqul durup, Şahide’ye baksa, sıkıca sarılıp öpüverse ya? Ne olurdu? Karşılık gösterir miydi? Silkeleyip kızarmıydı? Bağırıp yardım için birini çağırır mıydı? Diğer dört kişi ön taraftaydı. Bir taraf vadi, bir taraf tepe, önlerinde yüksekçe bir tepe vardı. Çığlığını kime duyuracaktı? Neden böyle düşünüyordu? Niye adama sürekli bakıyordu? Hepsi adam gibi adamdı. Öptürse ne olurdu? Birisi görür müydü? - Şahide kendi fikirlerinden hoşnut olup gülümserdi. Olayın böyle devam ettiğini hayal edip korktu. Sonra ‘sadece hayal’ diyerek kendini teselli etti. Obloqul ise... Yanındaki kızın fikirlerinden habersizdi. ‘Yok, bu adam diğerleri gibi değil!’ Obloqul o dakika kıza baktı. Gözleri şefkatle gülümsüyordu. ‘Yok, bu gözler aldatmazdı!’ diye tekrarladı Şahide ve utandı. ‘Kız başına böyle şeyler düşünüyordu ya!’

Öndekiler su kenarında oturmuşlardı. Yol boyunca dağ içinden geçerek iki saat boyunca yürüdüler. Fakat yürüyüş sıraları bozulmuştu. Hepsi birbirine karışmış küçük küçük gruplar tepenin yanında dinleniyordular. Onlara sordukları sorulara kesin cevap alamadılar. Sonra kimsenin olmadığı bir yerde dördü dinlenmeye başladılar. Onlar, çantalarındakileri öğle yemeği olarak çıkardılar. Şahide eline ekmeğe ve çikolata aldı. Ama iştahının kesildiğini anlayınca elindekileri yere bıraktı. Obloqul ise ekmeğin yarısını vadi suyuna batırıp yemeye başladı.

- Siz de böyle yapın, dedi. Böyle, çikolata yemekten daha çok lezzet alırsınız.

Şahide yerinden kımlıdayamıyordu. Sonra adamın uzattığı ekmeği suya batırıp, ısırdı. Bakışları da tatlı gibi göründü. Ekmeği tekrar suya batırıp ısırdı. - Ekmeğe çok lezzetliymiş! - Şahide’nin iştahı açıldı. Yorgunluğunu unuttu. Obloqul’a memnuniyetle baktı. Onun gözleri: ‘Söylediğim kadar güzel mi?’ der gibi baktı.

Şahide farklılaştı. Obloqul'un gözlerindeki nur, kalbinin bir yerine dokunmuş gibi oldu.

Böyle değişimleri kendinde ilk defa hissediyordu.

Şahide kendi kendine Obloqul'u övüyordu. Neyini övüyordu? Niye övüyordu? Herkes gibi bir adamdı. Önceden de erkekler kızlara yardım ederlermiş. Hiç şaşılacak bir durum yoktu.

Uzaktan eşeğe binmiş bir adam geliyordu.

- Bu tarafa giden kızları erkekleri gördünüz mü, baba?

- Yok, dedi yaşlı adam eşeğini durdurup, eline çoban sobasını sıkıştırıp, beyazlamış sakalını ovuştururken önce adamlara sonra kızlara baktı. - Sizlere kim lazım?

- Biz Semerkant'tan gelen öğrencileriz. Yürüyüş sırasının sonunda kaldık. Onlar bu tarafa doğru gitmiş olmalı.

Yaşlı adam sohbet ederlerken bir an sakalını ovuşturarak düşündü.

[44] - Şehirden gelenlerin hepsi aşağı tarafta, dedi sonra - fakat bu tarafta koyun sürüleri var. Görmezden gelip gidiniz. Yolun uçuruma girdiği yerde yoğun ağaçlar var, şehirliler genelde o yoldan giderler.

Altısı da birbirlerine baktı. Yaşlı adam eşeğine binip, yoluna devam etti. Hepsi yorulmuş, son umutları da yok olmuştu.

Geri dönmeleri gerekti.

Yine önceki gibi üçe ayrılıp geriye döndüler. Obloqul, Şahide'nin elinden tutunca bir kaygısı kalmadı. Çok az konuşurdu, gözleri de her zaman şefkat doluydu. Bir an bir şeyler düşündü. Bir an tepeye bakıp kaldı. Sonra 'durun, durun' diye söylenip, tepeye doğru yürümeye başladı. Şahide şaşırıldı. Adamın becerikli

hareketlerini gözlemlerken, ‘gördün mü, nasıl mükemmel bir adam!’ diye kendi kendine adamı övdüğünü hissetti.

- Neyi mükemmel?, diyerek kalbinin diğer yarısı karşı çıktı. ‘Sıradan bir adam işte.’ dedi.

- İnat etme!, dedi diğer tarafı. Böyle adamlara her zaman rastlanamazdı.

- Bunu şimdi göreceğiz. İşte, bak, nasıl kayanın yanına çömeldi. Bir şeyler aldı. İşte, yüksekçe tutuyor. A! Lale!

Kıpkırmızı lale getirirken, yüzü kızararak geliyordu yiğit!

Kıpkırmızı laleyi bekleyip, yüzü kızararak sevgiye susamış gibi ayağa kalktı.

Lale kıpkırmızıydı! Yüzler kıpkırmızıydı. Hepsi heyecandan coşkuluydu.

Lale, ikisinin de ömür bir tarafta birleştirmişti.

Şahide, kendi gibi nazik, güzel laleyi göğsüne basarak yürüyordu. Yorgunluğundan eser de kalmamış gibiydi.

Arkasına bakmazdı ama onun (Şahide, dinlendikleri o andan sonra Obloqu’la ‘o’ derdi) yanında geldiğini hissedip çok çok heyecanlanırdı.

Dağ yolundan dönerlerken sınıf arkadaşlarını görüp sevindiler. Sonra anladılar ki kendilerinden başka kimse dağa çıkmamış. Yaşlı adamın söylediği gibi ağaçların arasından gitmişler.

Enstitü’yü bitirdikten sonra düğünleri oldu. Karı-koca, ikisi birlikte diplomalarını aldılar. Barlas’a döndüler. Şahide, aslında köy çocuğuydu ama babasının görevinden dolayı Semerkant’a gelmişti. İnsan köyde doğdu mu köyde büyüdü mü sürekli şehirde yaşamak istemezdi. Kalbinin bir tarafı köye dönüp yaşamak isterdi. Bu yüzden midir bilinmez, Şahide yeni ortamına hemen alıştı. Kaynanası ona iş öğren, demedi. Sığırı da kendi sağdı, kirlisini de kendi temizledi, ekmeğini de kendi yaptı. Şahide, kaynanasının yardımıyla bu işleri öğrendi. Bu arada

bir kızları oldu. Sonra oğlu... Aslında her şeyi o zamandan sonra öğrenmeye başladı. Küçük, büyük zorlukları öğrendi. Hatta emzikli oğluna tek başına bakamazdı da ev işlerinde kaynanasından yardım isterdi. Şahide'nin yeniden gücü kuvveti yerine gelince, evde 'boş duran kadın' olmaktan vicdanı sızlardı. Çocuklar doğduktan sonra, güçsüz haline geçip gider, diye düşünmüştü ve buna önem vermemişti. Önceden çok güçlü bir kız olduğunu düşündü. Bu güçsüzlüğünün sebebi Obloqul ile tanışmaktı. Sonradan gücü yerine gelince, kaynanasından ev işlerini almayı düşünüp kendini teselli ederdi. Bu arada grip yüzünden çok ağır bir şekilde hastalandı. Onu hastaneye götüreceklerdi de 'emzikli çocuğumu bırakıp, nasıl gideyim' diye düşündü. Şahide, grip olmadan önce de bel ağrısı çekerdi. Grip yüzünden ağrısı iyice güçlendi. Öyle böyle derken iki ay geçti ve Şahide yerinden kalkamaz hale geldi. Mecburen hataneye, Semerkant'a gittiler.

Yattığı yerden ölümü hayal etmeye başladı.

Omurga kemiği çürümeye başlamıştı. Tedavisi çok zordu. Durumunun ağırlığını Şahide de hissediyordu. Hissederdi ve 'ölürsem ne olacak?' diye ısırdap çekerdi.

[45] 'Ben öldükten sonra kendine yeni bir iş bulur mu ki?' diyerek hüznüldü. Kalbinin bir tarafında, diğer kadına kıskançlığını hissetti. Ölüyordu ama ölmek istemediğini biliyordu. Ona: 'Hep ev işlerine bakınız' derdi ve her zaman onun yanında oturmasını istediğini biliyordu. 'Belki şimdiden yeni bir eş bakıyordur.' diye düşünüp sanki böyle olmuş gibi kocasının yanında birini hayal ederdi.

... O damatlık giymişti. Düğünün bir tarafında da Şahide yatıyordu. Gelin-damata bakıyordu ve yerinden kalkamıyordu. O ise:

- Sen de bunu istemiştin ya. Ne de olsa yarın ölüp gideceksin, benim ise hayatıma devam etmem gerekli. Gördün mü, nasıl güzel birini buldum. - dedi.

Şahide, çok aşağılanmıştı. Bağırıp ağlayacaktı ki sesi çıkmadı. Gidip gelini kovacak oldu ama yataktan kalkamadı. Gelin-damat törenle yanında geçti. Oturanlar

yerlerinden kalkıp alkışlamaya başladılar. Şahideyi ise gelip geçenler dürttü, alay ettiler.

Böyle olması muhtemeldi.

Şahide, bunu çok düşündü. Ama düşünmek başkaydı, kendi başından geçenler başkaydı. Kadere isyan edecek oldu.

... Yastığı sıırılsıklam oldu. Biri mutluluğuna el koymuştu. Daha çok ağladı. 'Şahide, ben geldim.' diyen yumuşak bir ses duydu. O! Burada ne yapıyordu? Şimdi gelinin yanında duruyordu ya. Şahide, korkarak gözünü açtı. Gerçekten de o! Şahide, çok ağlıyor ve kendini durduramıyordu.

- Sizden rica ediyorum. - Şahide'nin ilk sözü bu oldu. - Eğer, yeniden evleneceksiniz, benim ölmeme bekleyin. Olur mu?

- Neleri düşünüyorsun? Ben ilaç alıp geldim. Burada başka hiç kimse yok. Nadir bulunuyormuş. Doktorlar söyledi. Her yeri gezdim. Gittiğimden beri eve hiç gelmedim ki.

Şahide, ilacı gördükten sonra Obloqul'a baktı. Şahide utanmıştı:

- Rüyamda bizimki gibi bir düğün olacaktı. Sen... Başka bir gelinle... - dedi Şahide kendini tutarak. - Benim yerime aldığın yeni eşine bakıp ağladım, sen...' - Şahide, hafifce kıpırdadı.

- Yeni gelin güzel miydi?

- Çok. Sana da yakıştı. - Şahide kıskançlığı tuttuğu için devam edemedi.

- Bana belki... sen gereklidirsin. Belki ben, senin için... - Onun sakin sesi Şahidenin vücudunu rahatlattı.

Böyle söylemişti ya 'dağa, lâle bayramına çıkacağız' diye.

Onun kararlı konuşmalarını yeniden hatırladı. Hemen ayağa kalkamazdı. Bunun için koltuk değnekleri gerekliydi. Doktorlarla konuştuktan sonra bir hafta geçmişti. Şehir şehir eczane arıyordu. Sonra Semerkant'a gitmişti.

İlk kez ayakta duracaktı. Aslında küçük küçük adım atar gibi oluyordu. Doktorlar ve eşi koltuk değneklerinden tutup yardım ediyorlardı. Yürümenin nasıl bir mutluluk olduğunu Şahide iyi bilirdi. Yavaşça yavaş adım atarken, Eşi yanından hiç ayrılmadı. Eşine hep minnet duyardı. Kaynanasının çocuklarla ilgilendiğini biliyordu ve eşi yanından gitsin istemiyordu.

Bir yıl kadar ev ve hastane arasında gidip geldi. Doktorlar, ona sanatoryuma gitmesini söylediler. Orada tedavi olması şartmış.

Muharrem, sanatoryuma Şahide'den daha önce gelmişti. Onun söylediğine göre, oradaki birkaç kişi deliymiş. Hastaneye yattıktan sonra kocası, 'verem oldun' diyeren yanından ayrılmış. [46] Bunun için erkeklerden çok hoşlanmazdı.

Muharrem, Şahidenin hikâyesini merakla dinlemişti. Ama Obloqul gibi iyi erkeklerin hala var olduğuna inanamamıştı. Şahide, tekrar eşinin varlığından dolayı övünmüştü. Muharrem ise, düşünceli kalmıştı. Şahide'den sürekli Obloqul hakkında bilgi almak istiyordu. Obloqul'un gönderdiği mektuptaki fotoğrafına baktılar. Muharrem, Obloqul'un gözlerindeki şefkat dolu bakışlardan kendini alamadı. Kalbinden çok şey geçtiğini düşünüp, Şahide suskun kaldı. Muharrem'in elleri titredi. Ama Muharrem bunu hissetmedi. Şahide, arkadaşının durumuna üzülüp, kıpırdamadan oturdu. Muharrem'in başı eğilmiş, gözleri dumanlanmıştı.

Yanıdaki kişinin üzüntüsü az olsa bile sana da geçerdi. Şahide, Muharrem'i dışlayan vefasız adam hakkında kötü şeyler düşündü. Kötü görmek de ne kelime! Nefretini açıklayacak söz yoktu. Bir adam nasıl eşini hastanede bırakıp da giderdi. Bu hastalık durumundan kadına, eşinin şefkati gerekliydi.

Muharrem'in derdi biraz azalmıştı. Şahide'ye:

- Siz çok şanslısınız! - dedi. Gözlerinde yaş belirdi. Avuç içiyle gözyaşını sildi ve kendini haklı gösterdi.

- Ben de Obloqul ağabeye benzeyen bir adama rastlayacağım. Rastlayamazsam da kendim bulacağım. - diyerek gülümsedi.

SONUÇ

Abulkasim Mamarasulov'un yazmış olduğu hikâyelerden hareketle, çağdaş Özbek Türkçesinde ses bilgisi açısından etimolojik kelimelerin varlığına rastlanılmıştır.

ET kedim > kédim > kiyim ‘giyecek, giysi’

...başlaridän eski qallâq, dazmâllanmagan **kiyim**läri beoxlâş 11(10),

Hattâ uni turğizişib, **kiyim**läri qâqişib hâm qoydi 28(22),

...hattâ **kiyimigä** qâtib qâlgan üzüm şirâsi hâm unga cüdâ yaraşib turardi 30(42),

Kelinçâkkâ âq **kiyim** cüdâ yaraşadi 36(40),

... U küyâvlik kiyimidä 45(6),

ET keyin > keyin ‘sonra’

... inni yergä taşlagandan **keyin** dârhâl tepkilâş kerâkligini esdän çiqârgän ekän. 3(8),

Bundan **keyingi** hayâting qay oysin keçişi hâzir qabul qilâdigän qarâringgâ bâğlik. 7(14),

Alibekning qulâgini sâvuq urib ketsä, **keyin** qizlâr qaramay qoyişi mümkün. 18(2),

İkki-üç kündän **keyin** bir xabâr âlingizlâr 19(36),

Keyin Şâhidâni kâfângä orab. Çirmâb sâladilâr-dä, qabristânga âlib cönâydilâr. 41(40),

ET ne+me > nimä ‘ne’

- **Nimä** deding bunga? - deb soradi 9(30),

- Alibek, **nimä** yeysän, -deyä soradi Tästemir. 25(31),

Mäyli, **nimägä** yigläyätganini bilib qoyışsin. 42(9),

ET bir- > bér- > ber- ‘ver-’

Ämmä Tästemir bunga ruxsät **bermädi** 10(13),

Yeydigän närsä tåpib **ber**, - deyä Tästemir özini Abdumäcidning ornigä taşladi 25(16),

Äträfingdä ötgän-ketgänning bari sengä sälâm **beryäpti** 26(17),

ET irkek > erkäk ‘erkek’

Tåbut kötärgän **erkäklär** häm toxtaşadi 41(46),

Şuning üçün camiki **erkäk** zåtini körärgä közi yoq edi. 46(1),

ämmä qaysi märd **erkäk** xätinini qiyin ahvâldä kasalxânädä yätganidä taşlab ketädi 46(18),

ET yi- > yé- > ye- ‘ye-’

Sämärqândä **yegän** kältäkläri häli esidän çiqqän emäs. 11(9),

...u keyin Abdumäcidni tirikläyib pişirib **yeydi**. 32(52),

song äldilariga tayinli **yegülik-içkilik** qoymadi. 34(9),

ET yir > yér > yer ‘yer’

Mänä şu **yerdä** otirgan ortâqlar äytişdiki, üylänmägänlär üylänäversin, şuning üçün içämiz 35(2),

Ätasining negä **yer** bilän bittä bolib otirib qalğanini Ulbâzâr ävväl tüşünmädi. 40(11),

...şähärlıklär ädätdä oşa **yerdän** qaytişadi. 43(3),

DLT kibi > kâbi ‘gibi’

U kişi h m Dilb r **k bi** Q dirg  sin k v nazar s ladi 20(29),

ET yala uz > y lgiz ‘yalnız’

Q dir **y lgiz**  zi bir m dd t baxtini hazm qilib  lm q i edi-d . 22(46),

Axir  rqada **y lgiz**  zimiz q ldik, deb oylagandi-da 42(40),

 z  y qlarining bil n y ri  qan alar katta baxtligini **y lgiz**gin    hid  bil di.
45(44),

ET katun > x tin ‘hatun’

Endi Dilb r  lb tt  Q dirning **x tini** boladi. 20(41),

Uylanardim-k , **x tinim**, b la- aqam b r-da. 29(42),

... h r hafta Barl sdan S m rqandga kasalx n d  y tgan **x tinini** k rg ni
keli i ker k 41(23),

ET oyun > oyin ‘oyun’

M l hat s z **oyinini** d v m ettir rk n... 29(44),

 mm  t  uni  ba qayu, hay t **oyinlarini**  z ba ingdan  tkizi ing (17)ba qa
ek n-d ! 45(16),

ET b l k > b l k ‘kısım, par a’

Bir il c qilib  c **b l kk ** bolı di 25(43),

...g z l qizd n **b l k** d ny d gi h mm  n rs ni unutdi. 32(24),

Y n   vv lgid y  c **b l k** bolib  rqaga qayti di 44(7),

ET eb >  w > ew >  y >  y ‘ev’

Menimçä, **üyläringgä** bårsak, süyünçigä bätib qâlsam keräg-âv. 12(48),

Mälâhatlärning **üyi** qoşni tümändägi qışlâqlardan biridä ekän. 31(36),

Şunçaki, tağın mengä tärmäşib qâlmasin, degän **üydä** här ehtimâlgä qarşi toqigän äfsänängiz bu. 33(16),

ET sub > suw > suv ‘su’

Dilbärlärning hävlisi qışlâqning çetrâgidä, **suv**siz sây boyidä edi. 21(42),

... hävligä çiqışgä erinib: ‘Xâtin, **suv** keltir, bet-qolimni yuvaman’, desä. 36(1),

Bir qışlâq yolidän ötişâyâtganda bir üygä **suv** içişgä kirişdi-dä 42(34),

ET ti-, te- > té- > de- ‘de-’

Yänä bir närsä **desäm** xafä bolmaysan mi? 3(42),

- Siz häm şunday qiling - **dedi**. 43(37),

Şâhidä! Şâhidä, bu-men! Men keldim’, **degän** mülâyim âvâz eşitildi. 45(19),

ET amtı > endi ‘şimdi’

Endi ävvälgi betututuq oylari qâlib, Älibek başqa âdamga äylänib ülgürgändi. 5(12),

Endi bir umr birgä bolamiz 21(27)

- Sizning maşınangizni kördik, **endi** yüring, menikini köräsiz. 31(13),

ET artuk > ârtiq ‘fazla, aşkın’

Bunday, bir-birigä termülib **ârtiq** otirişgä ikkäläsining häm sarb-tâqati qâlmagandı. 32(26),

ET bol- > bol- ‘olmak, mevcut olmak’ ...bayram küni rayân märküzidä qışlâqılärni şilädigän **bolış**di. 9(2),

DLT kanı > qani ‘hani, nerde’

Lapasni öz maşınäsi tāmân yetäklädi. - **Qani** endi, sâldatçasigä marş. 12(33),

‘**Qani** haqiqat?’ 27(46),

E-e, kelinglär, kelinglär, **qani**, bu yâqqa ötinglär, qaynanalaring süyär ekän. 24(28),

ET kaçan > qaçân ‘ne zaman’

‘Men seni **qaçân**lardan beri izläyärmän.’ 4(5),

... kâsmânavt **qaçân** uçasi, qaçân qaytib tüşädi, bilmäsäk, - dedi Älibek. 7(26),

Heç **qaçân** bunday vâqea yüz bermäydi! 44(22),

ET kergek > keräk ‘gerek’

...song unga berädigän pul **keräk**. 2(10),

Sizlär bizgä telpäk **keräkligini** qaydan bildiläring 19(7),

Cävâb berişim **keräk**, ämmâ tilim äylänmäydi 29(39),

ET siñil > singil ‘kız kardeş’

Şu payt Abdumäcidgä **singilläridän** biri ikkitä likâpçada pâmidâr salat kötärüb kirdi. 17(8),

Säkkiztä ükä-**singilläri** bâr. 31(42)

ET üz- > uz- ‘kesmek, koparmak’

Älibek, hämân közlärini qızdän **uzmäy**. 2(23),¹⁵

ET yana > yänä ‘yine, tekrar’

Yänä esimdän çıqdi, isming nimäydi? 13(13),

Oşanda **yänä** tåğlarga çıqamız, lälä terämiz, xop mi? 41(19),

ET yığ- > yığ- ‘derleyip toplamak’

...bugün bittäsi mälimgä berämän, deb barini **yığib** âlib ketipti. 25(41),

Umumän, **yığilib** otirişgä bahänä köp edi. Mäktäb дәvrini esläşdi. 24(7),

ET yuğur- > yügür- ‘koşmak, gitmek’

Qâdir eşakdan tüşsä sâlib, Dilbär tāmân **yügürsä**. 21(23),

İsmät yänä turib, uriş niyätidä **yügürdi** 28(19),

İçerik ve anlam bakımından ise Türkiye Türkçesi’nde yaygın olarak kullanılan deyimlere rastlanılmıştır.

‘Sâçlarigä darrâv âq âralapti.’ 41(36)

‘Saçlarına aklar düşmek’

‘...därdingizgä därmân bol- ‘ 41(51)

‘Derdine derman olmak’

‘...qulâgigä gâp kirmäsdi’ 40(9)

‘Laftan anlamamak’

‘Âtasining negä yer bilän bittä bolib...’ 40(11)

‘Yerle bir olmak’

‘...keyin sirä gâpini ikki qilmä’ 42(6),

‘Bir sözünü iki etmemek’

¹⁵ Çalışmamızda uz- fiiline yalnızca bu örnekte rastladık.

KAYNAKÇA

Abulkasim

Mamorasulov,

http://www.ziyouz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2193

Erişim Tarihi: 16.06.2019

AKSOY, Ömer Asım (1977). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara.

AKTAN, Bilal (2011). *Cümle Yapısı Bakımından Özbek Atasözleri*, Turkish Studies, Spring 6/2, 163-176.

ATA, A. (2002). *Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

BANGUOĞLU, Tahsin (2015). *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BENZİNG, Johannes (1991). *Özbek ve Yeni Uygur Edebiyatı*, çev. Mehmet Akalın. Türk Dünyası Edebiyatı, İstanbul.

BERDAK, Yusuf (1993). *Türkçe-Özbekçe ve Özbekçe-Türkçe Sözlük*, Taşkent.

COŞKUN, Mustafa Volkan (2014). *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.

DEVLET, Nadir (1989). *Çağdaş Türk Dünyası*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yay.

ECKMANN, Janos (1988). *Çağatayca El Kitabı*, çev. Günay Karaağaç. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ECKMANN, Janos (1996). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (hızl. Osman Fikri Sertkaya). Ankara.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (1976). *Bugünkü Türk Alfabeleri*, 1. cilt. Ankara.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2008). *Başlangıçtan 20. Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 6. Baskı. Ankara: TDK Yay.

ERGİN, Muharrem, (1993). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992). *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: MEB Yay.

HAYİT, Baymirza (1995). *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadele Tarihi*, Ankara.

LAUDE-CIRTAUTAS, Ilse (1976). *Son Elli yılda Edebî Özbekçenin Gelişmesi Üzerine*, Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları.

KUÇKARTAY, İristay. *Özbek Edebî Dilinde /â/ Ünlüsü*, http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tum_list.php?t=tum&psearch=%DDristay%20Ku%E7kartay Erişim Tarihi: 22.02.2017

KORKMAZ, Zeynep (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara.

MERHAN, Aziz (2012). *Özbek Dilinin Grameri*, İstanbul: Eren Yay.

MERHAN, Aziz (2007). *Yazılı Özbek Edebiyatı*, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:31 No:2.

ÖZ, Aynur (1999). *Özbek Türkçesinde İsimler*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÖZTÜRK, Rıdvan (1997). *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Ankara: TDK Yay.

ÖZTÜRK, Rıdvan (2007), *Özbek Türkçesi (Türk Lehçeleri Grameri*, Editör Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun), Ankara: Akçağ Yay.

ÖZTÜRK, Rıdvan (2016). *Özbek Türkçesi El Kitabı*, Konya: Palet Yay.

Rubrika: *Abulkasim Mamarasulov*, <https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/Abulkasim-mamarasulov/> Erişim Tarihi: 16.06.2019

SALİHCAN, M. - TİLAV, A.M. - NİŞAN, A.V. (1992). *Pratik Türkçe-Özbekçe Konuşma Kılavuzu*, Taşkent-Ankara: Ecdâd Yay.

SARAY, Mehmet (1993). *Özbek Türkleri Tarihi*, İstanbul: Nesil Yay.

ŞOMAQSUDOV, Ş. - ŞORAHMEDOV Ş. (1990). *Hikmatnoma - Uzbek Maqollarining İzohli Lugati*, Taşkent.

TEKİN, Talat (1998). *Orhon Yazıtları*, İstanbul, Simurg Yay.

TULUM, Mehmet Mâhur (1997). *Özbekçe'de Tasvir Yardımcı Fiilleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

TURSUNOV, U. (1995). *O'zbek Adabiy Tili Tarixi*, Taşkent.

ÜŞENMEZ, Emek (2011). *Türkmen-Özbek Ortak Edebî Muhiti Olarak Harezim-Köhne Ürgenç*, Türk Dünyası Araştırmaları Sayı:195

YAMAN, E. - MAHMUD, N. (1998). *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*, Ankara: TDK Yay.

YOLDOŞEV, İbrahim - ÖZTÜRK, Tuncay - ÖZTÜRK, Yüksel (1998). *Özbek-Türk Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Taşkent: Özbek-Türk Liseleri Yay.

TIPKIBASIM

Абулқосим МАМАРАСУЛОВ

АЛИБЕК ВА ҚИРҚ ДЎСТИНИНГ САРГУЗАШТЛАРИ

(туркум ҳикоялар)

Фаришта
Маслаҳат
Қароқчилар
Суюнчи
Узумзорда
Яхши ният
Телпак
Атлас рўмолча
Эсласа арзигулик воқеа
Йигитликнинг кўчаси
Арабча ўйин
Ёр-ёр
Лола сайли

Бирга ўсиб-улғайган тенгқур қўшилларим, ўн йил бирга ўқиган синфдош, сирдош дўстларим, ўсмирлик (ёшлик)да бирга кўплаб жинниликлар қилган кадрдонларим Алибек ва Абулхайрлар хотирасига БАҒИШЛАЙМАН.

ФАРИШТА

Алибек Самарқанддан ўқишдан йиқилиб қайтди. Тўғриси айтганда, йиқилмади. Ён-верига қараса, ишонган таниши йўқ. Калласи айниб, ҳужжатини СамГАСИ га топширипти. Буни қаранг-а! Математиканинг “м” ҳарфини ҳам билмайди-ю, тағин... Яна, Самарқандда юргандан кейин бири у деб, иккинчиси бу деб, оёғиндан оладиганлар чиқар экан... Бор-э, дедию, ҳужжатларини қайтиб олиб, Барлосга равона бўлди.

Совхозда узум териш бошланаётганди. Бригадир Нурали ака ўзига ҳисобчи тополмай турган экан. Алибекнинг кўчада саланглаб юрганини кўриб, таклиф қилди. Тўртинчи синф математикасини тушунсанг, қўшиш-айириш, бўлиш-кўпайтиришни билсанг бўлди, эплайсан, деди. Алибек жон-жон деб рози бўлди. Бахт кулиб боққанини кўр. Ҳисобчи бўлиш ёмон эмас. Бир мавсумда қанчадан-қанча пул ишлаб олиш мумкин. Бўлди энди, Нурали ака билан келишиб, ўзигаю, отасигаю (омборда мудир), онасигаю (уй бекаси), акасигаю (студент), опасигаю (икки йил бурун тоғ тарафга эрга тегиб кетган, ҳозир чақалоғини боқяпти), синглисию (беш ёшли), укасигаю (бешиқда) иш ҳақи ёзаверади. Ана пул, мана пул. Қолган ука-сингиллар ўзлари ишлашади. Уларга ҳам ёрдам қилиб туриш мумкин. Бу ёғи зўр бўлади. Пулга ботади. Бундан ташқари яқинда Педтехникумнинг студентлари ёрдамга келишади. Бу дегани - кайфу-сафо дегани. Маишат... Тўқсон фоизи қизлар. Биттасини илинтириб олса, ҳар куни учрашувлар, ўпишишлар, тиззага бош қўйиб ётишлар... мазза!... (Кўнгил қурсин, нимаям дейсиз!). Ўтган йили қишлоқнинг ёши катта болалари яйраб қолишганди. Уни эса, қизлар мактаб ўқувчиси деб назарига илишмаганди. Алибекка роза алам қилганди. Ўзингдан икки-уч ёш катта болалар студенткалар билан қандай учрашув ташкил қилганларини, хилватгоҳларда... Эҳ-ҳе, у ёғини эшитаверсанг, чидай олмай қоласан. Гап шу ерга етганда Алибек ўзини тутолмай, бутун вужуди кўз бўлиб, ҳамсўхбатига тикилар, оғзининг таноби қочаётганини сезар, лекин... - Олдин танса тушишаркан, ўша ердан битта-битта етаклаб кетаверишаркан (ёлфон бўлса худонинг ўзи кечирсин!) Бу йил Алибек ҳам худди шундай

қилади. Ўтган йили кичкина эди. Мактаб ўқувчиси эди. Энди... бўйи ўсган, керак бўлса, Самарқандини ҳам кўриб келди. Ҳа, Алибек ҳазилакам одам эмас. Кўп нарсани ўрганди, кўзи пишди. Умуман, ўша қизлар қўлида бўлади (ахир ҳисобчи-ку!) Любойига: сенга кўпроқ ёзаман деса, бўлди, ўзи югуриб олдига келади. Алибек студенткаларни қандай ўзига қаратишни яхши билади. Улар кунлик нормани бажариши керак, бу эса осон эмас.

Хуллас...

Алибек иш бошлаш учун узумзорга борса, синфдоши Зулфия сават кўтариб, узум териб юрипти.

- Ийе, Алибек, сенам қайтиб келдингми? - деб сўради у, мулойим кўзларини тикиб, илжайаркан. - Ўқишга ўтолмадингми?

- Шунақа бўлиб қолди. Тўғриси айтсам, ўқишга ўтиш қийин бўлиб кетипти. Авваламбор таниш керак, сўнг унга берадиган пул керак. Икковиям бўлмаса, ўқишдан умидингни узавер. Шуни билдим, имтиҳонга етмасдан қайтиб келавердим. Ўзинг нима қилиб юрипсан?

- Ишляяпман. Қурбоной билан бирга

Иккита саватни узумга тўлдириб, қатор орасидан Қурбоной ҳам чиқиб келиб қолди. Алибек унга ҳам қайтиш сабабларини тушунтирди.

Зулфия жуда зўр қиз бўлиб кетипти-да!

Ё аввалдан шунақамиди?

Атиргулдай очилганини қаранг! Бирам майин боқадией одамга. Эриб кетгинг келади-я!

Қўлимга ушлаб ҳидласам дейсан! Мактабда ўқиб юрган пайтлари пайқамаган экан. Айниқса қадди-қомати! Ажойиб! Зўр!! Қарашлари гўё юрагинга игна санчаётгандай бўлаверади. Шунақа игнанинг яна санчилаверишини истайсан, ҳузур қиласан. – Алибек ўз ўйларидан хурсанд бўлиб ишшайди.

- Нимага куласан? – Зулфиянинг ўзи мулойим кулимсираб турарди.

- Мактабда ўқиб юрган пайтларимиз эсимга тушиб кетди, - деди Алибек, ҳамон кўзларини қиздан узмай. - Ўшанда кичкина эдинг.

- Нима, энди катта бўлиб қолипманми?

- Ҳа, жуда чиройли бўлиб кетипсан!

- Ростданми?.. Сен эса,.. Самарқандга бориб айниб кепсан! - Зулфия гапини ҳазилга бурмоқчи бўлдию, қаттиқ ҳаяжонланаётганини яширолмади. Бетлари дув қизариб, - сени қараю, - деганча саватлардаги узумларни яшиқларга тўкиб, Қурбонойнинг орқасидан қатор оралиғига югуриб кетди.

Қизнинг устида бор-йўғи қишлоқча кенг тикилган қизил гулли кўйлак бўлиб, ўзига жуда ярашган, бўй-бастини кўз-кўз қилиб турарди. Узун қилиб ташлаб қўйилган икки ўрим сочи тўлғаниб, киши завқини оширарди. Алибек ишшайганда уни орқасидан кузатиб қолди. Вужудига лаззатли титроқ кирганини англади. Ўйлаб турган гапи қандай оғзидан чиқиб кетганига ўзи ҳайрон: “жуда чиройли бўлиб кетибсан!” Ўз дадиллигидан ғурурланиб қўйди: “Бекорга Самарқандга бориб келдимми? Қанча ҳаётий тажрибаларим ошди. Зўр! Жудаям зўр! Зулфияси қурмағур-эй! Жуда чиройли бўлиб кетибди-я!” Алибек бир дақиқа ўз оғушида тасаввур қилиб кўрдию, юраги ўйноқлаб кетди. Кун бўйи уни ўйлади. Ҳар сафар унинг сават тўлдириб чиқишини кутади. Зулфия энди фақат Қурбоной билан бирга чиқадиган бўлди. Дугонасига унинг гапини айтган бўлса керак, иккови ҳам унга кулиб қарашади. Айниқса, Зулфиянинг табассуми - мулойим, майин, роҳатбахш, мазза қиласан одам...

Бир вақт қизлар чинқиришиб, қатор оралиғидан югуриб чиқишди. Шу атрофда ўралашиб юрган Алибек “нима гап?” деб етиб борди. Қўрққанлари энди ўзларига нашъа қилаётган қизлар қотиб-қотиб кулишарди. Токнинг орасидаги катта новдага арилар уя қўйган экан. Узум тераётганда новдани силкитиб юборишган шекилли, безовта бўлган арилар икковиниям шириқтириб қувипти.

- Ишқилиб чақмадимми? – Алибек ҳомий сифатида сўраркан, Зулфиянинг қўлларини, юзини ушлаб кўра бошлади. Айни пайтда юраги чидаб бўлмас даражада ғаприқиб бораётганини сизди. Сал бўлмаса, кучоқлаб олай дерди. Ҳамон кулаётган Зулфия йигитнинг ҳаяжонли қалтироқ бармоқларини ҳис этиб, бирдан ўзига келди, аммо гўё ҳеч нарсани сезмагандай, яна кулаверди ва шу йўсин сездирмай ўзини олиб қочди.

- Қаерда у ? Менга кўрсатинглар-чи! - Алибекнинг мардлиги тутди.

Токзордаги ари инларини қуритишни у ўтган йилиёқ ўрганиб олган. Агар уя қўлга сиғадиган бўлса, шартта ин-пини билан суғуриб олиб мажақлаб ташлаш керак. Ари кафтни чақолмайди. Чаққанда ҳам таъсир қилмайди. Агар қўрқса, қўлга қўлқоп кийиб олса ўам бўлади. Ундан ҳам осони, баргларни тутиб туриб, инни бирдан қисимлаш...

Алибек ўйлаганидай қилиб, ариларни кафтлари билан сиқимлаб олди-да, роса эзғилади. Қизлар ғайрат билан қараб туришарди. Алибек ҳаммасини эзғилаб бўлиб, гўё бунақа ишлар ҳар кунги одатидай, қўлидагиларни бамайлихотир ерга ташлади. Шу пайт мажақланган ин ичидан бир ари ўрмалаб чиқиб, визз этиб етганча Алибекнинг бетидан чақди. У оғриқнинг зўридан “шапп” бетини чангаллади. Зулфия: “нима бўлди?” деганча атрофида гирдикапалак бўлиб қолди. Инда омон қолганлари яна бор экан, ўрмалаб чиқишаётганди, Қурбоной шошиб тепкилаб ўлдираверди. Бари бир икки-учтаси қочиб чиқиб, Алибекнинг атрофида анча вақт визиллашиб юришди. Алибек энг асосийси – мажақланган инни ерга ташлагандан кейин дарҳол тепкилаш кераклигини эсдан чиқарган экан.

Зулфия кўзини ушлаб ўтирган Алибекнинг елкасига чап қўлини қўйди, ўнг қўли билан бошидаги дуррани ечиб олиб, бир учини тупуклади-да, ари чаққан жойга босди. Шу усулдаги даволашни уч-тўрт марта такрорлагандан кейин дуррани Алибекнинг ўзига бериб, ўрнидан турди. Алибек аввал оғриқнинг зўри билан ҳеч нарсага эътибор бермаганди. Оғриқ камайгандай бўлгандан сўнг ҳозиргина Зулфиянинг момиқ кўкраклари элас-элас елкасига тегиб кетанини ўйлаб, юзига бахтиёрлик ёйилди.

- Қалай, энди оғримаяптими? – сўради қиз. Бирор нарсани сезганми, кўзлари бахтиёронга сузилар, бетлари қизариб кетганди.

- Ҳечқиси йўқ, - дея Алибек ўрнидан турди. Дуррани бераётиб, Зулфиянинг қўлини бир неча сония тутиб турди. Вужудига ҳарорат югурди.

Қани энди,.. қани энди,... яна ари чақсаю...Бу қўлларни узоқ ушлаб туриш учун саксон саккиз марта ариларга таланишга рози. Зулфия қўлини олмай, шўхлик билан ўзига тикилиб тураверди ўша пайт. Алибек чидамади, бу қўлларни қўйиб юборди. Қизнинг нигоҳларига дош беролмай (садқаи йигит кет!) , кўзларини олиб қочди. Яна титрай бошлади. Ниҳоят қиз бўшаган қўлини йиғиштириб, узум теришни давом эттиришга тушди. Қурбонойга нимадир деганди, иккови ялт этиб Алибекка қарашдию, пиқиллаб кулиб юборишди. Алибек хилма-хил ўйларга ботиб, узумзорлар оралиғидаги йўл билан карта орасидаги йўлакка жўнади. Енгилгина бўлиб қолганди. Худди биров “пуфф” деса учиб кетадигандай.

“Қиз эмас бу, фаришта! Фаришта!!” - Алибек ўз кашфиётидан хурсанд бўлиб кетди. Уни хаёл олиб қочди.

... Икковлон қўлни қўлга бериб, бир-бирига илжайганча кетишяпти. Бирдан Алибекнинг кўзларига нимадир кириб кетади. Фаришта дарров бошидаги рўмолни ечиб олади-да, унинг кўзларига босади. Йигит бу нозик қўллар устига ўз қўлини қўяди. Қўллар қўлларга, кўзлар кўзларга туташади. Улардан чаксиз меҳр, майинлик, мулойимлик, садоқат уфуради. Алибек аста унинг қўлларини силай бошлади. Нозик қўллар унинг бўйнига чирмашади. Фаришта унинг кўзларига яна бир неча дақиқа тикилиб туради-да, бошини секин Алибекнинг кўксига қўяди. Алибек энди Зулфиянинг сочларини силайди. Ундаги хушбўй ҳидни тўйиб-тўйиб ҳидлайди. Яна тўйиб-тошиб мурожаат қилади:

- Зулфия!

- Ҳа! – У бошини кўтармай, ҳаяжонли овозда жавоб беради.

- Мен сени энди Зулфия демайман.

- Ийе, нега?

- Мен сенга янги, ажойиб исм топдим.

- Айтчи?

- Фаришта!

- ... – Зулфия қиқирлаб кулади. – Энди мени доим шунақа қилиб чақирасанми?

- Ҳа! Яна бир нарса десам хафа бўлмайсанми?

- Қани, эшитайлик-чи!

- Сени севиб қолдим.

Алибек фариштани аста кучоқлади. Сочларини меҳр билан силади. – У севги изҳор қилганди. Шу вақтгача изҳори дил қанақа бўлар экан, деб орзу қилиб, китобларда ўқиб, киноларда кўриб юрарди. Ҳозир ўзи шунақа воқеанинг иштирокчиси бўлиб турипти. Зулфия кулиб юборади.

- Нимага куляпсан?

- Гапларинг қизиқ. .

- Нимаси қизиқ?

- Йигитлар қизларга қандай севги изҳор қилишаркан, деб ўйлардим, энди...

- ...энди ўзингга севги изҳор қилишяпти.

- Менга қара, - Зулфия бошини кўтарди. – Қанақа қилиб севасан?

- Биласанми?.. – Алибек чайналди, - биласанми, севиш... “шунақаки, ҳозир мен сени жуда яхши кўриб қолганимни, сенсиз яшай олмаслигимни сезяпман”, демоқчи бўлади,

биноқ кўпроқ хаёлга берилиб кетганидан трактор ҳайдаганда ҳосил бўлган катта кесакка қоқилиб йиқилдию, ўзига келди.

- Ийе, Алибек, шу ердамисан. Мен сени қачонлардан бери излаяпман.

Алибек қараса, қошида бригадир - Нурали ака турипти. Жиноят устида қўлга тушгандай , лол бўлиб қолди. Шалвираганча бригадирга эргашди. Қатордан карта оралиғига чиқаётганда қайрилиб қараб, баланд токнинг панасидан ўзига меҳр билан тикилиб турган Зулфиянинг нигоҳини илғади.

“Ажойиб! Зўр!” – неча марталаб такрорлан фикрларини яна такрорлади, мастдай гандираклар бораркан. Аслида ҳам маст, хаёли жойида эмасди унинг. – “Фаришта! Менинг фариштам!” – Алибек тамшаниб кўйди.

Энди аввалги бетутутуқ ўйлари қолиб, Алибек бутунлай бошқа одамга айланиб улгурганди. Карта оралиғининг қаерида бўлмасин, Зулфиянинг сават тўла узум кўтариб чиқишини пойлайди. У ҳам тез-тез чиқар, сўнг қайтиб кетишга шошилмас, яшиқни бемалол олиб, билмаган кишидек, атрофдан нигоҳи билан Алибекни излар, нигоҳлар тўқнашса, бир-бирига оташли,чексиз, чегарасиз, бахтга тўлиқ табассум ҳада қилардию, саватларини билакларига илганча, узумзор орасига чопқиллаб кириб кетарди. Ўша куни Алибекнинг ҳеч бир оила аъзосига иш куни ёзилмади. Зулфиянинг тергани табелга икки баравар ошиб, беш кун якунига кўра “социалистик мусобақа ғолиби” га айланди. Студент қизлар ҳам ёрдамга келишди, лекин Алибек ҳозирча уларнинг ёнига боргани йўқ. Умуман, бориш хаёлига келмай қолган. Истамайди...Вассалом!

МАСЛАҲАТ

Алибекнинг Самарқандда ўқийдиган студент акаси Салим шанба куни уйга келди. Овқатланишди, у ёқ-бу ёқдан гаплашишди. Кейин зеркиш бошланди. Бунақа келишларга ўрганиб қолган Алибек худди шу фурсатни пойлаб, шахмат кўтариб келди.

- Ўйнаймизми?

- Аканг билан ўйнаймизми? – сўради отаси кулимсираб.

- Майли, бекорчиликка эрмак-да, - деди Салим.

Салим Алибекдан уч ёш катта. Ўзини тутиши, гап оҳанги жуда бошқача. Шунчаки гапирса ҳам худди бировга насиҳат қилаётгандай бўлаверади. Акасини Алибек уч кундан бери кутади. Маслаҳат сўрамоқчи. Зулфияни яхши кўриб қолган. Севиш мазза-да! Ширин-ширин хаёллар сураркансан. Кечалари шифтга тикилиб, ухлолмай чиқаркансан. Эртасига ҳеч нарса бўлмагандай, яна ишга кетавераркансан. Нуқул фикру-ёди Зулфияда. Ётса ҳам, турса ҳам, юрса ҳам... ўшани ўйлайди. Ўзи зўр қиз! Мулойимгина... эътибор бериб қаралса, Барлосда Зулфиячалик чиройли қиз бошқа йўқ. Маъсум кулиб туришларини эсласа, бутун вужуди ҳароратга чўлғаниб, билаги кучга тўлиб. Зулфияни ўзи йўқ бадбашара девлардан ҳимоя қилгиси келаверади.

Қайси куни қизиқ воқеа содир бўлди. Ҳамма тушликка чиқиб кетган пайт эди. Қурбоной, Зулфия учовлон, уч синфдош овқатланиб бўлишгандан кейин қизларнинг қаторига кириб, қатор бошида: кўча тарафда узум тўлатилган яшиклар, орқа томонда қуюқ ишком панасида соялаб, мактаб йилларини эслаб утиришганди. Зулфия ўртада, икки ёнида Қурбоной билан Алибек. Соялик кам бўлгани туфайли бир-бирларига тикилиброқ ўтиришарди. Аввалига Алибек Самарқанддаги саргузаштларидан мақтаниш билан бўлиб, ҳеч нарсани пайқамасди. Кейин қизларга гап навбати етганда уларга қулоқ тутиб, бадани Зулфиянинг баданига тегиб турганини ҳис қилди. Тўғрироғи, илгари ҳам сезгандию, аҳамият бермаганди. Энди юраги қизий бошлади. Зулфия ҳаяжонланиб, қимирлаб-қимирлаб гапирарди. Алибек гўё қизларнинг ҳангомасини зўр қизиқиш билан тинглаётгандай, уларга қараб ишшайар, аслида Зулфиянинг бўйинини, қулоғи тагидаги холини, қалин қора сочларини, мулойим кўзларини, билинар-билимас кўтарилиб тушаётган кўкракларини кузатарди. Кузатган сари тўлқинланар, вужудини бостириб келаётган кучли ҳаяжонни жиловламоқчи бўлар, аммо уддалай олмас, яна сукланиб тикиларди. Зулфия тиззаларини қучоқлаб ўтирарди. Шу ўтиришининг ўзи билан ҳам Алибекка ёқарди Айниқса, кулганда шодлиги бутун юзига ёйилади, кўзлари жуда майинлашиб кетади. Бундай пайтларда Алибекка ўзини тутиб туриш ғоятда азобга айланарди.

Алибек севги ҳақида кўп китоблар ўқиган, ҳаммасида ҳам ўпишганларни ёзишади, лекин кейин нима бўлишини... Ўпишса нима бўлади? Оғизда конфет егандай таъм қоладими? Баъзан кечалари билан ухлолмай чиқса, эрталаб: “бугун қандай бўлмасин Зулфияни бир ўпичга кўндираман”, деб ўзига ўзи қарор қилади. Аммо Зулфияга яқинлашди деганча сусти босади. Зулфиянинг нимасидир бор. Узоқлаб кетолмайсан, аммо бемалол қўлингга тутиб ҳам юролмайсан. Сени маълум масофада ушлаб туради. Мана, ҳозир ҳам шундоққина ёнма-ён ўтиришипти. Қўлини узатиб, Зулфиянинг елкасидан тутса, ўзига қаратса,.. бўлади, аммо... Қайси бир куни бир журналда “ўпишиш керак эмас”, деб ёзишипти. Чунки ўпишгандан кейин бирининг оғзидаги, тишлари орасидаги микроблар иккинчисига ўтармиш, тиш оғриғи шу тахлит кўпаярмиш. Одамлар нега ўпишади? Севишса, албатта ўпишиш шартми? Ахир кино-китобларда нуқул... севишдимми, дарров қучоқлашиб қолишади. Ундан кейин... мана, ўзи ҳам ўлдим-кўйдим, севиб қолдим, деб юриптию, фикру-ёди бир иложини топсаю, Зулфияни ўпса... кейин нима бўлади?

- Кетдик, узум терамиз, - деди Қурбоной ўрнидан туриб Зулфияга.

- Қўйсанг-чи! - деди Зулфия эриниб, бунча шошмасанг. Бу аҳволда ҳали бола-чақа орттирсанг кейин нима қиласан?

- Ўтирсанг ўтиравер, - дедию, Қурбоной саватларини кўтариб, қаторнинг ўз томонига ўтдию, ишком оралаб кетди.

Мана! Мана Алибек кутган фурсат. Ёлғиз иккови қолди. Алибек ён-верига қаради. Биронта одам зоти кўринмайди. Қурбоной қаторнинг нариги тарафида. Тобора узоқлашиб боряпти. – Алибекнинг вужудига титроқ кирди. Ҳамма ёғи қизиб бораётганини, бу ўзгариш ўзида жуда тез содир бўлаётганини элас-элас билади. Кейин нима қилганини ўзи ҳам англай олмай қолди. Олдин елкасидан тортдимми, ёқасидан ушладимми, эсида йўқ. Бир вақти қараса, Зулфия юлқиниб унинг бағрида юлқинар, типирчилар, ҳиқ-ҳиқ

этиб, дами ичига тушганча унинг кукрагига муштларди. Нималарнидир даҳшатга тушиб шивирларди. Бир нима қилиб қўйдимми, деб қўрқиб кетган Алибек қизни шартта қўйиб юборди.

- Эсинг жойидами ўзи? – деди Зулфия йиғламсираб. – Яхши гапирганга шунақа қиласанми?

Кейин тура солиб, Қурбонойнинг орқасидан жўнаб кетди. Алибек: “Мен сени севаман! Ҳеч қачон ажрашмаймиз! Бир умр бирга бўламиз! Мен сени, фақат биргина сени севаман, Зулфия!” , демоқчи эди. Улгурмади. Шундан бери Алибекни ўй босган. Нима қилишини билмасди. Зулфия эса арзлаб юрипти. Ҳатто иш юзасидан ҳам фақат Қурбоной гаплашади. Эҳ-хе! Алибек ўзича Зулфия билан нималар қилмоқчи эди. Қанақа режалар тузганди. Энди Алибекка қийин бўлди. Бир бало қилиб, отасигами, онасигами, мени уйлантириб қўйинглар, деган гапни тушунтириш керак. Ўн саккизга тўлди, Самарқандини кўриб келди. Мана, керак бўлса, қиз болани ўпди. Бўлди-да! Доим ўпавериш учун – уйланиш керак. Аммо олдин Зулфиядан розилик сўрамоқчи. Қандай қилиб? Шуни билмай боши гаранг. Салим акасида эса тажриба бор. Фикру-ёди акасининг кўнглини овлаш ва маслаҳат сўраш. Ҳазилми? Ўртада севги масаласи бор. Бундан кейинги ҳаётинг қай йўсин кечиши ҳозир қабул қиладиган қарорингга боғлиқ.

Алибек кўнглида нималар кечаётганини шу пайтгача бирон кимсага ёзгани йўқ. Акаси эса ҳар қалай шаҳар кўрган йигит. – Студент! Студентлар севгини яхши тушунишади. Умуман, улар кўп нарсани билишади, чунки кўп ўқишади, қиўлар билан бирга кўп юришади. Бунақа билимдонларнинг ёнига ўтириб қолсанг, улар билан фақат билимдончасига гаплашиш керак.

- Ака, - деди Алибек, пиёдани икки катак олға сураркан, - Жонибеков билан Гуррагча қайтиб тушишдими?

- Билмадим, хабарим йўқ, - деди Салим, шоҳ тарафдаги отни ён томонга юраркан.

- Жонибековинг ким? – сўради ўйинни томоша қилиб ўтирган отаси.

- Ўзимизнинг тошкентлик космонавтчи, ҳали билмайсизми? – дея Алибек ўзи билладиган нарсани отаси билмаслигидан ғурурланиб қўйди. – Яқинда “Интеркосмос” программаси бўйича муғулистонлик Гуррагча деган космонавт иккови учганди. Бизлар тупканинг тубида дунёдан беҳабар ишлаб юрадиган одам бўлсак, космонавт қачон учади, қачон қайтиб тушади, билмасак, - деди Алибек, пиёдасини акасининг чегарасига ўткизиб, отга қарши қўяркан.

- Ундай бўлса уларнинг учганини қаердан билдинг? - сўради отаси ва Алибекка ўргатди, - ҳей, бекорчи ўйин нима керак, отингни чиқар.

- Радиодан қулоғимга чалинганди. – Алибек парво қилмай пиёдани яна олға сурди.

- Жонибеков? Тошкентдан эканми? Космонавт ўзбеклардан ҳам чиқибди-да, а? Ҳой, пиёданг жойида турсин. Қаерга боради у? Отингни ҳайдасангчи!

- Биз ҳам шахматни унча-мунча биламиз, ота, - деди Алибек фарзини билан шоҳ бериб. Пиёда шоҳнинг иккинчи йўлини тўсган, Салим мот бўлган эди.

- Ийе! Алибекка юттириб ўтирибсанми?

- Алибек кейинги вақтларда анча прогресс қиляпти, - деди Салим. – Биз эса регрессга йўл қўйдик, шекилли.

- Қани тур-чи, бу космонавтларни билгич билан ўзим бир қўл кўрай, - дея отаси Алибекка қарши майдонга тушди.

- Космонавтлар осмонда ярим йиллаб юришяпти, қандай яшашар экан, а улар? Ака? – сўради Алибек, доналарни қайтадан тераркан, худди гап келиб қолгандай, аслида боя узилиб қолган суҳбатни давом эттириш, кўп нарсаларни билишини акасига исботлаш учун. – Хлорелла деган ўсимлик бўлармиш. . Ўшани еб кун кечиришади, дейишади. Шу ростми, ака?

- Бўлса бордир, - деди Салим чайналиб.

- Одамлар осмонда ярим йиллаб қандай яшайди? Космик кемаларингда ҳожатхона борми? – сўради отаси.

- Ҳа, энди космик кемани шунга мослаб чиқаришган-да. Космик кемалар замонамизнинг энг зўр олимлари томонидан ўйлаб чиқарилган, фан ва техниканинг олтин фонди, энг янги асбоблар космик кемалар учун ишлатилади. Шунча нарсани ўйлаб топган инсон албатта космонавтнинг қандай кун кечиришини ҳам эсидан чиқармаса керак, - деди Салим.

Ўйин давом этди. Алибек отасини ҳам ютиб олди. Кейин яна акаси билан ўйнади, ютишига сал қолганда гўё билмаган бўлиб, фарзинини олдирди. Шундан кейингина Салим хурсанд бўлиб, ўйинни ютди.

Алибек ва акасига бир хонадан жой солишди. Гаплашиб олишга айна фурсат. Алибекнинг билишича, акаси бир шаҳарлик қиз билан хат ёзишади. Алибек ногаҳон кўриб қолган ўша хатда бундай дейилганди: “Ўзим азоблансам дейману, сизнинг кулишингизни истайман. Ахир борлигимни қоплаб олган ҳисларим юрагимга тинчлик бермаса, вужудим нуқул сизга интилаверса, менда нима айб? Сиз ҳам тушунинг-да! Сизни севиб қолганман...” Умуман, шунақа гаплар. Гапларнинг орасида шеърлар ҳам бор. Айтишларича, севишганлар олдин бир-бирларини ўрганишлари керак эмиш. Алибек Зулфияни биринчи синфдан бери билади. Демак, бемалол, ҳеч ўйланмасдан уйланаверса бўлади. Аммо масаланинг иккинчи томони бор: Салим ҳали бўйдоқ. Ёки тўғридан тўғри Салимга: “ака, шунақа-шунақа гап, тезроқ уйланинг, менинг йўлимни тўсманг. Мен икки-уч кутиб юролмайман”, деса-чи? Хуллас, гаплашиб олиш керак. Салим кўрпага кириб, қўлини бошига ёстиқ қилганча, шифтга тикилиб хаёл суряпти.

- Ака, нималарни ўйлаяпсиз?
 - Шундай,.. чироқ, ўзим.
 - Ака, сизга пул керакми? – Алибек жавоб кутмасдан ўз топоғонлигидан хурсанд бўлиб, киссасидан пул чиқарди. Шундай қилса акаси хурсанд бўлади, гаплашиш осонлашади.
 - Қанча? – сўради Салим, пулни оларкан, кўзлари шодликка тўлиб.
 - Э, ким санапти дейсиз! Керак бўлса яна бераман, ҳозир менда пул кўп, ака. Кеча ойлик олганман. Мана! – Алибек киссасидан яна пул чиқариб берди. - Сиз студентсиз, сизга керак бўлади.
 - Раҳмат, чироқ, Шу ҳафта кўпроқ пул керак бўлиб келгандим. Отамдан қандай сўрашни билмаётгандим.
 - Ака, сизга иш ёзайми?
 - Ёза оласанми?
 - Албатта. Ҳозир бригадиримиз Нурали ака билан муносабатларимиз зўр. Бир ўзи тўрт кишига ёздириб олади. Мен бир сизга ёзсам нима қипти.
 - Тағин сенга гап тегиб қолмасин, қўй, чироқ.
- Жим қолишди.
- Алибек нуқул бошқа гапларга алаҳсияпти. Боя космонавт деганди. Энди ҳисобчилигини мақтаняпти. Қандай бўлмасин ҳозир гаплашиб олиш керак. Акаси пулни ғамлади, шу кетишда бир ойгача келмаслиги мумкин.
- ... ва Алибек бор шаҳдини тилига жамлади:
- Ака, сиз ҳам севасиз-ку, тўғрими?!.
- Салим ялт этиб укасига қаради.
- Алибекнинг юзи ички зўриқишдан қизариб кетганди...

ҚАРОҚЧИЛАР

Учовлон келишиб, байрам куни район марказида қишлоқиларни шиладиган бўлишди. Агар ҳар беш минутда икки сўмдан ишлашса ҳам икки соатда анча пул йиғиларкан. Кейин ресторанга киришади. Креслоларда керилиб ўтиришади. Қўлини чўзганча, бармоқларини қисирлатиб (худди кинолардагидай): “Официантка, бизга яна юзта-юзтадан уч юз грамм оби зам-замдан бўлсин”, дейишади. Ҳамма гап қишлоқиларни шилишда. Қишлоқилар асли қўрқоқ бўлишади. Яхшилаб битта дўқ урса, топган-тутганини чиқариб бераверади. Керак бўлса, Алибек қўрқитиш усулларини Самарқандга ўқийман, деб борганда ўрганиб қайтган. Алибек кўп нарсани кўриб, билиб қўйди. Ҳа, гап ёшда эмас, бошда. Эҳ-ҳе! Одам доим тиқилинч бўладиган “қора парк”даги ойнаванд ошхонада эди-да! Асли шаҳарликдай, қора кўзойнак тақиб, олифтанамо юриш билан ошхонага кирди. Бамайлихотир овқат олди. Ҳозиргина туриб кетганларнинг жойига бориб энди ўтирмақчи эди, кимдир стулни кўтариб кетаверди. У борган стол ёнидаги қолган учта стул эгалик эди. Шу сабабли Алибек ўзини ҳақиқий студентлардай тутиб, олиб кетилаётган стулни маҳкам тутди.

- Қўйвор, - деди дўқ аралаш ширакайф, бақувват йигит.

- Ака, бу стулни мен эгалладим, - деди Алибек, унинг дўқига дўқ билан жавоб қайтаришга уриниб, аммо эплаёлмай.

Барзанги Алибекни еб қўйгудай юзини юзига яқинлаштириб ўқрайди, уриб юборадиган бўлди, аммо буни ошхонада ўзига эп билмади, шекилли. Бир силтаб стулни тортиб олди-да, Алибекни пашшани сургандай четлатиб, ўтиб кетди. Алибек у билан яна тортишишга журъат этолмади. Қўй, шунга тенг бўлиб ўтирамани, деб, ўзига бошқа жой излади. Овқатини еб кўчага чиққанда йўлини ўн икки-ўн уч ёшлардаги бола тўсди:

- Ҳой қишлоқи, мен кинога кирмоқчиман, олтмиш тийин бер.

Алибекнинг кўнгли эриб, киссасига қўл солди, аммо боланинг овозидаги дўқ-пўписа ногоҳ унга таъсир кучини ўткизди-да, аччиқланди. “Пулим йўқ”, деб ўтиб кетаётганди, бола яна йўлини тўсди.

- Менга олтмиш тийин бер, деяпман.

Боланинг ўжарлигига Алибекнинг кулгиси қистади. “Мана олтмиш тийин” деб қулоқ-чаккасига тортиб юборай дедию, жуда кичкина бола экан. Арзимади. “Пулим йўқ”, дея ўз йўлига кетаётганди, кимдир елкасидан тутди. Ўгирилиб, бояги ошхонадаги барзангини кўрди. У заҳарли ишшайиб турарди.

Алибекнинг ичидан қиринди ўтгандай бўлди.

- Нима дединг бунга? - деб сўради у, ёш болани кўрсатиб. – Ҳали сен ўзингдан кичкиналарни урадиган, сўкадиган бўлдингми? Бер айтган пулини!

Барзангининг овози таҳдидли эди. Шулардан қутулсам қутулай, деб Алибек киссасига қўл солди. Битта беш сўмлик қолган экан, чиқарганди, барзанги тортиб олдию, болага тутди. Бола пулни олиб жўнаётганди, Алибек “ҳей, тўхта”, деб интилганди, барзанги сўраб-суриштириб ўтирмай уни солиб юборди. Алибек мушт зарбидан мук тушди, яна бир-икки тепки еди. Атрофда одам кўп эди, биронтаси ажратай демади...

Ҳа, ўшанда Алибек ёнида бор пулидан ажраган. Аммо ўзлари районга чиқишганда бунча кўп пул талаб қилишмайди. Қишлоқилар ҳам ахир умид билан, байрам қиламиз, деб районга келишади, киссаларида кўп бўлса беш сўм, бўлмаса икки, уч сўм билан келаверишади. Умуман ёшроқ, камқувватроқ болаларни ушлашади. Уришса – енгадиган, қувса – етадиган, қочса – қутуладиган бўлиш керак-да!

Асли бу фикр Тоштемирдан чиқди. Алибек билан Лапас қувватлашди. Иккови битта бригадада ишлашади. Тоштемир Самарқандда техникумда ўқийди. Ҳозир учинчи курсни битиряпти. Сочларини ўстириб юборган, мўйлаб ўстирган, кўзлари ёниб туради. Кўрган одам қўрқиб кетади. Уччаласи илгари бир синфда ўқишган, шунинг учун кўпинча Тоштемир шанба-якшанба кунлари қишлоққа келганда кечалари бирга ўтиришади, шу ҳангома пайти ... хуллас иккови тажрибали Тоштемирга бўйсунушади. Лапасга бу нарса унча ёқмаганди, Алибек билан Тоштемир роса қизиқтиришди. Гап пулда эмас, гап қишлоқиларни тунашда ҳам эмас. Ёшлиқда ўйнаб қолиш, ҳаётнинг аччиқ-чучукларини тоттиш керак. Қолаверса, бир йигитга қирқ хунар оз, деганларидай, бу ишни ҳам ўрганиб қўйса, ҳаётда асқотиши мумкин. Доим шуғулланмоқчи эмаслар-ку ахир! Тоштемирлар Самарқандда эҳ-ҳе, қанақа ишларни қилишмаган. Шунақа қилиб айтиб берадики, ҳе-еч у ёқ-бу ёғи йўқ ... Тўғри, унинг ҳамма гапига ишонавериш керак эмас, ростидан лофи кўпроқ бўлади.

Район марказида байрам - 1 – май! Марказий кўчада одам ғиж-ғиж. Қишлоқи болалар кўп. Иложи бўлсаю, ҳаммасини қатор қилиб териб, пулини шилсанг. Тоштемир – студент, башараси безориники.

Алибек ҳам, керак бўлса, шаҳар кўрган. Битта Лапасни ҳисобга олмаганда. У ҳам бўш келмайди. Шляпа кийиб, галстук таққан. Олифта!

- Ишқилиб милицияга тушиб қолмасак гўрғайди, - деди Лапас.
- Эҳтиёт бўлиш керак, - деди Тоштемир. Шунча вақтдан бери уларни қизиқтириб, кўпирган бола ҳозир бир қадар иккиланиб қолганди.
- Нимадан кўрқасан? – сўради Алибек.
- Кўрққаниб йўқ, - деди Тоштемир. – айтиб бўлмайди, қандайдир тасодиф билан биримиз тушиб қолсак ҳам бошқаларни сотмаси, демоқчиман.
- Сен кўрқаяпсан, - деди Алибек аччиқланиб. – Шу ҳолинг билан нима қилардинг бизни чалғитиб.
- Э-э, - деб Тоштемир бир неча дақиқа Алибекка тикилди-да, - юринглар, - дея шахд билан жўнади. – Ўзимизбопларидан топайлик.

Алибекка қолса, биринчидуч келганни шартта ёқасидан олса, пулингни чиқар деса, чиқармаса уриб-сўкиб тортиб олса. Аммо Тоштемир бунга рухсат бермади. “Мендан берухсат иш қилманглар”, деб уқтирди. Келишув бўйича Тоштемир бир ўзи бориб биттасини ушлайди, иккови изма-из кузатиб боради. Иложини топса, Тоштемирнинг бир ўзи эплайди. Йўқса, олдин Лапас, кейин Алибек билмаган киши бўлиб, боришади-да, Тоштемир билан куюқ сўрашишади, токи у бола Тоштемирнинг одамлари атрофида кўп эканлигини англаб етсин, хуллас, кейин вазиятга қараб иш тутилаверади.

Тоштемир ўн беш-ўн олти ёшлардаги, боши устара билан қирилган, оқ сурп кўйлаги этагининг ярми шимидан чиқиб, осилиб турган, ғирт қишлоқининг яқинига борди:

- Ийе, ассалому алайкум, жўра! – сўради Тоштемир. – Қаердансан?
- Ўроқлидан. – Бола ниманидир сезиб, кўрқа бошлади, ташвишга тушди, кўзлари аланг-жаланг бўлиб, бурилиб кетмоқчи бўлди.
- Тўхта, жўра! – Тоштемир бирдан дўқ урди. – Сигаретдан чўз! Нимага салом берсам алик олмайсан?
- Сигаретим йўқ,, - деди бола, бир зумда ранги оқариб, титраганча Тоштемирнинг икки кўкрак чўнтагидаги икки қути сигаретага қараб оларкан.

Тоштемир болани қўлтиқлаб олди.

- Жўра, қочишга уринма, ўзингга қийин бўлади. Тушундингми?
 - Ийе, байрамларинг билан! Қандайсизлар? – ҳеч нарса билмаган киши бўлиб, Лапас улар билан кўришиб ўтиб кетди.
 - Кўрдингми? – деди Тоштемир. – Гап бундай, тўғриси айт, киссангда неча пулинг бор? Тўғриси айтсанг ярмисини оламин.
 - Ҳей, лекция қисқароқ бўлсин! – Орқадан Алибекнинг бетоқат овози эшитилди.
- Тоштемир муштини орқага қилиб, узоқроқ тур, деган ишорани қилди.

- Хўш?!
- Уч сўм!
- Чиқар!

Бола читта уч сўмликни чиқарди. Тоштемир ўйланиб туриб, болани кафенинг буфетига етаклаб бориб, бир шиша лимонад олишди. Чидолмаган Алибек Лапасни бошлаб етиб келди. Унда ғалаба нашъасини тезроқ суриш иштиёқи жуда кучли эди.

- Икки сўмини ол, - деди Алибек, кўзлари ёниб. – Вижиллашиб ўтирасанми?
- Ярмига келишгандикку, - деди Лапас тўнғиллаб. – Болага жабр қилмайлик-да! Бола безовта, бир унга, бир бунга анграйиб турарди.
- Аралашманглар, дегандан кейин нима қиласизлар гапни кўпайтириб, - деди Тоштемир ва болага ўтирилди. Бор, жўра, эллик тийинга битта сигарета олиб кел, ора очиқ бўлади. – Бола буфетга кетди, Тоштемир Алибекни койиди. – Бунча очкўз бўлмасанг. Келишдикми, келишдик. Чақирмасам, аралашманглар.
- Менам шуни айтдим, - деди Лапас жонланиб.

Алибекка пулдан ҳам кўпроқ саргузаштнинг ўзи сеҳрлироқ, мароқлироқ туюлар, бу ишларни тез-тез бажаргиси келар, Тоштемирнинг узундан-узоқ музокараларига тоқат қила олмайётган эди. Ахир байрам икки-уч соатда ўтиб кетади. Иложи борича кўпроқ болани тунаш керак. Бу аҳволда ҳеч нарсага улгуришмайди. Бола сигарета олиб келди. Тоштемир унга ярим стакан лимонад тутди. Ичмайман, деганди, мажбуран ичкизди.

- Мана, энди пулнинг ярми сеники, ярми меники бўлди, - деди Тоштемир, - мендан хафа эмасман?
- Йўқ!

- Сенга жавоб. Агар кўча-кўйда яна биров сени ушласа, мен Толикнинг укасиман,де.Сенга инсон зоти яқинлашмайди. Тушундингми?

- Ҳўп, Толик ака! – Бола осон ажраётганидан хурсанд бўлиб, узоқлашди.

Учовлон шу тахлит яна биттасидан бир сўм, иккинчисидан икки ярим сўм ундиришди. Учинчиси уларни роса овора қилди. Гапдон экан. “Майли, сизларнинг қўлингиздаги одамман, нима қилсаларингиз ўзларингиз биласизлар, лекин бир тийин ҳам пулим қолмади”, деб туриб олди. Охири у ҳам Алибекнинг бир мушидан сўнг ажради. Икковининг мулойимлигига Алибекнинг жаҳли чиқарди: “Бизлар қароқчилик қиляпмиз, ҳақиқий қароқчилардай ишлайлик-да”, дерди у. Самарқандда еган калтаклари ҳали эсидан чиққан эмас. Энди аламимдан чиқаман, деса иккови тўғаноқ бўляпти.

Олдиларида икки бола кетиб борарди. Икковининг ҳам қўлидаги тўрхалталар тўла, бошларида эски қалпоқ, дазмолланмаган кийимлари беўхшов.

- Эй, тўхтанглар! – деди Тоштемир уларга томон шошилиб, Алибекнинг гапларидан аччиқланиб. Иккови қайрилиб қарашдию, тез юриб кетишди. Тоштемир югурганча биттасини ушлади, иккинчиси қочди. Уни Алибек қувди.

- Нега тўхта деса тўхтамайсан?! – Тоштемир дўқ урди. – Қайси қишлоқдансан?

- Мен сизларга нима қилдим? Нима қилдим?.. бола зорланди.

- Нима қилишни кўрсатиб қўяман. Ичак-чавоғингни суғуриб олайми? – Тоштемир кўзларини олайтирди. Лапаснинг кулгиси қистаб, четга ўгирилди.

Бола йиғламоқдан бери бўлиб ерга қаради. Лапаснинг болага раҳми келди, қўй, қийнама, дегандай ишора қилди. Тоштемир болани четга олиб чиқди.

- Ҳей, йигитмисан ўзи? Бошингни кўтарсангчи! – Тоштемир болани иягидан тутди.

- Майли, нима десаларинг берай, мени қўйиб юборингизлар. – боланинг тишлари такиллади.

Алибек қуруқ қайтди. Иккинчиси қочиб кетипти. Етолмапти.

- Ким у жўранг? – Тоштемир яна қаттиқроқ дўқ урди.

Алибек яна жиғибийрон бўла бошлади. Тоштемир эҳтиёт шарт, тағин бехосдан болани уриб юбормасин деб, икковининг ўртасига ўтиб олди-да, дўқлашни давом эттирмоқчи бўлаётиб, бояги болага кўзи тушди. У бир милиционерни бошлаб келарди. Тоштемир: “қоч, мелиса!”, дедию, югурди. Лапас ҳам қочганини аниқ кўрди, лекин Алибекни билмади.

Бола эса ошкора йиғлаб юборди.

СҮЮНЧИ

Лапас армия хизматини ўтаб қайтди. Назарида худди кечагина чақириқ қоғозини олгандай, икки йил кўз очиб юмгунча ўтиб кетгандай. Поезд район марказида тўхтади. У ҳали бирга хизмат қилган, йўлда бирга келган сафдошлари билан аранг хайрлашиб улгурган, аммо туғилиб ўсган ерларига тўйиб-тўйиб боқолмаган, ҳавосидан симиролмаган ҳолда поезддан пастга эндигина тушган эди ҳамки, қандайдир одам келганча, уни маҳкам қучоқлаб олди.

- Ассалому алайкум солат укажоним! Қандай, эсон-омон етиб келдингми? Хизмат яхши ўтдимми? Соғ-саломатмисан? Сенсирайвераман-да энди, ўзимнинг укамсан-ку, нима дединг? Хафа бўлмайсан-а!?

Лапас ҳайрон бўлди, лекин билдирмади. Ахир орадан икки йил ўтиб кетди. Танимаса ҳам уни танияпти-ку, Балки бирон қариндошидир, аммо ким экан? Қайси холасининг эри? Ҳеч эслай олмади.

- Оббо шоввоз-эй! Шундай қилиб аскарликни ўтаб қайтдим, дегин!? – Қариндошнинг қувончи чексиз эди. Кўзлари порларди. – Оббо аскар укажоним-эй! Шундай қилиб икки йил ҳам ўтиб кетибди-да, а? Айтгандай, исминг нимаиди?

- Лапас.

- Ҳа, ҳа, Лапасжон, буни қара-я, ҳатто исмингни эсдан чиқарганман. Қаричилик-да, узр, Лапасжон! Хўш, хизматлар қаерда ўтди?

- Белоруссияда.

Қариндош ҳайратдан ёқа ушлади. – Э, яшшавор! Менам Белоруссияда хизмат қилганман. Зўр жой! Худди ўзимиздагидай, солдатларни жуда яхши кўришади. Қизлари-чи, қизлари! Келиб турармиди қисмларингга?

- Ҳа, энди... – Лапас ийманди.

- Қанақа бўлинмада хизмат қилдинг?

- Стройбатда.

- Ҳечқиси йўқ, ўзбек болаларининг барини стройбатга жўнатишади. Ҳечқиси йўқ, бел қотиб, тўрт-беш сўм пул топиб, бир хўнарнинг эгаси бўлиб қайтасан. Бўпти, юр... ана бизнинг машина. Хўш, жомадонинг борми?

Лапас ерга қўйган жомадонини олмоқчи эди, қариндош рухсат бермади.

- Шошма-шошма, бу нима деган гап? Бугунча сен меҳмонсан. Тушуняпсанми? Бугунча! Ўзинг биласан, меҳмон отангдан улуғ, деган гап бор. Катта бир нима деганда кичик қулоқ солиши керак. Жомадонни бу ёққа бер.

- Йўқ, ака, сиз тушунмадингиз, сизга оғирлик қилмасин, демоқчи эдим.

- Бугунча оғирлик қилмайди, тез беравер, бошқаси илиб кетмасдан... – Қариндош шоша-пиша жомадонни тортқилаб олди-да, Лапасни ўз машинаси томон етаклади. – Қани энди, солдатчасига марш. Ўзи кўнглим сезганди-я, шу бугун келиб қолади-ёв, деб ҳозиргина вокзалга чиқиб тургандим. Қарасам, дўстларинг билан хайрлашиб, поезддан тушаяпсан. Етганча сени қучоғимга олдим. Йўқса, бу ерда пул ишлайман, деганлар кўп, ана-мана деганча илиб кетишади. Оббо укажоним-эй, шунақа қилиб Белоруссияда хизмат қилдим, дегин-а! Мана, сизлар бизни, бизнинг бола-чақаларимизни чет эл агрессорларидан мунтазам ҳимоя қиляпсизлар. Сизлар борки, биз тинч-омон, бежавотир бола-чақа ташвишида элга хизмат қиляпмиз...

Улар четроқдаги "Москвич"га ўтиришди.

- Тезда Ота-онанг билан кўришасан. Жуда соғингандирсан, а? Айтгандай, қаерда яшардиларинг?

- Барлосда, - деди Лапас ҳайрон бўлиб, аммо сир бермасликка уриниб.

- Яшшавор укам!! – Қариндош дўпписини осмонга отгудай қувониб кетди. – Буни қара-я, ҳатто шуниям эсдан чиқарипман! Қаричилик-да, қаричилик. Айтгандай, исминг нимаиди?

- Лапас.

- Ҳа, Лапасжон, укажон! Йиллар ўтиб боряпти. Мана, биз ҳам қирқни уриб қўйдик. Бола-чақа кўпайди. Ўзинг биласан, бир товукқа ҳам дон, ҳам сув дегандай, барини едириш керак, ичириш керак, кийинтириш керак. Бари қўлингга қарайди. Менимча, уйлариингга борсак, суюнчига ботиб қолсам керак-ов, нима дединг? Ҳазилми, икки йил кўришмагансизлар ахир! Айтгандай, отангн оти нимаиди?

- Отабой.

- Нима, Отабой аканинг ўғлимисан? Қўлни бер. Ишлар беш. Агар Отабой аканинг ўғли бўлсанг, суюнчига сўзсиз битта қўй оламан. Яқинда айтаётганди, ўғлим армиядан келишига суюнчисига битта қўчқорни боқаяпман, деб. Сўзсиз битта қўй оламиз, нима дединг? Ахир сенинг баҳонинг битта қўйдан

арзон эмасдир, тўғрими? Сени олиб борганим учун ҳеч бўлмаса бензин пули беришлари керак-ку, тўғрими? Айтгандай, исминг нимаиди?

- Лапас.

- Ҳа, Лапасжон, укажон, мен яхши биламан. Отанг сахий, мард одам. Сендан бор топган-тутганини аямайди. Айтгандай, отанг қаерда ишлайди?

- Отам армияга кетмасимдан икки йил бурун қазо қилган.

- А-а, шунақами? – Қариндош бир оз хўмрайиб жим қолди. Бир минутлик сукут сақлаб бўлгач, яна ўзини ўнглаб давом этди. – Жойи жаннатдан бўлган бўлсин Отабой аканинг, бечора яхши одам эди. Шунини дарров айта қолмайсанми? Сен қазо қилган Отабой аканинг ўғли экансан-да! Мен эса нариги, тирик Отабой акани назарда тутаётган эдим.

- Барлосда меним отамдан бошқа Отабой ака йўқ.

- Барлосда бўлмагани билан Барлосга қўшни қишлоқда бор. Сен ниманиям билардинг, икки йилдан бери Белоруссияда юрган бўлсанг. Оббо-о! Яна эсимдан чиқди, исминг нимаиди?

- Лапас.

- Ҳа, Лапас, бу дунёда сен билан мен билмайдиган нарсалар кўп. Ҳайрон бўлаверма. Ўлим ҳақ. Ҳаммамиз ҳам бу беш кунлик дунёжа ўлиб-тирилиб, тирикчилик ғамида елиб югурамиз. Бошқа иложимиз ҳам йўқ. Мана, катта йигит бўлиб қопсан, йигитлик бурчини ўтаб қайтаяпсан. От ўрнини той босар деганлари шу-да! Акаларинг борми?

- Ҳа, иккита.

- Бў-ўлди! Отабой аканинг ўлмагани шу-да! Сизлар борсизлар, Отабо ака демак яшаяпти. Демак, суюнчининг зўрини энди акаларингдан оламиз. Ҳар биридан биттадан қўй, а!! – Қариндош рулни қўйиб юборганча, кафтларини бир-бирига ишқалади. - Иккови икки ёқдан икки қўйни олиб чиқиб турса, олинг ака, йўқса хафа бўламиз, деб туришса, илож қанча, акаларингни хафа қилиб бўлмайди. Бир илож қилиб, қўйларни багажга тикамиз. Сени ҳурматинг учун-да, ука! Отинг нимаиди?

- Лапас!

- Лапасжон, мана, Барлосгаям етиб келдик. Энди ўзинг бошқар, қаёққа ҳайдай?..

Улар кўк дарвоза қаршисида тўхташди. Қариндош сигнални босди. Лапас машинадан тушаркан, юраги ҳаприқиб кетди. Ўша қишлоқ, ўша кўча, ўша дарвоза. Ҳеч нарса ўзгармаган. Поездда келаётганда гўё ҳамма ёқ ўзгариб кетгандай, у ўз ватанини танимай қоладигандай туюлган эди. Йўқ, ҳаммаси ўша-ўша. Армияга кетишидан сал олдин дарвоза қуришган эди. Бир томонига ғишт етмай очиб қолган, кейин шу очик жойга уч-тўртта шох-шабба ташлаб қўйишганди. Ўша шох-шабба ҳалиям турипти. Уйнинг орқаси ярми сувалган, ярми қолиб кетган эди. Икки йил ўтса ҳамки, ўшандай турипти. Ҳеч нарса ўзгармаган. Мутлақо ҳеч нарса! Ҳатто ҳайрон қоласан.

- Сюрприз қиламиз, ука, сен яширин, - деди қариндош. Акангни исми нимаиди?

- Қодир.

- Қодир! Ҳе-йй, Қодир!! – Қариндош дарвозани урди-да, орқасига ўгирилиб, ажабланди. – Ийе, ҳалиям турипсанми? Яширин, сюрприз қиламиз.

Ҳовлидан жавоб эшитилди. Дарвоза очилиб, онаси кўринди. Лапас беихтиёр машинага суюнди. Нафас ростлади, кейин...

- Лапас! Болам!!

- Онажон!...

УЗУМЗОРДА

Армия хизматидан янги қайтган Лапасга солдат формаси жуда ярашар, кўчада кўкрак кериб юрганда қизларнинг ўзга ҳавас билан кўз қирини ташлаётганини сезиб қолса, кўнгли бир дунё кўтариларди. Лапас қишлоққа узум пишиғида қайтганди. Шунинг учун уйда ётгиси келмай, бригадага яшиқларга солинган узумни машинага ортувчи ишчи бўлиб ўтди Биринчи иш куни эди. Бир жойда узумлар тўлдирилган яшиқлар ҳамманикидан кўп эди.

- Ўҳ-ҳў, ким бўлса ҳам зўр тераркан, - деб Лапас яшиқларни санаётганди, қатор оралиғидан чиройли бир қиз икки саватни узумга тўлдириб чиқиб қолди. Тўғриси, Лапас уни кўриб, бир лаҳза қотиб турди. Қиз гўё унга танишдек. Исми нима эди? Сира эслолмади. Ўзига мафтункорона тикилаётган солдат назарини ҳис қилган қиз уялиб, солдатга ер тагидан бир қур назар солдию, кулимсираганча, уялиб, тағинам ҳеч нарса сезмагандай, саватларидаги узумларини бўш яшиқларга солишга унади. Қизнинг уялинқираши, қизариши Лапаснинг ақлини шоширди. Хизматдан қайтганидан бери Барлоснинг кўчаларида не-не қизларни учратган бўлса-да, ҳеч бири унинг фикрини ўғирламаган эди. Не-не қизлар кўз сузса-да, у беписанд ўтиб кетиб юрган эди. Не-не қизларнинг фикрни ўзи ўғирлаган, буни билар, ўзидан мағрурланиб юрар эди. Энди эса...

Ўзи, .. икки йилдан бери қишлоқда чиройли қизлар кўпайиб кетипти. Армияга кетаётганда сочини турмаклай олмай йиғлаб юрадиган қизалоқлар энди таманно билан ўзини тўйдади, бошқа ердами, кўз-кўз қиладиган бўпти. Аммо бу қизча... Ким бўлди экан? Исми... Ўзи кичкинагина, аммо чайир экан! Бирам нозики, сават кўтарган билаклари узилиб тушадигандай туюлади қараган кишига. Аммо шу нозик билаклари билан ҳаммадан кўп узум терган. Бунинг маъсум қарашлари... Бир марта, бир лаҳзагина қаради. Шу қарашнинг ўзидаёқ Лапаснинг юрагидан ниманидир юлиб кетди. Қанийди яна бир қараса...

– Лапас яшиқларни машинага орта бошлади ҳамки, кўзлари қизда. Хаёлан, қарамаслик керак, бу одобдан эмас, деб ўзига буйруқ бермоқчи бўлар, аммо кўзлари нуқул қизни излар, бўйни нуқул қиз томонга бурилаверар эди. Шу фурсатгача ҳам шерикларига гап бериб, ҳам яшиқ ортаётган Лапас бирданига жим бўлиб қолганига шериклар эътибор беришмади. Гўё эътибор беришмагандай эди...

- Яша Новвот! – деди машинанинг устида яшиқларни қабул қилиб олаётган Зокир ака. – Узум теришда сендан ўтадигани йўқ..

“Ҳа-а, Новвот! Новвот-а, Новвот!!”

Мақтовни эшитиб, Новвот бошини кўтарди-ю, яна Лапаснинг ўқдай нигоҳига дуч келиб, уялгандан тезлик билан саватларини олиб, қатор орасига жўнади. Қиз қатор оралаб юриб бормасди. Гўё муаллақ ҳавода сузиб кетарди. Қўллари сал силкиса гўё ҳозир осмон-фалакка кўтарилиб, учиб кетадигандай. Лапас югуриб, қизнинг ортидан етмоқчи, учиб кетишига йўл қўймай, нозик билакларидан тутиб қолмоқчи бўлди. Ўшанда... энди осмонга кўтарилаётган қиз ўгирилиб пастга, билагдан тутиб қолган Лапасга назар ташласа. Бир лаҳзагина! Келдингизми, дегандай... Келишингизни билардим, дегандай... Кейин... Зокир ака яшиқларни олиб улгуролмай қолди. Бир яшиқ узум машинанинг чеккасига сал илинган экан, ерга ағдарилиб, узумлари сочилиб кетди.

- Ий-е, Зокир ака, сизга нима бўлди, - дейишди пастдаглар.

- Лапас солдат бўлса, унга бас келиб бўлармиди, - дея Зокир ака пастдагиларга маънодор кўз қисди.

Лапас ўзига келди. Гўё унинг ҳолатини ҳамма кузатгану, энди устидан кулишаётгандай. Гўё уни оғир жиноят устида қўлга туширишгандай. Гўё ҳамма “Лапас Новвотни яхши кўриб қолипти”, деб калака қилишаётгандай. Машинани тўлдириб жўнатишгандан сўнг Лапас ҳеч нарса билмаган кишидай, қатор оралаб Новвот билан дугонасининг ёнига “ҳорманглар!”, деб борди. “Бор бўлинг, келинг!”, дейишди қизлар. Лапаснинг тили яна

тутилди. Кетарини ҳам, турарини ҳам билмай, бир бош узум узиб, Новвотнинг саватига солди.

- Бизга ёрдамга келдингизми, Лапас ака? – гапга солди Новвотнинг дугонаси қувлик билан кўзларини сузиб..

Лапас ахмоқона ишшайганча тасдиқ ишорасида бош силкиб, узум узаверди.

- Лапас ака, - деди Новвот анчадан кейин гап сўраётганидан ўзи уялиб, аммо гап сўрамаса, ўнғайсизлик туфайли Лапас ҳозир бир нарсани баҳона қилиб, кетиб қолишини англагани туфайли, уни чалғитишга уриниб. – Армия яхшими, қишлоқ?

Лапас ҳаяжонланди. Новвот ундан гап сўраётганди, мушкулини осонлаштирганди. Демак... демак... Яшшавор Новвот! Яшшавор Лапас!!

Армия яхшими, қишлоқ? Албатта, туғилиб ўсган жойингни ҳеч ерга тенглаб бўлмайди. Она қишлоғинг қадрини узоқларда юриб, бир кўришга зор бўлганингда биласан...

- Ўйланиб қолдингиз, Лапас ака! Армиядаги ўрис қизларни эсладингизми? – Новвотнинг дугонаси сира ўзини босиб ололмасди.

- Э, уларнинг мингтаси битталарингни бир тутам кокилларингдан айланаверсин, - деди Лапас илҳомланиб. – Бир ҳафтадан бери қишлоқдаман. Худди туш кўраётгандайман. Солдатликка шу қадар кўниккан эканман, гўй бундан бу ёғи умринг шу тахлит ўтаверадидай. – Лапас гапларини Новвот жон-қулоғи билан тинглаётганини ҳис қилиб, завқланди. – Лекин бари бир ўзимизнинг Барлосга ҳеч ер тенг эмас... Мен армияга кетаётганимда кичкина эдинглар. Кўчада кўғирчоқ ўйнаб ўтирардинглар.

- Энди-чи?

- Эндими? Мана, бригада илғори экансизлар.

- Ўх-ҳў, мақтовни ҳам биламан, денг.

- Мақтовми, бошқами, ишқилиб, кўнглимдагини айтяпман-да. Сизларга ҳавасим келади.

Новвотнинг дугонаси ҳамон Лапасни суҳбатга тортар, аммо Лапас Новвот билан суҳбатлашишни истарди. Новвот эса дув қизарганча, ҳар замонда Лапасга ўғринча назар ташлар, зўр бериб узум терарди. Лапас унинг ёнида, дугонаси эса қаторнинг нариги тарафида. Бир пайт Новвот узган узумини саватга солаётса, Лапас ҳам солаётган экан, қўллари қўлларига туртиниб кетди. Новвот яна биринчи сафаргидай, ялт этиб бир қарадию, кўзларини саватга тикди. Лапаснинг юраги ҳаприқди. Шундай уялчан, шундай тортинчоқ. Шундай латофатли бу қиз.

- Бизларга нега ҳавасингиз келади, Лапас ака? – сўради Новвотнинг дугонаси.

- Сизлар қишлоққа зор бўлмайсизлар. Доим шу ердасизлар.

- Бизнинг эса сизга ўхшаб қишлоқдан чиққимиз, дунё кўргимиз келади. Эҳ., қизларни армияга олишмайди-да. Биринчи бўлиб ўзим кетардим. – Дугона орзуга берилди.

Лапас Новвотга ўгирилди:

- Сиз-чи? Сиз ҳам аскар бўлмоқчимисиз?

Новвот чуқур меҳр билан қадалаётган Лапаснинг нигоҳини яна туйиб, қимтинди. Нима деб жавоб беришни билмасди.

- Билмасам...

Бу орада саватлар тўлди. Тўла саватларни кўтариб, карта оралиғига жўнашди. Новвотнинг саватларини Лапас кўтарди. Ўзининг кучини кўрсатиш учун қатор орасидаги кесакларга парво қилмай, шахдам қадамлар ташлашга ҳаракат қилди. Бари бир то оралиқ йўлга чиққанча билаклари толиқиб кетди, аммо орият йўл қўймади, чунки қаторнинг нариги тарафида Новвотнинг дугонаси худди шундай тўлдирилган икки саватни ҳеч билдирмай кўтариб чиқаётганди. Шунчалар нозик қизлар... Яна гап бериб келяпти. Армияда пишиб келдим, дегани ёлғон. Хомлаб келган. Манови қизлар узум ичида пишган, чайир тортган...

- Мен борай бўлмаса, - дея Лапас кетиб қолаётгани учун узр сўради.

Новвот "майли" дегандай жилмайиб, бош силкиди. Лапасга шу қарашнинг ўзи етарли эди. Кўнгли тоғдай ўсиб, бир четда дам олаётган Зокир аканинг олдида борди.

- Нима деди? – сўради Зокир ака.

- Ким? Нима дейиши керак? – Лапас талмовсиради.

- Новвот яхши қиз! Уни олган йигит барака топади. Ниятинг бўлса, ҳаракатингни қил. Эшитишимча, қўшни қишлоқдан совчилар келаётганмиш. Отаси бермаётганмиш.

- Сиз шундай деб ўйлайсизми, Зокир ака.

- Мен айтдим-қўйдим. Бу ёғини ўзинг биласан. Тур, ана, машина келди, яшик ортамиз.

ЯХШИ НИЯТ

Ҳаммаси Алибекдан бўлди. Агар у Тоштемирга: “Абдумажидларникига бориб, эр-хотинни яраштирамиз”, демаганда, балки... Тагин ким билади дейсиз. Хуллас, одамгарчилик қилишмоқчи эди, акси бўлиб чиқди. Э, ёмон бўлди...

Алибек ишдан қайтгандан кейин кўчада саланглаб юрган эди. Тоштемир эски “Ява” сени патиллатиб келиб қолди. Алибек мингашди. Қаёққа кетаётганини сўрамади ҳам. Аниқ, яримта олишадию, дўконнинг орқасига ўтиб, майдалашади. Тоштемир Алибекда пул кўплигини яхши билади. Ҳисобчи-да. Алибек мард. Даста-даста пулларни чиқариб, дўкончига тутади. Буниям гашти бор. Атрофдагилар ҳавас билан, баъзилар ҳасад билан кузатади. Шундай бўлди ҳам. Ичиб ўтириб, гап Абдумажидга тақалди. Яқинда уйланганди Абдумажид. Севиб! Қиз ҳам афтидан Абдумажидни яхши кўрарди. Абдумажид қизнинг хатларини Алибекларга ўқитган. Ҳаммаси: “Жондан азиз севгилим!...” деб бошланарди. Ўқиб, Абдумажидга роса ҳаваслар келган. Ахир, масалан, дейлик, Алибек Зулфия билан ҳар қанча севишса-да, Зулфия биронта хат ёзгани йўқ. Ўзи хат ёзишга ҳожат ҳам бўлмаган. Ҳар куни қишин-ёзин далада бирга юришса, бирга ишлашса... Булар эса шунча хатдан кейин чиллалари чиқмай, жанжаллашган эмиш. Куёв сўккан, келин йиғлаган, аразлаб отасиникига кетган,. Роса қиёмат кўпган, ораларидан катта ола мушук ўтган эмиш... Яхшиям Абдумажиднинг онаси қуллуқ қилиб, келинини қайтариб олиб келган эмиш...

Гап-гап билан Алибек битта яримта олиб, қўлтиғига қисди. Икковлон “Ява”да Абдумажидларникига боришди. Келин-куёв ўз хоналарида иноққина бўлишиб, кулишиб, чой ичишаётган экан. Аввалига икки дўсмет ҳайрон бўлишди. Кейин Алибек қўйнидаги ароқни чиқариб, дастурхонга қўйди. Қолаверса, келин ҳам бегона эмас, ўзлари билан бир мактабда, фақат бир синф кейин ўқиган синашта Дилором эди.

- Ярашибсизлар-да, яшанглар! Буни ювиш керак! Мўйинса, битта закуска тайёрланг.

Дилором чиқди. Алибек ширакайф ҳолда келиннинг ортидан тикиларкан, Абдумажидга таъна қилди:

- Зўр хотининг бор-да, жўра. Қадди-қоматни қара! Шундай хотинни урдингми-я?

- Э, сен ўзингни Зулфиянг билан бўлавер, қўй, мени ишимга аралашма.

- Икки уйланган бир-бирингга мақтаняпсанми? Ҳалигача уйлана олмаганимга таъна қиляпсанларми?

Кўр ахир менинг аҳволимни! Ўрнак ол! Базўр етган хотинингни йиғлатма.

- Ҳўп! – Абдумажид қўл кўтарди.

- Ўзи нимага кетиб қолди? – сўради Алибек.

- Нимани сўраяпсиз? – дея сўради қайтиб кирган Дилором.

- Нимани эмас, сени сўраяпти, - деди Абдумажид. – Нега кетганингни билмоқчи.

- Бир қадримни ўткизай дегансиз-да, а, мўйинса, - дея Тоштемир ўзи чаплаган лойни андавалашга тушди.

- Ҳа, бир қадрим ўтсин, девдим.

- Нима? Менга қадринг ўтадимми? Кетсанг, сендан қутулганимга хурсанд бўлиб, қайтадан тўй қилсам керак.

Дилоромнинг лаблари асабий титради.

- Қўйинг, мўйинса, бу билан гап талашманг. – Алибек ҳам андавага тармашди. – Бу бари бир сизнинг қадрингизга етмайди. Тамом...

- Тамом!!.. – Дилором сакраб ўрнидан турди.

- Бўлди, бўлди, бўлди! Уруш тугади, яраш, яраш, яраш!!!

- Вой, биз уришмаганмиз, - Дилором кулисирашга уринди.

- Озроқ тепишганмиз, холос. Одатимиз шунақа, - деди Абдумажид.

- Бизнинг хўжайин шунақа, тепадиганлардан бўлиб чиқди.

- Ёқмаётган бўлса, мулойимидан топ-да, кетавер! Мен сени қайтармайман.

- Керак бўлса кетаман ҳам! Керак бўлса, ҳали изимгаям зор бўласиз! Шошмай туринг!

- Мен-а? Мен сенга зор бўламанми? Кетсанг, уч кунда онаси ўпмаган қизни оламан.

- Олиб бўпсиз!

- Оламан! Мана кўрасан! Сен ўзингни ким деб ўйлаяпсан? Мендан зўри йўқ дейсан-да, а?

- Э, менам кўчага чиқсам, оёғим таги тўла йигит, биттасига тегаман, оламан.

- Сени энди ҳеч ким олмайди. Сен энди ит теккан сарқитсан! Ҳи, алам!

- Ўзингиз сарқит! Ҳеч ким сизга зарил қолгани йўқ. Ҳар кеча уйимизга болаларни почтачи қилиб жўнатганларингиз, ялиниб-ёлворганларингиз эсдан чиқди-да энди, а? Энди эшагингиз сувдан ўтди-да, а?

- Ҳа-а, ўтди! – Абдумажид яйради. – энди сен ялинасан. Сен ёлворасан.

- Яхши...

- Яхши...яхши... Нима яхши?! Яхши хотин бўлганингда ҳозир мен билан гап талашиб ўтирмай, гап пойламай, меҳмонларга чой дамлаб келардинг. Овқат қилардинг. Агар сен яхши бўлсанг...

Шу пайт Абдумажиднинг сингилларидан бири иккита ликопчада помидор салат кўтариб кирди. Эр-хотин тўрсайишиб жим бўлишди. Тоштемир тўрт пиёлага ароқ кўйди. Дилором йигитлар ялинувидан сўнг ўз пиёласини "ширин" қилиб берди. Йигитлар ўз улушларини кўтаришди. Шундан сўнг Алибек эски ярани яна қўзғади:

- Биз сизларни яраштиргани келган эдик. Нима, уришмасаларинг бўлмайдим. Ўзи, жанжал нимадан чиқади?

- Э-э, - Абдумажид гапиришни истамай, нажотсиз қўл силкиди.

- Ҳа-а, нега силкинасиз? – Дилором тутатиб кетди.

- Нима қилай бўлмаса? Ҳамма айбларингни санайми?

- Сананг! Сананг қани, менам билай.

- Сенда мутлақо одамгарчилик йўқ.

- Сизда-чи?

- Бунақада ҳозир яна уришиб қоласизлар, - деди Тоштемир хавотирланиб. – Олдин биттанг гапир. Шунга қараб ажрим қиламиз. Абдумажид, бошла. Мўйинса, тўхтанг, сизга кейин навбат берамиз.

- Бўпти, айтсин! – рози бўлди Дилором.

- Айтсам, - деди Абдумажид, - бунинг келинчаклик турқи йўқ. Уй ишларига қарашмайди. Эрталаб мен саккизда турсам саккизда, тўққизда турсам турсам тўққизда туради. Тўрт соат дарсини ўтиб, тушгача ишидан қайтиб келадию, яна кечгача ялпайиб ётади. Ўқитувчи эмиш. Ёш авлодни тарбиялармиш. Олдин бунинг ўзини тарбиялаш керак.

Меҳмон келса, уялиб ўламан. Томошанинг бир парчасини кўряпсизлар-ку! Ошхонада куйманиш ўрнига мен билан меҳмонлар олдида гап талашади.

- Бўлдими гапингиз?

- Сенга ҳали гап теккани йўқ, ифлос! Жим ўтир!

- Ме-ен?! Мен-а?! Ўзингиз ифлоссиз!

- Нима дединг? Яна қайтар!

- Нимани эшитган бўлсангиз шу!

- Уҳ, сени она... – Абдумажиднинг бармоқлари мушт бўлиб тугилиб, ўрнидан туриб кетди.

Шовқинни эшитиб, хонага Абдумажиднинг онаси кирди. Кейин... Тоштемир билан Алибек "Ява"да ҳайдалгандан баттар бўлиб, ортларига қайтишди. Уларни ҳеч ким кузатмади.

Дилором йиғлар, Абдумажид узала тушганча кўкрагини ёстиққа босиб, йиғламоқдан бери бўлиб ётарди.

ТЕЛПАК

Қиш яқинлашиб қолди. Алибекнинг қулоғини совуқ уриб кетса, кейин қизлар қарамай қўйиши мумкин. Эртага Оқтепада бозор. Битта яхшироқ телпак олиш керак. Яна Тоштемирга илтимос қилишга тўғри келди. Эрталаб икковлон унинг “Ява”сига мингашиб, Оқтепага боришди. Излаб-излаб кўнгилдагисини топишолмади. Эрта-индин Самарқандга бориб, катта бозорни кўришга келишиб, ошхонага ўтишди. Кабоб буюришди.

- Яримтаси-чи? - талаб қилди Тоштемир.
- Эрталабданми?
- Туш бўляптику.
- Э қўй, кейин телпакка пул етмай қолади.
- Сенда пул йўқми? Нурали акани алдаб, бригаданинг ярмини еб ётибсан-ку!
- Бўлмайди-да, сен рулдасан.
- Сен ҳеч менинг ичмай ҳайдаганимни кўрганмисан?

Хуллас, Алибек ароқ ҳам олишга мажбур бўлди. Мажбур бирга ичди. Тоштемир “Ява”сига ҳар кун ҳар хил қизларни мингаштириб юради. Шунисига қизиқиб, Алибек ҳам мотоцикл олмоқчи бўлганда отаси рўйхуш бермади. Атайлаб! Маза-да! Рулда мағрур ўтирасан. Орқангдаги қиз белингдан маҳкам қучоқлайди. Алибек мотоциклни жуда тез ҳайдаб, рулни қаттиқ-қаттиқ бурса, қиз қўрқиб уни маҳкам қучоқласа... Энди... бунинг гаштига нима етсин!

Икковидан сал наридаги стол атрофида икки қиз овқатланиб ўтиришар, ўзларича алланималарни гаплашиб кулишар, ҳар замонда улар томонга ҳам назар ташлаб қўйишар эди. Алибек билан Тоштемир аввал уларга эътибор беришмади. Кейин... қизларнинг столида оғзи очиқ “Портвейн” шишаси турарди

- Қизлар революция қиляпти, - деди Алибек.
- Қизларнинг уйда ичганини кўрганман, тўйда ичганини кўрганман, аммо... Тоштемир гапини тугатмади. – Барлосга бориб айтсанг ҳеч ким ишонмайди. “Маст бўлиб йўлда юмалаб ҳам ётибди дерсан ҳали”, деб роса устимиздан кулишар.
- Балки шаҳарлик қизлардир, - тусмоллади Алибек.
- Қўйсанг-чи. Шаҳарлик қиз бунақа бўлмайди. – Ҳар қалай шаҳар борасида Тоштемир Алибекка нисбатан тажрибалироқ эди.

Пиёлаларини тўлдириб, қизларга қараб туришганди, улар бир қараб қўйишди. Шу ондаёқ икки йигит баравар уларга кўз сузиб: “Сизлар учун!”, деб ичиб юборишди. Қизлардан бири ошкора кулиб юборди, иккинчиси четга ўгирилди. Бу орада қизлар ўринларидан туриб, бекат тарафга жўнашди. Йигитлар ҳардамхаёл бўлиб, уларнинг ортидан тушишди. Имкони бўлса, “илдириш” керак. Шунақаларга ўхшашади. Бир қарорга келиб улгуришмай, қизлар бир “Жигули”га ўтирганча жўнаб қолишди. Шофёрнинг ёнида ҳам биттагина йигит бор эди.

Тамом! Икковини иккови илиб кетди.

- Қаёққа кетишини кузатиб тур, - буюрди Тоштемир Алибекка, “Ява”сига югураркан. – Қувамиз, қўлдан чиқармаслик керак.

Мотоциклни катта тезликда ҳайдаб, “Жигули”ни қувиб ўтишди. Қизлар уларни танишди. Кулча юзлиси яна илжайди. Алибекнинг юраги ҳаприқди. Мана омад! Қишлоқдан чет жой... Зулфия эса... билиб ўтирибдими? Зўр қизча экан! Дўмбоққина!

Тоштемир атайлаб, “Жигули”ни ўткизиб юборди. Дўмбоққинаси орқага ҳам ўгирилиб қаради. “Ҳа-а, акагинанг айлансин!”, деб Тоштемир қичқириб юборди. Алибек уни туртди: “Буниси меники, сен бунга кўз олайтирма”. Тоштемир яна “Жигули”ни қувиб ўтди. Э, жуда зўр бўлди-да. Худди кинолардагидай. Қувиб ўтишади, орқада қолишади, ёнма-ён боришади. Қизлар эса ҳайратланиб уларни кузатишяпти. Бир қишлоққа кираётиб, анча олдинга ўтиб кетиб қолишган экан, орқада “Жигули” тўхтаб, қизлар тушаётганини пайқаб қолишди. Мотоциклни секинлатиб, буриб қайтиб келишса, қизлар ўша ердаги дўконни очишяпти. Демак, дўкончи қизлар! Тоштемир то “Ява”сини жойлаганча, Алибек тезлик билан қизларнинг ортидан дўконга кирди-да, катта қиз билан қўл бериб кўришди, кейин кулча юзлининг қўлини ушлаб олганча:

- Сизга битта гап айтмоқчиман. Имкони бўлса, мени бир дақиқа тингласангиз. Шу бир оғиз гапимни айтишим учун атайлаб орқаларингиздан келдик, - деди. Нима демоқчи, қанақа гапи бор, буни ҳали Алибекнинг ўзи ҳам билмасди.. Қизлар ҳайрон, кулча юзли ҳатто қўлини тортиб олишни ҳам унутганди.
- Вой, сиз нима деяпсиз, менинг йигитим бор!

- Алибек кулиб юборай-юборай деб ўзини зўрға тутиб қолди...
- Қизлар, шу болага битта телпак топиб беринглар, - деди отилиб кирган Тоштемир. – Бечоранинг кулоғини совуқ уриб кетмасин. Кейин қизлар қарамай қўйиши мумкин.
 - Алибек қувониб кетди. – Баҳона топилди!
 - Ийе! Ҳали топмадиларингизми? Бозорни остин-устун қилиб юрувдиларингиз-ку телпак деб, - сўради катта қиз.
 - Сизлар бизга телпак кераклигини қайдан билдиларинг?
 - Биздан ҳам сўрагандиларингиз-да. Сиз қизиқчилик қилиб юрувдингиз-ку, - дея катта қиз Тоштемирга ўгирилди.
 - Сиз нима дегандингиз?
 - Йўқ, девдим.
 - Сотиб қўйдик, дўконга борсангиз топиб беришимиз мумкин, демаганмидингиз? – ўсмоқчилади Тоштемир.
 - Йў-ўқ, ундай демадик, -деди катта қиз.
 - Сиз айтмаганмидингиз, - дея Алибек кулча юзлига мурожаат қилди.
 - Қизча кўзларини катта-катта очганча ҳайрон бўлиб елка қисди.
 - Бари бир сизларда бўлиши керак, илтимос, битта телпак топиб берингизлар менга, - дея Алибек илтимос қилган бўлди.
 - Дўконда борлари Алибекка ёқмади. Дўконнинг ички хонасида ҳам бор эди, деб қизлар излашга тушишганда Алибек пул чиқариш учун кўкрак чўнтагига қўл солди. Қараса, кўкраги баланд. Қувониб кетди. Боя Тоштемир хархаша қилганда у ҳар эҳтимолга қарши икки шиша ароқ олган, бирини кўкрак чўнтагига яширганди. Ароқнинг кайфи ҳали тарқамаган, юрак ботир, шартта ароқни чиқариб, дўкон тахтаси устига қўйди.
 - Боя сизлар учун олгандим. Энди мен оладиган телпакни бирга ювамиз.
 - Ким айтди сизга, бизларни ичади деб. – сўради катта қиз, “Тоштемирники”. Жилмайиб. Афтидан унинг бу ғаройиб болалар билан валақлашгиси бор эди.
 - Кўрдик ичмаслигингизни, -деди – деди Тоштемир. – Ошхонада ўтирганларингизда-чи! Олдиларингда битта “Портвейн” турганди.
 - Ийе! Унда вино эмас, сирка бор эди, -дея қиз кулиб юборди.
 - Ростданми?
 - Бўлмасам-чи! Кабоб ейдиганлар учун қўйиб қўйилган.
 - “Ахмоққина қизлар экан. Вой қишлоқилар-эй!”
 - Йўқ экан, қолмапти, -дея ички хонадан Алибекнинг “кулча юзлиги” чиқиб келди.
 - Атайлаб келдик, шунақа эмас-да энди ахир! – дея Тоштемир ўпкаланган бўлди. “Ўзиникига” эланди: - Илтимос! Битта телпак!
 - Эртага хўжайиним райПОга боради. Айтиб юбораман. Икки-уч кундан кейин бир хабар олингизлар.
 - Хўжайинингиз ҳам дўкончимиз? – Тоштемирнинг юраги орқасига тортиб кетди.
 - Ҳа, у киши мудир. Ҳозир бизни қолдириб кетди-ку. Ҳали замон қайтиб келиб қолса керак.
 - “Жигули”дагимиз?
 - Ҳа, ўша! - “Тоштемирники” жилмайди. – Ёнидаги йигитга мана бу синглимни унаштирганмиз, - дея “Алибекникини” кўрсатди. – Улар сотилмай қолган молларни машинага юклаётганда биз ошхонага киргандик.
 - Ҳа бўпти, унда синглингни бахти учун ичамиз. Иккита пиёла келтиринг, - дея Алибек ароқнинг оғзини очди.
 - Шу пайт кўчада ғийқиллаб бояги “Жигули” тўхтади. Ичидан тўрт йигит тушди.
 - Кейин... кейин... бўлар иш бўлди, бўёғи синди. Кейинги гапларни эслашга асло хожат йўқ. Барлосдаги гап-сўзларга қараганда Тоштемир билан Алибек ичиб олиб, рулда юргану, қаердадир авария қилган. Юз-кўзлари, баданларидаги жароҳатлар шундан. Барлосда бу ҳақда бошқача гап чиққани йўқ. Демак, шундай бўлгани рост.
 - Тагин,.. ким билади дейсиз.

АТЛАС РЎМОЛЧА

Қодир дўсти Алибек билан иккови икки эшақда оқшом қўшни қишлоққа жўнашди. Дилбар “чиқаман”, депти.

Дилбар Қодирларга узоқ қариндош. Қодирни ўтган йили отаси “фалончилар қариндошимиз, кўриб, бир оқшом меҳмон бўлиб кел”, дея Дилбарларникига жўнатганди.

Ўшанда Қодирни ўнинчи синфни битираётган Дилбарнинг ўзи кутиб олганди. Дастурхон ёзди, чой дамлади. Истараси иссиққина экан, нуқул жилмаяди. Нон синдирса ҳам, чой қуйса ҳам, ўтирса ҳам, турса ҳам, юрса ҳам нуқул “Қодир ака! Қодир ака!”, дейди, бидиллайди. Гапдан тинмайди. Қодир ҳам нимадир демоқчи бўлади, аммо кўзлари тўқнашди дегунча гапини йўқотади. Дилбар эса: “Қодир ака, сиз адабиётчисиз, яхши биласиз. Мен унча тушунмадим, сизнинг фикрингиз қандай?” деб аллақандай асарлар ҳақида сўрайдимий. Қодир тил ва адабиёт факультети студенти бўлгани учун ҳам “адабиётчи” сифатида алланарсаларни фўлдирашга уринади..

Ниҳоят кечга томон Дилбарнинг ота-онаси ишдан қайтиб келдию, Қодир “адабиётчи” азобларидан қутулди. Шунда ҳам ҳар сафар Дилбар ичкарига кирганда Қодирга эски кадрдонлардай илиқ назар ташлайди. Қодир ҳам ўғринча унга қарайдию, яна кўзларини олиб қочиб, Дилбарнинг отасининг гапларини диққат билан тинглаётган кишидай тутуди ўзини. Гапларини маъқуллаб бош ирғайди. Аслида Дилбарнинг отаси нима деяпти, ўзи нимага бош силкиятти - билмайди. Фикру-ёди Дилбарда. Дилбар Қодир билан бирга институтда ўқийдиган, ўзини билимдон ҳисоблайдиган олифта қизларга мутлақо ўхшамайди. Соддалиқнинг ўзидай содда! Гўзалликнинг ўзидай гўзал! Шодликнинг ўзидай қувончга тўла! Истараси иссиқлигини айтмайсизми.

Қодир уч йилдан бери Самарқандда ўқиётган бўлса-да, ҳали бирон қизга қайрилмаган, бирон қиз учун юраги жизилламаган эди. Бугун ана шу нарса юз бергандай, лекин... Дилбар ҳали ўнинчи синф ўқувчиси-ку, деган андиша, “отам мени бу ерга бир балони бошлаш учун эмас, балки қариндошларни кўриб келиш учун юборган”, деган ўй уни маҳкам тутиб турарди. Тўғри-да, меҳмон иззатини билгани яхши...

Кейин Қодир қариндошлариникига бормай қўйди. Аммо ўшандан бери қариндошлари отаси билан серқатнов. Қодир шанба кунлари таҳсилдан қайтиб, уйда икки қариндош ҳангомалашиб ўтирганини бир неча бор кўрди. Ҳар сафар кўрганда қайнотаси билан янги учрашган куёвдай уялиб кетади. У киши ҳам Дилбар каби Қодирга синчков назар солади. У-бу нарсаларни сўраб, гапга тутуди. Қодир Дилбарни соғинар, аммо у томонларга боришга юраги бетламасди. Баъзан ота-онаси: “Дилбар бўй етиб, ўктамгина қиз бўпти. Совчилар келаётганмиш”, деганга ўхшаш гапларни айтишар, айтшарди-да, киши билмас Қодирни кузатишарди. Қодир эса... нимасини айтасиз, кейинги икки ой давомида ота-на ростакмига Дилбарни келин қилиш тараддудига тушишди. Алибекдан сўрашса: “Дилбар бўладиган бўлса сўраб ўтирманг. Жон дейди. Ўзи ўлиб юрипти, қандай айтсам экан деб”, депти.

Хуллас, Алибек ишни пишитган. Охирги сафар келса, ота-она нон синдиришга Дилбарларникига кетипти. Хабарни эшитиб, ҳатто ўзидан бир оғиз сўрашмаган бўлса-да, Қодир лаб-лунжини йиғиштириб ололмай қолди. Қизиқ. Қодир Дилбарга эр бўлиши керак. Ота-оналаркелишишган. О-о! Қандай яхши! Юраги тошиб боряпти. Югуриб ҳовлига чиқсаю, овози етганча, чарчаганча бақирса: “Дилба-аар! Меним Дилбарим!” Ўзиям одамлар жинними бу дейишса керак. Ё кўчага чиқиб, чарчаганча югурсамикан? Нимадир қилиш керак-да. Бўлмаса ҳозир юраги ёрилиб кетади. Энди Дилбар албатта Қодирнинг хотини бўлади. “Менинг хотиним!” Қодир шундай ўйларкан, хонада бир ўзи ўтирган бўлишига қарамай, шарақлаб кулиб юборди. Бунақа ўйлашнинг ўзи қизиқ. Ногоҳ Дилбар билан учрашгиси келиб қолди. Энди бемалол,.. ўзиники-ку ахир! Кимнинг нима ҳаққи бор ўрталарига ғов бўлишга! Ахир биргаликда келажакни режалаштириб олишлари керак-ку, бирга яшайдиган бўлгандан кейин. Хуллас, гаплашиб олиш керак. Тезроқ. Тўйгача. Иккови ёнма-ён қўл ушлашиб анҳор ёқлаб юришса... кейин мажнунтол тагида ўтиришса... елкалари елкаларига теги-иб! – Қодир ширин энтиқди. Айтадиган гаплари шунақа кўпки! Бир йилдан бери тўплаган. Ахмоқ бўлмаса, калласини ишлатмайдими, отам нега юборди, борганимда уйда нега Дилбар бир ўзи эди, деб ўйламайдими. Қариндошлар нега серқатнов бўлиб қолди, демайдими. Хуллас, оталар келишишган, ишни пишитишган... Яхшиям ота-онасию, Алибек дўсти бор экан. Агар “шу қизга ўйлантирсакчи”, деб ўзидан сўрашганда нақ юраги ёрилиб ўлган бўлармиди. Тўйдан кейин Дилбарни қандай чақираркан? “Дилбар” дебми? “Хотин” деса-чи? Отаси онасини Қодирнинг исми билан чақиради. Аммо бу одат Қодирга маъқул эмас. Қодир замонавий йигит, эскича одатларга ўралашмайди. Дилбар деб чақирса. Қандай яхши исм: “Дил-бар!” Яхши! Ахир ота-онаси

атайлаб шунақа исм қўйишган, чақиришсин деб. Нега ҳамма Дилбар дейдию, Қодир бундай бахтдан бебахра бўлиши керак? Адолатсизлик бу! “Дил-бар! Дилба-ри - жон! Сарви-равон! Ороми-жон!” – Қодир шу қўшиқни эслаб, ижрочиларга рашки келди. Нега улар Қодирнинг Дилбарини қўшиққа солишади ахир? Дилбар биргина Қодирга тегишли, вассалом! – Қодир билакларини ушлаб кўрди. – Бақувват!. Кучи кўп. Ҳар қанақа қўшиқчининг кунини кўзига кўрсатиб қўйиши мумкин...

- Яримта қўясанми йўқми, - дея Алибек келиб қолди.

- Алибек, мен сенга битта эмас, бир яшик ароқ қуяман, - дея Қодир дўстининг қўлларидан тутди. – Бир иложини топ, мени Дилбар билан учраштир. Эртага Самарқандга кетаман. Янаги шанба куни кечга, хўпми?

Алибек ҳозир Қодир учун Хўжаи Хизр бободан ҳам аълороқ эди. Қизлар билан учрашиш, севги бобида Алибекнинг тажрибаси катта. Бир ҳафтани бир амаллаб қайтса... Алибекнинг синглиси олти ой аввал Дилбарларнинг қишлоғига келин бўлиб тушган эди, иккови дугона эмиш. Хуллас, ўша гаплашипти. Дилбар, келсин, чиқаман, депти. Мана, иккови йўлда. Мотоцикл тариллаб билдириб қўйиши мумкин. Шунинг учун Тоштемирга айтишмай, икковлон эшақда кечлатиб йўлга тушишди. Қолаверса, Дилбар “эҳтиёт бўлсин”, дея тайинлаганмиш. Дилбарга ошиқ йигитлар қишлоқларида кўпмиш... Хуллас, эҳтиёт бўлган яхши-да! Ҳар қалай беш чақирим йўл, пиёда чарчаб қолишлари мумкин, шунинг учун эшакни танлашди. Шу тахлит не-не тунларда сомон ўғирликка боришган. Жуда, эшак миниш ғайри одат нарса эмас...

Дилбар катта кўчанинг ўртасида интизор бўлиб уларни кутаётган бўлса. Узоқдан кўрингандан “Қодир акажон!” дея қичқириб, пешвоз югурса. Ё қичқирмай, швирлагани маъқулмикан? Нафаси ичига тушиб, шодликдан ўзини йўқотиб, турган жойида қотиб қолса. Турган жойида қўлларини Қодир томон чўзса. Қўлларидаги қизил дурраси шамолда байроқдай ҳилпираса. Қодир эшақдан туша солиб, Дилбар томон югурса. Иккови бир-бирининг бағрига отилсаю, Дилбар ўзига ҳадя этилган бахтни кўтаролмай, Қодирнинг елкасига бош қўйганча, хўнграб йиғлаб юборса. “Бўлди, бўлди, жонгинам! Мана, мен сенинг ёнингданман!” деса Қодир уни юпатишга уриниб, ўзи ҳам йиғламоқдан бери бўлиб.

Овутса. Эркаласа. “Ўзимнинг Дилбаргинам!” деса. “Мен сени севаман. Энди бир умр бирга бўламиз”, деса. “Биз бахтлимиз”, деса. Вой-буй, бахтл киши ҳам йиғлайдими, дея Дилбарни уялтирса. Ёки ҳеч нарса демай, Дилбарни бағрига босганча жим туравергани маъқулмикан. Қиз боланинг йиғлагиси келганда тўйиб-тўйиб йиғлаб олгани ҳам яхши-да! Дилбарни кўксига маҳкамроқ босиб, унинг қоп-қора қалин сочларини силаса, бўйнидаги майин атир ҳидини ҳидласа. Шу пайт эшаги ханграб юборсаю, Дилбар чўчиб тушса...

Дилбарларнинг қишлоғига яқинлашавердилар ҳамки, Қодирни титроқ тутди. Тишлари такиллади. Илиқ май оқшоми. Кўчага чиқсанг чиққудай, сайр қилсанг қилгудай хуш ҳаво. Қодир эса қалтирарди. Алибек кулар “буни севги дейдилар, оғайни! Ишқилиб, Дилбарнинг ёнига борганда тилдан қолмасанг бўлгани”, деб вижилларди. Алибекнинг айтишича, Дилбар жуда яхши қизмиш. Синглиси шундай деганмиш. “Қодир акам! Қодир акам”, дея оғзидан бол томармиш. Алибек синглисига тайинлаб қўйган экан, синглиси ҳам Қодирни Дилбарга роса мақтапти. “Ленин стипендиати, институтни қизил диплом билан битиряпти. Алибек акамнинг синфдошлари орасида энг зўр йигит шу киши”, деганмиш. “Ёлғонни худонинг ўзи кечирсин. Шу гапларим ростми ўзи?” деб сўрайдимией Алибек йўл-йўлакай. Қодирнинг юрагига эса шу топда ҳеч нарса сиғмасди. Қолаверса, амаллаб ўқияпти. Олганлари асосан “йигитнинг баҳоси”. Қишки сессиядан битта қарзи ҳам бор.

Дилбарларнинг ҳовлиси қишлоқнинг четроғида, сувсиз сой бўйида эди. Эниш жой бўлгани учун томорқа ҳовли баравар кўтарилиб, томорқанинг охири – сой тарафда баланд уват ҳосил бўлганди. Икковлон эшақларини қишлоқ четидаги теракзорлар орасига арқонлаб, уват панасига писиб келишди-да, ўғринча ҳовлига кўз тикишди. Дилбар ҳовлидан гоҳ ичкарига, гоҳ ошхонага тово-коса кўтариб тез-тез ўтар, киши билмас уват тарафга назар ташлаб қўярди. Ҳовлида бошқа ҳеч ким қолмаганда Алибек икки бармоғини оғзига тикиб, хуштак чалди. Дилбар таққа тўхтаганини кўриб, Қодир жонҳолатда ўзини уватнинг панасига ташлади.

- Эсинг жойидами ўзи? – дея Алибекни ҳам силкиб ўтирғизди. – Ойнинг ёруғини қара! Кўриб қолса нима бўлади?

- Ҳа-а, - деди Алибекнинг ҳафсаласи қайтиб. – Нимага қалтирайсан?

- Отасими, онаси билиб қолса, кейин мен шарманда бўламан! – деди Қодир зарда қилиб.

- Юрақдан берган экан-да ўзиям! – Алибек қўл силкиди. Унаштирилган бўлсаларинг. Эрта-индин у хотининг бўлади. Нимадан қўрқасан? Мен сенинг ўрнингда бўлганимда Тоштемирнинг мотоциклига

минардим-да, тўппа-тўғри ҳовлисига кириб борардим. “Ассалому алайкум, қайнота! Кечирасиз, рухсат берсангиз, Дилбар билан бир сайр қилиб келсак”, дердим. Рухсат беришига ҳам қараб ўтирмай, Дилбарни орқамга ўтқазардим-да, мотоциклни тариллатиб, ҳовлидан чиқиб кетардим. “Бобби”ни кўрганмисан. Ўша кинодагидай юрардим мен. И-и, қара, қара! Дилбаринг келяпти. Орзуга айланган номни эшитиб, Қодир сергак тортди.

Ҳовли оралаб улар томонга шипиллаганча Дилбар келарди.

Қодир қотди-қолди. Бир қадам пешвоз юришга, бир оғиз сўз айтишга ҳоли йўқ. Ғарибона мунғайганча, қаёққа қочарини билмай, атрофга қаради, ерга қаради, Дилбарга қаради, Алибекка қаради. Алибек эса... йўқ. . Ерга кирганми, осмонга учганми,.. Алибек йўқ. Унинг йўқлигини билиб, Қодирнинг тиззаларига қадар букилиб кетди. Қўлларига, бармоқларига титроқ кирди.

- Ассалому-алайкум, - деди Дилбар, ой ёғдусида тишлари ярқиллаб. Қодир саломга бош қимирлатиб сўзсиз алик олди .

- Яхшимисиз? – Дилбар кўришиш учун қўл узатди.

Қодир гарангсиди. Қўлини чўзаркан, нималардир дея ғўлдиради.

- Бир нима дедингизми, Қодир ака?

- Ҳа, ҳа, - деди Қодир жим турмаслик учун, - ҳаво бирам яхши.- Эътибор қилса, Дилбар уни диққат билан тинглаяпти. Сал ўзини ўнглади. – Юлдузлар чарақлайди, -деди осмонга қараб.

Дилбар бахтиёр жилмайди.

- Ойга қаранг, қандай чиройли! – деди Қодир ва шу заҳоти ўздан ижирғаниб кетди. Гаплари ниҳоятда сунъий чиқаётганини сезиб қолди. Алибек қаёққа йўқолди? Шунақа пайти ёнида турмаса, нега бирга келди ўзи у аблах! - Дилбар, сиз шошмай тулинг, мен Алибекни топиб келай. – Хаёлига шу фикр келганидан ўзи ҳам қувониб кетди.

- Мен ҳам кетишим керак, - деди Дилбар иссиқ жилмайиб. Ва Қодирга қўлда тикилган ҳошияли атлас рўмолча тутқизди: - Мендан сизга совға!

- Мениям совғам бор. – Қодир ўзини тутиб олди-да, чўнтагидан “Красная Москва” духисини чиқариб берди.

- Раҳмат! – Дилбар духини ҳидлаб кўрди, кейин – яхши етиб олингизлар, - деганча уватдан ўтиб, уй томон югуриб кетди Қодир ўпкасини босганча Дилбарнинг ортидан тикиларкан, ногоҳ рўмолчани лабларига босиб

турганини, ўпаётганини англаб қолди. Рўмолчада қандайдир ёзувлар бор эди. Ой ёруғида ўқиса ҳам бўлади шекилли. Шеър:

“Энг яхши одамга айланиб қоламан,

Сиз мени кўргани келган кун”.

Қодирнинг юраги орзиқди. Рўмолчанинг четидаги “Қ+Д” деган ёзувга кўзи тушганда бахтиёрлигининг чеки йўқ эди. Дилбар томонга чексиз миннатдор бир алфозда қаради. Дилбар ҳовлига етган эди. Ҳовлида ҳеч ким йўқлигига амин бўлди шекилли, яна уват томонга ўгирилиб, ўғринча қўл силкиди.

Қодир ҳам у томонга жавобан қўл силкиётганди, қандай йўқолган бўлса, шу тахлит пайдо бўлган Алибек қўлидан тутди.

- Бари бир кўраётгани йўқ. Бўл, кетдик. Уч-тўрт бола теракзор томонга ўтиб кетди. Юр тез, тагин эшаклардан ажраб қолмайлик.

Қодир ҳозир Алибекнинг бунақа гапларини англайдиган ҳолатда эмасди. Маст эди. Жудаям қаттиқ маст эди. Умридаги биринчи учрашув! – У рўмолчани яна лабларига босди. Яна қўллариг олиб, шеърни ўқиди. Ёзувга кўз югуртди. Рўмолчада атирнинг ҳиди бор. Атирнингми ёки Дилбарнинг? – Қодирнинг боши айланди, кўзи тинди. Аста ортига ўгирилиб, Алибекка “сен боравер, мен кейинроқ”, деди. Алибек тўнғиллаб жўнади. Нима бўлганда ҳам Қодир ёлғиз ўзи бир муддат бахтини ҳазм қилиб олмоқчи эди-да. Қанча тургани эсида йўқ, ниҳоят теракзор томон жўнади. Алибек уни кутавериб, диққинафас бўлиб кетгандир. Лекин теракзорда эшаклар кўринмасди. У ёққа ўтди, бу ёққа ўтди, нима бало, Алибек кетиб қолдимикан, мени ташлаб, деб аччиқландиям. Бир пайт бир четда ўзи миниб келган эшакнинг тўқимига кўзи тушди. – Ерда сочилиб ётарди. Тўқимнинг ёнида айили. Қодир кўрқиб кетди. “Алибек, бормисан?”, дея паст овозда чақирди. Шу аснода орқа тарафида биров бўғиқ хирқирагандай бўлди. Жон-пони чиқиб, ўгирилса, Алибек бир теракка қапишиб турарди!! Югуриб борди... Беш-олтита бола Алибекни эшакнинг арқони билан аввал оёқ-қўлидан боғлашипти, кейин иккинчи эшакнинг арқони билан теракка чирмаб ташлашипти. Оғзига эшакнинг тўқимидан бир парчасини тикишипти, “сенми Дилбарни оладиган”, деб...

Эртасига Барлосда “эшак ўғрилари чиқипти”, деган гап овоза бўлди. Фалончи-фалончиларнинг эшакларини тўқимигача устига босиб, кечаси ўғирлаб кетишганмиш.

Шундан сўнг ҳамма кечаси эшагини молхонага қамаб, молхонани қулфлаб ётадиган бўлди.

ЭСЛАСА АРЗИГУЛИК ВОҚЕА

Шундай қилиб, Алибек, Тоштемир ва Лапас Абдумажиднинг бригадасига жўнашди. Абдумажид – бригадир. Тенгдошлар орасидан чиққан биринчи амалдор. Байрам муносабати билан бригадада тушликка ош қилишармиш. Ароқ ҳам бўлади, деган.

Кеча кечқурун ҳам байрамолди, ҳам келин кўрди, баҳонасида Лапасникига тўпланишди. Лапас яқинда Новвотга уйланганди. Анчадан бери совхозда ишлаётгани учун янги оилага совхоз янги уй берди. Умуман, йиғилиб ўтиришга б аҳона кўп эди. Мактаб даврини эслашди. Алибек Зулфияни яхши кўриб қолганини, Абулхайр туфлисини бўлғуси қайнотасининг деразаси тагига ташлаб қочганини... Уша воқеаларга ҳам тўрт-беш йил ўтиб қўйибди. Энди қарабсизки, ҳаммаси уйланган, болали-чақали, уй-рўзғор ташвишидан ортмай, телба-ескари юришларга якун ясалган. Соат кечаси учдан ўтганда тарқалишди. Ўшанда Абдумажид тошиб кетиб, таклиф киритди: “Байрамнинг давомини эртага бизнинг шийпонда нишонлаймиз”, деган.

Алибек Лапасни олиб, Тоштемирларникига келса, хотини шўрва пишириб турган экан. Тайёр бўлиб қолди, ичиб кетайлик, деганига ҳам қўйишмади.

- Бош оғриб турганди, аччиққина шўрва эди, қорин оч эди, - деб йўл-йўлакай Тоштемир тўнғиллади.

- Абдумажид атайлаб сизлар учун ош қилдираман, деган. Бормасак хафа бўлади, - деди Алибек. – Билмайсанми, кўнгли нозик, сал нарсага аразлаб қолаверади.

Абдумажиднинг бригадасидаги ошпаз паловни ўхшатиб пиширади-да! Алибек таъмини тотиб кўрган. Шунинг учун қўярда-қўймай дўстларини сургаб кетяпти. Уйдаги, кўчадаги, тундаги Лапасникидаги ошлар унинг олдида ҳеч нарса эмас. Очиқ далада, дўстлар даврасида... учовига катта лаганда ош қўйишади. Бирам ширин, бирам мазали. Сарик майизли, саримсоқ пиёзли, зирали, беҳили. Э, зираворнинг ҳамма уридан солинган. Хилма-хил таъмлар уфуриб турибди бу ошдан... Кеча ёмғир ёғиб ўтгани учун бугун ҳаво тоза. Қуёш чиққан. Юрсанг чарчамай юргудай ҳаво. Бу ёғи байрам. Октябр революциясига олтимиш икки йил тўлипти. Абдумажиднинг шийпонигача пиёда юрсанг қирқ минутлик йўл. Йўлга отланишганда соат ўн иккидан ўтганди. Роса авжи тушликнинг устидан чиқишса керак. Ҳозир: “ичинг, ичинг, олинг-олинг, ҳа энди, юз грамм одамни ўлдирмайди”, деб ўтиришгандир. Олдиларида лаган тўла ош. Буғи чиқяпти. Устида оппоқ қўйруқ бўлаклари, қовурға гўшти. Шунинг устига етиб боришса. “Э-э, келинлар, келинлар, қани, бу ёққа ўтинлар, қайнаналяринг сўяр экан”. “Сўймаса, қизини берармиди”, деса Алибек. Кейин учовига ҳам ароқ (стаканда бўлса ҳам майли) тутишса. “Ҳа энди, байрам муносабати билан! Озодликка чиққанзимизнинг олтимиш уч йиллиги!..” “Йўғ-э, қандай бўларкан. Ҳа майли, сазаларинг ўлмасин. Сизлар учун! Планларинг юз эллик бўлсин! Давлат олдида юзларинг ёруғ бўлсин!”. Кейин ошга қўл чўзишса. Ош лаганда товланиб турибди, иштаҳангни қитиклайди... Бригада шийпонига ҳеч ким кўринмасди. Ичкарида ҳам, ташқарида ҳам. Ҳатто ўчоқнинг жойидан янги

кул топишолмади. Балки Абдумажид ҳазиллашиб, қозонни яшириб қўйгандир. Шунақа одатлариям бор унинг. Роса кайфиятларини бузиб, кейин лаган тўла ошни ичкаридан олиб чиқиб, олдиларига қўйса. Учовлон кафтларин тўлдириб-тўлдириб олаверса. “Ҳей, аста енлар, тиқилиб қолмасин”, деса Абдумажид, лаганни олиб қўймоқчи бўлса. “Қоч,қоч, ош ейишни сендан яхши биламиз”, деса Алибек, лаганни ушлаб. “Уйдаги тайёр овқатларни ташлаб келяпмиз”.

Ай-й, эсизгина шўрва! – деди Тоштемир тишларини такиллайтиб. – Йиғлаб-йиғлаб қозонда қолиб кетди-я. - Абдумажиднинг гапига ишониб ўтирибсизлар-а! Ахмоқ бўлмасам, мен ҳам сизларга қўшилиб...

Алибек индамади. Унинг ўзига ҳам уйдаги тайёр овқатни ташлаб чиққани таъсир қилаётганди.

Қоринлари оч, йўл юриб келишди, иштаҳа янада очилган. .. Уч юз қадам наридаги қатор толлар тагида уч-тўрт киши ёнбошлаб ётарди. Абдумажи ҳам ўша ерда бўлади. “Шийпон атрофида бўламиз”, деган. Бу “шийпоннинг ўзида” дегани эмас-ку. Тушуниш керак-да! Тоштемир ахмоқ ёвғон шўрвасининг азасини тутяпти. Байрам куни еганга яраша шунақа ош е-ки, бир умр мазаси оғзингда қолсин. “Абдумажиднинг бригадасида...” деб мақтаниб юр. Бир нимани билса экан бу. Уйлангандан бери уйдан чиққиси келмайди. Илгари кўчадан бери келмасди. Ҳали ошни еса, Алибекка раҳмат дейди. Толнинг тагидагилар ёш-ёш йигитчалар экан, Студентчалар! Олифталар! Самарқандда ўқиймиз, деб керилиб ётишипти. Ўзларида йўқ. Балки уларни ҳам Абдумажид байрам муносабати билан меҳмонга чақиргандир. Катта одам-да!

- Ош тайёр бўлдими? – деб сўради Тоштемир улар билан кўришиб бўлар-бўлмас.

- Ошми? – йигитчалар бир-бирига маънодор ишшайишди. – Ҳай, қолмадиёв, янаям Абдумажид акадан сўраб кўрингизлар.
 - Наҳотки Абдумажид шунчалар паст кетса, - деб Лапас бугунги юришда биринчи бор тилга кирди. Тоштемир ҳам кўзларини лўқ қилиб, Алибекка тикилди. Абдумажид сал нарироқда ётар, ё уларни кўрмади, ё ўзини кўрмаганга олди.
 - Юринглар-чи, борайлик-чи! – Алибекнинг чинакамига жаҳли чиқди.
 - Ош ейишгами? – сўради Тоштемир. – Ҳали ароқ ич деб ҳам хит қиларсан. Ҳурматим йўқми, деб. Энди шунчаки қоринни тўйдириб олиш ҳам муаммога айланганди. Дала оралаб оч қорин билан қирқ минут уй томон юриш – осон бўлмас. Абдумажид ё ухлаб ётар, ё ўзини ухлаб ётганга солиб ётарди. Сал нарида бўш қозон, ош юқи қолган лаган, икки-учта бўшаган ароқ шишаси. Уни силкиб турғизишди. Муддао аниқланди.
 - Ўзларинг кечикдиларинг-ку! - деди Абдумажид. – Қизиқ зансизлар, бу ер дала шароити бўлса, келиб кетувч кўп бўлса, қозонда ош турса, мен қандай қилиб уларнинг олдига қўймай тура оламан. Ўзи... шунчаки кўнгил учун таклиф қилгандим. Югуриб келаверипсизлар-да.
 - Э ўл одам бўлмай! – Лапас тўнғиллади.
 - Бошни қотирма! Қорин оч. Ейдиган нарса топиб бер, - дея Тоштемир ўзини Абдумажиднинг ўрнига ташлади. Мана буларнинг гапи билан пишган шўрвани ташлаб келганман.
 - Байрамда худо деб уйларингда ётмайсизларми, - деди Абдумажид. – Ҳаким, бу ёққа кел. Қозонда ош қолганмиди?
 - Билмайман-ов, - дея бояги йигитчаларнинг бири туриб келди.
 - Велосипедингга мин-да, уйга ет. Ош қолган бўлса олиб кел, мана бу очофатларни тўйдирмасам, менинг ўзимни еб қўйишдан тойишмайди. Ё районга одам жўнатиб, тайёр сомса келтирайми?
 - Билганингни қил, фақат тезроқ, - деди Тоштемир. – Алибек, Лапас, нима дедиларинг?
 - Сомсанинг ичи нуқул пиёз бўлади, - деди Лапас.
- Абдумажид Ҳакимни қишлоққа жўнатди.
- Ошни уйда ҳам ердик, бу ерда сомса ҳам бўлаверарди, -дея тўнғиллади Тоштемир.
 - Сен олдин бу ернинг ошини бир еб кўр, - деди Алибек. – Кейин бошқача гапирадиган бўласан. Ҳаким бир соатлардан кейин қайтди. Ош қолмапти. Яримта олволай деса, дўкон ҳам ёпилиб қопти. Дўкондор ичиб, маст бўлиб ётган экан, уйғотишнинг иложи бўлмапти.
 - Ҳакимни район марказига жўнатишди. Сомсахона ҳам, дўконлар ҳам тақа-тақ берк эмиш.
 - Алибек, нима ейсан, - дея сўради Тоштемир. – Сомса яхшими, ош? Сенчи, Лапас? Сенга қай бири маъқул? Сомса айтаверайлик, ичи пиёз бўлса нима қипти, қорин тўйса бўпти-да! Ароққа газак бўлади. Нима дедиларинг?
- Алибек билан Лапас аламдан кулиб юборишди. Уларга Тоштемир билан Абдумажид кўшилишди.
- Бошқа сафар келсаларинг яхши меҳмон қиламан, -дея юпатди Абдумажид.
 - Бугун оч қорин билан уйга етиб олишни ўйла. Дармон йўқ, бир нима топиб бермасанг, ҳеч ёққа кетолмаймиз.
 - Ҳеч бўлмаса қуруқ нон бер, ифлос!
- Шийпондаги қотган нонлар турадиган қутидан бир бурда қотган нон топиб келишди.
- Қотган нон кўп бўларди, бугун биттаси молимга бераман, деб барини йиғиб олиб кетипти. Энди бориға шукр қилаверасизлар. Ифлоснинг топгани шу! – деди Абдумажид.
- Бир бурда нон темирдай маҳкам экан. Бир илож қилиб уч бўлакка бўлишди. Ариқдаги сувга ботириб юмшатишди. Қотган нон узоқ вақт совуқ сувга ботириб турилса, шунақанги ширин бўлиб кетарканки... Ҳар қандай ош унинг олдидан ер чизиб ўтаверсин. Ариқда кузнинг тип-тиник суви оқяпти. Сен қотган онни сувга ботирасан. Сув қўлингга урилади, нонга урилади-да, ўз йўлида давом этади. Сувда ноннинг устки қатлами юмшайди. Ўша жойини тишлаб ейсан-у, қотган тарафини яна сувга тикасан. Маз-за!!!

ЙИГИТЛИКНИНГ КЎЧАСИ

Исматга алам қилди. Жудаям алам қилди. Ахир унга қўл кўтаришди. Яна кимлар? Қандайдир гўдаклар! Шефига айтса-ку, ҳаммасининг даб-даласини чиқаради. Ким бўлипти булар Тоштемир шеф қошида?! Керак бўлса, ҳар бирини бир-бир чинчалоғи билан учириб юборади. Ўшаларнинг бетига айтди: "Биттанг қимирламай тур, ҳозир Тоштемир шефни олиб келаман". Тоштемир номини эшитгандан сўнг барининг ичи ўтиб кетди, аммо сир бергиси келмай, "бўпти, кутамиз", деб қолишди. Шунақа кутсинки, кутганларига минг пушаймон есин, иккинчи кутмайдиган, Тоштемир номини эшитгандан шаталоқ отиб қочадиган бўлсин.

Асли воқеа бундай бўлди.

Исматни студент дўстларидан бири - Воҳид - Тоштемир шеф билан таништирмақчи эди. Исмат қувониб кетди. Ахир жуда зўр имконият-да бу! Кўча-кўйда сени урадиган бўлишса, (билиб бўладими, шаҳар жой, ҳар хил одам учрайди), ҳимоя қиладиган таянчинг борлигини ҳис қилиб яшаш – кишига руҳ бағишлайди. Кўчаларда унча-мунча болани писанд қилмайсан, кўкрагингни кериб юрасан. Чиройли қизларга гап отасан. Атрофингдагиларга нисбатан зўрроқ эканингни ҳис этиб яшаш – роҳат! Сенга дуч келганда аксарият болалар чўчиб туришади, айримлари лаганбардорлик билан атрофингда айланиб, ўргулишини менсимаслик билан кузатасан. Студентлар шаҳарчасида кўчани тўлдириб юр. Атрофингда ўтган-кетганнинг бари сенга салом беряпти. Хоҳласанг алиқ ол, хоҳламасанг алиқ олма. Хоҳласанг, саломига жавобан ўқрайиб қара, худди қарзи бордай. Ўз йўлингга дуч келганни босиб-янчиб ўтавер. Биринчи курс студенти бўлса, ёки башарасидан сендан чўчиётгани аён бўлиб қолса, масхара қил:

- Хўш, - дейди вишиллаб, анавининг кўнглига ғулғула солиш учун, - нима қилиб юрибсан бу ерда?
- Мен... мен... ме-ен... ўз-ўз-зим, - дейди қалтанглаб.
- Сен, сен... ўз-зинг? Нима сен ўзинг? – дейди-ю, Исмат уни ёқасининг бир четидан тутиб, ўзига тортади. Студент пириллаб оёғи тагига келади. – Мени танияпсанми? – дейди Исмат кўзларини лўқ қилиб.

- Ҳа, сиз Исмат акаси?

- Исмат акаман? Яхшилаб қара, балки адашаётгандирсан? А, қара-чи!

Анави қаролмайди. Қўрқади, ерга тикилади. Кўзингни баттар лўқ қиласан, овозинга овоз, кучинга куч қўшилиб кетади бунақа лаҳзаларда. Бир уриб ерга киргизиб юборгинг келади бунақаларни, лекин сўнги дақиқада раҳм қиласан. Қўй Исмат, дейсан ўзинга ўзинг, яшасин шулар ҳам сенинг даврингда. Ишлайиб, анавининг иягидан тутиб, бошини кўтарасан.

- Мен ким эканман? – сўрайсан қайталаб.

- Исмат акаси.

- Исмат аками? Балки Исмат шефдир?

- Ҳа, ҳа, Исмат шефсиз Исмат ака!

"Исмат шеф!" Жаранглайди-я!

- Ке, иккимиз жўра бўламиз, - дейди Исмат кулимсираб.

Студентча кутилмаган бахтдан гарангсиб қолади. Исматнинг ёнидаги жалпатаклардан бири анавининг қулоғига шипшитади: "Жўрачиликни ювиш керак, Исмат шеф хурсанд бўлади!". У хушёр тортади, югуриб дўконга бориб келади. Кейин биргалашиб, янги дўстликни мустаҳкамлаш ниятида қадаҳ кўтаришади. Анави берадиганини бериб, тезроқ қутулиш учун типирчилайди. Исмат эса атайлаб уни ёнига ўтирғизиб олади. Кейин эса "энди менинг навбатим" деб шунчаки йўлига киссасидан пул чиқаради-да: "ким дўконга бориб келади?", дейди. Табиийки, ўзи ҳам, жалпатаклари ҳам анавининг ўзи тушуниб, ўрнидан туришини кутишади. Турмаса, бири яна қулоғига керакли гапни шипшийдди. Янги дўстликдан ҳам чўчиб, ҳам хурсанд бўлиб ўтирган студентча сапчиб ўрнидан турганча, Исмат шефнинг қўлидан пулни олмоқчи бўлади. Аммо жалпатаклардан бири унга пулни олдирмайди. У яна ўз пулига ароқ олиб келади. Борганча, қайтиб келганча ҳафталик пули кўкка совуриляётганидан ичи эзилади, аммо бошқа иложи йўқ. Исмат шефнинг райини қайтариш мумкин эмас.

Иккинчи шишани бўшатишгандан сўнг студентча унча-мунча боши қизиб, талтая бошлаши мумкин. Дейлик, . Исмат шефнинг ўзигамас, шунда айрм гаплари жалпатаклардан бирига ёқмай қолади-да, "сен ўзи нима деяпсан", дея анавини бир-икки туйиб олади. Исмат шеф, - албатта сал кейин, - янги дўстни ажратиб олади. Икковини яраштиради. Кейин ярашганларини ювишади. Оғирлик яна...

- Пулим қолмади, - дейди анави йиғламсираб.

- Йигитмисан ўзи? – дейди Исмат шеф.

Студентча болалардан қарз оладими, ўғирлик қиладими, пул топиб ароқни келтириб ўртага қўяди.

- Мана бу йигитнинг иши, - дейди Исмат хурсанд бўлиб. – Энди бемалол юравер. Ким бир нима дейдиган бўлса, мен Исмат шефнинг укасиман, де.

- Яхши, - дейди йигитча, - энди менга рухсат, эртага семинарим бор, тайёрланишим керак.

- Семинар биздаям бор, ўтирипмиз-ку, - дейди бири.

- Ўтиришимиз сенга ёқмаяптими? – дейди иккинчиси хезланганнамо.

- Қўйинглар, майли борсин, ўқишига таёрлансин, - дея рухсат беради Исмат шеф. Кейин хаёл суради: "Бу бола ҳозир семинар ёзади. Семинар! Семинарларга ҳадеб қатнайвериш шарт эмас. Имтиҳон куни "мен ҳам шу гуруҳда ўқийман", деб домланинг олдига кириб борса, курсбоши қўллаб юборади: "Ҳа, Исматбой озроқ касал бўлиб қолгани туфайли семинарларга яхши қатнашолмаган, аммо имтиҳонга яхши тайёрланди, ўзи яхши бола", (Мақтов учун кейин яримта нақд.), дея қўлаб юборса, билет саволига жавоб бера оладими, йўқми, баҳо бор. Йигитнинг баҳоси "уч". Кўпинча билетдаги саволга жавоб ёзаётган бўлиб (аслида жавобни мутлақо билмайди), оппоқ қоғозга домланинг суратини чизиб ўтирганда (албатта, агар рассомчилик қўлидан келса), партанинг устига шпаргалка келиб қолади. (Гуруҳда халқ ғамхўрлари кўп). Гап энди тайёр нарсани ифодали ўқиб беришда. Буни амалласанг, домла имтиҳонга яхши тайёрланганингга ишонади ва сенга йигитнинг баҳосини ҳадея қилади. Бўлди! Исматга бундан ортиғи керак эмас. Бу бола эса семинар деб юрипти".

Хуллас, Тоштемир шеф билан танишишдан Исмат жуда манфаатдор эди. Шу мақсадда ўша студент дўсти, ғамқишлоғи Воҳидларнинг ётоқхонасига бораётиб, бир тўда йигитларга дуч келди. Битта-яримтаси туртиб-пуртиб юбормасин деб (билиб бўладими!?), четлаб ўтаётганди, тўда ичидан кимдир уни чақирди. Юраги шувиллаб (ахир тўхтатиб, уришлари, бор пулини шилиб олишлари мумкин-ку), ўгирилди. Бахтига Воҳид шу тўдада экан. Ўртада Тоштемир шеф! Ўша, машҳур барлослик Тоштемир шеф! Исмат Воҳидни кўриб бўшашди, ўзига келди. (Бир неча лаҳза ичида терлаб-пишиб кетипти. Қўрққанидан! Жонини олармиди? Бунча қўрқди!?) Исмат йигитлар билан бирма-бир кўришиб чиқди. Тоштемир шефга дуч келганда юзига бахтиёрлик аломатларини ёйди, бир қадар эгилди ҳам. Биргаллашиб ошхонага боришди. Овқатланишди. Ичишди. "Дўстим Воҳиднинг шарофати билан ҳақиқий ўғил болалар билан танишганимдан ғоятда хурсандман! Ўтириш харажати мендан", деди у қадаҳ сўзи айтиб. Исматга пул гап эмас. Исматнинг онасини Банот дейдилар, уни Барлосда ҳамма танийди. Ўғлим ўқишда, қийналмасин, деб ҳамиша киссаларини тўлдириб жўнатади. Хуллас, Исматдай дилкаш, қўли очик йигитдан янги дўстлар рози бўлишди. Тоштемир шеф уни мақтади. Тоштемир шефнинг сигарети тамом бўлган экан, ўтирганларнинг биронтасидан топилмади. Шунда Исмат, гўё бунақа ишлар одат тусига кириб қолгандай, пул унинг учун оддий қоғоздай, ўртага уч сўмни беписанд отиб ташлади. Ёнида ўтирган кўримсизроқ болага ярим буйруқ, ярим илтимос оҳангида (тўлиқ буйруқ бераверишга ҳали эрта): "Илтимос, шу пулнинг ҳаммасига буфетдан "Опал" келтиринг", деди. Кейин уч сўмга келган олти қути "Опал"ни янги дўстларнинг олдига отиб ташлади: "Истаганча чекаверинглар".

Умуман, танишув кўнгилдагидай ўтди. Ошхонадан чиқишгандан сўнг йигитлар Исмат билан узоқ хайрлашишди. Тоштемир шеф унинг елкасига қоқиб қўйди.

Ётоғига қайтаётган Исматнинг кайфияти мутлақо бошқача эди. Энди у Тоштемир шефнинг паноҳида эди. Тоштемир шефни ахир Самарқанддаги барча студентлар тан олади, ҳазилми!? Эҳхе!! Ўтган-кетганга паст назар билан, беписанд қарар, гўё буларнинг исталганини сал туртса, учиб кетадигандай туюларди. Йўлида учта қиз дуч келди. Исматнинг шўхлиги тутиб, учовининг ўртасидан юрди. Қизлар ночор ажралишга мажбур бўлишди. Шунда Исмат ёнидан ўтаётган қизнинг кўкрагига қўл чўзди. У қизларнинг чинқириб қочишини, қўрқишларини кутганди. Аксинча, юзига қаттиқ шапалоқ урилди.

- Ҳе, ўл, безори! – деди қиз, кейин бамайлихотир дугоналарига қўшилиб кетаверди.

Исмат ўсал бўлиб қолаверди. Бир пасдан сўнг жиғибийрон бўлди. Тоштемир шефнинг жўрасини қандайдир бир хашаки қиз тарсакилаб кетса-я! Адолатданми шу? Қани ҳақиқат? Ҳеч бўлмаса ўатиб сўколмадиям! Исматнинг алами тобора кучайиб борарди. Шу алам гирдобида "қора парк"ка кирди. Хилватроқ томонга ўтди. Бу ёқларда ошиқ-маъшуклар кўпроқ ўтиради. Бояги қизлар балки шу ерга келишгандир? Исмат энг четдаги, қуюқ дарахтлар панасида ўтирган жуфтни танлади. Ўзи, йигити ҳам пачоққина экан. Бир дўқ билан ҳайдаб юбориш мумкин. Исмат йигитни имлаб ёнига чақирди. Ҳар қалай Исмат мард! Болани қизнинг олдида иснодга қолдиришни истамади.

- Нима дейсан? – дея у бола яқин келди.

- Жўра, қизинг менга ёқиб қолди, - деди Исмат дабдурустдан, боланинг елкасига акаларча қўл қўяркан.

– Қизингни икки соатга менга қолдир. Икки соатдан кейин қайтариб бераман. Гап бор.

- Ҳазиллашмаяпсанми? – сўради йигит, Исматнинг бўй-бастига ўзини чоғлаб.

- Яхшиликча кет деяпман! Ёмон хафа қиламан лекин!

- Жўра, маст экансан, уйингга бор, дамингни ол, - деганча пачоқ йигит бамайлихотир қизининг олдига жўнади.

Йигит узоқлашгандан сўнггина Исматнинг ғазаби қўзиди: “Ким билан ўйнашяпти бу тирмизак?” Исмат муштарини тугиб, ҳалиги йигитнинг орқасидан икки қадам қўйган ҳам эдики, кимдир елкасидан тутди. Ўгирилиб, қўлтиқлашиб турган яна бир жуфтни кўрди. Йигит осойишта, қиз ҳазарбилан тикилишиб турарди.

- Дўстим, кўп ичибсиз, - деди у меҳрибонлик билан. – Йўлингизда тинчгина кетинг, ўзингизга яхши бўлади.

- Э, сен аралашма! – Исмат зарда билан биринчи жуфтлик томон интилди.

- Тўхтанг, эсингиз жойидами? – деди иккинчи йигит уни тутиб қолиб. – Йигитмисиз ўзи? Қиз бола билан юриб қўрганмисиз?

Тоштемир шефнинг жўраси ўзига нисбатан бунақа беписанд муомалага чидамаслиги тайин эди. Исмат мушт кўтарди, аммо йигит чап берди. Исматнинг мушти ҳавони кесиб ўтди-да, ўз зарбидан ўзи гандираклаб кетди.

- Ийе, боксчисиз шекилли! – йигит қизини қўйиб юборди. – Қани яна бир уриниб кўринг-чи!

Исмат яна муштини ҳаволатди ва шу қўйи жавоб зарбадан ўзи гурсиллаб ерга йиқилди. Исмат яна туриб, уриш ниятида югурди. Йигит қочди. Йўл-йўлакай, Исмат нимагадир қоқилиб, юзтубан учиб тушди.

- Дўстим, бўлдими энди? Кетасизми? – дея сўради ҳалиги йигит ҳамон хушмуомала билан. Ҳатто уни турғизишиб, кийимларини қоқишиб ҳам қўйди.

Шунда Исмат: “Биттанг қимирламай тур, ҳозир Тоштемир шефни олиб келаман, Разбор қиламиз”, деди. Бахтига Тоштемир шеф бош ўша йигитлар ўз ётоқхоналари олдида тарқалмай туришган экан.

- Менинг номимни эшитса ҳам кутиб туришиптими? – сўради Тоштемир шеф. – Қани, кўрайлик, юринглар-чи! Самарқандда шунақа болалар ҳам бор экан-да, а?

Ётоқхонадан “қора парк”кача уч минутлик йўл. Бир зумда етиб боришди. Тоштемир икки жуфтни кўриб ҳайрон бўлиб қолди, чунки унинг севишганлар тинчини бузадиган одати йўқ эди. Бу йигитчиликка тўғри келмайди, деб ҳисобларди. Тоштемир ниманидир англагандай, Исматга гумонсираб қаради, аммо Тоштемир шефни қўрқмай кутадиганлар билан гаплашиш истаги жуда кучли эди. Яқин бориб уларнинг бирини таниди: кураш тушиб юрадиган тирмизаклардан бири. Яқинда аллақерга бориб, чемпион бўлиб келди, шекилли. Аммо...

- Тоштемир ака, - деди курашчи йигит хотиржам, - сизнинг феълингизни яхши билганим учун ҳам кетмай, сизни кутдим, - дея бўлган воқеани айтиб берди. – Шу гапдан кейин ҳам ноҳақсан, десангиз, розиман, туриб бераман, истаганча ураверинг. Ишонмасангиз, ана, ўзидан сўранг.

Тоштемир жим турар, шу сабабли атрофидагилар ҳам жанжални бошлашга журъат этмасди.

- Бунинг гаплари тўғрими?

Исмат ҳали ёлғон тўқиб улгурмаганди. Таҳдидли нигоҳлардан юраги орқасига тортиб, тисарилди...

(Бундан кейини нима бўлганини айтиш ниятим йўқ).

АРАБЧА ҲИКИМАТИ

Танача кўзини сузмаса, буқача ипини узмайди.
(халқ нақли)

Абдумажид узум узиш мавсуми бошлангандан бери вино заводида хўжалик вакили бўлиб турипти. Барлосдан келган узумларни топширишда бош-қош бўлади. Баъзан топширувчи ва қабул қилувчи орасида жанжал чиқса, хўжалик тарафда туриб, жанжални бартараф этади. Ҳар замонда хўжалик раҳбари Хидир Собирович ҳам келиб хабар олиб туради. Ҳар қалай, Абдумажиднинг ишидан мамнун шекилли, шу вақтгача танбеҳ бергани йўқ. Ҳа, Абдумажид ўз ишига пухта, шу сабабли гап эшитгани йўқ.

Тарозихонада ўтирганди. Хўжаликдан уч машина узум келди. Шартта қабул қилувчи билан келишиб, иккитасини “ҳаллади”. Шу пайт қулоғига майин ва нозли овоз эшитилди:

- Ака, бизнинг машинани ҳам тарозига киритингизлар.

Абдумажиднинг қаршисида келишган, қорача, хушбичим, шим кийган ёқимтойгина қиз кўзларини сузиб турарди. “Ким экан бу!? Ким бўлсаям бир балоси бор!”

- Сизни нега навбатсиз киритар эканмиз?

- Во-ой, бизам узум обкелганмиз.

- Қардан?

- Барлосдан!

Барлосга шаҳар медтехникумининг қизлари узум теришга ҳашарлашиш учун келганини Кунда уларнинг бир-иккитаси машиналарга миниб, заводга келиб – кетишини ҳам Абдумажид яхши билса-да, ўзини гўлликка солди:

- Йўқ, бўлмайди. Навбатингиз келса кирасиз, - деди-да, атайлаб, йўл ёқасидаги узун курсига бориб ўтирди. Кутганидек, қиз унинг ёнига бориб ўтирди: “Ҳақиқатан, бунинг бир балоси бор!” Шу пайт ўша машина кабинасидан яна бир қиз тушиб келди ва у Абдумажиднинг иккинчи томонига ўтирди.

- Олдингизга қизлар кўп келиб турадимиз? – сўради биринчи қиз.

“Овози бирам майин-эй! Бирам майин! Гапиртириб қўйиб, эшитаверсанг!”

- Келиб туради. Аммо сизлар жуда бошқача экансизлар.

- Дарров сизга ёқиб қолдикми? – иккинчи қиз кўз сузди.

- Жудаям ёқиб қолиларингиз. Шунинг учун озроқ гаплашиб ўтирайлик деб машинангизни навбатсиз қўймадим. – Абдумажид тўғриси айтиб қўя қолди, чунки яхши билади, ёлғон гапни излайверса, чалкашиб кетади. Тўғриси айтса, кўпинча қизлар гапига ишонишмайди ёки ҳазилга йўйишади.

- Ундай бўлса, ҳали,.. бир кўришдан севиб ҳам қолдим дерсиз?! – сўради қорача қиз.

- Севганимни билмадим, ту-урсам, ёнимда бир ма-айин, но-озли “ака!” деган овоз эшитилгандаёқ юрагим ларзага тушган эди. Ичимда бир нима “шиғ” этиб, ўгирилсам, сиз турибсиз. Кўзларингиз...

айтгандай, исмингиз нима?

- Малоҳат!

- Кўзларингизга қарадим, ўзимни йўқотиб қўйдим. Билмайман, бу кўзларни сизга ким бахш этган. Турибман, турибман, тилимга калима келмайди. Жавоб беришим керак, аммо тилим айланмайди.

- Шунда шартта севиб қолдингизми?

- Йўғ-эй! Севиб қолишдан худо асрасин. Бу юрак севавериб, севилавериб, адои-жудо бўлган. Энди тинч яшагиси келади. Шунчаки Малоҳатга қараб, яхши қиз экан, уйланган йигит бахтли бўлади, деб ўйладим.

- Ундай бўлса, уйланинг. – Малоҳат сўз ўйинини давом эттираркан, яна шод кулмоқчи бўлдию, ўз оғзидан чиққан гап ўзига эриш туюлиб, ранги ўзгарди.

Ўзгаришни Абдумажид дарров сизди.

- Уйланардим-ку, хотиним, бола-чақам бор-да. Агар иккинчи хотин бўлиб тегсангиз йўқ демасдим.

- Бизлар тегаверамиз, - деди Малоҳат ўзини ўнглаб. – Кўчада қолган қизлармиз. Бизларга эр бўлса бўлди!

“Бир нима бўлган бу қизга. Ишқилиб, соғ эмас!”

- Биз бир илтимос билан келгандик, - деди иккинчи қиз суҳбат мавзусини ўзгартириб. – Агар бажараман десангиз айтаман.

- Ий-е! Сизлардай қизлар илтимос билан келаркан-у, мен йўқ дейманми? Агар қўлимдан келса албатта...

- Қўлингиздан келадию, лекин... янаям...

- Тўғриси, бизга спирт керак, - дея Малоҳат шартта мақсадга ўтди, елкаларини Абдумажиднинг елкаларига сийпаларкан, ёнламасига қараб. – Хўш, юрак урадимми?

“Эритдинг қизча! Эритдинг! Ҳисобни аниқ олган экансан!”

- Қанча?

- Икки литр!

“Эҳ-ҳа! Икки литргина спирт учун шунчалар муқаддимами?”

- Идишларинг борми? Мен кўп сўрайсизларми, деб ўйлагандим. – Абдумажид қизларнинг идишини олиб, ичкаридан спирт тўлдириб чиқди. – Қачон керак бўлса келаверингизлар. Бизда деҳқончилик. Сизларга спирт нима керак?

- Операция қиламиз, жарроҳ спирт топиб келинглари деган эди.

- Узумзордами?

- Шунақа...

Анча суҳбатлашиб ўтиришди. Бу орада машина узумни заводга топшириб чиқди. Учаласи хайрлашгани ўринларидан туришди.

- Меҳмондўст экансиз. Эртага яна келсак, спирт олиб берасизми? – сўради иккинчи қиз.

- Малоҳат келсин. Малоҳат менга ёқиб қолди. Қанча спирт деса, олиб бераман. Севмай десам ҳам бўлмапти. Юракка буйруқ бериб бўлмас экан.

- Бизларни ғалати қизлар экан, деб ўйлаётган бўлсангиз керак-а, - дея иккинчи қиз яна ташаббусни ўз қўлига олишга интилди.

- Шунақага ўхшайди.

Қизлар машинанинг кабинасига киришди. Малоҳат кабина эшиги деразасини тушириб, бошини чиқарди-да, сўради:

- Шунча суҳбатлашдик, ёрдам қилдингиз, аммо ҳалиям исмингизни билмаймиз. А!

Айниқса, “а”ни шунақа ноз билан айтдики, Абдумажиднинг вужуди шодликдан титраб кетди.

- Абдумажид!..

Эртаси куни Абдумажид дафтарига қунт билан ўтган кун ҳисоб-китобини қилаётган эди, нимадир елкасига тегиб кетгандай бўлди. Эътибор бермай, елкасини силаб қўйди-да, яна ишини давом эттираверди. Кимдир кўзларини икки кафти билан ёпди. Абдумажид бу кафтлар устига ўз кафтларини қўйди. Майин қўллар. Қиз боланики! Абдумажид билан қанақа қиз ҳазиллашмоқчи экан. Абдумажид кафтлардан билакларга ўтди, сўнг билаклар эгасини елкаси оша пастга тортиб юборди. Қиз унинг елкасига қапишиб қолди. Абдумажиднинг вутун вужуди қиз вужудини ҳис қилиб, ҳаяжонга тушди. Қиз ҳамон ўзини тортиб олмасди. Гўё ҳеч нарса сезмагандай. “Э, бу фақат Малоҳат бўлиши мумкин!”

- Кимсиз?

Қиз пиқиллаб кулиб юборди.

- Малоҳатмисиз? Малоҳат!

Малоҳат шарақлаб кулиб юборди-да, кафтларини унинг кўзларидан олди.

- Ур-ре! Шунча вақт тополмадингиз! Бопладим, бопладим! – Малоҳат сакраб-сакраб куларди. Баданига қапишиб турган шими, йигитча қўйлаги унинг чиройини янада очган, ҳатто кийимига қотиб қолган узум шираси ҳам унга жуда ярашиб турарди. Ўзиям алоҳида тайёрланиб келганга ўхшайди. Дуррачага ўралган сочлари жуда чиройли таралган, борлигидан атирнинг хушбуй ҳиди тараларди.

Абдумажид ўзини тутолмади. Шарт турганча ёш қизчадай шўх-шодон сакраётган Малоҳатни шартта белидан опичиб, икки айлантириб, кейин ерга қўйди.

Қиз бирдан тинчиб қолди. Кўзлари бесаранжомланиб, қорача юзи қип-қизариб кетди.

- Сиз мени кутганмидингиз?

- Сизни кутмоқ гапми? Кечадан бери оромимни йўқотиб, фикру-ёдим сиз бўлиб қолдингиз. Сиз келдингизу, гўё ҳамма ёқ чароғон бўлиб кетди. Гўё қалбимга нур ёғилди. Энди билсам, мен сизни севиб қолибман! Мен сизни жонимдан ҳам яхши кўраман, Малоҳат! Йўқ, , менинг Малоҳатим! – деди Абдумажид, кулиб юбормоқдан ўзини аранг тутиб. Шунчалар масхарабозлик қилишга қодирлигини ўзи ҳам энди англаб турар, бундан ҳам ғурурланиб, ҳам ҳайратга тушарди. (Жигит-да, жигит!)

- Ёлғончи!

Малоҳатнинг ноз билан айтган шу бир сўзи Абдумажиднинг юрагини яна ҳаприқтириб юборди.

- Ии-и, шошманг, шошманг! – Қиз Абдумажид яна беўхшов ҳаракат қилиб қўйишидан қўрқди. – Юринг, яхшиси, машинага чиқиб ўтирамин.

Малоҳат келган “ГАЗ-53” орқароқда навбат кутарди.

- Ҳар куни машинама-машина юрасиз. Кунлик топшириқ нима бўлади? Домлаларингиз уришмайдими?

- Абдумажид акамиз бор, нима ғамимиз бор! Домлаларга обборган спиртимизнинг ярмини берсак бўлди, олам гулистон .

- Қолган ярмичи?

- Қолган ярмига қизлар байрам қилдик. Ҳаққимиз бордир ахир! Куни билан чангга, ширага ботиб ишлаймиз.

- Мен ҳаққингиз йўқ, демадим, шекилли.

Уларнинг машинаси тарозидан ўтиб, узумни тўкиш учун ичкарига кириб кетди.

- Сизнинг машинангизни кўрдик, энди юринг, меникини кўрасиз.

- Вой, сизнинг машинангиз борми?!

- Ана! Хизматингизга мунтазир.

Абдумажид ўтган йилги терим мавсумида яхши ишлаб анча пул топган, мукофотга янги “Москвич” олган, нималарнидир ўйлаб (нималарни экан??) бугун миниб келган эди.

- Ўҳ-ҳў! Ҳали яп-янги-я! – МАлоҳат машинани сийпалади. – Ростдан ўзингизникими?

- Ҳа!

- Тағин... – Малоҳат айёрона кўз сузди, - отангиз олиб бермаганми?

- Ўтган мавсумдаги ҳалол меҳнатимга олганман, - деди Абдумажид “ҳалол”га урғу бериб, Малоҳатни орқа ўриндиққа ўтирғизаркан, ўзи ҳам ёнига ўтириб.

- Ҳалол меҳнат билан бир йилда бир машинага пул орттиролсангиз, унда... чинданам, иккинчи хотин бўлиб эса-да, сизга тегиш керак экан

- Тўғри қиласиз. Кейин маза қилиб, сизни машинада катайса қилдириб юраман. Кейин ширага, чангга ботиб юрмайсиз.

- Оҳо! Шунақамикан? – Малоҳат ширин жилмайди.

Абдумажид ўзини тутолмади. Шартта қизни қучоқлади. Оғушига тортди. Энди ўпмоқчи бўлаётганди, Малоҳат ҳеч қандай қаршилик кўрсатмасдан, аммо янада кучлироқ малоҳат билан, йигитни баттар жунбушлантириб, кўрсаткич бармоғини йигитнинг лабларига босди:

- Ҳей, ҳей! Куппа – кундузи-я! Янгамдан балого қолиб кетманг тағин!

Абдумажид ноилож қизни бағридан бўшатди, аммо ҳамон бир қўлини унинг белидан тортиб олмади.

Малоҳат бунга қаршилик билдирмади.

“Тамом. Малоҳат энди унинг ихтиёрида. У ҳамма нарсага рози. Қандингни ур, жигит!”

- Эртага домладан жавоб олиб, уйга бориб келмоқчи эдим.

Малоҳатларнинг уйи қўшни тумандаги қишлоқлардан бирида экан. Тахминан эллик чақиримча бор.

- Менам борайми?

- Борасизми?

- Ҳа-да! Биратўла иккинчи қайнона-қайноталарим билан танишиб оламан. Бу кўзларни сизга бахш этган одамларни кўрмасам бўлмас. Таништирасизми? “Москвич”да бориб келамиз.

х х х

Малоҳатларникида икки соатча ўтиришди. Малоҳат оиланинг катта фарзанди. Саккизта ука-сингиллари бор. Ота-онаси мўмин-бечора одамлар бўлиб, хўжалиқда ишчилик қилар эканлар.

Малоҳат узумни жуда зўр теради. Домлалар ҳурмат қилишади. Шу сабабли ота-онасини кўриб келиш учун алоҳида машина ажратишган. Абдумажид бор-йўғи шофёр. – Икковлон юрганини шундай тушунтиришди. Тўғрироғи қизиққанга шундай тушунтиришни келишиб олгандилар.

Шундай ота-онанинг, оиланинг қизими, а, Малоҳат?! Абдумажидни нега бошлаб келди? Ота-онасини кўрсатишгами? Ахир мақсад тамоман бошқа. Йўлда Абдумажид машинани хилватга бурмоқчи эди, Малоҳат тўхтатди: “Аввал бориб ота-онамни кўрайлик. Қайтишда пешанага нима ёзилган бўлса шу...” Индамай, айтганига кўнди. Абдумажидни ипсиз боғлаб олди Малоҳат. Нима деса хўп деб, олдига тушиб юрипти. Уч кун истаганича текин спирт олиб берди. Бугун ишини ташлаб, уни кўтариб юрипти. Ҳали нияти амалга ошадими ё яна унинг олдига похол ташлаб, қочиб қоладими? “Кўпни кўрган йигит экансиз!”, деди кеча, уни мақтаб. Ўзи-чи!?

Қайтишда анча йўлгача ўз ўйлари билан бўлиб, Абдумажид ёнида ўтирган Малоҳатга эътибор қилмади. Қиз ҳам тинчланиб қолган, илгариги шўхликлари йўқ, ҳар замонда Абдумажидга сал-пал назар ташлаб қўйганини эътиборга олмаса, ўзи билан ўзи банд эди.

Абдумажид ниҳоят бир қарорга келди: Тамом. Ҳозир Малоҳатни манзилига етказадю, иккинчи марта бу қизни ўзига яқинлаштирмайди. Тинчлик керак!..

Йўл четидаги чойхоналардан бирига кўзи тушдию, Абдумажид қаттиқ ичкиси келаётганини пайқади. Э, унга нима? Дунё остин-устун бўлиб кетмайдими? Нима бўлса бўлганича бўлиб бўлган бу қиз? Абдумажидга қолган бўлса сарқитнинг ҳам сарқити қолган, ювиндиси қолган. Ақли кирар жойга кириб, етар жойига етиб бўлган бу қиз! Тағин нимасини ўйлапти? Ҳозир тўйғунича ичади. – Ҳаммасини унутади.

Чойхонада анча ўтиришди. Ростакмига ҳаммасини унутиб, бир шиша ароқни тенг бўлиб ичишди. Ичмаса керак деб, янаям ҳар эҳтимолга қарши битта пиёлага қуйиб, Малоҳатнинг олдига қўйганди, Малоҳат бу одатдаги ишдай, пиёлани олдию, ичиб юборди. Ўзиям жуда зарил бўлиб турган экан. Ноз-финоқ ҳам қилиб ўтирмади. Кейин сал ўзига келди шекилли: “Ҳа, нега ўй суриб қолдингиз?”, деб сўради хиёл жилмайиб. Унинг ғамгин ўтиришлари, кўзларининг ўйчанлиги унга янаям латофат, кўрк бағишлаган, турган туриши гўзал эди Малоҳатнинг. Жудаям гўзал эди Малоҳат! Ҳа, ота-онаси топиб исм қўйишган. Шундай гўзал қиз ёнида ўтирсаю, Абдумажид дунё ташвишларига кўмилса... адолатдан эмас бу ахир! Бир имо қилса бас... Яна нима керак унга?!

Икковлон иккинчи бор қадаҳларни бўшатишгандан сўнг Абдумажиднинг кайфияти жойига тушиб, Малоҳатга суқланиб тикилди. О-оо! Зўр! Зў-ўўр! Яна пиёлаларга қуйган эди, Малоҳат унинг биллагидан тутди:

- Сиз рулдасиз, ичма-анг!

“Ичманг” сўзини чўзиб, шунақа ялингансимон айтдики, Абдумажид ёнидаги гўзал қиздан бўлак дунёдаги ҳамма нарсани унутди.

Илиқ мезон кечи кира бошлаган, ғира-шира тушиб қолганди. Бундай, бир-бирига термулиб ортиқ ўтиришга иккаласининг ҳам сабр-тоқати қолмаганди. Абдумажид тезда яна бир шиша ароқни жиз-бизи билан қўшиб харид қилдию, машинага олиб чиқишди.

“Москвич” катта йўлга чиқиб, чойхонадан сал ўтгандан сўнгги хилват бир йўлакка бурилди-да, кимсасиз қоронғилик қаърига шўнғиди...

Винзаводга етиб келганларида вақт ярим тунга бориб қолган эди. Узумни топшириб, энди жўнамоқчи бўлиб турган хўжалик машиналаридан бири – ўша яқин таниши – “ГАЗ-53” шофёри – дан қизни жойига олиб бориб ташлашни илтимос қилиб, “Москвич”га қайтди.

- Машинадан тушмайман, - деди Малоҳат. У хомуш тортиб, кўзлари аллақандай нурсизланиб, бездай бўлиб, бир нуқтага қадалиб ўтирарди.

- Унда... нима қиласан?

- Сизникига бораман.

- Бизникида нима қиласан? – Абдумажид аччиқ билан шу гапни айтишга айтдию, тилини тишлади.

Боши ганграб кетди.

- Менга ўйланасиз, - деди Малоҳат аста, аммо қатъий лоқайдлик билан.

- Ни-ма??? – Абдумажиднинг тили танглайига ёпишиб қолгандай бўлди.

- Менга ўйланасиз!

- Қиз чиқмадинг-ку! Сени бошимга урамани?

- Бари бир. Мен билан бирга бўлдингизми? – Бўлдингиз. Сизни оиламга бекорга кўрсатдимми? Мен уларга ҳаммасини айтиб бердим.

- Нимани? Қанақа ҳаммасини? Унда ҳали орамиздан ҳеч нарса ўтмаганди-ку!

- Унда ўтмаган бўлса, чойхонадан кейин ўтдимми? Бари бир ўтишини билардим. Шунинг учун “шу йигит кўёвларингиз бўлади”, деганман.

Абдумажид ҳангу-манг бўлиб қолди. Малоҳат ҳозир унга дўқ ураётганди. Уйланишга мажбурсан, деяётганди. Йўқса...

- Сиз ахир қиз эмассиз-ку! – Абдумажид беихтиёр яна сизлашга ўтди. У тамом бўлган эди. Тамом бўлганини англаб, аъзойи-бадани бўшашиб кетди. Бу гаплар Дилоромга етиб борса, у кейин Абдумажидни тириклайиб пишириб ейди. Келин-куёв вақтлари кунига уришиб туришган бўлса-да, кейин ойда тирикчилик қилиб кетишган, фарзандлари бор. Тўғри, Дилоромга жудаям кўнгли тўлмайди. Шу сабабли манави воқеалар... Эхх!!!

- Ишонсангиз ҳам, ишонмасангиз ҳам ўзингиз биласиз, лекин бир мартага айтиб қўйишим керак: Сизга қадар бирон йигит менинг ҳатто қўлимни ушлаган эмас. Қиз эмаслигим эса... Унда тўққизинчи синфда ўқирдим. Қўшнимиз келин туширди. Мен келин кўргани бордим. Ёш эмасманми, қизиқиб, биринчи кечаси қандай ўтганини суриштирдим. Келинчак жуда қийналганини, бу қийноқларни ҳеч кимга раво кўрмаслигини айтди. Мен кўрқиб кетдим. Бунақа бўладиган бўлса, мен ҳеч қачон эрга тегмайман, дедим. Ке, мушкулинг осон бўлсин, мендай қийналиб юрма, деб у менга қаламни тикиб олди. Бор-йўғи шу. Ёш бўлганман, яхши-ёмоннинг фарқига бормаганман. Кейин билсам, ўша келинчак менга душманлик қилипти. Тузатиб бўлмас душманлик қилипти. Нега энди бировнинг душманлиги туфайли, мен айбсиз бўлсам-да, бутун умр бебахт бўлиб қолишим керак экан? Нима? Бахтли бўлишга ҳаққим йўқми менинг?!

Айтинг!!! – Малоҳат қалтираб, телбанамо нафратли кўзларини Абдумажидга тикди. Нафратга тўлган кўзлар янада гўзал, янада офатижон эди, аммо... Абдумажид дош беролмай, кўзларини олиб қочди..

- Ҳа майли, гапларингга ишондим ҳам дейлик. Мен сизни бари бир ололмайман. Уйда хотиним, икки болам бор.

- Алдаманг! Хотинингиз ҳам, болаларингиз ҳам йўқ. Шунчаки, тагин менга тармашиб қолмасин, деган ўйда ҳар эҳтимолга қарши тўқиган афсонангиз бу.

“Сеники-чи? Сеники бориб турган эртақ-ку!”

- Мен сизни алдаб нима қиламан? Тўғриси, агар уйланмаган бўлганимда сиздай қизни жон-жон деб олардим.

- Ҳалиям олаверинг. Олинг деб турибман-ку!

- Йўқ, сиз мени тушунмаяпсиз. Сиз ҳақиқатан ҳам гўзалсиз, аммо мен хотинимни ўйламаганда ҳам икки боламни ўйламай иложим йўқ.. Ишонмасангиз, боринг-да, анави “ГАЗ-53”нинг шофёридан сўранг. Қаранг, сизни кутяпти. Ўзиям тоқати-тоқ бўлиб кетди. Аччиғи чиқса, ҳозир кетиб қолиши мумкин. Йўл-йўлакай мен ҳақимда сўраб биласиз. Ёки... – Абдумажид тушуниб, жимиб қолди. Малоҳат шофёрнинг кетиб қолишини кутаётганди Кейин... О, айёр қиз!

Малоҳат пешанасини олдинги ўриндиқнинг орқасига қўйди.

- Ҳеч бўлмаса, болаларимни ўйланг, - дея ялинишга тушди Абдумажид. – Ахир, гўдақларнинг бахтини ўғирлаш ҳисобига бахтли бўлолмайсиз!

- Нега? Менинг бахтимни ўғирлашди-ку! Менинг бахтимни ўғирлаганлар бахтли яшашяпти. Мен нима қилишим керак?! А!? Нима қилай?! Ўшалар туфайли бор ифғатимни ер билан яксон қилиб, сизга безбетлик қилиб ўтирипман-ку! Нима керак ўзи сизга?! – Малоҳатнинг хўрлиги келиб, йиғлаб юбормаслик учун яна пешанасини ўриндиқнинг орқасига тиради. Чидолмай, ўкраб юборди.

Абдумажид тумшайиб қолди. Овутишга, қизга қўл теккизишга юраги бетламасди. Малоҳат тезда ўзини тутиб, йиғисини тўхтатди:

- Бўпти! Нима бўлгандаям бир мартага менга уйланасиз, кейин ҳайдаб юборсангиз ҳам, - деди қуруққина қилиб, бурнини тортаркан. – Бир мартага уйланасиз, - деди у такроран дона-дона қилиб.

- Ийе! Бир мартага сизга уйланадиган бўлсам, хотиним бир мартага кетиб қолса, кейин қайтиб келмайди. Бу ёғини ҳисобга олмайсизми?

- Сиз-чи? Мени чойхонама-чойхона олиб юришни ҳисобга олмайсизми? “Москвич”да хилватларга олиб кетишни-чи? “Арабча ўйна”, деганларингизни-чи? Нима? Сизга бировнинг бекордан-бекорга боқиб қўйган қизи борми, истаганча топтайверадиган?! Ҳайданг машинангизни уйингизга. Мен тушмайман! Билдингизми, туш-май-ман!!

Абдумажид лол бўлиб қолди. Хилватга ўтгандан сўнг кайф-сафо деганларидай, маза бўлди. Яна еб-ичишди... кейин Абдумажид машинасининг магнитофонига арабча қўшиқлари бор кассетани қўйиб, Малоҳатни ярим яланғоч қилди-да, арабча ўйнаттирди. Гўё ўша ширин дамлар бир умр давом этадигандай эди. Малоҳат нозли қарашлар билан бутун гавдасини, белини, белидан пастларини ликиллашиб ўйнаганида Абдумажид телбаларча жазавага тушган, “ўйна, ўйна! Арабча ўйна!”, дея ўзи ҳам шод қичқирганча, рақс тушиб кетганди. Энди эса...

ЁР-ЁР

Ҳовлида иккита сўри бор экан. Ҳар бирига ўн одам бемалол ўтирса бўлади. Келинни уйга киргизгандан сўнг куёвнавкарларни сўрилардан бирига таклиф қилишди. Иккинчисида ёши улуғлар, келинни олиб келишда бош-қош бўлганлар ўтиришди.

Уч қалин дўст – Абулхайр, Алибек ва Лапас куёвнавкарлар сафида. Тоштемир ўқишда бўлгани сабабли тўйдан беҳабар қолди. Қўли очиқ йигитлар эканликларини кўрсатиш учун бор пулларини тўққизтовоқ, янгатовоқларга ташлаб қўйишипти. Келин тарафга жўнаш олдидан Абулхайр яримтани қўйнига тиқиб олганди. Янгалар куёвнавкарларнинг пулини қоқиб олгандар сўнг олдиларига тайинли егулик-ичкилик қўймади. Шунинг аламига уч дўст йўлда яримтани ўзаро бўшатишди. Кайфият сал яхшиланиб, йўлда автобусдагиларнинг қулоғини батанг қилиб, ёр-ёр айтишди. Абулхайр байт ўқиди. Ҳар бир мисранинг охирида куёвнавкарлар жўр бўлишди:

Бу сойларни сой деманг,

Ёр-ёр ёро-ней.

Кўшқовутни бой деманг,

Ёр-ёр, ёрон-эй!

Қозон-товоғи тошдан,

Ёр-ёр, ёрон-эй!

Навкарлар ўлди очдан,

Ёр-ёр, ёрон-эй!

Байтнинг охирида ҳамма кулиб юборди. Давра совимасдан навбатни Алибек олди:

Тегирмону-тегирмон,

Ёр-ёр, ёрон-эй!

Тевараги темирдан,

Ёр-ёр, ёрон-эй!

Кўшқовутлик келиннинг,

Ёр-ёр, ёрон-эй!

Лабини куёв симирган,

Ёр-ёр, ёрон-эй!

Навбат Лапасга ўтди. Учови бир бўлса, ҳар қандай давра обод бўлади. Айниқса, Тоштемир бўлганда-ку,.. ҳар қалай унинг йўқлиги бари бир билиняпти. Тўйга куёвнавкарлар сафида боришнинг ўзи кишига алоҳида ғурур, дадиллик бахш этаркан. Келин тарафнинг йигитлари нафрат ва иложсизликдан безариб туришади. Ҳозирлари унчалик ишлари йўғу, бари бир куёвнавкар бўлганингдан кейин кўзингга шундай кўриनावераркан. Автобусдан тушар-тушмас келиннинг дугоналари куёвни кўрамиз деб югуриб чиқишди. Уч дўст янада ғурурга тўлди, чунки баҳонада уларни ҳам кўришди. Улар ҳам қизларни томоша қилишди. Қизлар уларни кўриб: “ваҳ, зўр йигитлар экан!”, дейишган бўлса не ажаб!..

Пиёлалар икки-уч бор айлангандан сўнг бошлар қизиди. Ҳар бир меҳмон куёв билан уриштириб ичишни, унинг келгуси ҳаётига битмас-туганмас бахт тилашни истарди. Куёвнавкарлар орасида уч дўст ёши энг кичиклар бўлгани туфайли сўз навбати уларга тезда етавермади. Ҳислари тўлиб-тошиб кетган Абулхайр охирги сафар қадаҳлар тўлдирилганда навбат кутиб ўтирмай, чўккалаб ўтирди-да, қўлидаги пиёлани баланд кўтариб, ўз ташаббуси билан алёр айтишга чоғланди. Кайф жойида, лабидан табассум аримас, кўзлари мастона сузиларди. Абулхайр нариги сўрида отаси ҳам ўтирганини яхши биларди. Улар ҳам маза қилиб ичишяпти. Ўн дақиқача бурун отаси қадаҳ сўзи айтиб, пиёласини намойишкорона ичиб, дастурхонга тўнкариб қўйди. Абулхайр отасидан ортда қолишни истамасди. Кўплар учовининг қувноқлигига ҳавас қилиб, келин-куёвга бахт тилагандан сўнг: “Абулхайрга ўхшаш уйланмаган йигитлар ҳам уйлансин тўйларида мана шундай хушчақчақ ўтириб, хурсандчилик қилаверайлик”, дейишяпти. Рост-да, тезроқ уйланиш керак. Мактабни битирган бўлса, ўн тўққизга кириб бўлди. Отаси нега уйлантирмаяпти? Абулхайр йигитмисан - йигит! Битта хотинни эплай олади. Биринчи, бош ўғил бўлса оилада. Юраверадими? Абулхайр ҳар замонда киши билмас қулоқ солиб қўяди. Ота-онаси уни уйлантириш ҳақида лом-мим демаган. Қанийди, Абулхайрнинг отаси ҳам бунда-ай, калласини ишлатсаю, кел ўғлим, сени уйлантириб қўяй, деса.

- Мен дўстларим номидан гапирмоқчиман, - деди Абулхайр, икки ёнида ўтирган Алибек билан Лапасга қараб оларкан. – Биз ҳам келин-куёвга бахт-саодат тилаймиз. – Маъқулловчи, руҳлантирувчи қийқириқлар эшитилди. Кимдир отасига: “Ўғлингизнинг гапига қулоқ солинг, зўр гапларни айтяпти”,

деди. Абулхайрнинг қулоғига бу гап ҳам чалинди. У давом этди. – Мана шу ерда ўтирган ўртоқлар айтишдики, уйланмаганлар уйланаверсин, шунинг учун ичамиз. – Абулхайр шартта пиёласини кўтарди. У атайлаб баланд овозда гапирган, билса чин, билмаса ҳазил тариқасида гапларини отаси эшитишини истаганди. Шериклари билан қулишиб ўтирса-да, гапларимга нима дейишаркин, деб қулоқлари динг бўлди. Сезишича, нариги сўридагилар отасини ўртага олишган, отаси эса: “Мен рози, майли, топсин, айтсин, уйлантириб қўйиш мен тан”, деди.

Абулхайр қувониб кетди. Демак, отаси рози. Гап ўзида қолган. Битта қиз топиш керак. Топа олармикан. Барлос тўла қиз-ку! Зўридан топса. Чиройлисидан. Келишганидан. Қучоқлаганда қучоғи тўлиб турса... Улбозор ҳам яхши қизу,.. жуда озғин. Бунинг устига бўйи пастроқ...

Улбозор шу йил мактабни битирган. Сал қўполроқ, шунинг учун йигитлар кўпам гаплашавермайди. Ҳозир ўзларининг бригадасида ишляпти. Бир куни ишга кетишда икковлон йўл-йўлакай ҳангомалашиб кетишди. Билдики, Улбозор йигитлар ўйлагандай, у қадар қўпол эмас. Туппа-тузук, ҳамма қизлар қатори бир қиз. Кам жойи йўқ. Улбозорга ўйланиш шарт эмас, лекин нега имкониятлардан фойдаланиб қолмаслиги керак? Ёш йигит бўлса. Уйланмаган. Бўйдоқ. Ҳозирча юриб тураверсин, уйланадиган вақти келса, зўридан топади. Агар тополмаса, бу ёқда отаси бор, уйлантириб қўяди-да, ўғлини! Нима қипти. Ўғилни уйлантириш – отанинг вазифаси. Ота бўлгандан кейин бажарсин вазифасини! Улбозор озғин бўлса ҳам, бўйи паст бўлса ҳам майли, пайти топилганда ўйнаб қолиш керак.

Ўша ҳангомадан кейин кўпинча ишга боришда ҳам, ишдан уйга қайтишда ҳам - тасодифан! – йўлга бирга чиқиб қоладиган, суҳбатлашиб бориб-келадиган бўлиб қолишди. Абулхайрнинг назарида қиз ҳам унга интилаётган, ана шу тасодифларни атайлаб – қизнинг ўзи! - ташкиллаштираётган эди. Улбозорнинг айтишича, уйларида ўзи алоҳида, деразаси кўчага қараган хонада ётар эмиш.

- Оқшом бораман, деразангни тақиллатаман. Чиқасан, хўпми? – деди Абулхайр кунларнинг бирида.

Улбозор индамади. Демак, рози. – Абулхайр шундай тушунди. Чиқади. Чиқишига ишончи комил. Ўша куни оқшом Лапасни етаклаб, Улбозорларникига борди. Аста деразани тақиллатди. Зум ўтмай, ичкаридан Улбозорнинг юзи кўринди.

- Чиқ, мен келдим, - деди Абулхайр.

Дераза қайтадан ёпилди. Абулхайр бўлажак учрашувни хаёлан тасаввур этиб, ишшайди. Лапасга: “Сен, жўра, бизга кўринмай, мактабнинг панасида атрофни кузатасан, бирон хавф туғиладиган бўлса ҳуштак чалиб, хабар берасан”, деди.

Ўшандагиси биринчи учрашувлари эди. Ишга кетишда тузуккина гаплашишарди. Энди, нимагадир, ҳаяжонланганиданми, тилига гап келмасди. Улбозор ҳам индамайди. Йигит киши гапирмагандан кейин қиз бола оғиз очармиди? “Юр”, деди ниҳоят Абулхайр, Улбозорни қоронғироқ томонга етаклаб. Улбозор осойишта ҳаракат билан билагини бўшатди-да, у айтган тарафга юрди. Абулхайр ҳамон миқ этмас, аммо нимадир қилиш кераклигини, бундай тураверишлари ўзига ҳам, Улбозорга ҳам ноқулайлигини яхши тушунарди...

- Қишга ўтин ташияпсизларми? – дея сўради ниҳоят ва шартта тилини тишлади: “Ахмоқона гап. Ҳеч ўтинни ўйламаганди, қаёқданам тилига келиб қолди? Нима, Улбозор ҳозир ўтин ташишга чиққанми?.. Бекордан бекорга деразасини тақиллатгандан югуриб чиқмагандир ахир!? Ўзи нимага келди? Нияти нима?..”

- Отам ташияпти, - деди Улбозор, кўзларини ерга тиканкан.

Хуллас, яширин ҳангома унча қовушмади. Қайтиб келганда Лапас: “Ўл-а, ландовур, чайнаб оғзингга солган нарсени ютолмайсан”, деб сўқди. Абулхайр парво қилмади. У хурсанд эди. Бирон бир натижага эришолмаган бўлса-да, энг асосийси, - биринчи учрашув! – амалга ошди. Қиз унга ройш билдирыпти. Валдир-вудур қилгани билан Лапас ҳали у қилган ишни қила олгани йўқ.. Қани, қўлидан келса, Лапас ҳам Улбозорчалик бўлса-да, бир қизни кечаси уйдан олиб чиқсин. – Абулхайр у истаганча қоровуллик қилиб беради. Биринчи учрашувдан дарров тармашаверса, севдим-куйдим деяверса,.. ғалати-да! Кейин, бу бола чатоқ экан, деб учрашувга чиқмай қўйиши мумкин. Ахир Абулхайр фақат шу оқшомни деб чиққани йўқ-ку, тўғрими? Э, Лапас ниманиям биларди. Лапас гапираверади. Агар ўзи Абулхайрнинг ўрнида бўлганида қиз боланинг қўлини ҳам тутолмас эди. Ўша, бир-икки оғиз гапни ҳам айтолмасди. Ҳа, Абулхайр дадиллик қилди.

Улбозорга уйланса бўлмайди-да. Бошқа қиз топиш керак. Ёшроғидан. Кўркароғидан. Энди ўнинчи синфни битирадиганидан. Ҳозирги ўнинчилар орасида зўр-зўр қизалр бор. Яна тўрт ойда мактабни битиришади. Кейин отасига ўшаларнинг энг чиройлисини танлаб айтса, отаси тўхтатмай совчи жўнатса, қарабсизки, кузгача Абулхайр хотинли бўлиб турибди-да. Ёстиққа ёнбошлаб: “Хотин, чой!” деса. Ёки

эрталаб уёғонганда ҳовлига чиқишга эриниб: “Хотин, сув келтир, бет-қўлимни ювман”, деса. Ўшанда ҳам кўрпадан чиқмай, ёстиққа суяниб, бир қўли билан бетини ювса. Хотини сочиқ тутса. Абулхайр артиниб, яна кўрпага ўраниб ётиб олса. Ўҳҳ! Маз-за! Хотининг бўлса яхши! Эрталаб чойингни олдинга келтирса. Кечқурун овқатингни тайёрласа. Киригини ювса. Қўйлагинг сал кирлагандан ечиб отаверасан. Айниқса, пайпоқни айтмайсизми? Ҳар куни ювавериш жонга тегиб кетган. Уйланса – зўр! Мазза! Ундан кейин Алибек, Лапас, Абдумажид, Тоштемирлар келганда бемалол ўзининг уйида (ўзининг уйида!) керилиб ўтиради. Хотини жўраларидан уялиб, юзига рўмол ташлаб кирса. Жўралари хотинига қараса. Тоштемир бари бир қўймайди: “Юзингизни очинг, мўйинса, бир кўрайлик. Қўрқманг, еб қўймаймиз, палов эмассиз-ку ахир! Тўғрими? Дийдорингизни бир кўрайлик-чи, Абулхайрга лойиқмисиз, йўқми, баҳо берайлик”, деса. (Тоштемир бунақа гапни айтади, жим турмайди. Шунчалар ўрнига қўйиб айтадики, ҳеч ким ундан хафа ҳам бўлмайди, кўнглига ҳам олмайди. Афсуски, ҳозир йўқ. Бўлганда куёвнавкарлар даврасини роса қиздирарди.) Абулхайрнинг хотини юзини очмайди. Кейин Тоштемир Абулхайрнинг ўзига ўгирилади-да: “Хотинингни бетини оч! Кўрайлик! Дийдорига тўйайлик! Бари бир ўзингизни, қизағанаверма кўп”, дейди. Абулхайрнинг ўзи ҳам чиройли хотинини дўстларига кўз-кўз қилишни истаётганиди, аммо Тоштемир яна шунақа гаплардан айтсин, даврани қиздирсин, деб ўтирганди. Чунки кейин хотинига: “Кўрдингни, менинг шунақа зўр дўстларим бор”, деб мақтанмоқчи. “Очсанг бетингни очақол, бари бир ўзимникисан”, дейди Абулхайр беписандлик билан хотинига. Хотини ерга қарайди. Шунда Абулхайр ёнбошлаб ётган жойидан чўзилиб, рўмолнинг бир четидан тутганча, тортиб юборади. Ёш келинчакнинг юзи очилиб, уялади. Тоштемир ҳазилини давом эттиради: “Сиз, мўйинса, жуда зўр, чиройли экансиз. Қандай қилиб, бизнинг Абулхайрга тегдингиз? Сиз бамисоли атиргул бўлсангиз, Абулхайр чўлда қуриб қолган чақиртиканакдай гап-ку!”, дейди. Болалар кулишади. Келинчак ҳам қимтиниб ўтирса-да, кулиб юборади. Абулхайр Тоштемирнинг гапини кўнглига олмайди. Тоштемир ўзи шунақа, шақир-шуқур, ичида гап ётмайди. Фаразгўйлиги йўқ. . “Эҳ, Абулхайр, - дейди Тоштемир яна, - тўғриси айтсам, сенга =асадим келяпти. Афсус, минг афсус, билмай қопман-да, шундай зўр қиз қўлдан чиқиб кетибди-я! Агар мен ҳам шундай чиройли қизга уйланганимда ҳеч қайсинга кўрсатмасдим, ҳеч қайсингни уйимга киргизмасдим ҳам. Уйни ичидан қулфлаб олиб, фақат ўзим томоша қилиб ётган бўлардим. Маз-за! Сен эса, ахмоқ, уни бизга кўрсатиб ўтирипсан. Ана энди нима бўлди?! Ҳаммамиз сенинг хотинингни яхши кўриб қолдик. Сенам яхши кўриб қолдингми, Алибек? Сенамми, Лапас? Ана, кўрдинг? Эсингда бўлсин, Иккинчи марта шунақа чиройли қизга уйланадиган бўлсанг, ҳеч кимга кўрсатма. Сандиққа солиб, ўзинг сандиқнинг устига чиқиб ўтириб ол! Тушундингми? Ҳалиям кеч эмас лекин!..” Ўшанда Абулхайр ҳам жим турмайди. Боплайди: “Керак бўлса, алам жудаям ўтиб бораётган бўлса, сенам отанга айт, сениям уйлантириб қўйсин”...

Тун ярмидан оққан, куёвнавкарлар маст, бир-иккитаси ухлаб ётар, қолганлар ҳамон алёр айтиб, шишаларнинг тагида қолганларини излаб, топиб, бўшатиш билан банд эди.Кўп ўтмай янгалар куёвни чақириб олиб кетишди. Абулхайр ҳавас билан ортидан тикилиб қолди. Ҳозир куёв келиннинг олдига киради. Келин уялиб, қисилиб, қимтиниб туради. Агар куёв дадил бўлса, келинни шартта икки елкасидан тутиб, ўзига қаратади, кўзларига тикилиб: “Менга тегаётганингдан хурсандмисан?”, деб сўрайди. Абулхайр шундай қилган бўларди. Келинчак оппоқ ҳарирга ўралган. Келинчакка оқ кийим жуда ярашади. Умуман, Абулхайр оқ кийим кийган қизларни яхши кўриб кетаверади. Бора солиб, бағрига босишни истайди. “Титрама, жонгинам! Мен сени севаман!” дейди куёв. Ё “жонгинам” демагани маъқулми? Келинчакни талтайтириб юбориши мумкин-да бунақа гаплар! Жудаям ўлиб турган экан, деган фикрга бориши мумкин. Бунақа гаплар одатда тўйгача айтилади. Тўйдан кейин жиловни қўлга олиш керак бўлади. Ҳар қалай эр – уйнинг эгаси, хотиннинг югурдаги эмас. Умуман олганда, биринчи кечада, янги келинчакка руҳан далда бериш мақсадида “жонгинам” деяверса ҳам бўлар, аммо кейин бунақа гапларни айтишни ўйлаб кўриш керак бўлади. “Севаман” деган сўзнинг ўзи қизиқ. Қандайдир, бачканага ўхшайдими-ей! “Мен сени севаман!” Шуюм гап бўлдимми? Бунақа гаплар фақат қўшиқларга ярашади.

Яримта-юрумтаси қолган шишалар ҳам бўшатиладиган сўнг йигитлар тарқалиш учун ўринларидан кўзғолишди. Уч дўстнинг ҳам уйи бир тарафда. Улбозорларники эса қарама-қарши тарафда эди.

- Юринглар, бу томонга борамиз, - деди Абулхайр дўстларини Улбозорлар тарафга бошлаш ниятида.

- Қаёққа?

- Икковларинг бир бўлиб менга қоровуллик қиласизлар. Бугун мен ҳам биринчи кечамни ўтказаман.

- Эсинг жойидами ўзи? – деди Лапас. – Ўзи зўрға оёқда турипмиз. Тагин шарманда бўлиб ўтирмайлик, тинчлик керак.

- Бормайсанми?

- Йўқ...

- Бормасанг сира борма. Алибек, сен юр. Жўрачиликка бир кеча қоровуллик қилсанг нима бўпти.

- Қўйсангчи, жуда чарчадик, уйга етиб ухлаш керак.

- Бормасанглар борманглар, ўзим кетавераман, - деди Абулхайр силкиниб. Силкиганда гандираклар кетди.

- Йўқ, сенам бормайсан. Биз билан кетасан, - деди Лапас.

- Қўйворинглар, - Абулхайр яна силкинди, аммо икки дўсти маҳкам ушлаб олган экан, ўзини ажратиб ололмади. Билдики, энди қўйишмайди. Боришмаса боришмасин. Нима? Қўрқадими? Неча марталаб учрашган. Қоровул шарт эмас. Шу вақтгача бирон марта қоровулнинг кераги бўлмаган, ҳар гал постида тургани билан. – Қўйворинглар, майли, бормайман. Тўйга қайтиб кираман. Отамни уйга олиб кетаман.

- Улбозорга бормайсанми?

- Йўқ.

Абулхайрни қўйиб юборишди. Абулхайрга қайта-қайта тайинлаб, икки дўсти уйларига кетишди. Абулхайр улар узоқлашганча тўйхонага кирган киши бўлиб, паналаб турди-да, кейин... Улбозор ухлаб қолган экан, деразани уч-тўрт марта тақиллатгандан кейин очди.

- Ҳа!?

- Кўшкловутдан келин олиб келдик. Шунинг учун кеч қолдим, - дея Абулхайр деразанинг раҳига чиқди. Уйга кириш пайти одат бўлиб қолгани учунми ё мастликда сезмадим, ишқилиб, туфлисини ечиб, деразанинг тагида қолдирди-да, ўзини ичкарига ташлади. Улбозор Абулхайрнинг йўлини тўсмоқчи бўлган эди, иккови остинма-устун бўлиб, Улбозорнинг кўрпа-тўшагига қулаб тушишди.

- Нима қияпсиз? – йиқилганларида пол дукиллаганидан кўрқиб кетди қиз. – Отам билиб қолса ўлдиради. Во-ой, сиз мастмисиз?

- Кўрқма! Отанг билмайди. – Абулхайр нима деяётганини ўзи ҳам билмас, қоронғида Улбозорнинг лабларини ахтарарди.

Қиз энди ўзига келгандай, чўчиб тушди. Зўр бериб, йигитнинг қучоғидан чиқишга урина бошлади:

- Қўйинг, Абулхайр ака, қўйинг! Бари бир яхши эмас! Кетинг! Илтимос сиздан, Абулхайр ака, кетинг! Ахир сиз нима қилмоқчи бўляпсиз, биласизми? Мен қандай қилиб бош кўтариб юраман?! Одамларга қандай қарайман?!...

Қизнинг ваҳимага тўла шивирлашларида билинар-билинемас эркалаш оҳанглари ҳам бўлиб, буни Абулхайр сезар, шу туфайли ҳаракатларига шижоат қўшилиб борарди. Айни дамда нима деса, қиз барча истакларини бажо келтиришини англаб, нақадар лаззатланиб кетди: Улбозор қўлида! Уни истаган куйига сола олади. Ҳа-а, Абулхайр зўр! Қизларни бу тахлит ўзига қаратиш на Лапаснинг, ва на Алибекнинг қўлидан келмайди, керак бўлса. Ҳатто Тоштемирни ҳам йўлда қолдириб кетади. Бунинг учун истеъдод керак! - Абулхайрнинг истеъдоди керак!

- Одамларга қараб нима қиласан? Менга қарасанг бўлди-да!

Улбозор “ҳиқ” этди-бю, жимиб қолди. Ҳатто қаршилиқ ҳам кўрсатмай қўйди. Бир оздан сўнг қандайдир овоз чиқара бошлади. Йиғлаптим, куляптим, Абулхайр аввалига ажрата олмади. Кейин йиғлаётганини билиб, шошиб қолди. Энди Улбозорнинг ўзи уни маҳкам қучоқлаб, йиғи аралаш деди:

- Абулхайр ака, айтинг, бир нима бўлса, мени ташлаб кетмайсизми? Айтинг, сиз мени севасизми ўзи?

А?! Тушунсангизчи?! Мен сизни уйга киритиб олдим! Биров билиб қолса, шарманда бўламан!

- Ҳеч ким билмайди, - деди Абулхайр уни юпатмоқчи бўлиб, аммо Улбозорни юпатиш учун бошқа гапни айтиш кераклиги англаб давом этди: - Сени ҳеч қачон ташлаб қўймайман. Сени яхши кўраман! Сени севаман, Улбозор! – Шу жумлани айтarkan, Абулхайр беихтиёр тўлқинланиб кетди ва жумлани айтиш баробари Улбозорни севишига ўзи ҳам ишона бошлади. – Мен сени севаман, Улбозор! Сени оламан, эртагаёқ уйда отамга айтаман. Мени Улбозорга уйлантириб қўйинг, дейман.

Улбозор ўксиб-ўксиб йиғлар, “отамнинг юзига оёқ қўяпман”, дердию, худди қочиб кетадигандай, Абулхайрни ҳам қўйиб юбормасди. Ҳиқиллаб: “Сиз бари бир мени ташлаб кетасиз”, дер, бу гапини қайта-қайта такрорларди.

Боғмонни ўғилчаси тамшаниб уйғотиб юборди. Ўғилчаси ҳозир уч ёшда. Бешта қиздан кейин тилаб олгани шу. Бу ҳам онасининг шўрига келган экан, кўзи ёридию, оламдан ўтди. Ўшандан бери Боғмон бева. Ёши элликка бориб қолди. Қизлари катта бўлиб қолган, ҳар қалай шулар кунига яраб турипти.

Тўнғичи Улбозор бўй етиб қолди. Нонниям ўша ёпади, кирниям ўша ювади. Ўғил кутишганди-да, қиз бўлиб қолди. Кейин, ўғлимиз кўп бўлсин, деган тилак билан унинг исмини Улбозор қўйишди. Омад келмаса қийин экан, Улбозорнинг орқасидан яна тўрт қиз туғилди.. Совчилар эшигининг турумани бузишяпти. Совчи келаверса, отанинг кўнгли кўтарилавераркан. Боғмон ҳар сафар хурсанд бўлиб кетади. Нимага хурсанд бўлади, ўям билмайди. Фақат Улбозор тушмагур, суриштирмай-нетмай, ҳаммасини рад қиляпти. Боғмон ҳам бир нима дегани йўқ. Майли-да! Ҳали ёш, ким билан яшашини ўзи ҳал қилсин. Бунинг устига иккинчи қиз рўзғор ташвишларини ўз гарданига олгунга қадар Улбозор уйда бўлиб турганиям маъқул. Шошиб нимаям қилади.

Боғмон бир-икки жойдан бева излади. Эрсиз хотинлар кўп, аммо эрга тегадигани кам экан. Тегадигани ҳам олти болали бобойни рад қилди. Э, Боғмонга қийин бўлди! – Боғмон меҳрга тўлиб, пишиллаб ухлаётган ўғлига термулди. Елкаси сал-пал очилиб қолган экан, яхшилаб ёпди. Кичкинагина гўдак, онасининг бошига етди-я! Ўзиям озмунча қийинчиликларни кўрмаяпти. Битта одамни ўлдиргандан кейин шу-да! Она сутидан бебаҳра қолди. Янаям Улбозорнинг бориға шукр! Ўша қаради. Ўша катта қилди! Насиб этса, ҳали бир зўр йигит бўлсин. Барлосда бугун тўй. Кўшқовутдан келин олиб келишган Ким билади, ўғлига қаердан келин олиб келишаркан! – Боғмон орзиқди. Ишқилиб, яхшигина, гапга кирадиган келин бўлса-да... Боғмонга ўхшаш бечораларни оёқ ости қилиб кетавермаса... Бир-икки соатда тонг отади. Озроқ ухлаш керак. Боғмон ўрнига чўзилмоқчи бўлди, аммо уйқус қочган эди, шунингдек, мажбурият юзасидан ташқарига чиқиши керак бўлди.

Баҳор ҳавоси! У ҳар қандай ҳиссиз, бепарқ тўнкани ҳам кўкартириб юборишга қодир. Айниқса, эрта тонг пайти. Боғмоннинг руҳига шодлик югуриб, кўчага чиқди. Кўкрагини тўлдириб-тўлдириб ҳаво симириди. Кўнгли яйраб, кўча бўйлаб, озроқ юрди. Кейин ўгирилиб, ўз уйига қаради. Оддий қишлоқ уйларида бири. Ана, кўча тарафдаги деразаси. Ўша хонани Улбозор эгаллаб олган. Ўнинчига ўтганидан бу ёғига. Боғмон қаршилиқ кўрсатмади. Кунига яраб турган фарзанди шу бўлса. Раъйини қайтариб нимаям қилди. Бир ўзи шу хонада ётади. Боланг улғаяверса шу экан, талаблари ҳам улғайиб бораркан. Баҳслашиш қийинлашаркан. Охири, билганингни қил, деб ўз ҳолига қўйишга мажбур бўларкансан. Бир йилданбери шу аҳвол... Ий-е! Деразаси очилиб қолиптимми? Ўзи очиб ётдимикан ё эсидан чиқдимикан? Тагин баҳор ҳавосидан симираман, деб совқотиб қолмасин. Тез ёпиш керак.

Боғмон деразани ёпди. Қайтиб юраман, деганди, нимагадир оёғи чалкашди. Тош бўлса керак, деб ўйлади аввалига, аммо у бир қадар майин эди, тошга ўхшамасди. Тонг отиб борар, атроф ёруғлашарди. Боғмон ерга қараб, бир пой туфлини кўрди. Хотиржам, тепиб юборди. Шу кўйи озроқ туриб қолди. Сал-пал жунжикаётганини сезиб, ҳовлига ўтмоқчи бўлдию, туфлининг иккинчи пойига кўзи тушди. Ниманидир англагандай, сеграк тортди. Икки пой туфлини ҳам кўлига олди: бир кишиники, ташландиқ эмас. Кийилаётган буюм. Биронтаси эсидан чиқардимикан? Нега энди айнан шу ерда, Улбозорнинг деразаси олдида эсидан чиқаради???!! Улбозор???! Наҳот???!...

Боғмон деразани очиб “Улбозор, ҳў Улбозор!” деб чақирди. Хона қоронғу, ичкари яхши кўринмасди. Анча вақтдан кейин кўрқинч ва ваҳима аралаш “ҳа” деган жавоб эшитилди. Шу заҳоти яна кимдир типирчилади, кейин сакраб турганча кийина бошлади. Боғмон аввалига тили калимага келмай, қотганча унинг кийинишига қараб турди. Кейин эшикка йўналаётганини кўриб: “қочяпти-ку!”, деган фикрдан даҳшатга тушиб, қочаётгани ушлаш мақсадида ҳовли айланиб, эшик томонга югурди. Боғмоннинг ҳовлиси – бир бечораники. Тўрт томони очиқ.. Эшикка чиқиб олса бўлди, истаган томонига қочиб кета олади. Йигит эшикдан чиқиб, томорқа тарафга юзланганда Боғмон ортидан етиб борди. “Бу қанақа йигит? Ким? Кимнинг боласи?” Ҳали бу саволларга жавоб изламаган, излашга улгурмаганди. Мўҳими, қизининг олдида нияти бузуқ одам кирган, уни ушлаш, қўлга тушириш керак эди. Тескари ўгирилгани туфайли Боғмон унинг бетини кўрмади, кимлигини аниқлай олмади. Етганча, унинг қўйлагидан тутди. Йигит қўйлагини силкиб тортди, зарб кучлилиқ қилиб, қўйлакни маҳкам тутгани учун Боғмон йиқилиб қолди. Йигит чаққон ҳаракатлар билан қўшни ҳовлидан ўтиб, нариги кўчага чиқиб қочди... Бир пас гангиб ўтириб қолган Боғмон нима фожиа юз бераётганини англаб, яна ўрнидан турди. Шошганча Улбозорнинг хонасига кирди. Қизи ҳеч нарса бўлмагандай, бемалол ухлаб ётарди. Чини билан ухляптимми, жўрттагами, билиб бўлмасди. Ҳар қалай шунчалар воқеалар бўляптию, бунинг чини билан ухлаётганига ишониш мутлақо мумкин эмас эди.

Боғмон кўнгли бўш одам эди. Шу туфайли уч йилдан бери қайтадан уйлана олмаётган эди. Йўқса, Барлосда хотини ўлган, бошқа сабаб билан хотинсиз қолган Боғмон тенгилар оти ойга етмай яна ўйланиб олишяпти. Уларнинг болалари ҳам Боғмонниқидан кам эмас. Фақат ўзи камсуқум. Айби шу.

Йигитнинг силовидан Боғмоннинг кўкси ҳамон оғрирди. Боши ғувилларди. Бунинг устига Улбозор ҳқч нарсадан беҳабардай ўзини бу аҳволга солиши-чи?! – Боғмоннинг ичи аламдан, ночорликдан ўртаниб, тўлиб-тошиб кетди. Кўзларидан ёш чиқиб, остонада ўтириб қолди. Кўнглидаги армонлар бир қадар тўкилгандай бўлгандан сўнг ўрнидан турди. Яна Улбозорга тикилди. У ҳамон гўё бамайлихотир ухлаб ётарди. Боғмон ғазабланиб кетди: Ҳе, онагинангни сени... Бу нима ётиш?! Отасини ўйнашига урдирди! Ўйнашига урдирди-я, отасини! Боғмонни! Қиз ўстириб, етмоқчи бўлган нияти шумиди?! Боғмон ҳозир сенга онагинангни кўрсатиб қўяди. Кўзгинангга кўрсатиб қўяди! Қани, кейин Боғмон бир кўрсинчи! Боғмон бир томоша қилсин-чи! Ҳо-о, ойимча-е! Жуда эрсираб бораётган экан, айтмайдими? Боғмон тўйсиз, бошқасиз, қўлидан ушлатиб, етаклатиб юбормайдими? Боғмоннинг ўзиёқ йигитнинг уйига олиб бориб ташламайдими Улбозорни! Ўн саккизга кирар-кирмас кўнгиллари эр тусаб қолган бўлса! Буни қаранглар-а! То отаси бирор тенгини топганча чидай олмаётган экан-да, айтмайдими? Яхши, яхши! Боғмонни жуда хурсанд қилди. Боғмоннинг боши осмонга етди. Боғмон ҳозир шодликдан ўзини қўйгани жой тополмаяпти. Ҳалитдан бўлғуси куёвнинг ширингина силтовини тотди. Улбозорга яна нима керак? Отасининг оғзи-бурни қон бўлиб қолганда яхшироқ бўлармиди? Ўшанда ҳам худди шунақа, кўзини юмиб ётаверармиди?! Ундан кўра, эр-хотин бўлиб олиб, кейин Боғмонни икковлашиб, Барлоснинг ўртасига судраб олиб чиқиб, урганларида яхшироқ бўлармиди! Ўл бу кунингдан! Эшшак!! Ахмоқ! Ҳайвон!!! Энди Боғмон қандай бош кўтариб юради?!

Боғмон шашт билан Улбозорнинг устидаги кўрпасини юлиб отди. Улбозор аста кўзини очди. Қовоқларини ишқалади, энди уйғонаётган кишидек, ҳайрон бўлиб саволомуз отасига тикилди. – Агар Боғмон ҳозир яхшилаб тикилганда қизининг кўзларидаги қўрқув аломатларини пайқаган, бир зумда уни айбларига иқрор қилган бўларди. Аммо Боғмон бундай қилолмади. Бутун умр бировнинг кўзига тик қарамаган бир бечора нотавон эди у. Ҳозир эса ўз фожиаси билан банд эди. Оиласи бошига тушган бу фалокат уни буткул гангитиб қўйган эди. – Қизининг безбетлигидан Боғмоннинг яна шашти тушди, йиғлагиси келди, аммо зўрға ўзини тўхтатиб қолди. Бирдан ўша йигитни эслади. Ким ўзи у? Туфли эсига келиб, шошилганча кўчага чиқди. Бояги туфлилар ўзи қолдирган жойда ётарди. Боғмон уларга ёпишди. – Мана! Мана, Боғмонни шармандалиқдан халос қиладиган нарса! У йигит энди қочиб қутула олмайди.

Мажбур, Улбозорга ўйланишга мажбур!

- Кимиди у?! – сўради Боғмон орқасидан чиққан Улбозордан.

Улбозор ҳайрон бўлгандек отасига қаради.

- Ким эди у, деб сўраяпман мен сендан??

- Ҳеч ким! – терсланди Улбозор совуққина.

- Унда бу туфли қаердан келди?

- Билмасам.

Боғмон чидай олмайди. Шашти синиб, бўшашди. Бу йигит қизини бир бало қилган. Ўзига қаттиқ боғлаб олганга ўхшайди. Қандай бўлмасин, уни топиш керак. Ҳозироқ! Энди Улбозор ҳеч нарса айтмайди. Уриб ўлдирсанг ҳам гап ололмайсан. Раҳматли онаси шунақа эди. Бунда онасининг феъли бор. Тез топмаса, у йигит қочиб қолиши ҳам мумкин.

Кейин ота-онаси ҳам тан олмай қўйиши бор... Боғмон бунга йўл қўя олмайди. У йигитни топади. Улбозорнинг хонасига кириптими, энди биратўла уйига олиб кетсин. Уйлансин. Тўй-пўйи керак эмас. Боғмон Улбозорни, бутун оиласини иснодга қолдириб қўймайди. – Боғмон туфлини қўлтиғига қистириб, кўчага юра бошлаганди, Улбозор йўлини тўсди:

- Борманг, борманг унинг олдига! Керак эмас! У мени оламан деган. Ўзи келади.

Боғмон яна ғазаблана бошлади. Қизининг бу ҳаракати ҳамма қилиғидан ошиб тушди. Уйланиш кўнглида бор йигит шунақа қилиб қочиб юрадимми? Ақли-ҳуши жойидами ўзи? Орадан бир-икки кун ўтса, кейин у тан олмай қўйиши мумкин ахир!

- Бормайдиган бўлсам,.. унда айт: ким у?

Айни дамда Улбозорда отасини тинглайдиган аҳвол йўқ. Мақсади: қандай қилиб бўлмасин, отасини кўчага чиқишдан тўхтатиш, Абулхайрни гап-сўздан қутултириш эди. Чунки, Абулхайр шуни талаб қилди: "Отанг кўчага чиқиб, мени гап-сўз қиладиган бўлса, икки дунёдаям кейин сенга уйланмайман. Отангни тинчит!" "Кейин мени оласизми ахир?!" "Отангни тинчитсанг..." У ёҳини аниқ айтмади. Ўлдими, олса керак. Ахир қандай қилиб қиз болани шу аҳволда ташлаб кетиши мумкин?! Ўзи "сени севаман!" деди. "Бир умр бирга бўламиз!" деди. Абулхайр яхши йигит! Абулхайр Улбозорни севади. Отаси эса ҳеч нарсани тушунмасдан ишни бузмоқчи.

- Бормайсиз! Ҳеч ёққа бормайсиз! – Улбозор отасининг бўйнига осилди.

Боғмон баттар аччиқланди. Улбозорни силкиб ўзидан ажратди: “Ким у? Ким деб сўраяпман мен сендан??” - Боғмон шапалоқлаб қўйиб юборди Улбозорни. Кейин алам билан яна йўлга чиқаётганди, Улбозор яна йўлини тўсди. Боғмон яна бўшашди:

- Айт қизим, жон қизим, ким у? – Боғмоннинг илтижоли кўзлари ёшланди.

- Бормайсиз! Абулхайрнинг олдига бормайсиз! У менга уйланмоқчи. Отангни тинчитсанг уйланаман, деди.

Боғмон гарангсиб ўтириб қолди. Ҳали қизи Абулхайрга илашиб қолдими. Оламан эмиш. Асли унинг отаси ёлғончи-ку! Ўшанинг гапига ишониб юриптими. Улбозор яна алланималар дер, аммо энди Боғмоннинг қулоғига гап кирмасди. Боғмон Абулхайрниям, унинг отасиниям аввалдан ёқтирмас, аммо бўлар иш бўлган, энди бориб “қизимни оласан”, дейишдан бошқа чораси қолмаганди. Отасининг нега ер билан битта бўлиб ўтириб қолганини Улбозор аввал тушунмади. Кейин Абулхайрни айтиб қўйганини англади: “Тамом! Аввал тамом бўлмасаям энди тамом! Гапингда турмадинг, энди сендан кечдим, десая Абулхайр. Дейди у! У шунақа! Наҳотки энди Абулхайрдан ажраб қолади? – Улбозорнинг томоғи “ғип” бўғилиб, югурганча уйга кириб кетди.

Ўйга ботиб ўтириб қолган Боғмон анча вақтдан кейин ўзига келиб, жавдираганча атрофига қаради. Ёнида ётган туфлини олди-да, гандираклаб, кўчага чиқди. Битта-яримта чаққон келинлар молини подага ҳайдаб чиқаётган саҳар пайти бўлиб қолган эди.

Абулхайр билдирмасдан уйига кирди. Даҳлиздан эски туфлисини топиб кийди-да, Алибекларникига жўнади. Алибек: Чўлга борамиз, ишлаймиз. Кўп пул топамиз”, деб юрарди анчадан бери. Алибекни аул эмас, аслида чўл романтикаси, ёшларнинг чўлдаги шижоати қизиқтирарди. Энди чўлга кетаверадиган вақт бўлди шекилли. Фақат тезроқ, Боғмон ака орқасидан етиб келмасдан тезроқ жўнаш керак чўлга. Алибекнинг ўзи уйда алоҳида хонада ётишини яхши биларди. Доим кириб-чиқиб юргани, аксарият қалин дўстлар бир-бириникида ётиб ҳам юрардилар. Шу туфайли Абулхайр ҳеч бир иккиланишсиз тўғри у ётган хонага кириб борди. Алибек ухлаётган экан, силкиб-силкиб уйғотди.

- Ҳа? Тинчликми? – сўради Алибек кўзларини ишқалаб.

- Кетдик. Чўлга!

- Туш-пуш кўрмадингми? Чўлга шу вақти шунақа тарзда кетадимми?

Абулхайрнинг қаттиқ аччиғи чиқди. Ҳозир ади-бади айтишиб ўтиришга тоқати ҳам, вақти ҳам йўқ эди. Қандай бўлмасин, сир ошкор бўлгунга қадар қишлоқдан чиқиб кетиш керак, кўздан йўқолиш керак. Кейин... нима бўлса бўлар. Аниғи шу эдики, Абулхайр айб иш қилганди. Қўлга тушса жазоланарди. Абулхайр шу жазодан қочиб кетаётганди. Бу жазо Боғмон аканинг калтагимми ёки қамоқми, бунинг аҳамияти йўқ. Қўлга тушмаса бўлди.

- Кетасанми, йўқми??!

- Шошмай тур, тонг отсин, нонушта қилайлик. Отамдан рухсат сўрайлик. Бунча шош...

- Юрсанг ҳозир юр, мен кетяпман.

Алибек кулиб юборди, уни ҳазиллашяпти деб ўйлади. “Унда мен сенга оқ йўл тилайман”, деганча чаппа ўгирилиб, кўрпасига ўраниб олди.

- Бормайсанми?

- Йўқ..

- Одам эмас экансан!

Абулхайр кўчага қайтиб чиқди-да, катта йўлга равона бўлди. Ўша ердан тўғри келган автобусми, машинами ўтиради-да, Самарқандга етиб олади. Ундан тўғри чўлга ўтади. Йўл бўйлаб, кеча ёр-ёр айтганлари эсига тушди. Гўё дўстлари бирлашиб:

Абулхайр қочмоқда,

Ёр-ёр, ёрон-эй!

деб байт айтишаётгандай. Дўстларининг ичида Тоштемир ҳам бордай. У ҳаммага Абулхайрнинг қолаётганини кўрсатиб, қотиб-қотиб кулаётгандай.

ЛОЛА САЙЛИ

Шоҳиданинг санаторийга келганига анча бўлди. Тоғ ҳавоси ёқди, шекилли, юзига қизиллик югуриб қолди. Биринчи кунлари палатасидан чиқмасди: ётарди, телевизор кўрарди. Овқатланиш учун ошхонага зўрға бориб келарди. Баъзан ҳамхонаси Муҳаррам:

- Палатада ётавериб, димиқиб кетмайсизми? – деганча кўчага судрарди.

Муҳаррам – йигирма беш ёшлардаги қувноқ жувон. Дам олувчи йигитлардан танишлари кўп. Ташқарига чиқдими, ўшалар етиб келишади. Муҳаррамулар билан очиқ-ойдин гаплашаверади. Баъзан меёридан ошириб юборади. Шоҳидага бунақа чегарадан чиқишлар ёқмайди, мазам қояпти, деган баҳонани қилиб, шартта палатага қайтади. Йўқ, йигитларни ёмон демайди, балки ҳақиқатан ҳам яхши йигитлардир. Кўнгилларида кири йўқдир, бари бир улар гап сўрайвергандан кейин жавоб беришга мажбур. Сухбатлашаётганда кўз олдига Облоқул келадию,..

Шоҳида касалхонада бир йил ётди. Шундан етти ойи гипсда. Шоҳида ётган ерида эрининг борган сари озиб-тўзиб бораётганини кўриб, у келганига кўзларига тикилиб, унинг ҳароратли қўлларини юзига суркарди. Ёш томчилари ёноқларига сизиб чиқарди. Облоқул уни алқамасди, кўнгил учун “йиғлама”, демасди. Меҳр тўла кўзларини тикиб тураверарди.

- Мана кўрасан, - дерди ишонч билан, - ҳали ҳаммаси яхши бўлиб кетади. Сен тузаласан, врачлар билан гаплашдим. Менга Шоҳидани тузатиб берсангиз бўлди, дедим. Нима керак бўлса топаман, дедим. Улар ҳам “қўлимиздан келган чорани кўрамыз, тузалиб кетади”, дейишди. Эҳ-ҳе, ҳали ҳеч нарса кўрмагандай бўлиб кетасан. Ўшанда яна тоғларга чиқамиз, лола терамиз, хўпми?

... Шоҳида аҳволи оғирлигини касалхонага тушгандаёқ сезган, ҳаётдан умидини узиб қўйганди. Уй-жой, мол-ҳол, бола-чақа у ёқда турсин, ўзини эплай олмаса, бошини ёстиқдан кўтара олмаса, нима қилсин? Ўшанда эрининг кулиб турган кўзларига қараб, раҳми келганди. Ўзига осон: ўлади-кетади, вассалом. Шўрлик эри эса овора бўлиб, ҳар ҳафта Барлосдан Самарқандга касалхонада ётган хотинини кўргани келиши керак. Балки бир кун бу юришлар жонига тегар... Шоҳида шуни ўйласа, қўрқиб кетар, охириги дақиқасигача ундан ажрашни истамасди. Майли, кейин ўлигини кигизга ўраб, Барлосга олиб кетсин. – Бошқа ҳеч киммас! Фақат – у! Келин бўлиб тушган, бир дунё ширин-ширин орзулар олиб келган хонасида ҳеч нарсдан беҳабар, беҳис, бежон, тинчгина ётаверади. Қайнонаси бошиа сочларини юлиб йиғлайди. У жуда яхши аёл. Келинлигининг биринчи кунлари унга ёқиш учун воситалар ахтарарди. Кейин билса, қайнонаси ҳам келин билан келишиб, яхши яшаб кетиш учун восита ахтараётган экан. Кейинчалик шу ҳақда гаплашиб қолиб, иккаласининг ҳам фикри бир жойдан чиқиб, роса маза қилиб кулишганди... Яна... шаҳардан ота-онаси боришади. Ҳовли йиғида тўлади. Онаси унинг совуқ, қотиб қолган юзини силайди. “Қизгинам, сен ўлганча мен ўлсам бўлмасмиди? Худо сенинг жонингни олганча меникини олса бўлмасмиди?” дея аюҳаннос солади. Кейин У келади. У мард, чидамли. Бари бир севган ёри – Шоҳидаси билан видолашиши керак. – Кўзлари намланади.

Шоҳидани эса ҳаётнинг ҳеч қандай ташвишлари энди қизиқтирмайди. Лекин шунга қарамай, қалбан азобланаётган, ғам-ғуссага ботган эрига тикилади. Сочларига дарров оқ оралапти. Ҳаммаси ўзининг ўлими тўфайли эканини англайдию, сакраб тургиси, “бўлди, кўп куйинаверманг, мен энди ўлмайман, жоним”, дегиси келади. Ҳатто ўрnidан турмоқчи бўлади. Аммо қимирлай олмайди. Шунда ўлик экани эсига тушадию, яна ҳаммасига бефарқ бўлиб қолади. Кейин Шоҳидани кафанга ўраб-чирмаб соладиларда, қабристонга олиб жўнайдилар. Ҳовлида аёллар бўзлаб қолишади. Уларнинг ичида онаси билан қайнонаси ҳам бор. Бир ёшли ўғилчаси қандайдир бегона аёлнинг қўлида. У ҳам чирқилляпти. Уч ёшли қизчаси эса қайнонасининг пинжига тиқилганча, ёмон ҳодиса бўлаётганини сезиб, қўрқув аралаш бир унга, бир бунга олазарақ аланглайди. Шоҳидани чиқаришаётганда қайнонаси дод солади. Тобут кўтарганларга: “қизимни бермайман!” (Шоҳидани, қизим, дерди) деб тармашади. Кўз олди қоронғулашиб, ҳушидан кетади. Аёллар қайнонаси билан овора бўлиб қолишади. Тобут кўтарган эркаклар ҳам тўхташади. У ўз дарди билан аввал ҳеч нарсани пайқамайди. Ҳамма ҳовлига шошиляётганини кўриб, яна бир кўнгилсизликни сезиб, аста қадам ташлайди. – Онаси ҳушидан кетган!

- Шошиб қолади. Нажот излаб одамларга қарайди. – Шоҳидаси тирилсагина ҳамма нарса аввалги жойига тушиши мумкин. Аммо Шоҳида ўлган... Ўлган!!!

Бу кўнгилсизликни кузатиб ётган Шоҳида чидай олмайди. Ўрnidан турмоқчи, сакраб ерга тушмоқчи бўлади, лекин маҳкам боғлаб ташлашган. “Жоним, қўлларимни ечинг, тушай, дардингизга дармон бўлай”, демоқчи бўлади, аммо овози чиқмайди. – Ўлган! – хўрлиги келади. Ўлган одам ожизлигини,

тириклар нима қилса, шу ҳолга тушишини яна бир бор эслаб, қимирлашга ҳаракат ҳам қилмай ётаверади....

Шоҳида касалхонага дастлаб тушган кезлари шунақа ваҳимали нарсалар ҳақида кўп ўйларди. Баъзан кўрқса, баъзан ўз ўлимига ҳам одатдаги воқеадай хотиржам қарайдиган бўлиб қолганди. Яхшиям У бор экан. Бўлмаса, сўзсиз ғамнинг ўзиёқ Шоҳидани адо қиларди. “Сочингни супурги, қўлингни косов қилиб бўлса-да, кўнглини оладиган эринг бор экан. Тузалиб чиққанингдан кейин сира гапини икки қилма”, дейди Врач. Шоҳиданинг кўзлари порлаб кетади. Яқинингнинг яхшилигини қалбан ҳис қила туриб, бошқа бировдан ҳам эшитиш одамга алоҳида қувонч бағишларкан-да. Уни эсаласа, юзига ёш томчилари сизиб чиқаверади. Артмайди. Артишга уринмайди. Майли, нимага йиғлаётганини билиб қўйишсин. – Бахт ёшларидан уялиш шарт эмас. Ҳар ким ҳам Шоҳида эришган бахтга муяссар бўлавермайди. Ҳар бир жувоннинг ҳам турмуш ўртоғи Облоқулдек содиқ ва меҳрибон эмас. У ишонч билан “тоққа чиқамиз, лола терамиз”, деди. Агар шу гапини касалхонага тушган кунлари айтса, ишонмас. Мендек бечора, хастанинг устидан куляпти, деб хафа бўларди. Аммо ўша дамда беихтиёр севгилисининг гапларига ишонгиси, “Сиз жуда яхши одамсиз!”, деб кўксига миннатдорона бош қўйгиси келди. Аммо ҳали гипсда ётипти. Кўп ўтмай, Шоҳида яна юриб кетади. Улар биргалашиб тоққа, лола сайлига чиқишади. Икковлон қўл ушлашганча лолозор оралашади. У лоло тутуди. Шоҳида лолани олаётганда кафтидан тутиб қолади. Қўллари ҳароратли. Ҳарорат Шоҳидага ҳам ўтади. Унинг кўзларида меҳрибонлик, садоқат мужассам! Бу нигоҳларда Шоҳида илғайдиган ва илғамайдиган, сезадиган ва сезмайдиган, биладиган ва билмайдиган кўпдан-кўп яхшилик аломатлари бор. Ҳаммаси Шоҳида аталган. Шуни ҳис қиладию, Шоҳиданинг бахтиёрлиги ўн чандон ошиб кетади. – Қўлида эса лоло! Лолани биргалашиб тутиб туришипти. Тўлиб-тошиб келаётган ҳисларини жиловлаш учун Шоҳида лолога қарайди, фикрини чалғитишга уринади. Аммо... қаёққа қарамасин кўзлари биргина Уни излайди. Юраги биргина Унга интилади. Фикрлари биргина Унга қаратилади. Беихтиёр ўзини Унинг бағрига отади. Уялиб, юзини Унинг кўксига яширади. Ҳамма ёқ қип-қизил лоло! Удди ёйилган гиламдек...

У “тоққа чиқамиз”, деганда Шоҳида шундай хаёллар сурганди. Асли, икковининг танишишларига ҳам лоло сайли сабаб бўлган эди. Умуман, буни унчалик лоло сайли демаса ҳам бўлаверади.

Ўшанда ҳам тоққа чиқишганди. Самарқандда институтда иккиси параллел гуруҳларда ўқишардию, ҳеч юрак ютиб, яқинлашиб, бирон марта тузукроқ суҳбатлашмагандилар. Албатта, ўша воқеагача бу нарса иккисининг ҳам хаёлига келмагандир: жисмоний тарбия дарсидан “синов”дан ўтиш учун шаҳардан ўн беш километр наридаги Оҳалик тоғига пиёда “тур-поход” ташкиллаштирилди. Иккинчи курс битирувчилари кўчаларни тўлдириб, Самарқанддан чиқишди. Ярим йўлга етганча бирикиб ҳаракат қилишди. Кейин-кейин тартиб бузилди. Кўплаб толиқиб, ортда қола бошлади. Нозикроқ бўлгани учун Шоҳида бир дугонаси билан энг охиргилар сафида борарди. Бир қишлоқ йўлидан ўтишаётганда бир уйга сув ичишга киришди-да, чарчоқ туфайли бир пас ўтириб қолишди. Қайтиб чиқишса, ҳамма кетиб қолган экан. Шоҳиданинг мадори қуриганди. Дугонаси олдинга қараб-қараб қўярди. Шоҳида унинг тоқатсизланаётганини, лекин иложсиз кетолмаётганини сезар, “сен боравер”, деса мутлақо ёлғиз қолади. Бунинг устига “сен мени ким деб ўйлаяпсан?”, еб хафа бўлиши мумкин. Шу алфозда секин-секин кетишаркан, йўл четидаги дарахтларнинг соясида ўтирган қўшни гуруҳ талабаларидан тўрт йигитга дуч келишди. Шоҳида дафъатан қувониб кетди. Ахир орқада ёлғиз ўзимиз қолдик, деб ўйлаганди-да, хайрият... Биргалашиб йўлга тушишди.

- Сиз чарчаб қолганга ўхшайсиз, келинг, етаклаб кетаман, - деб жавоб ҳам кутмасдан, Облоқул исмли йигит қўлидан ушлаб олди.

“Оғир юк”дан халос бўлганига қувонган дугонаси озроқ ёнма-ён юрдию, кейин олдинроққа ўтиб, йигитларнинг бири билан қўл олишди. Шу тариқа кетаверишди: Энг олдинда икки йигит, ўртада дугонаси бир йигит билан, орқада Шоҳида Облоқул билан.

Йиқилаётганингда таянч борлигини билсанг, ҳар қалай, кўнглинг чўкмайди. Шоҳида худди шу таянч – Облоқул эканини, унга суюниш кераклигини, унга суюниш мумкинлигини ҳис қилиб, анча хотиржам тортганди. Шоҳиданинг хушторлари кўп эди. Шоҳида уларни ахлоқ қилар, овораю-сарсон этиб, югуртирарди. Аммо ҳозир Облоқулни “ўйнатиш”га ҳоли йўқ. “Балки бу ҳам ўшаларнинг биридир. Атайлаб, орқада қолиб, уни кузатиб келаётгандир. Агар шундай бўлса, ҳозир гап бошлайди. Қизиқ-қизиқ латифалар айтади. Ёқиш учун ўзини яхши одам қилиб кўрсатишга уринади”, деб ўйлади. Майли, уринаверсин, ўзини кўрсатаверсин. Яхши бўлса – яхшидир, Шоҳидага фарқи йўқ. Етакласа кифоя. Дугонасининг киши билмас ғижинишларини кўрмаса, ҳаммасига рози. Ҳозир Облоқулдан фойдаланиб қолиш керак. Қизлик латофатидан уни чалғитиб, фойдаланмаса, нима қилиб юрипти қиз бола бўлиб!?

Бироқ қанча юришмасин, Облоқул гапирмас, гапиришга уринмас, Шоҳиданинг қўлидан тутганча, олдинга қараб кетиб борарди. Балки мени ўйлаётгандир, деб йигитнинг юзидаги фикрларни уқмоқчи бўлар, аммо бир маромда ҳаракат қилаётгани туфайли йигитнинг юзида ҳам бир хил ўйчанлик ифодаси акс этар, Шо=ида =еч нарсани англай олмасди. Облоқул ҳар замонда қараб қўяр, фақат кўзларигина меҳрибонлик билан кулиб турарди. Ниҳоят нигоҳлар росмана тўқнашди. Шоҳида:

- "Қачон етамиз, чарчаб кетдим-ку, тезроқ олиб бормайсмизми?", - дегандек зорланди.
- "Юраверинг, яқин қолди", - дегандек, Облоқул қизнинг қўлини далдали қисиб қўйди. Қўллари ҳароратли. Ҳарорат Шоҳидага ҳам ўтиб, юришлари бирмунча тетиклашди.

Олтовлон сой бўйлаб боришмоқда. Борган сари сой кенгайиб, йўл чекинарди. Йўл жарлик ичига тушди. Кейин жарлик ичида дарахтлар учради. Улар тобора кўпайиб, тоғ ён бағрига етишганда дарахтзордан нарини кўриб бўлмади қолди. Ўзларидан олдин келаётганларнинг изи йўқолганди. Яна йўл юришда давом этишди. Яна дарахтлар камайиб, жарлик тугаб, тоғ оралиғидаги сойнинг ўзи қолди. Шоҳида қаттиқ чарчади. Ихтиёрсиз равишда йигитнинг бағрига кирганча, беҳол қадам ташларди. Иложини қилсаю, шартта ўтирса, кейин... Аммо олдиндагилар кетиб борар, иккови ортларидан судралар, асосий гуруҳ сира кўринмасди. Шоҳида йигит шундоққина қулоғи тагида нафас олаётганини сезар, нафаси бир-икки дона соч толаларини муттасил пирпиратарди. Ногаҳон яна тизгинсиз хаёлларга берилди: "Ҳозир ООблоқул тўхтаб, Шоҳидани ўзига қаратсаю, маҳкам қучоқлаб ўпаверсая!? Нима бўлади? Қаршилиқ кўрсатадими? Силтаб ташлайдими? Бақриб ёрдамга одам чақирадими? Анави тўртталаси анча олдинда. Бир томон – сой, иккинчи томон – қир, олдиларида - баланд чўққи. Додини кимга айтади? Йигит... Кейин ўзи ҳам... Э-э, шуния? Нега бундай ўйлаяпти? Нимага йигитни назари илмаяпти? Ҳамма йигитларга ўхшаган йигит. Умуман, ўптирса нима қипти? Биров кўриб ўтириптими? Ҳиндулардек, анави тошлар орасидаги ғорга кириб олишса... кейин,.." – Шоҳида ўз ўйларидан лаззатланиб, кулимсиради. Воқеа қандай давом этишини тасаввур қилиб кўрқиб кетди. Кейин "бу фақат хаёл", деб ўзига тасалли берди. Облоқул эса... ҳамон олдинга қараганча нималарнидир бўйлаб кетиб борар, ёнидаги қиз фикран у билан нима ишлар қилганидан мутлақо беҳабар эди. "Йўқ, бу йигит унақалардан эмас!" Шу дақиқа Облоқул унга назар ташлади. Кўзлари меҳрибонлик билан кулиб турарди. "Йўқ, бу кўзлар алдамайди!" "Йўқ, бу кўзлар алдамайди!" – фикран такрорлади Шоҳида ва уялиб қўйди. – Қиз бола боши билан шунақа нарсаларни ўйлаяптия!

Навбатдаги дўнглиқдан ошганларида тўрттовлон сув бўйида ўтиришган экан. Йўл бўйлаб, тоғнинг анча ичкарасига кириб кетишган, тоғу-тошлар орасида салкам икки соатдан бери юришар, лекин ҳамон асосий гуруҳнинг қораси кўринмасди. Ҳар ер – ҳар ерда сайрга чиққан кичик-кичик гуруҳлар қир ён бағирларида дам олиб ётишар, улардан гап сўраб, тайинли жавоб олишолмасди. Ниҳоят ҳеч ким учрамай қўйгандан кейин тўртталови ўтириб олишган экан. Улар тўрхалталарида олиб чиққан тушликларини ўртага қўйишди. Шоҳида қўлига нон, шоколад олди. Аммо иштаҳаси бўғиқлигини англаб, қўлидагиларни жойига қўйди. Облоқул эса шапати ноннинг ярмини синдирди-да, сой сувига ботириб ея бошлади.

- Сиз ҳам шундай қилинг, - деди у. – Ҳар қандай шоколаддан кўра кўпроқ маза қиласиз.

Шоҳида жилмайди. Кейин йигит узатган нонни сой сувига ботириб, бир оз шимдирди-да, тишлади. Назарида шириндек туюлди. Нонни яна сувга ботирди. Яна тишлади. – Нон жуда ширин! – Шоҳиданинг иштаҳаси очилди, толиққанини унутди. Облоқулга шодон тикилди. Унинг кўзлари: "айтмадимми, зўр-а?" дегандай тикилиб турарди. Шоҳида бошқача бўлиб кетди... Облоқулнинг кўзларидаги нур қалбининг қайсидир бурчини ёритаётгандай.

Шундай ўзгаришни ўзида биринчи марта ҳис қилаётганди...

Шоҳида энди ичида Облоқулни мақтаётганди. Нимасини мақтайди? Нимага мақтайди? Ҳаммага ўхшаган йигит. Азалдан йигитлар қизларга ёрдам бериб келган. Ҳеч ажабланарли жойи йўқ. Бари бир... ипсиз боғланиб бораётганини тушунар, совуққон бўлишга ҳарчанд уринмасин, эглай олмас. Шунчаки қарайман, деб йигитга меҳр билан тикилаётгани устида ўзини ўзи қўлга туширарди. Юраги эса... Узоқдан эшак минган одам келаверди.

- Шу тарафга кетаётган йигит-қизларни кўрмадингизми, ота?

- Йўқ, - деди ота эшагини тўхтатиб, қўлидаги чўпон таёғини қўлтиғига қистириб, оқ оралаган соқолини силаркан, синовчан кўзларини йигитларга, кейин қизларга тикди. – Сизларга ким керак?

- Биз Самарқанддан тур-походга чиққан талабалармиз. Асосий гуруҳдан орқада қолганмиз. Улар шу тарафга кетган бўлиши керак.

Ота тур-поход мағзини чақчоқчи бўлдими, бир зум соқолини тутамлаб ўйланди.

- Шаҳардан келганларнинг ҳаммаси пастда, - деди кейин, - бу томонда фақат қўй сурувлари бор. Кўрмасдан ўтиб кетгансизлар. Йўл жарликка тушганда қалин дарахтлар бор, шаҳарликлар одатда ўша ердан қайтишади.

Олтовлон бир-бирига қарашди. "Ота" эшагининг қорнига нуқиб, йўлида давом этди. Ҳаммаси чарчаган, охириги умид учқунлари ҳам сўнганди.

Орқага қайтиш керак...

Яна аввалгидай уч бўлак бўлиб орқага қайтишди. Облоқул Шоҳиданинг қўлидан тутганча, хотиржам кетмоқда. Кам гапиради, ҳар замонда қараса, кўзлари меҳр билан кулиб туради. Бир маромда нималарнидир ўйлайди. Бир маҳал қирга тикилиб қолди. Ўн қадамча шу алфозда юрди. Кейин "тўхтаб туринг", деб шошилганча, қиялаб қирга чиқа бошлади. Шоҳида ҳайрон. Йигитнинг чаққон ҳаракатларини кузатаркан, эпчиллигини тан олаётганини, "кўрдингми, қандай зўр йигит!", дея ўзига-ўзи мақтаётганини сезиб қолди.

- Нимаси зўр? – дея юрагининг иккинчи томони қарши чиқди. – Оддий йигитлардан бири.

- Ўжарлик қилма! – деди биринчи томон. – Бунақа йигит ҳар қадамда учрайвермайди. Синаш учун ҳар куни бунақа вазият бўлавермайди.

- Ҳо, ким синар экан? – вужудида юз бераётган ҳодисани кўриб кўрмасликка оларди иккинчи томон. – Шу пачоқ йигитни синар эканманми? Нимасини синайман? Бемаъни гапларингни қўйсангчи!

- Ҳали бу гапларинг учун пушаймон ейсан! – дерди биринчи томон ўжарлик билан.

- Нима? Сен нега мени тинч қўймайсан? Нимага ундамоқчисан? Фикрингни сезяпман, шу йигитни сев демоқчисан.

- Мана энди иккимизнинг фикримиз бир жойдан чиқди.

- Ҳеч қачон бундай воқеа юз бермайди!

- Буни энди... кўрамиз!.. Ана, қарагин, қандайдир харсангнинг ёнида чўккалади. Ниманидир олди. Ана, баланд кўтариб кўрсатяпти. Ур-ре! Лола!

Қиз-қизил лола кўтариб, юзи қизарганча йигит келарди!

Қип-қизил лолани кутиб, юзи қизарганча севгига ташна қиз турарди. Лола қип-қизил эди! Юзлар қип-қизил эди! Улар ҳаяжондан антикардилар. Лола икковининг умр йўлини узил-кесил бир томонга буриб юборганди.

Ўзидек нозик, чиройли лолани кўксига босиб, Шоҳида бормоқда. Чарчоғидан асар ҳам қолмагандай. Орқасига қарамайди, аммо У (шу дамдан бошлаб Облоқул Шоҳида учун "У" га айланди.) ёнгинасида келаётганини ҳис қилиб, янада қаттиқроқ ҳаяжонланарди.

Тоғ йўлидан қайтиб тушганларида курсдошларини кўриб қувониб кетишди. Кейин билишса, ўзларидан бошқа ҳеч ким тоққа чиқмаган, "ота" айтгандай, жарликдаги дарахтзор оралаб кетишган экан.

Институтни битиришда никоҳ тўйлари бўлди. Келин-куёв қўш дипломни қўлтиқлашиб, Барлосга равона бўлишди. Шоҳида асли қишлоқ қизи, отасининг хизмати юзасидан Самарқандга келиб яшаб

қолишганди. Киши қишлоқда туғилдими, қишлоқда ўсдими, кейин ҳар қанча шаҳарда яшамасин, ғала-ғовурга ўрганмасин, қалбининг бир бурчагида қишлоққа интилиш ҳисси яшириниб тураверади. Шу

сабаблими, Шоҳида янги ҳовлига тезда ўрганди. Қайнонаси унга иш қилинг, демас, сигирни ҳам ўзи соғаверар, кирни ҳам ўзи юваверар, нонни ҳам ўзи ёпаверарди. Шоҳида қайнонасининг ёрдами билан

бу ишларни ўз қўлига олди. Шу орада қизчаси туғилди. Кейин ўғли... Ҳамма кўргуликлар ўшандан бошланди. Кичик, катта чиллалари ўтди ҳамки, ишга чиқолмади. Ҳатто эмизикли ўғлига тузукроқ

қаролмасдию Аста-секин уй ташвишлари яна қайнонасининг чекига тушди. Шоҳиданинг дармони кетиб борар, уйда "бекорчи хотин" бўлиб қолаётганидан виждони қийналарди. Бола туғилгандан сўнгги

нимжонлик, ўтиб кетса керак, деб дастлабки ойларда аҳамият беришмади. Шоҳиданинг ўзи ҳам шу фикрда эди. Ўзи аввалдан у нимжон қиз эди. Шу нимжонлиги боис Облоқул билан танишганди.

Қайтадан кучга кирса, қайнонасининг қўлидан уй ташвишларини олишини ўйлаб, ўзига тасалли берарди. Аста-секин ўзидаги ўзгариш вақтинча бўлмай, кучайиб бораётганини тан олишга мажбур

бўлди. Шу орада грипп билан қаттиқ оғриб ётиб қолди. Уни касалхонага олиб боришмоқчи эди, "ўламан саттор, бормайман. Эмизикли боламан қандай ташлаб кетаман", деб туриб олди. Шоҳида гриппга қадар

белида оғриқ сезарди. Грипп асоратлари ҳам қўшилдию, оғриқ кучайди. У бўлди-бу бўлди, орадан яна икки ой ўтдию, Шоҳида ўрнидан туролмай қолди. Мажбуран касалхонага, Самарқандга олиб боришди.

Ўшанда эди-да, ётган жойида ўлимини тасаввур қилишлари...

Умуртқа сўяги чирий бошлаган экан. Даволаш жуда қийин эди. Аҳволи оғирлигини Шоҳида ҳам сезарди. Сезардию, "ўлиб кетсам У нима қилади?" деб азоб чекарди. Ўлса... эҳ-ҳе, У озмунча ташвишга

қоладими? “Мендан кейин ўзига мендай хотин топа олармикан?” деб қайғурарди. Аммо кўнглининг бир бурчагида ўша аёлга рашки келаётганини ҳам анграб турарди. Улимини кутардию, ўлишни истаётганини билиб қоларди. Унга: “Кўп келаверманг, уй ишларига қарашинг”, дердию, доим У ўз ёнида ўтиришини истаётганини билиб қоларди. “Балки ҳозирдан янги хотин излаётгандир”, деб ўйлар, гўё шундай бўлиши табиийдек, Унинг ёнида бошқасини кўз олдига келтирарди.

... У куёвлик кийимида. Ёнида ҳарирга бурканиб, уяганча келинпошша турипти. Қизчаси, қайнонасининг қўлидаги ўғилчаси бир четда мўлтирашади. Тўйхонанинг бир бурчагида гипсланган Шоҳида ётипти. Келтн-куёвга қарайдию, ўзини туюлмади. У эса:

- Ахир ўзинг шуни истагандингку. Бари бир эрта-индин ўлиб кетадиган одамсан, мен эса яшашим керак. Кўрдингми, қандай чиройлисидан топдим, - дейди.

Шоҳиданинг баттар хўрлиги келади. Бақриб йиғламоқчи бўлади, аммо овози чиқмайди. Тура солиб, келинни косов билан қувиб чиқармоқчи бўлади, аммо гипсда ётипти. Келин-куёв тантана билан Шоҳиданинг ёнидан ўтиб кетади. Ўтирганлар ўринларидан туриб, қарсақлар билан уларни олқишлайдилар. Шоҳидани эса ўтган-кетган туртади, масхаралайди.

Шундай бўлиши керак эди...

Шоҳида бунни яхши тушунади. Аммо тушуниш бошқаю, ҳаёт ўйинларини ўз бошингдан ўткизишинг бошқа экан-да! Такдирга тан бермоқчи бўлади, бироқ юрагида исён.

... Ёстиғи ҳўл бўлиб кетди. Кимдир пешонасига қўл қўйди. Кўз ёшларини артди. Шоҳида силтаб ташлади. Қўлоғига: “Шоҳида! Шоҳида, бу – мен! Мен келдим”, деган мулойим овоз эшитилди. У!!? Бу ерда нима қилиб юрипти?! Ҳозиргина келинчакнинг ёнида савлат тўкиб турувди-ку! Шоҳида қўрқа-писа кўзини очди. Ҳақиқатан ҳам ёнида – У!! Шоҳида баттар йиғлади. Ўзини тўхтатиб ололмасди.

- Сиздан илтимос! – Шоҳиданинг биринчи гапи шу бўлди. – Агар яна уйланадиган бўлсангиз, мен ўлганимча сабр қилиб туринг. Хўпми?!

- Тентаккинам! – деди У. – Нималарни ўйлаб ётипсан? Мен дори топиб келяпман. Бу ерда бошқа ҳеч кимда йўқ. Камёб. Врачлар буюришганди. Кўп жойларни изладим. Олдиндан чиқиб кетгандан бери ҳали уйга борганим йўқ..

Шоҳида дорини кўргандан сўнг Облоқулга синсиклаб қаради: Кўзлари киртайган, ёқаси кирлаган, соқоли ўсган. Шоҳида уялиб кетди:

- Хаёлимда... бизникида тўй бўлаётган эмиш. Сиз... бошқа бир келинчак билан тўрда... бош эгиб турипсизлар, - деди Шоҳида ўзини босиб олгандан кейин. – Ўрнимга олган янги хотинингизга қараб, алам ўтиб йиғлаётгандим, сиз... – Шоҳида ширин жилмайди.

- Олиб берган хотининг чиройлими?

- Жуда ҳам. Сизга ёқди! – Шоҳида давом этолмади, яна келинчакка рашки қўзиди

- Менга балки... фақат сен керақдирсан. Балки мен фақат сен учун... – Унинг сокин овози Шоҳиданинг вужудини жимирлатиб, роҳатли бўшаштириб юборди.

Ўшанда айтган эди-да, “тоққа, лола сайлига чиқамиз” деб.

Уни яна бир марта қаттиқ овора қилганини эслайди. Гипсни олганларидан кейин дарров яхши юриб кетолмас эди. Шунинг учун қўлтиқтаёқ керак эди. Врачлар буюргандан кейин роса бир ҳафта излапти.

У шаҳардан – бу шаҳарга дорихонама-дорихона излаб кетаверипти. Охири ҳафсаласи пир бўлиб, қайтиб келса, ўзларининг Барлосидаги кичиккина дорихонанинг бир бурчагида иккитаси саккиз йилдан бери харидор чиқмай, чанг босиб ётган экан. Оласолиб, Самарқандга жўнайверипти.

Ўшанда яна афтодаҳол, лекин бахтиёр ҳолатда кириб келганди.

Биринчи марта оёққа турганичи? Худди гўдак энди қадам ташлаётгандек. Врач билан У икковлон икки қўлтиғидан тутишди. Ўз оёқларинг билан юриш қанчалар катта бахтлигини ёлғизгина Шоҳида билади. Бемалол қадам босадиган бўлганча У ёнидан кетмади. Шоҳиданинг Унга раҳми келар, уйда қайнонаси болалари билан жуда қийналаётганини билар, лекин уни ёнидан кеткизишни истамасди. Айни дақиқада Шоҳидага қўлтиқтаёқдан ҳам кўра кўпроқ Унинг ўзи керак эди.

Бир йил деганда касалхонадан уйга жавоб беришди. Врачлар Шоҳидани санаторийга жўнатишни маслаҳат беришганди. Аввалгидай кучга кириши учун санаторий шароитида даволаниши шарт экан. Ўшанда Норхолнинг онаси, яна Усмонга ўхшаганлар: “Санаторийда хотинлар унақа бўлиб кетади, бунақа бўлиб кетади...”, дейишаверса, У анча ўйланиб қолипти. Охири кўнглидаги ҳамма гумонларини енгди.

Мухаррам санаторийга Шоҳидадан сал олдин келган. Шу ердаёқ (ўзининг айтишича) икки-уч йигитни телба қилипти. Касалхонага тушгандан кейин “сил бўлдинг”, деб эри ташлаб кетганмиш. Шунинг учун

жамики эркак зотини кўрарга кўзи йўқ эди. Фикри-зикри туғри келганини бошлаш. Хушбичим жувон бўлгани учун санаторийда анча хушторлар орттирган, атайлаб, бирини иккинчисига тезлаб, уриштириб, ўзи ҳузурланиб юрарди.

Мухаррам Шоҳиданинг ҳикоясини мароқ билан тингласа-да, Облоқулдек яхши одамлар борлигини тан олгиси келмасди. Бу Шоҳидага яна-ада хуш ёқар, Унинг азиз кишиси борлигидан фахрланарди. Мухаррам эса кўп ўйланадиган бўлиб қолди. Шоҳидадан такрор-такрор Облоқул ҳақида сўрар қандай хабар олганларини, дори излаганларини жуда аниқ билгиси келарди. Мухаррам аста-секин Шоҳидага боғланиб борар, илгари кўчага судрайдиган бўлса, энди палатада ўтириб, узоқ сўхбатлашарди. Гап қаёққа айланмасин, охир-оқибат Унга тақалар, кейин хаёл суриб ўтириб қолардилар. Хат орқали Унинг суратини олишди. Суратдаги кўзлари меҳрибонлик билан тикилиб турган йигитга Мухаррам узоқ тикилди. Кўнглидан кўп нарсалар ўтаётганини тушуниб, Шоҳида индамасдан кузатди. Мухаррамнинг кўллари титрарди. Сурат полга тушиб кетди. Аммо Мухаррам буни сезмади. Шоҳида дугонасининг ҳолатидан кўнгли бузилиб, қимирлолмай ўтираверди. Мухаррамнинг боши эгилган, кўзларини туман қоплаган.

Ёнингдаги киши ҳам чекаётганини кўрсанг, асло кулиб ўтолмайсан. Унинг ғами заррача бўлса-да, сенга ҳам кўчади. Шоҳида Мухаррамни ташлаб кетган абевафони жуда ёмон кўриб кетди. Ёмон кўриш – оддий муносабат! Нафратини ифодалашга сўз йўқ. Балки ораларидан бирон гап ўтгандир, аммо қайси мард эркак хотинини қийин аҳволда касалхонада ётганида ташлаб кетади. Хотин деган инсонга айнан ўша вақтда эр таянчи, меҳри, садоқати керак-ку!

Ниҳоят Мухаррамнинг дарди бир оз камайди, шекилли, суратни қидирди. Хижолатлик билан полдан авайлаб олиб, пуфлаб, Шоҳидага тутаркан:

- Сиз жуда бахтиёрсиз! – деди. Кўзларида ёш филтиллади. Кафти билан ёшини артди-да, ўзини оқлади.
– Кўнглингизга келмасин, мен шунчаки... Ҳали кўрасиз, менга ҳам Облоқул акага ўхшаган йигит учрайди. Учрамаса, ўзим излаб топаман! – Мухаррам кулимсирашга ҳаракат қилди. Ўшанда сизга суратини юбораман. Мана кўрасиз!